Secolul 20

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PREZENTAREA ARTISTICĂ:
GETA BRĂTESCU

Coperta:
MARC CHAGALL
Saltimbanci în noapte

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Secolul 20

Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor din Republica Socialistă România

Comitetul de redacție:

ACAD. AL. PHILIPPIDE, ION BRAD, OV. S. CROHMĂLNICEANU, ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, MIHNEA GHEORGHIU, DAN HĂULICĂ REDACTOR-ȘEF, GEORGETA HORODINCĂ REDACTOR-ȘEF ADJUNCT, TATIANA NICOLESCU, FLORIAN POTRA SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

9

1967

SUMAR

FANTASTICUL ȘI MAGIA IDEILOR

MIRCEA ELIADE

ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA: *Un filozof al miturilor* • 4

MIRCEA ELIADE: *Aspecte ale mitului*, fragmente, în românește de Sanda Râpeanu • 6

ȘTEFAN BĂNULESCU: *Pe dimensiunea timpului interior, o nuvelă de Mircea Eliade* • 22

MIRCEA ELIADE: *La țigănci*, nuvelă • 25

JORGE LÚIS BORGES

Nemuritorul, nuvelă, în românește de Florian Potra; *Căutările lui Averroes; Povestea războinicului și a captivei; Ruinele circulare; Mortul; Biografia lui Tadeo Isidoro Cruz*, nuvele, în românește de Cristina Isbășescu; *Scriptura zeului*, nuvelă, în românește de Florian Potra; *Borges și eu*, nuvelă, în românește de Cristina Isbășescu • 58

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

GEORGES CHARBONNIER: *Convorbiri cu Borges*, fragmente, în românește de Alexandru Baciu • 98
VICTORIA OCAMPO: *Viziunea lui Jorge Luis Borges*, în românește de I. Igiroșianu • 104
ȘTEFAN AUG. DOINAȘ: *Borges sau gâlceava cărturarului cu lumea* • 110

DYLAN THOMAS

Fern-Hill; Dragoste într-un azil; A trecut o durere, versuri, în românește de Matei Călinescu, Miron Chiropol și I. Dragomir *Vizitatorul; Harta dragostei; Livezile*, schițe, în românește de Simona Drăghici • 118
SIMONA DRĂGHICI: *Mit și viziune* • 135

MIHAIL BULGAKOV

K. SIMONOV: *O revelație a prozei fantastice*, în românește de Dan Demetrescu • 139
MIHAIL BULGAKOV: *Magul Negru*, roman, fragmente, în românește de Natalia Radovici • 143

•

VIRGIL NEMOIANU: *Swift printre stiluri* • 195

•

ARTE

JACQUES LASSAIGNE: *Chagall sau lirismul scenei*, în românește de Lida Igiroșianu • 200

•

EVOCĂRI

Acad. G. OPRESCU: *Domnișoara Elena Văcărescu* • 206

CHAGALL: Comediantul ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Fantasticul şi magia ideilor

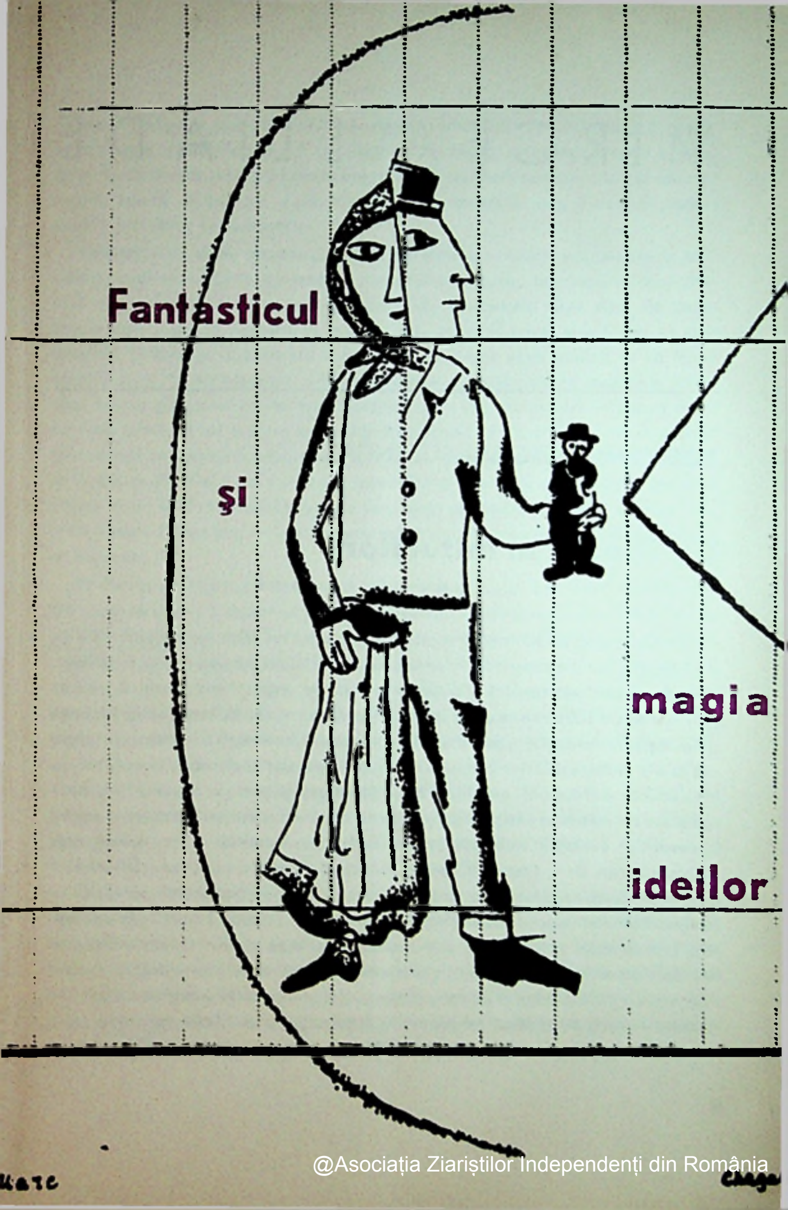

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

MIRCEA ELIADE

ZOE DUMITRESCU-BUŞULENGA

Un filozof al miturilor

Savanţii secolului XX s-au aruncat asupra mitului cel puţin cu tot atîta sete ca şi romanticii, dar din raţiuni diferite. Aceştia căutau în mit puterea nouă a inspiraţiei, frumuseţea neatinsă, neuzată a izvorului peren, cu magice virtuţi pentru poezie, adăpîndu-se din straturile cele mai vechi ale copilăriei omenirii. Aceia, adică folclorişti, etnografii, antropologii, psihologii, filosofii culturii, sociologii s-au îndreptat înspre mit cu alte mijloace de cercetare decît acelea ale inspiraţiei revelatoare, investigîndu-le în scopurile cunoaşterii social-istorice — filosofice, pentru înţelegerea originilor complexe ale psihicului uman, pentru punerea bazelor unor studii comparate asupra începuturilor societăţii omeneşti, pentru dezlegarea sensurilor ştiinţifico-religioase mplicate în mit. De la Frazer, la Young, Bachelard şi Caillois, calea cercetării mitului e tot mai bătută de filosofi şi savanţi comparatişti ca şi de eseişti. Mircea Eliade se integrează strălucit acestei pleiade fixîndu-şi un loc foarte personal între figurile pomenite. Prin formaţia sa filosofică şi prin studiile speciale pe tărîmul orientalisticei care l-au făcut cunoscut în toată lumea, gînditorul român s-a oprit adesea asupra «originilor» umanităţii arhaice şi ca atare asupra unei componente esenţiale: mitul. În repetate rînduri, de la *Mitul reintegrării* la *Méphistophélis et l'Androgyne*, la *Le sacré et le profane* şi la *Aspects du mythe*, Mircea Eliade a pătruns în închisa lumea a gîndirii

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

mitice. A făcut-o cu pasiune stăpînită de rigoarea ştiinţifică a cercetătorului. Aşa încît, ce te izbeşte în lucrările sale faţă de colegii de preocupări este totala absenţă a speculaţiei. Strălucirea de suprafaţă lipseşte operei lui Mircea Eliade care construieşte demonstraţiile sale cu seriozitatea şi chiar cu gravitatea savantului care oficiază în incinta sacră a lucrurilor fundamentale.

Comparatistul alege, aseamănă, clasifică elementele cercetării sale, pînă ce se articulează prezenţa în Cosmos a omului societăţilor arhaice, împreună cu tot sistemul de mituri şi simboluri care-l înconjoară. Diferenţiat după tipul de societate în care a apărut, urmărit în evoluţia lui, mitul se arată, şi la Eliade ca şi la Bronislav Malinowski şi atîţia alţi savanţi ai problemelor lumii arhaice, ca un factor esenţial al civilizaţiei omeneşti, avînd o funcţiune indispensabilă în societăţile primitive. Pentru gînditorul român evenimentele mitice sînt acelea care l-au determinat pe omul arhaic. Omul modern se consideră constituit de către Istoric, omul societăţilor arhaice se declară rezultatul unui număr oarecare de evenimente mitice. (*Aspects du mythe*, p. 23). De aceea caracterul ireversibil al Istoriei la omul modern nu joacă pentru omul vechilor societăţi, pentru care toate se repetă prin forţa riturilor. De aceea pentru el este esenţială cunoaşterea miturilor din care substanţa lui ontologică se hrăneşte.

Pe Mircea Eliade mitul îl interesează atîta vreme cît e viu, «furnizînd modele pentru conduita umană şi conferind prin aceasta însăşi semnificaţie şi valoare existenţei» (*Aspects du mythe*, p. 10) Înţelegerea structurii şi funcţiunii miturilor în societăţile tradiţionale înseamnă, din această pricină, elucidarea unei etape din istoria gîndirii umane, dar şi pătrunderea mai adîncă în mentalitatea unei categorii dintre contemporanii noştri din societăţile mai puţin dezvoltate, la care comportamentul ar putea părea, modern vorbind, mai puţin explicabil. În realitate nu e vorba decît de prelungiri ale unui mod de gîndire care se încadra în contextul social-religios al originilor. Timp şi spaţiu, cosmogonie şi eschatologie, simbolistică a elementelor, nenumărate motive religioase, culturale, sînt integrate într-o viziune globală a sacrului şi diferenţiate după particularităţile celor mai variate populaţii ale globului, în spaţiu, ca şi după modificările suferite de evoluţia gîndirii mitice în timp.

De aceea, în ciuda afirmaţiilor autorului care susţine că investigarea sa nu ţine decît de specialitatea strictă a istoriei religiilor (în finalul la *Le sacré et le profane*, el face o invitaţie către filosof şi psiholog de a-l urma în descifrarea materialului strîns şi prezentat), opera de cercetător şi gînditor a lui Mircea Eliade aşa cum se înfăţişează astăzi, la împlinirea a 60 de ani, este în realitate o vastă încercare de cunoaştere filosofică a omului, o contribuţie preţioasă a secolului XX la determinarea sensurilor mitice şi istorice ale gîndirii omeneşti.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

MIRCEA ELIADE

Aspecte ale mitului

Mitologia Memoriei şi a Uitării

CÎND UN IOGHI SE ÎNDRĂGOSTEŞTE DE O REGINĂ...

Matsyendranâth şi Gorakhnâth sînt socotiţi printre Maeştrii ioghi cei mai populari ai evului mediu indian. Isprăvile lor magice au dat naştere unei foarte bogate literaturi epice. Unul din episoadele centrale ale acestui folclor mitologic este constituit de amnezia lui Matsyendranâth. După una din versiunile cele mai cunoscute, acest maestru ioghi, în vreme ce se afla la Ceylon, se îndrăgosti de Regină şi se instală în palatul ei, uitîndu-şi cu totul identitatea. După o variantă nepaleză, Matsyendranâth căzu în ispită în următoarele condiţii: corpul lui rămînînd în grija discipolului său, spiritul lui pătrunse în cadavrul unui rege care tocmai murise şi-l însufleţi. Este miracolul ioghin bine cunoscut al « trecerii în corpul altuia »; sfinţii au recurs cîteodată la acest procedeu pentru a cunoaşte voluptatea fără a se pîngări. În sfîrşit, după poemul *Gorakshavijaya*, Matsyendranâth căzu prizonierul femeilor în Ţara lui Kadalî.

Aflînd de captivitatea lui Matsyendranâth, Gorakhnâth înţelege că maestrul lui este făgăduit morţii. El coboară atunci în regatul lui Yama, examinează cartea destinelor, găseşte foaia privitoare la destinul *guru*-ului său, o corectează şi şterge numele lui din lista morţilor. El i se înfăţişează apoi lui Matsyendranâth, la Kadalî, sub forma unei dansatoare şi începe să danseze cîntînd cîntece enigmatice. Puţin cîte puţin Matsyendranâth îşi aminteşte adevărata lui identitate: înţelege că de fapt « calea carnală » duce la moarte, că « uitarea » lui înseamnă în fond uitarea naturii sale adevărate şi nemuritoare şi că « farmecele din Kadalî » reprezintă mirajul vieţii profane [1].

---

[1]. Mircea Eliade, *Le Yoga. Immortalité et Liberté* (Paris, 1954), p. 311.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Gorakhnâth îl grăbeşte să se reintegreze pe calea ioga şi să-şi facă trupul « perfect ». El îi explică cum că Durgâ este acela care a provocat « uitarea » ce era să-l coste nemurirea. Această vrăjitorie, adaugă Gorakhnâth, simbolizează eternul blestem al ignoranţei azvîrlită de către « Natură » (adică de către Durgâ) asupra fiinţei omeneşti [1].

Această temă mitică se reduce la elementele următoare: 1° un Maestru spiritual se îndrăgosteşte de o Regină sau e făcut prizonier de către femei; 2° în amîndouă cazurile, o dragoste fizică antrenează imediat amnezia Maestrului; 3° discipolul său îl găseşte şi cu ajutorul diferitelor simboluri (dansuri, semne secrete, limbaj enigmatic), îl ajută să-şi recapete memoria, ceea ce înseamnă conştiinţa identităţii sale; 4° « uitarea » Maestrului este asimilată cu moartea şi, invers, « deşteptarea », *anamnesis*, apare ca o condiţie a nemuririi.

Motivul central — amnezia-captivitate provocată de o scufundare în Viaţă şi *anamnesis*-ul operat prin semne şi cuvinte enigmatice de către un discipol — aminteşte într-o anumită măsură celebrul mit gnostic al « Salvatorului salvat » aşa cum îl prezintă *Imnul Perlei*. Cum vom vedea mai departe, există alte analogii între anumite aspecte ale gîndirii indiene şi gnosticism. Dar nu este necesar să se presupună, în cazul de faţă, o influenţă gnostică. Captivitatea şi uitarea lui Matsyendranâth constituie un motiv pan-indian. Cele două întîmplări exprimă în mod plastic căderea spiritului (Sinele [2]; *âtman, purusha*) în circuitul existenţelor şi, prin urmare, pierderea conştiinţei de Sine. Literatura indiană foloseşte în aceeaşi măsură imaginile de legătură, de înlănţuire, de captivitate sau de uitare, de neştiinţă, de somn, pentru a desemna condiţia umană; şi, dimpotrivă, imaginile de ruperea legăturilor şi ruperea vălului (sau ridicarea unei legături care acoperea ochii) sau de memorie, rememorare, deşteptare, trezire, etc. pentru a exprima abolirea (sau transcendenţa) condiţiei umane, libertatea, eliberarea (*moksa, mukti, nirvâna*, etc.)

SIMBOLISMUL INDIAN AL UITĂRII ŞI AL REMEMORĂRII

Dîghanikaya (I, 19—22) afirmă că Zeii cad din cer atunci cînd « memoria le lipseşte şi cînd memoria li se înceţoşează »; dimpotrivă, acele divinităţi care nu uită sînt imuabile, eterne, de o natură care nu cunoaşte schimbarea. « Uitarea » echivalează cu « Somnul », dar şi cu pierderea eului, adică cu dezorientarea, cu « orbirea » (cu ochii legaţi). *Chandogya-Upanişad* (VI, 14, 1—2) vorbeşte despre un om dus de către bandiţi departe de oraşul său cu ochii legaţi şi părăsit într-un loc singuratic. Omul începe să strige: « Am fost adus aici cu ochii legaţi! » Cineva îi scoate atunci vălul şi-i arată direcţia oraşului său. Întrebînd drumul de la un sat la altul, omul izbuteşte să ajungă acasă la el. Tot aşa, adaugă textul, acela care are un Maestru competent izbuteşte să scape de vălurile ignoranţei şi atinge în cele din urmă perfecţiunea.

Şankara a comentat acest pasaj din *Chandogya-Upanişad* în cîteva pagini celebre. Aşa se petrec lucrurile, explică Şankara, cu omul răpit de hoţi departe de Fiinţă (departe de *âtman-Brahman*) şi prins în cursa trupului. Hoţii sînt ideile false de « merit, nemerit » şi altele. Ochii lui sînt legaţi cu vălul iluziei, iar omul este împiedicat de dorinţa pe care o încearcă faţă de soţia sa, fiul său, prietenul său, turmele sale etc. « Sînt fiul cutăruia, sînt fericit, sau nefericit, sînt inteligent sau prost, sînt cucernic, etc. Cum trebuie să trăiesc? unde există o cale de scăpare? unde este mîntuirea mea? » Aşa judecă el, prins într-o plasă îngrozitoare, pînă în clipa cînd îl întîlneşte pe acela care este conştient de adevărata Fiinţă *(Brahman-âtman)*, ce s-a eliberat de sclavie, feri-

[1] *Le Yoga*, p. 321.
[2] Aci şi peste tot unde se întîlneşte acest cuvînt, în original este *le Soi*. (N. tr.).

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cit şi, pe deasupra, plin de simpatie faţă de ceilalţi. El află de la acesta calea cunoaşterii şi deşertăciunea lumii. În felul acesta, omul, care era prizonierul propriilor sale iluzii, este eliberat de dependenţa faţă de lucrurile mondene. El îşi recunoaşte atunci adevărata fiinţă, recunoaşte că nu este un vagabond dezorientat, aşa cum îşi închipuia. Dimpotrivă, înţelege că ceea ce este Fiinţa aceea este şi el. Astfel, ochii lui au scăpat de vălul iluziei creat de ignoranţă *(avidyâ)* şi este asemeni omului din Gandhâra întorcîndu-se acasă, adică regăsindu-l pe *âtman*, plin de bucurie şi de seninătate [1].

Se recunosc clişeele cu ajutorul cărora speculaţia indiană încearcă să facă uşor de înţeles situaţia paradoxală a Eului: încurcat în iluziile create şi hrănite de existenţa sa trecătoare Sinele *(âtman)* suferă de pe urma consecinţelor acestei «ignorări» pînă în ziua în care descoperă că nu era decît aparent angajat în Lume. Sâmkhya şi Yoga prezintă o interpretare asemănătoare: Sinele *(puruşa)* nu este decît în aparenţă aservit, iar eliberarea *(mukti)* nu este decît o *luare de conştiinţă* a libertăţii sale eterne. «Cred că sufăr, cred că sînt aservit, doresc eliberarea. În momentul în care înţeleg — deoarece m-am «trezit» — că acest «eu» este un produs al «Materiei» *(prakrti)*, înţeleg în acelaşi timp că întreaga existenţă n-a fost decît un lanţ de momente dureroase şi că adevăratul spirit «contempla impasibil» drama «personalităţii»»[2].

Trebuie să subliniem că, pentru *Sâmkhya-Yoga*, ca şi pentru *Vedânta*, eliberarea poate fi comparată cu o «deşteptare» sau cu luarea de conştiinţă a unei situaţii care există încă de la început dar care nu poate fi *realizată*. În anumite privinţe se poate face apropierea între «ignorare» — care, în ultimă instanţă, este o *ignorare de sine însuşi* — şi între «uitarea» adevăratului Sine *(âtman, purusha)*. «Înţelepciunea» *(jñâna, vidyâ* etc.,) care,sfîşiind vălul *mâya* sau suprimînd ignoranţa face posibilă eliberarea, este o «deşteptare». Cel treaz prin excelenţă, Buddha, posedă omniscienţa absolută. Am văzut într-un capitol precedent: la fel ca alţi înţelepţi şi ioghi, Buddha îşi amintea existenţele sale anterioare. Dar, precizează textele budiste, în timp ce înţelepţii şi ioghi ajung să cunoască un anumit număr, uneori considerabil, de existenţe, Buddha a fost singurul care să le cunoască pe toate. Este un fel de a spune că numai Buddha era omniscient.

«UITARE» ŞI «MEMORIE» ÎN GRECIA ANTICĂ

«Amintirea este pentru cei care au uitat», scria Plotin *(Enneade* 4,6,7). Doctrina este platoniciană. «Pentru cei care au uitat, rememorarea este o virtute; dar cei desăvîrşiţi nu pierd niciodată viziunea adevărului şi n-au nevoie să şi-o rememoreze» *(Phaidon*, 249 c,d). Există deci o diferenţă între memorie (mnémè) şi amintire (anámnèsis). Zeii despre care vorbea Buddha în *Dîghanykâya* şi care au căzut din cer cînd memoria li s-a tulburat, s-au reîncarnat ca oameni. Unii dintre ei au practicat asceza şi meditaţia şi, graţie disciplinei lor ioghice, au izbutit să-şi amintească existenţele lor anterioare. O memorie per ectă este aşadar superioară facultăţii de a-şi rememora. Într-un fel sau altul amintirea implică o «uitare» şi aceasta, cum am văzut, echivalează în India, cu ignoranţa, cu sclavia (= captivitatea) şi cu moartea.

O situaţie asemănătoare se întîlneşte în Grecia. Nu trebuie să prezentăm aici toate faptele avînd legătură cu «uitarea» şi cu *anámnesis* în credinţele şi speculaţiile greceşti. Ne propunem să urmărim diferitele modificări ale «mitologiei memoriei şi uitării», al cărei rol capital în societăţile de proto-agricultori l-am văzut în capitolul precedent. În India ca şi în Grecia, credinţele mai mult sau mai puţin analoage cu cele

---

[1] Şankara, comentariu la *Chandogya-Upanişad*, VI, 14, 1—2.
[2] M. Eliade, *Le Yoga*, p. 44.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

ale proto-agricultorilor au fost analizate, reinterpretate și revalorizate de către poeți, contemplativi și de primii filozofi. S-ar părea că în India ca și în Grecia nu mai avem de-a face în mod exclusiv cu comportamente religioase și cu expresii mitologice, ci mai ales cu rudimente de psihologie și de metafizică. Totuși, există o continuitate între credințele « populare » și speculațiile « filozofice ». Și mai ales această continuitate ne interesează.

Zeița Mnemosyne, personificare a „Memoriei", soră a lui Kronos și Okéanos este mama Muzelor. Ea este omniscientă: după Hesiod *(Théogonie*, 32, 38*)*, ea știe « tot ce a fost, tot ce este, tot ce va fi ». Cînd poetul este posedat de Muze, el se adapă direct la știința Mnemosynei, adică mai ales la cunoașterea « originilor », a « începuturilor », a genealogiilor. « Muzele cîntă într-adevăr, începînd cu începutul — *ex arkhes* (*Théogonie*, 45, 115) — apariția lumii, geneza zeilor, nașterea umanității. Trecutul astfel dezvăluit este mai mult decît antecedentul prezentului: este sursa acestuia din urmă. Întorcîndu-se pînă la el, rememorarea caută nu să situeze evenimentele într-un cadru temporal, ci să atingă fondul ființei, să descopere originalul, realitatea primordială din care a ieșit cosmosul și care permite să se înțeleagă devenirea în ansamblul ei[1]. »

Grație memoriei primordiale pe care e susceptibil s-o recupereze, poetul inspirat de Muze ajunge la realitățile originare. Aceste realități s-au manifestat în timpurile mitice ale începutului și constituie temeiul acestei Lumi. Dar tocmai pentru că au apărut *ab origine*, aceste realități nu mai sînt sesizabile în experiența curentă. Pe drept cuvînt, J.-P. Vernant compară inspirația poetului cu « evocarea » unui mort din lumea infernală sau cu un *descensus ad inferos* întreprins de un om viu ca *să afle ceea ce vrea să cunoască*. « Privilegiul pe care Mnemosyne îl conferă aedului este acela al unui contract cu lumea cealaltă, posibilitatea de a intra în ea și de a reveni slobod pe pămînt. Trecutul apare ca o dimensiune de dincolo[2] ».

De aceea, în măsura în care este « uitat », « trecutul » — istoric sau primordial — este omologat cu moartea. Fîntîna *Léthé*, « uitare », face parte integrantă din domeniul Morții. Defuncții sînt aceia care și-au pierdut memoria. Dimpotrivă, anumiți privilegiați, ca Tiresias sau Amphiaraos, își păstrează memoria după moarte. Pentru a-l face nemuritor pe fiul său Ethalide, Hermes îi acordă « o memorie inalterabilă ». Cum scrie Apollonios din Rhodes, « chiar cînd traversă Acheronul, uitarea nu-i pătrunse sufletul; și cu toate că locuiește cînd în lumea umbrelor, cînd în cea a luminii soarelui, el păstrează mereu amintirea a ceea ce a văzut[3] ».

Dar « mitologia Memoriei și Uitării » se modifică îmbogățindu-se cu o semnificație eshatologică, atunci cînd se desenează o doctrină a transmigrației. Nu trecutul primordial e important să fie cunoscut, ci seria de *existențe anterioare personale*. Funcțiunea lui Léthé este răsturnată: apele sale nu mai primesc sufletul care a părăsit de curînd trupul, ca să-l facă să uite existența pămîntească. Dimpotrivă, Léthé șterge amintirea lumii celeste din sufletul care se întoarce pe pămînt pentru a se reîncarna. « Uitarea » nu mai simbolizează moartea, ci întoarcerea la viață. Sufletul care a avut imprudența să bea din fîntîna lui Léthé (« înghițitură de uitare și de răutate », cum o descrie Platon, *Fedra*, 248 c*)* se reîncarnează și este proiectat din nou în ciclul devenirii. În tabletele de aur purtate de către inițiații confreriei orfico-pitagoreice, sufletul e sfătuit să nu se apropie de izvorul Léthé pe drumul din stînga, ci să ia, pe dreapta,

---

[1] J.-P. Vernant: „Aspects mythiques de la mémoire en Grèce" *(Journal de Psychologie*, 1959 pp. 1—29), p. 7. Vezi și Ananda K. Coomarswamy, "Recollection, Indian and Platonic" *(Supplement to the Journal of the American Oriental Society*, nr. 3, aprilie—iunie, 1944).

[2] J.-P. Vernant, op. cit., p. 8.

[3] *Argonautiques*, I, 463, citat de Vernant, *op. cit.*, p. 10.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

drumul pe care va întîlni izvorul ieşit din lacul Mnémosynei. Sufletul este sfătuit să-i implore *astfel* pe paznicii izvorului: « Dă-mi repede apă proaspătă din cea care curge din lacul Memoriei. » « Şi de bună voie ei îţi vor da să bei din izvorul sfînt, iar după aceea, printre ceilalţi eroi, tu vei fi stăpînul [1]».

Pitagora, Empedocle, şi încă alţii, credeau în metempsichoză şi pretindeau că-şi amintesc existenţele lor anterioare. « Vagabond exilat din lăcaşul divin », se prezenta Empedocle, « am fost odinioară băiat şi fată, tufiş şi pasăre, peşte mut în apele mării » (*Purificările*, fr. 117). El mai spunea: « Sînt eliberat pentru totdeauna de moarte » (*Ibid*., fr. 112). Vorbind despre Pitagora, Empedocle îl descria ca pe « un om de o ştiinţă extraordinară », căci « acolo unde ajungea cu toată puterea spiritului său, el vedea cu uşurinţă ceea ce fusese în zece, douăzeci de existenţe omeneşti » (*Ibid*., fr. 129). Pe de altă parte, exerciţiul şi cultivarea memoriei jucau un rol foarte important în confreriile pitagoreice (Diodor, X, 5; Jamblic, *Vita Pyth*. 78 şi urm.). Acest antrenament aminteşte tehnica ioghină a « revenirii îndărăt ». Să adăugăm că şamanii pretind să-şi amintească existenţele lor anterioare [2], ceea ce indică arhaismul practicii.

MEMORIA « PRIMORDIALĂ » ŞI MEMORIA « ISTORICĂ »

Aşadar, în Grecia, memoria are două valori: 1° aceea care se referă la evenimentele primordiale (cosmogonie, teogonie, genealogie) şi 2° memoria existenţelor anterioare, adică a evenimentelor istorice şi personale. Léthé, « Uitarea », se opune cu o egală eficacitate celor două feluri de memorie. Dar Léthé este neputincioasă în privinţa cîtorva privilegiaţi: 1° aceia care, inspiraţi de către Muze, sau datorită unui « profetism de-a-ndoaselea », izbutesc să redobîndească memoria evenimentelor primordiale; 2° aceia care, asemenea lui Pitagora sau Empedocle, ajung să-şi amintească existenţele anterioare. Aceste două categorii de privilegiaţi înving « Uitarea » şi deci, într-un anumit fel, moartea. Unii ajung la cunoaşterea « originilor » (originea Cosmosului, Zeilor, popoarelor, dinastiilor). Ceilalţi îşi amintesc de «istoria», adică de transmigraţiile lor. Pentru unii, important este ceea ce s-a petrecut *ab origine*. Sînt evenimente primordiale, în care n-au fost implicaţi personal. Dar aceste evenimente — cosmogonia, teogonia, genealogia — i-au plăsmuit într-un fel: ei sînt ceea ce sînt pentru că aceste evenimente au avut loc. E de prisos să arătăm în ce măsură această atitudine aminteşte pe aceea a omului din societăţile arhaice, care se recunoaşte ca plăsmuit printr-o serie de evenimente primordiale relatate, aşa cum se cuvine, în mituri.

Dimpotrivă, acei care izbutesc să-şi amintească existenţele lor anterioare, se preocupă în primul rînd să descopere propria lor « istorie », dispersată de-a lungul nenumăratelor lor încarnaţii. Ei se străduiesc să unifice aceste fragmente izolate, să le integreze într-o singură urzeală pentru a-şi dezvălui sensul destinului lor. Căci unificarea, prin *anámnesis*, a unor fragmente de istorie fără nici o legătură între ele ajungea deopotrivă să lege începutul cu sfîrşitul; cu alte cuvinte, era interesant să se descopere cum prima existenţă terestră a declanşat procesul transmigrării. O asemenea preocupare şi o asemenea disciplină amintesc tehnicile indiene ale « revenirii îndărăt » şi a rememorării existenţelor anterioare.

---

[1] Tabletele lui Petelia şi Eleuterne. În legătură cu lamelele orfice, vezi Jane Harrison, *Prolegomena to the Study of Greek Religion* (Cambridge, 1903), pp. 573 şi urm.; F. Cumont, *Lux perpetua* (Paris, 1949), pp. 248, 406; W. K. C. Guthrie, *Orpheus and the Greek Religion* (Londres, 1935, ed. II, 1952), pp. 171 şi urm.

[2] Vezi M. Eliade, *Mythes, rêves et mystères*, p. 21. În legătură cu existenţele anterioare ale lui Pitagora, vezi textele grupate de E. Rohde, *Psyche* (traducere de W. B. Hillis, New York, 1925) pp. 598 şi urm.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Platon cunoaşte şi foloseşte aceste două tradiţii privind uitarea şi memoria. Dar el le transformă şi le reinterpretează, pentru a le articula în sistemul său filozofic. Pentru Platon a învăţa înseamnă, la urma urmelor, a-ţi rememora (vezi mai sus *Menon*, 81 *c*, *d*). Între două existenţe pămînteşti, sufletul contemplă ideile: el împărtăşeşte cunoaşterea pură şi desăvîrşită. Dar, reîncarnîndu-se, sufletul se adapă la izvorul Léthé şi uită cunoaşterea obţinută prin contemplarea directă a ideilor. Totuşi, această cunoaştere este latentă în omul încarnat şi, graţie muncii filozofice, ea este susceptibilă de a fi actualizată. Obiectele fizice ajută sufletul să se replieze asupra lui însuşi şi, printr-un fel de « revenire îndărăt », să-şi regăsească şi să recupereze cunoaşterea originală pe care o poseda în condiţia sa extra-terestră. Moartea este, prin urmare, întoarcerea la o stare primordială şi perfectă, pierdută periodic prin reîncarnarea sufletului.

Am avut prilejul să apropiem filozofia lui Platon de ceea ce s-ar putea numi « ontologia arhaică »[1]. Trebuie să arătăm acum în ce sens teoria ideilor şi *anámnesis*-ul platonician se pot apropia de comportamentul omului din societăţile arhaice şi tradiţionale. Acesta găseşte în mituri modelele exemplare ale tuturor actelor sale. Miturile îl asigură că tot ce face sau are de gînd să facă a mai fost făcut la începutul Timpului, *in illo tempore*. Miturile constituie deci suma cunoştinţelor folositoare. O existenţă individuală devine, şi se menţine, o existenţă pe deplin omenească, răspunzătoare şi semnificativă, în măsura în care se inspiră din acest rezervor de acte deja împlinite şi de gînduri deja formulate. A ignora sau a uita conţinutul acestei « memorii colective » plăsmuită de tradiţie, echivalează cu o regresie faţă de starea « naturală » (condiţia aculturală a copilului) sau cu un « păcat », sau cu un dezastru.

Pentru Platon, a trăi în mod inteligent, adică a învăţa şi a înţelege ceea ce e adevărat, frumos şi bun, înseamnă înainte de toate, să-ţi reaminteşti o existenţă dezincarnată, pur spirituală. « Uitarea » acestei condiţii pleromatice nu este în mod necesar un « păcat », ci o consecinţă a procesului de reîncarnare. Este de remarcat că nici pentru Platon « uitarea » nu face parte integrantă din faptul morţii ci, dimpotrivă, este pusă în raport cu viaţa, cu reîncarnarea. Întorcîndu-se la viaţa terestră, sufletul « uită » ideile. Nu este vorba de o uitare a existenţelor anterioare — adică a sumei experienţelor personale, a « istoriei » — ci de uitarea adevărurilor transpersonale şi eterne care sînt ideile. *Anámnesis*-ul filozofic nu recuperează amintirea *evenimentelor* făcînd parte din existenţele precedente, ci a *adevărurilor*, a structurilor realului. Această poziţie filozofică se poate apropia de aceea a societăţilor tradiţionale: miturile reprezintă modele paradigmatice întemeiate de Fiinţe supranaturale, şi nu o serie de experienţe personale ale cutărui sau cutărui individ[2].

SOMNUL ŞI MOARTEA

În mitologia greacă, Somnul şi Moartea, Hypnos şi Thanatos, sînt doi fraţi gemeni. Să amintim că şi pentru evrei, cel puţin începînd cu timpurile post-exilice, moartea era comparabilă cu Somnul. Somnul în mormînt (Job, III, 13—15; III, 17), în Sheol (Ecles, IX, 3; IX, 10) sau în ambele locuri în acelaşi timp (Psalmul LXXXVIII, 87). Creştinii au acceptat şi elaborat omologia moarte-somn: *in pace bene dormit, dormi*

[1] Vezi *Le Mythe de l'Éternel Retour*, pp. 63 şi urm.

[2] Vezi *Mythes, rêves et mystères*, pp. 56—57. Şi pentru C. G. Jung « inconştientul colectiv » precede sufletul (*psyché*) individual. Lumea arhetipilor lui Jung seamănă într-un anumit fel cu Lumea Ideilor platonice: arhetipii sînt transpersonali şi nu participă la Timpul istoric al individului, ci la Timpul speciei, adică al Vieţii organice.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

in somno pacis, in pace somni, in pace Domini dormias[1], figurează printre formulele cele mai populare ale epigrafiei funerare[2].

De vreme ce Hypnos este fratele lui Thanatos, se înțelege de ce, în Grecia, ca și în India și în gnosticism, acțiunea de a «deștepta» avea o semnificație «soteriologică» (în sensul larg al termenului). Socrate își trezea interlocutorii, uneori împotriva voinței lor. «Cît ești de violent, Socrate ! » exclamă Callicles *(Gorgias*, 508 *d)*. Dar Socrate este perfect conștient că misiunea sa de a deștepta oamenii este de ordin divin. Nu încetează să amintească mereu că el se află în serviciul lui Dumnezeu *(Apologia*, 23 c*;* vezi și 30 *e;* 31 *a;* 33 *c)*. «Unul asemenea mie, Atenieni, nu veți găsi ușor și, dacă vreți să mă credeți, mă veți păstra. Dar, nerăbdători *ca niște oameni adormiți care sînt deșteptați*, mă veți lovi poate, ascultîndu-l pe Anytos și mă veți omorî ca niște zăpăciți ; iar apoi *veți dormi tot timpul vieții*, numai dacă Dumnezeu din dragoste pentru voi, n-o să vă trimeată pe altul » *(Apol*., 30 *e)*.

Să reținem ideea că Dumnezeu este acela care, din dragoste pentru oameni, le trimite un Maestru pentru a-i « deștepta » din somnul care înseamnă ignoranță, uitare și « moarte » în același timp. Acest motiv se regăsește în gnosticism dar, bine înțeles, considerabil elaborat și reinterpretat. Mitul gnostic central, așa cum ni-l înfățișează *Imnul Perlei* păstrat în *Faptele lui Toma*, se articulează în jurul temei amneziei și *anámnesis*-ului. Un Prinț sosește din Orient pentru a căuta în Egipt « perla unică aflată în mijlocul mării înconjurată de șarpele cu șuieratul sonor». În Egipt, este prins de oamenii din partea locului. Îi dau mîncăruri de-ale lor și Prințul își uită identitatea. « Am uitat că eram fiu de rege și l-am slujit pe regele lor, și am uitat de perla pentru care mă trimiseseră părinții mei, și din apăsarea pricinuită de hrana lor am căzut într-un somn adînc ». Dar părinții aflară ce i s-a întîmplat și-i scriseră o scrisoare. « Din partea tatălui tău, regele regilor, și a mamei tale, suverană a Orientului și din partea fratelui tău, al doilea copil al nostru, o ție, fiul nostru, salut ! Trezește-te și ridică-te din somnul tău, și ascultă cuvintele din scrisoarea noastră. Adu-ți aminte că ești fiu de rege. Privește în ce sclavie ai căzut. Amintește-ți de perla pentru care ai fost trimis în Egipt ». Scrisoarea zbură ca un vultur, coborî asupra lui și deveni cuvînt. « La vocea și la fîșîitul ei, mă trezii și ieșii din somnul meu. O luai, o sărutai, îi rupsei pecetea, și citii, iar cuvintele scrisorii se potriveau cu ceea ce era întipărit în inima mea. Îmi amintii că mă trăgeam din părinți regești și faptul că eram de neam mare afirma natura ei. Îmi amintii de perla pentru care fusesem trimis în Egipt și începui să vrăjesc șarpele cu fluierături puternice. L-am adormit vrăjindu-l, apoi am rostit deasupra lui numele tatălui meu, am luat perla și am pornit spre casa tatălui meu[3] ».

Imnul Perlei are o urmare (« veșmîntul luminos » pe care prințul îl părăsise înainte de plecare și pe care-l găsește la întoarcere) care nu privește direct subiectul nostru. Să adăugăm că temele exilului, captivitatea într-o țară străină, trimisul care trezește prizonierul și-l poftește să pornească la drum, se regăsește într-un opuscul de Sohrawardî, *Povestire din exilul la Soare-apune*[4]. Oricare ar fi originea mitului, probabil iraniană, meritul *Imnului Perlei* este acela că înfățișează, într-o formă dramatică, unele

[1] Doarme cu bine în pace, doarme în somnul păcii, în pacea somnului, dormi în pacea Domnului. (N. tr.).

[2] Vezi F. Cumont, *Lux perpetua*, p. 450.

[3] H. Leisegang, *La Gnose* (traducere de Jean Gouillard, Paris, 1951), pp. 247—248; Robert M. Grant *Gnosticism. A Source Book of Heretical Writings from the Early Christian Period* (New-York, 1961), pp. 116 și urm ; G. Widengren, « Der iranische Hintergrund der Gnosis » *(Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte*, IV, 1952, pp. 97—114), pp. 111 și urm. susțin originea iraniană, după cît se pare parță, a acestui mit.

[4] Henri Corbin, « L'Homme de Lumière dans le Soufisme iranien » (în volumul colectiv *Ombre et Lumière*, Paris, 1961, pp. 137—257), pp. 154 și urm., cu referințe bibliografice la lucrările sale anterioare.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

motive gnostice dintre cele mai populare. Analizînd într-o serie recentă simbolurile și imaginile specific gnostice, Hans Jonas a insistat asupra importanței motivelor «căderii, capturării, părăsirii, dorului de țară, toropelii, somnului, beției [1] ». Nu e cazul să reluăm aici acest dosar considerabil. Să citām totuși cîteva exemple deosebit de sugestive.

Întorcîndu-se către Materie « și arzînd de dorința de a face cunoștința trupului », sufletul uită propria sa identitate. « El a uitat lăcașul dintîi, adevăratul său centru, ființa-i eternă ». Aceștia sînt termenii în care El Châtibî prezintă credința centrală (cea mai de seamă) a Haraniților [2]. După gnostici, oamenii nu numai că dorm, dar le și place să doarmă. « De ce vă place întotdeauna somnul și vă poticniți cu cei care se poticnesc? » întreabă *Ginza* [3]. « Acel care aude să se trezească din somnul său apăsător», stă scris în *Apocrifele lui Ioan* [4]. Același motiv se regăsește în cosmogonia manicheistă, așa cum ne-o păstrează Théodore Bar Khonaï: « Isus cel Luminos se coborî către Adam și-l trezi dintr-un somn de moarte pentru ca să-l elibereze [5] . . .» Neștiința și somnul se mai află exprimate în termenii de « beție ». *Evanghelia Adevărului* îl compară pe acela « care posedă *gnosis*-ul » cu « o persoană care, după ce s-a îmbătat, revine la trezie și, venindu-și în fire, afirmă din nou ceea ce este prin esență al său [6]». Iar *Ginza* povestește cum Adam « s-a trezit din somnul său și a ridicat ochii spre locul luminii [7]».

Pe bună dreptate observă Jonas că, pe de-o parte, existența pămîntească este definită ca « părăsire », « teamă », « dor de țară » și, pe de altă parte, este descrisă ca « somn », « beție » și « uitare »: « adică, a luat (dacă exceptăm beția) toate caracterele care, într-o epocă mai veche, se atribuiau condiției morților în lumea subpămînteană [8] ». « Mesagerul » care « trezește » omul din somnul său aduce totodată « Viața » și « mîntuirea ». « Eu sînt vocea care trezește din somn în Eonul nopții », astfel începe un fragment gnostic conservat de către Hipolyt (*Refut.*, V, 14, 1). « Trezirea » implică *anámnesis*, recunoașterea adevăratei identități a sufletului, adică re-cunoașterea originei sale cerești. Numai după ce l-a trezit, « mesagerul » dezvăluie omului promisiunea de mîntuire și în cele din urmă îl învață cum trebuie să se comporte în Lume [9]. «Scutură-te de beția în care ai adormit, trezește-te și contemplă-mă ! », stă scris într-un text manicheist din Turfan [10]. Și într-un altul: «Trezește-te, suflet minunat, din somnul de beție în care ai căzut (. . .), urmează-mă în locul exaltat în care sălășluiai la început [11].» Un text mandeean povestește cum Mesagerul ceresc l-a trezit pe Adam și continuă în acești termeni: «Am venit ca să te instruiesc, Adame, și să te eliberez de lumea aceasta. Fii atent, ascultă și instruiește-te și ridică-te victorios pe locul luminii [12].» Instruirea cuprinde și injoncțiunea de a nu se mai lăsa învins de somn. «Nu mai moțăi și nici nu mai dormi, nu uita cu ce te-a însărcinat Domnul [13].»

Fără îndoială, aceste formule nu sînt monopolul gnosticilor. *Epistola către efeseni* V, 14, conține acest citat anonim: «Trezește-te, tu, care dormi, scoală-te dintre cei morți, și asupra ta va străluci Christos». Motivul somnului și al trezirii se regăsește în literatura ermetică. În *Poimandres* se citește: « O voi, cei născuți din pămînt, care

---

[1] Hans Jonas, *The Gnostic Religion* (Boston, 1958), pp. 62 și urm.
[2] H. Jonas, *op. cit.*, p. 63.
[3] Citat de Jonas, p. 70.
[4] Jean Doresse, *Les Livres secrets des Gnostiques d'Egypte*, vol. I (Paris, 1958), p. 227.
[5] F. Cumont, *Recherches sur le manichéisme: I. La cosmogonie manichéenne d'après Théodore Bar Khônaï* (Bruxelles, 1908), pp. 46 și urm.; J. Doresse, I, pp. 235 și urm.
[6] H. Jonas, *op. cit.*, p. 71.
[7] H. Jonas, *op. cit.*, p. 74.
[8] *Ibid.*, p. 68.
[9] *Ibid.*, p. 23.
[10] *Ibid.*, p. 83.
[11] *Ibid.*, p. 83.
[12] *Ibid.*, p. 84.
[13] *Ibid.*, p. 84.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

v-aţi lăsat în voia beţiei, şi a somnului, şi a necunoaşterii lui Dumnezeu — treziţi-vă! renunţaţi la beţie, la vraja somnului vostru nesocotit [1] !»

Să amintim că victoria asupra somnului şi veghea prelungită constituie o probă iniţiatică destul de tipică, ce se întîlneşte şi în stadiile arhaice ale culturii. La anumite triburi australiene, novicii pe cale de a fi iniţiaţi nu trebuie să doarmă timp de trei zile, sau iarăşi li se interzice să se culce înainte de zorii zilei [2]. Plecat în căutarea nemuririi, eroul mesopotamian Gilgameş soseşte în insula Strămoşului mitic Ut-napishtin. Acolo trebuie să vegheze şase zile şi şase nopţi, dar nu izbuteşte să treacă această probă iniţiatică şi pierde şansa de a cîştiga nemurirea. Într-un mit nord-american de tipul Orfeu şi Euridice, un om care şi-a pierdut de curînd soţia izbuteşte să coboare în Infern şi s-o găsească. Stăpînul Infernului îi promite că va putea să-şi ia soţia pe pămînt dacă este în stare să vegheze toată noaptea. Dar omul adoarme chiar înainte de zorii zilei. Stăpînul Infernului îi mai oferă o şansă şi, pentru a nu fi obosit noaptea următoare, omul doarme toată ziua. Cu toate acestea, nu izbuteşte să vegheze pînă în zori şi e silit să se întoarcă singur pe Pămînt [3].

Se vede aşadar că a nu dormi nu înseamnă numai triumful asupra oboselii fizice, ci mai ales să dai dovadă de forţă spirituală. A rămîne « treaz», a fi cu desăvîrşire conştient, a fi prezent în lumea spiritului. Isus nu înceta să predice discipolilor săi veghea (vezi de ex. Matt., XXIV, 42). Iar Noaptea din Getsimani apare deosebit de tragică datorită neputinţei discipolilor de a veghea împreună cu Isus. «Sufletul meu este trist de moarte, rămîneţi aici şi vegheaţi cu mine» (Matt., XXVI, 38). Dar cînd s-a întors, i-a găsit dormind. Şi i-a spus lui Petru: « Aşadar, n-aţi avut puterea să vegheaţi o oră cu mine» (XXVI, 40). Veniţi şi vă rugaţi», le recomandă el din nou. Dar în zadar; întorcîndu-se, « îi găsi iarăşi dormind; căci ochii lor erau grei ca plumbul» (XXVI, 41—43; vezi Marcu XIV, 34 şi urm.; Luca XXII, 46).

Şi de data aceasta, « veghea iniţiatică» s-a dovedit deasupra puterilor omeneşti.

GNOSTICISMUL ŞI FILOZOFIA INDIANĂ

Nu intră în economia acestei lucrări de proporţii reduse să discute problema gnosticismului în ansamblu. Intenţia noastră era să urmărim dezvoltarea « mitologiei Uitării şi Amintirii» în cîteva culturi superioare. Textele gnostice pe care le-am citat insistă, pe de-o parte, asupra căderii sufletului în materie (Viaţa) şi în «somnul» de moarte care urmează şi, pe de altă parte, asupra originei extra-terestre a sufletului. Căderea sufletului în materie nu este rezultatul unui păcat anterior, aşa cum speculaţia filozofică greacă explica uneori transmigraţia. Gnosticii lasă a se înţelege că păcatul aparţine altcuiva [4]. Ca fiinţe spirituale de origină extraterestră, gnosticii nu se recunosc ca fiind de « aici», din lumea aceasta. Cum observă H.-Ch. Puech, cuvîntul cheie al limbajului tehnic al gnosticilor este « celălalt», « străinul [5]». Revelaţia capitală constă în faptul că, « deşi este pe lume, în lume, el (gnosticul) nu este al lumii, nu-i aparţine, ci vine, este din altă parte [6]». *Ginza* mandeeană de dreapta îi dezvăluie: « Tu nu eşti de aici, rădăcina ta nu se trage din lume» (XV, 20). Iar *Ginza* de stînga (III, 4): Tu nu vii de aici, matca ta nu-i de aici: locul tău este locul Vieţii.» În *Cartea lui Ioan* (p. 67) se citeşte: Sînt un om de pe *Cealaltă lume* [7].»

---

[1] *Corpus Hermeticum*, I, 27 şi urm.; H. Jonas, p. 86.
[2] Vezi M. Eliade, *Naissances mystiques*, pp. 44.
[3] Vezi M. Eliade, *Le Chamanisme et les techniques archaïques de l'extase*, pp. 281 şi urm.
[4] Vezi R. M. Grant, *Gnosticism and Early Christianity* (New York, 1959), pp. 188, n. 16.
[5] H.-Ch. Puech, in *Annuaire du Collège de France*, 56 année (1956), pp. 186—209, p. 194.
[6] H.-Ch. Puech, în *Annuaire du Collège de France*, 56 année (1956), p. 198.
[7] H.-Ch.Puech, *Ibid.*, p. 198.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cum am văzut, speculaţia filozofică indiană, mai ales Sâmkhya-Yoga, prezintă o poziţie similară. Sinele *(purusha)* este prin excelenţă un «străin», el n-are nimic de-a face cu Lumea *(prakrti)*. Aşa cum scrie Isvara Krishna *(Sâmkhya-kârikâ*, 19), Sinele (Spiritul) este izolat, indiferent, simplu spectator inactiv» în drama Vieţii şi a Istoriei. Mai mult încă: dacă e adevărat că ciclul transmigrării se prelungeşte prin neştiinţă şi prin ignoranţă, iar «păcatele», cauza «căderii Sinelui» în viaţă, originea relaţiei (iluzorie de altfel) între Sine *(purusha)* şi Materie *(prakrti)*, sînt probleme fără soluţie; mai exact, fără soluţie în actuala condiţie umană. În orice caz, ca şi la gnostici, nu un păcat originar (adică omenesc) este acela care a precipitat Sinele în roata existenţelor.

Pentru folosul cercetării noastre, importanţa mitului gnostic, ca şi a speculaţiei filozofice indiene, ţine mai ales de faptul că acestea două reinterpretează raportul de la om la drama primordială care l-a plăsmuit. La fel ca şi în religiile arhaice studiate în capitolele precedente, pentru gnostici era important şi să cunoască — sau mai degrabă să-şi rememoreze — drama care a avut loc în Timpurile mitice. Dar, contrar unui om din societăţile arhaice care, descoperind miturile, îşi asumă consecinţele care derivă din aceste evenimente primordiale — gnosticul descoperă mitul pentru *a se desolidariza de rezultatele sale*. O dată trezit din somnul său de muritor, gnosticul (ca şi discipolul lui Sâmkyha-Yoga) înţelege că n-are nici o răspundere în catastrofa primordială de care-i vorbeşte mitul, că, prin urmare, el n-are o legătură *reală* cu Viaţa, Lumea şi Istoria.

Gnosticul, ca şi discipolul lui Sâmkhya-Yoga, a fost deja pedepsit pentru «păcatul» de *a-şi fi uitat adevăratul său Sine*. Suferinţele care alcătuiesc orice existenţă omenească dispar în momentul trezirii. Trezirea care este în acelaşi timp un *anámnesis* se traduce printr-o indiferenţă cu privire la Istorie, mai ales cu privire la Istoria contemporană. Numai mitul primordial este important. Numai evenimentele care au avut loc în trecutul fabulos merită să fie cunoscute; căci, descoperindu-le, omul ia cunoştinţă de natura sa adevărată — şi se trezeşte. Evenimentele istorice propriu zise (de exemplul războiul Troiei, campaniile lui Alexandru cel Mare, asasinatul lui Iuliu Cezar) n-au nici o semnificaţie, deoarece nu conţin nici un mesaj soteriologic

ANAMNESIS ŞI ISTORIOGRAFIE

Nici la greci, evenimentele istorice nu conţineau mesaje soteriologice. Şi cu toate acestea, istoriografia începe în Grecia cu Herodot. Herodot ne mărturiseşte de ce şi-a dat osteneala să scrie *Istoriile* sale: pentru ca faptele oamenilor să nu se piardă în cursul timpurilor. El vrea *să păstreze memoria* faptelor grecilor şi barbarilor. Alţi istorici ai antichităţii îşi vor scrie operele pentru raţiuni diferite: Tucidide, de exemplu, ca să ilustreze lupta pentru putere, trăsătură caracteristică, după el, a naturii omeneşti; Polib, pentru a arăta că toată istoria lumii converge către Imperiul roman şi de asemenea pentru că experienţa căpătată prin studiul Istoriei constituie cea mai bună introducere în viaţă; Tit-Liviu, pentru a descoperi în Istorie «modele pentru noi şi pentru ţara noastră» — şi aşa mai departe[8].

Nici unul din aceşti autori — nici chiar Herodot, pasionat de zei şi de teologiile exotice — nu şi-a scris *Istoriile* ca autorii celor mai vechi naraţiuni istorice din Israel, pentru a dovedi existenţa unui plan divin şi intervenţia Zeului Suprem în viaţa unui popor. Asta nu înseamnă că istoricii greci şi latini au fost neapărat lipsiţi de sentimente religioase. Dar concepţia lor religioasă nu prevedea intervenţia unui Zeu unic

[8] Vezi Karl Löwith, *Meaning in History* (Chicago, 1939), pp. 6 şi urm.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

şi personal în istorie; aşadar ei nu acordau evenimentelor istorice semnificaţia religioasă pe care aceste evenimente o aveau pentru Israeliţi. De altfel, la Greci, istoria era numai un aspect al procesului cosmic, condiţionat de legea devenirii. Ca orice fenomen cosmic, istoria arăta că societăţile omeneşti se nasc, se dezvoltă, decad şi pier. Pentru acest motiv istoria nu putea constitui un obiect de cunoaştere. Istoriografia însă nu era mai puţin utilă, de vreme ce ilustra procesul de devenire continuă (transformare veşnică, eternă) în viaţa naţiunilor şi mai ales de vreme ce păstra memoria faptelor diferitelor popoare, şi numele, şi faptele unor personaje excepţionale.

Scopul acestui eseu nu este să examineze diferitele filozofii ale istoriei, începînd cu Augustin şi Ioachim de Fiore pînă la Vico, Hegel, Marx şi istoriciştii contemporani. Toate aceste sisteme îşi propun să găsească *sensul* şi *direcţia* istoriei universale. Nu asta e problema care ne-o punem. Nu semnificaţia pe care o poate avea *istoria* interesează cercetarea noastră, ci *istoriografia:* cu alte cuvinte, efortul de a păstra memoria evenimentelor contemporane şi dorinţa de a cunoaşte cît mai exact cu putinţă trecutul omenirii.

O curiozitate asemănătoare s-a dezvoltat în mod progresiv începînd cu Evul Mediu şi mai ales cu Renaşterea. Desigur, în epoca Renaşterii, în istoria antică se căutau in primul rînd modele pentru comportarea « omului perfect». S-ar putea spune că Tit-Liviu şi Plutarh, furnizînd modele exemplare pentru viaţa cetăţenească şi morală, îndeplineau, în educaţia elitelor europene, rolul miturilor în societăţile tradiţionale. Dar abia din secolul al XIX-lea istoriografia a ajuns să joace un rol de prim ordin. Cultura occidentală desfăşoară cum s-ar spune, un efort prodigios de *anámnesis* istoriografic. Ea se străduieşte să descopere, să « trezească» şi să recupereze trecutul societăţilor cele mai exotice şi cele mai periferice, preistoria Orientului apropiat, tot aşa de bine ca şi culturile « primitivilor» pe cale să se stingă. Se încearcă reînvierea *trecutului total al omenirii.* Asistăm la o lărgire vertiginoasă a orizontului istoric.

Este unul din rarele sindromuri încurajatoare ale lumii moderne. Provincialismul cultural occidental — care începea istoria cu Egiptul, literatura cu Homer şi filozofia cu Tales — este pe cale să fie depăşit. Mai mult chiar : prin *anámnesis-ul* istoriografic se pătrunde adînc în sine însuşi. Reuşind să înţelegem un australian din zilele noastre sau pe omologul său, un vînător paleolitic, reuşim să « trezim » în noi înşine situaţia existenţială a unei umanităţi preistorice şi comportamentele ce derivă de aici. Nu este vorba de o simplă cunoaştere « exterioară », cît de a învăţa şi de a reţine numele capitalei unei ţări sau data căderii Constantinopolului. Un adevărat *anámnesis* istoriografic se traduce prin descoperirea unei solidarităţi cu aceste popoare dispărute sau periferice. Există o adevărată recuperare a trecutului, chiar a trecutului « primordial » dezvăluit prin săpăturile preistorice sau prin cercetările etnologice. În aceste din urmă cazuri, sîntem confruntaţi cu « forme de viaţă », comportatamente, tipuri de cultură, adică, într-un cuvînt, cu structurile existenţei arhaice.

De-a lungul mileniilor, omul a muncit în mod ritual şi a gîndit în chip mitic asupra analogiilor între macrocosmos şi microcosmos. Este una din posibilităţile de a se « deschide » către Lume şi, prin aceasta, de a participa la sacralitatea Cosmosului. Odată cu Renaşterea, cînd Universul s-a dovedit infinit, această dimensiune cosmică pe care omul a adăugat-o în mod ritual existenţei sale ne este interzisă. E normal ca omul modern, căzut sub puterea Timpului şi obsedat de propria sa istoricitate, să se străduiască să se « deschidă » către Lume, căpătînd o nouă dimensiune în profunzimile temporale. În mod inconştient, el se apără împotriva apăsării istoriei contemporane printr-un *anámnesis* istoriografic care-i deschide nişte perspective imposibile de bănuit şi, urmînd exemplul lui Hegel, se limitează să « comunice cu Spiritul Universal » citindu-şi în fiecare dimineaţă jurnalul.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Desigur, nu trebuie să ne închipuim că am făcut cine știe ce descoperire : din antichitate, omul se consola de teroarea Istoriei citindu-i pe istoricii timpurilor apuse. Dar la omul modern, există ceva mai mult : orizontul său istoriografic fiind considerabil, i se întîmplă să descopere, prin *anámnesis*, niște culturi care, chiar dacă au « sabotat Istoria » au fost prodigios de creatoare. Care va fi reacția vitală a unui Occidental modern aflînd, de exemplu că, deși a fost invadată și ocupată de Alexandru cel Mare și deși această cucerire a avut o influență asupra istoriei sale ulterioare, India nici n-a reținut măcar numele marelui cuceritor? Ca și alte culturi tradiționale, India se interesează de modelele exemplare și de evenimentele paradigmatice și nu de particular și de individual.

Anámnesis-ul istoriografic al lumii occidentale este abia la început. Trebuie să așteptăm cel puțin cîteva generații pentru a judeca repercusiunile sale culturale. Dar s-ar putea spune că acest *anámnesis* prelungește, deși pe un alt plan, valorificarea religioasă a memoriei și a amintirii. Nu mai este vorba de mituri nici de exerciții religioase. Dar subsistă acest element comun : importanța rememorării exacte și totale a trecutului. Rememorarea *evenimentelor mitice* în societățile tradiționale; rememorarea a *tot ceea ce s-a petrecut în timpul istoric*, în Occidentul modern. Diferența este prea evidentă pentru a fi nevoie să insistăm. Dar cele două tipuri de *anámnesis* proiectează omul în afara « momentului său istoric ». Iar adevăratul *anámnesis* istoriografic corespunde și el unui Timp primordial, Timpul în care oamenii puneau temeiul comportamentelor lor culturale, închipuindu-și că aceste comportamente le erau dezvăluite de către Ființele Supranaturale.

Supraviețuirea și camuflarea miturilor

MITURILE ȘI MASS-MEDIA [1]

Cercetări recente au pus în lumină structurile mitice ale imaginilor și comportamentelor impuse colectivităților pe calea *mass-media*. Acest fenomen se constată mai ales în Statele-Unite [2]. Personajele unor « *comic strips* » [3] prezintă versiunea modernă a eroilor mitologici sau folclorici. Ei încarnează într-o asemenea măsură idealul unei mari părți a societății încît eventualele retușuri aduse conduitei lor sau, mai rău încă, moartea lor, provoacă adevărate crize printre cititori; aceștia reacționează violent și protestează, trimițînd telegrame cu mii le autorilor acestor *comic strips* și directorilor de ziare. Un personaj fantastic, Superman, a devenit extrem de popular grație mai ales dublei sale identități : coborît dintr-o planetă dispărută în urma unei

[1] Mijloace de masă (pentru difuzarea cunoștințelor) (N.tr.).
[2] Vezi de ex. Coulton Waugh, *The Comics* (New York, 1947); Stephen Becker, *Comic Art in America* (New York, 1960); Umberto Eco, « Il Mito di Superman » (în *Demitizzazione e Imagine* a cura di Enrico Castelli, Padova, 1962, pp. 131—148).
[3] Povestiri ilustrate pentru copii și tineret (N.tr.).

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

catastrofe şi înzestrat cu puteri miraculoase, Superman trăieşte pe pămînt sub aparenţa modestă a unui ziarist, Clark Kent; el se arată timid, şters, dominat de colega lui, Lois Lane. Acest camuflaj umilitor al unui erou cu puteri literalmente nelimitate rela o temă mitică bine cunoscută. Dacă mergem în adîncul lucrurilor, mitul lui Superman satisface nostalgiile ascunse ale omului modern care, ştiindu-se decăzut şi limitat, visează să se dovedească într-o zi un « personaj excepţional », un « erou ».

Romanul poliţist s-ar preta unor observaţii analoage: pe de o parte asistăm la lupta exemplară între Bine şi Rău, între Erou (= detectivul) şi criminal (= încarnarea modernă a Demonului). Pe de altă parte, printr-un proces inconştient de proiectare şi identificare, cititorul participă la mister şi la dramă, el încearcă sentimentul de a fi personal antrenat într-o acţiune paradigmatică, adică periculoasă şi « eroică ».

S-a demonstrat de asemenea mitizarea personalităţilor cu ajutorul acestor *mass-media*, transformarea lor în imagine exemplară. « Lloyd Warner ne povesteşte, în prima secţiune a cărţii sale, *The Living and the Dead* [1], crearea unui personaj de genul acesta. Biggy Muldoon, un politician din Yankee City, devenise erou naţional datorită opoziţiei sale pitoreşti faţă de aristocraţii de pe Hill Street, în aşa măsură încît presa şi radioul i-au fabricat un portret popular de semi-zeu. Era arătat ca un cruciat din popor pornit la asaltul bogăţiei. Apoi, publicul plictisindu-se de această imagine, *mass-media* îl transformă cu uşurinţă pe Biggy într-un ticălos, un politician corupt, exploatînd în folosul său mizeria poporului. Werner arată că adevăratul Biggy se deosebea considerabil de amîndouă aceste imagini, dar fapt este că el fu silit să-şi modifice comportamentul pentru a se conforma unei imagini înlăturînd-o pe cealaltă [2]. »

S-ar putea descoperi comportamente mitice în obsesia « succesului », atît de caracteristică pentru societatea modernă şi care traduce dorinţa obscură de a transcende limitele condiţiei umane; în exodul către « Suburbia », în care se poate descifra nostalgia « perfecţiunii primordiale »; în dezlănţuirea afectivă a ceea ce s-a numit « cultul automobilului sacru ». Aşa cum observă Andrew Greeley, « e deajuns să vizitezi salonul anual al automobilului pentru a recunoaşte acolo o manifestare religioasă profund ritualizată. Culorile, luminile, muzica, reverenţa adoratorilor, prezenţa preoteselor templului (manechinele), pompa şi luxul, risipa de bani, mulţimea compactă — toate acestea ar constitui într-o altă cultură o oficiere într-adevăr liturgică (. . .). Cultul automobilului sacru îşi are credincioşii şi iniţiaţii săi. Gnosticul nu aştepta cu mai multă nerăbdare revelaţia oraculară decît adoratorul automobilului, primele zvonuri despre noile modele. Acesta este tocmai momentul din ciclul anual în care pontifii cultului — negustorii de automobile — capătă o nouă importanţă în timp ce o mulţime nerăbdătoare aşteaptă cu sufletul la gură desfăşurarea unei noi forme de mîntuire [3]. »

Mai puţin s-a insistat asupra a ceea ce s-ar numi miturile elitei, care se cristalizează cu deosebire în jurul creaţiei artistice şi răsunetului său cultural şi social. Să precizăm de îndată că aceste mituri au izbutit să se impună dincolo de cercurile închise ale iniţiaţilor, graţie mai ales complexului de inferioritate al publicului şi al instanţelor artistice oficiale. Neînţelegerea agresivă a publicului, a criticilor şi a reprezentanţilor oficiali ai artei faţă de un Rimbaud sau un Van Gogh, consecinţele dezastruoase pe care le-a avut, cu deosebire pentru colecţionari şi muzee, indiferenţa faţă de mişcările nova-

---

[1] *Viii şi morţii* (N.tr.).

[2] Andrew Greeley, „Myths, Symbols and Rituals in the Modern World" (*The Critic*, dec. 1961, ian. 1962, vol. XX, nr. 3, pp. 18—25), p. 19.

[3] *Ibid.*, p. 24.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

toare, de la impresionism la cubism și suprarealism, au constituit lecții aspre atît pentru critici și public cît și pentru negustorii de tablouri, administratorii de muzee și colecționari. Astăzi, singura lor spaimă este de a nu fi suficient de avansați, de a nu ghici la timp geniul unei opere la prima vedere ininteligibilă. Niciodată poate în istorie artistul n-a fost mai sigur decît astăzi că, în măsura în care este mai îndrăzneț, iconoclast, absurd, inaccesibil, în aceeași măsură va fi recunoscut, lăudat, răsfățat, idolatrizat. În anumite țări s-a ajuns la un academism pe dos, academismul « avangardei » ; încît orice experiență artistică ce nu ține seama de acest nou conformism riscă să fie înnăbușită sau să treacă neobservată.

Mitul artistului damnat, care a obsedat secolul al XIX-lea, este astăzi perimat. În Statele Unite mai ales, dar și în Europa occidentală, excesul și provocarea au încetat de multă vreme să deservească artistul. I se cere mai ales să se conformeze imaginii sale mitice, să fie straniu, ireductibil și să « pară nou ». Acesta este, în artă, triumful absolut al revoluției permanente. Nici măcar nu se mai poate spune că totul e permis : orice inovație este decretată dinainte genială și egalată cu inovațiile unui Van Gogh sau ale unui Picasso, fie că e vorba de un afiș sfîșiat sau de o cutie de sardele semnată de artist.

Semnificația acestui fenomen cultural este cu atît mai considerabilă cu cît, poate pentru prima oară în istoria artei, nu mai există tensiune între artiști, critici, colecționari și public. Toți sînt de acord, astăzi, și cu mult înainte ca o operă să fie creată sau ca un artist necunoscut să fie descoperit. Un singur lucru contează : să nu trebuiască să mărturisești într-o zi că n-ai înțeles importanța unei noi experiențe artistice.

În legătură cu această mitologie a elitelor moderne, ne vom limita la cîteva observații. Să semnalăm mai întîi funcția izbăvitoare a « dificultății », așa cum o întîlnim mai ales în operele de artă modernă. Dacă elita se pasionează de *Finnegan's Wake* [1], de muzica atonală sau de tahism, acest lucru se întîmplă și pentru că asemenea opere reprezintă lumi închise, universuri ermetice, unde nu se pătrunde decît cu prețul unor imense dificultăți, ce pot fi omologate cu probele inițiatice din societățile arhaice și tradiționale. Există, pe de-o parte sentimentul unei « inițieri », inițiere aproape dispărută din lumea modernă ; pe de altă parte se afișează, în ochii « celorlalți », ai « maselor », apartenența la o minoritate secretă ; nu la o « aristocrație » (elitele moderne se orientează spre stînga), ci la o gnoză, care are meritul de a fi spirituală și seculară totodată, opunîndu-se în aceeași măsură valorilor oficiale ca și Bisericilor tradiționale. Prin cultul originalității extravagante, al dificultății, al incomprehensibilității, elitele marchează detașarea lor față de universul banal al părinților, răzvrătindu-se în același timp împotriva anumitor filozofii contemporane ale disperării.

În fond, fascinația prin dificultate, adică incomprehensibilitatea operelor de artă, trădează dorința de a descoperi un nou sens, secret, necunoscut pînă atunci, al Lumii și al existenței omenești. Toți visează să devină niște « inițiați », să ajungă a străpunge sensul ocult al tuturor acestor distrugeri a limbajelor artistice, a tuturor acestor experiențe « originale » ce par, la prima vedere, să nu aibă nimic comun cu arta. Afișele rupte, pînzele goale, arse și sfîșiate cu cuțitul, « obiectele de artă » care explodează în timpul vernisajului, spectacolele improvizate în care se trag la sorți replicile actorilor, toate acestea *trebuie să aibă o semnificație*, după cum unele cuvinte de neînțeles din *Finnegan's Wake* se dovedesc, pentru inițiați, încărcate de multiple valori și de o frumusețe stranie atunci cînd se constată că ele derivă din vocabule neo-gre-

---

[1] Roman de James Joyce (N. tr.).

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cești sau svahili, desfigurate de consoane aberante și îmbogățite de aluzii secrete la unele calambururi posibile atunci cînd sînt pronunțate repede cu voce tare.

Desigur, toate experiențele revoluționare autentice ale artei moderne reflectă anumite aspecte ale crizei spirituale sau pur și simplu ale crizei cunoașterii și creației artistice. Dar ceea ce ne interesează aici este faptul că « elitele » găsesc în extravaganță și ininteligibilitatea operelor moderne posibilitatea unei gnoze inițiatice. Este vorba de o « nouă lume », pe cale să fie construită din ruine și enigme, o lume aproape intimă pe care fiecare ar dori-o pentru sine și pentru cîțiva rari inițiați. Dar prestigiul dificultății și al incomprehensibilității este atît de mare încît, foarte repede, « publicul » este cucerit la rîndul său și-și proclamă adeziunea totală la descoperirile elitei.

Distrugerea limbajelor artistice a fost săvîrșită de către cubism, dadaism și suprarealism, de către dodecafonism și « muzica concretă », de către James Joyce, Beckett și Ionescu. Nu numai epigonii sînt aceia care se încăpățînează să dărîme ceea ce a căzut deja în ruină. Așa cum aminteam într-un capitol precedent, creatorii autentici nu acceptă să se instaleze printre dărîmături. Totul ne face să credem că reducerea « Universurilor artistice » la starea primordială de *materia prima* nu este decît un moment într-un proces mai complex; după cum în concepțiile ciclice ale societăților arhaice și tradiționale, « haosul », regresia tuturor formelor în confuzia *materiei prime*, este urmat de o nouă creație, omologabilă unei cosmogonii.

Criza artelor moderne nu interesează decît în subsidiar lucrarea noastră. Trebuie cu toate acestea să ne oprim o clipă asupra situației și rolului literaturii, mai ales al literaturii epice, care nu este fără raport cu mitologia și comportamentele mitice. Se știe că povestirea epică și romanul, ca și alte genuri literare, prelungesc pe alt plan și în alte scopuri, narațiunea mitologică. În ambele cazuri, este vorba să povestim o istorie semnificativă, să relatăm o serie de evenimente dramatice care au avut loc într-un trecut mai mult sau mai puțin fabulos. Inutil să amintim procesul lung și complex care a transformat o «materie mitologică » într-un « subiect » de narațiune epică. Ceea ce trebuie subliniat este faptul că proza narativă, romanul în mod special, a luat, în societățile moderne, locul ocupat de recitarea miturilor și a poveștilor în societățile tradiționale și populare. Mai mult, se poate chiar desprinde structura « mitică » a anumitor romane moderne, se poate demonstra supraviețuirea literară a marilor teme și personaje mitologice. (Acest lucru se verifică mai ales în cazul temei inițiatice, tema încercărilor Eroului-Izbăvitor și a luptelor sale împotriva monștrilor, mitologiile Femeii și Bogăției.) În această perspectivă, s-ar putea spune deci că pasiunea modernă pentru romane trădează dorința de a asculta cel mai mare număr posibil de « istorii mitologice » desacralizate sau pur și simplu camuflate sub forme « profane ».

Alt fapt semnificativ: nevoia de a citi « povestiri » și narațiuni care s-ar putea numi paradigmatice, deoarece se desfășoară după modelul tradițional. Oricare ar fi gravitatea crizei actuale a romanului, rămîne faptul că nevoia de a se introduce în universuri « străine » și de a urmări peripețiile unei « povestiri » pare consubstanțială condiției umane și, prin urmare, ireductibilă. Există aici o exigență greu de definit, în același timp dorința de a comunica cu « ceilalți », « necunoscuții » și de a împărtăși dramele și speranțele lor, și nevoia de a afla ceea ce *a putut să se petreacă*. Se concepe cu greutate o ființă umană care să nu fie fascinată de « povestire », de narațiunea evenimentelor semnificative, de ceea ce s-a întîmplat unor oameni înzestrați cu « dubla realitate » a personajelor literare (care în același timp reflectă realitatea istorică și psihologică a membrilor unei societăți moderne și dispun de puterea magică a unei creații imaginare).

Dar « ieșirea din Timp » operată de lectură — mai cu seamă lectura romanelor — este ceea ce apropie cel mai mult funcția literaturii și cea a mitologiilor. Timpul pe

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

care-l « trăim » citind un roman nu este, fără îndoială, acela care se reintegrează într-o societate tradițională, ascultînd un mit. Dar, și într-un caz și în altul, omul « iese » din timpul istoric și personal, cufundîndu-se într-un timp fabulos, trans-istoric. Cititorul este confruntat cu un timp străin, imaginar, ale cărui ritmuri variază la infinit, căci fiecare poveste are propriul său timp, specific și exclusiv. Romanul nu are acces la timpul primordial al miturilor, dar, în măsura în care povestește o narațiune verosimilă, romancierul utilizează un timp *aparent istoric* și cu toate acestea condensat sau dilatat, un timp care dispune deci de toate libertățile lumii imaginare.

Se ghicește în literatură, într-o manieră mai puternică încă decît în celelalte arte, o revoltă împotriva timpului istoric, dorința de a pătrunde în alte ritmuri temporale decît acela în care omul este obligat să trăiască și să lucreze. Ne putem întreba dacă această dorință de a transcende propriul său timp, personal și istoric și de a se cufunda într-un timp « străin », fie el extatic sau imaginar, va fi extirpat vreodată. Atîta vreme cît persistă această dorință, se poate spune că omul modern mai păstrează încă cel puțin anumite reziduri ale unui « comportament mitologic ». Urmele unui asemenea comportament mitologic se află și în dorința de a regăsi intensitatea cu care cineva a trăit, sau cunoscut, un lucru *pentru prima oară;* de a recupera trecutul îndepărtat, epoca fericită a « începuturilor ».

Cum trebuia să ne așteptăm, este vorba mereu de aceeași luptă împotriva Timpului, aceeași speranță de a se elibera de greutatea « Timpului mort », de Timpul care strivește și omoară.

În românește de SANDA RÂPEANU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ŞTEFAN BĂNULESCU

Pe dimensiunea timpului interior

o nuvelă de Mircea Eliade

Revista « Secolul 20» mi-a adresat cîteva întrebări, relative la convorbirile scriitoriceşti prilejuite de unele întîlniri literare internaţionale care au avut loc în ultimul timp şi unde am luat parte ca invitat, alături de colegi de generaţie. Să amintesc întîlnirile din localitatea fineză, Lahti, din vara anului trecut, pe cea de la Paris, din februarie anul acesta, amîndouă dedicate problemelor scriitorilor tineri, dar şi discuţiile literare purtate în ambianţa universitară foarte originală a oraşelului italian Urbino. Desigur, aspectele convorbirilor au fost foarte diverse. Întrebările revistei « Secolul 20» solicită cu inteligenţă şi subtilitate chestiuni care ar depăşi cadrul unui simplu interviu. Aş fi preferat să răspund succint la una din ele, anume la aceea privind sensibilităţile contemporane, la raportul modern literatură-mit, şi m-aş fi oprit la schimbul de păreri avut cu scriitori tineri străini şi cu studenţi filologi în jurul particularităţii uneia din direcţiile literaturii romîne, direcţie cu solide tradiţii, aceea în care poezia mitului a atins remarcabile elevaţii. Dar, voi evoca aici numai pe scurt discuţiile cu acest obiect, scriind cu acest prilej un fel de cuvînt înainte la publicarea nuvelei *La ţigănci*, pe care ne-a încredinţat-o Mircea Eliade.

Avem favoarea unui folclor mare şi bogat care n-a devenit muzeistic ca în alte părţi, cu prospeţimi interioare de fină nuanţare şi mobilitate, deţinînd receptivităţi surprinzătoare în captarea motivelor de întinsă circulaţie, putere rară de sinteză şi de renaştere a confluenţelor într-o expresie particulară, organică, de gîndire artistică. Mitul, vorbind despre moştenirea noastră folclorică, n-a rămas, n-a fost prins definitiv în captivitatea practicilor străvechi, pierdute şi pulverizate în timp, s-a convertit în bună parte în poezie, în condiţia ei elementară ; poezia, basmul, satira populară în partea ei de vis şi de fantastic, vorbirea orală chiar, cu fugile ei spre pluralităţi de sensuri, cu înţelepciuni decantate de vremi lungi, au un spirit care, departe de a fi conservator, urcă spre rafinamente ce pot întîlni şi pot transmite pe planurile modernităţii gîndirii

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

contemporane, resurse şi posibilităţi artistice efervescente. O convorbire cu asemenea obiect, prelungită în raporturile comparative cu alte literaturi ale folclorului nostru şi ale literaturii noastre culte în direcţia ei de poezie a mitului, revenea în convorbirile purtate cu scriitorii tineri şi cu studenţii Universităţii din Urbino. Aici, la Urbino, colegii străini, interesaţi de aspectul modern al tratării miturilor, legaseră o astfel de discuţie, mai ales că aşteptau cu febrilitate prelegerea profesorului de mituri de la Universitatea americană din Chicago, Mircea Eliade, care fusese invitat de către rectorul Carlo Bo, alături de atîţia alţi reputaţi profesori, filozofi, critici, să vorbească studenţilor literaţi strînşi din peste 20 de ţări. Numele lui Mircea Eliade, care la noi, în ceea ce priveşte studiul miturilor, fusese cunoscut între cele două războaie mai ales ca indianist, este legat astăzi în Occident de o şcoală largă, creată în ultimele două decenii, în jurul filozofiei miturilor, iar cărţile lui privind acest vast domeniu al vechilor culturi ale omenirii, al evoluţiei mitului în gîndirea şi creaţia artistică a timpurilor, au pătruns cu atîta autoritate în fenomenul curent al dezbaterilor de abordare modernă a tezaurelor culturale, încît autorul a trebuit să recurgă şi la scoaterea unor ediţii pentru marele public ; în Franţa, asemenea ediţii sînt tipărite în prezent în format « poche » ; cărţi ca *Aspects du mythe* sau ca *Le sacré et le profane*, semnate de Mircea Eliade, circulă alături de cele mai populare şi mai reputate cărţi de literatură, de critică, de idei etc. Am înţeles deosebitul interes cu care profesorul Mircea Eliade era aşteptat de studenţi aflaţi la Urbino ; numele său avusesem prilejul să-l aud evocat în Finlanda, la conferinţa internaţională scriitoricească de la Lahti, la universităţile din Helsinki şi Turku, unde cărţile profesorului de mituri sînt notate în bibliografiile uzuale ale studiului filologic. După cum am înţeles dezamăgirea studenţilor literaţi de la Urbino, cînd rectoratul Universităţii de acolo a comunicat că profesorul Mircea Eliade, deşi sosit în Italia, la staţiunea climaterică Abano, nu-şi va mai putea ţine conferinţa anunţată. Criticul italian Nicola Ciarletta, profesor la cursurile pentru străini ale Universităţii din Urbino, prieten apropiat al lui Mircea Eliade, voise să ne cunoască, aflînd că sîntem români ; mă întrebase despre genul de literatură în care scriu şi dacă Mircea Eliade îmi cunoaşte cartea de nuvele, subliniind că profesorul din Chicago e foarte interesat de litertaura română şi de cele mai noi apariţii editoriale româneşti. Răspunsesem criticului italian că e puţin probabil ca Mircea Eliade să se fi oprit asupra cărţii mele, dar m-ar fi interesat să-l cunosc pe profesorul pe care-l ştiam mult mai bine ca scriitor, din romanele şi nuvelele tipărite în ţară între cele două războaie. « Dar scrie şi acum literatură — mi-a replicat criticul italian — literatura şi-o scrie numai în româneşte, aşa mi-a mărturisit. I-a apărut recent în traducere, în Franţa, un roman, care se intitulează, dacă nu mă înşel, în limba originară *Nopţile Sînziene* ». Cred că amabilitatea jovială a domnului Nicola Ciarletta a făcut ca Mircea Eliade să afle de prezenţa noastră la Urbino, fiindcă în ziua încheierii cursurilor de acolo, mi s-a înmînat o telegramă prin care eram invitat să-l vizitez pe profesorul de mituri la Roma, în trecerea mea spre ţară. « Îl cunoaşteţi personal pe profesorul Mircea Eliade? » — mă întrebau colegii, iar profesorii de la clasa noastră îmi cereau relaţii despre omul celebru « atît de greu abordabil ». În momentul acelor convorbiri am aflat că profesorul Mircea Eliade de la Universitatea din Chicago, fusese ales nu demult membru al Academiei Americane. Caut acum să recompun exact întîlnirea pe care am avut-o cu Mircea Eliade. L-am vizitat la Roma, poposise pentru cîteva zile într-o pensiune retrasă de zgomotul solicitanţilor. Cred că întîlnirea n-a avut nimic spectaculos. Am cunoscut un om de o rară căldură, care punea în cuvinte multă discreţie, pauze lungi de tăcere mărturiseau alte cuvinte şi alte gesturi ce-mi cereau parcă să-l spun enorm de multe lucruri care să-l mişte şi să-l bucure. Deschizînd azi, cu mare plăcere, cele două volume de *Scrieri* ale lui Pompiliu Constantinescu, apărute recent la Editura pentru Literaură din Bucureşti, şi parcurgînd

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

frumoasele capitole dedicate de critic literaturii lui Mircea Eliade, desprind această schiță de portret pe care excelentul cronicar i-o creionase în anul 1932: « Comunicativ, dar nefamiliar, limpede la minte, deși asociativ ... dl. Eliade n-are nimic din imaginea convențională de profet desculț și hieratic pe care i-au creat-o reporterii admirativi».

Dacă țin să amintesc ceva în aceste rînduri despre întîlnirea cu Mircea Eliade, este interesul pe care-l acordă constant literaturii și culturii noastre, și trebuie să mărturisesc că m-a surprins atenta sa informație asupra celor mai tineri scriitori români pe care i-a citit; mi-a evocat proze și poezii ale lor, insistînd să-i vorbesc despre preocupările lor prezente, intervenind cu cuvinte frumoase la adresa edițiilor care se scot la Editura pentru Literatură și la Editura Academiei noastre privind scriitorii clasici și scriitorii dintre cele două războaie, edițiile de folclor — cele trei volume masive de *Balade Populare Românești*, ediția monumentală a *Mioriței* îngrijită de A. Fochi ... Remarcînd spiritul de continuitate a literaturii tinerilor noștri cu direcțiile fundamentale create de înaintașii lor, Mircea Eliade observa o renaștere subtilă de talente și de resurse, cu comunicare deschisă spre limbajul modalităților moderne ...

Cu un surîs în care mi-a plăcut să văd complicitate tinerească, Mircea Eliade mi-a înmînat o nuvelă a sa, *La țigănci*, rugîndu-mă s-o citesc și să-i spun părerea; un gest plin de umor, care venea după mărturisirea că-mi citise nuvelele, « puțin timp de la apariția lor». Dar, întîlnirea cu Mircea Eliade s-a prelungit pe parcursul întregei zile dinaintea momentului plecării mele spre țară și n-am avut prilejul să citesc atunci nuvela care avea apoi să mă tulbure atîta. « Scrieți în românește?» « Literatura mi-o scriu numai în românește. Nu pot scrie nuvelă, roman, decît în limba română». «Îmi permiteți să ofer nuvela *La țigănci* spre publicare unei reviste din țară?». Mircea Eliade m-a privit tăcut, poate cu reproș, îmi dăduse nuvela s-o citesc și să-mi spun părerea, n-o citisem încă și-i vorbeam de publicare, semăna asta cu un gest grăbit de curtoazie ... Aș fi vrut să mă înțeleagă, mărturiseam prin acea întrebare o dorință de cititor, pentru numeroși alți cititori. « Nu știu dacă are să-ți placă nuvela și dacă are să intereseze», mi-a răspuns apoi zîmbind și comunicarea a fost reluată; îi răspundeam la întrebările despre colegii săi scriitori de generație, despre ultimile lor cărți. Pornea repede să evoce momente pline de interes și de farmec din anii literari '30—'38 mai ales, oprindu-se asupra lui Matei Caragiale, Ion Barbu, Lucian Blaga, Eugen Lovinescu, George Călinescu, Tudor Vianu, Al. Rosetti.

La țigănci. O nuvelă de Mircea Eliade, scrisă în românește, cu atmosferă de crepuscul bucureștean a anilor dinaintea celui de al doilea război mondial; povestea unui personaj vrăjit de mitul dragostei, un muzicant modest, candid, setos de puritate, atent la timpul existenței sale interioare și prea absent la timpul cotidian și la nemiloasa lui scurgere, un om furat de jocul fantastic dintre aceste două timpuri, traversînd momente de tragică umilință care nu-i maculează însă puritatea, căutîndu-și dragostea pierdută și aproape netrăită pe care și-o regăsește abia în zarea unui vis, dar pe o culme de sfîrșit, unde visul e vecin cu apusul existenței — iată, credem, o posibilitate de interpretare sumară și dintre cele mai banale a acestei neobișnuite nuvele. O nuvelă și un semn cald din partea autorului către vechii săi cititori și către cititorii care-l vor cunoaște prin viitoarele reeditări ce vor cuprinde, poate, printre întîiele, romanul *Maitreyi*, despre care Pompiliu Constantinescu spunea: « *Maitreyi* este una din acele cărți cu destin de miracol în cariera unui scriitor ... Se va cita romanul domnului Eliade, în istoria noastră literară, ca un moment de grație al autorului, viitorul rezervînd operei o situație analoagă cu *Manon Lescaut*, cu *Paul et Virginie* ...» Sau, despre același roman, același critic, aceste cuvinte potrivite și pentru farmecul tulburător al nuvelei *La țigănci*: « Domnul Mircea Eliade ne pune în contact cu simbolismul poetic și încîntarea de mit, țesute în jurul dragostei ...»

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

MIRCEA ELIADE

La țigănci

În tramvai, căldura era încinsă, năbușitoare. Traversînd grăbit coridorul își spuse: « Ești un om cu noroc, Gavrilescule ! » Zărise un loc liber, lîngă o fereastră deschisă, la celălalt capăt al vagonului. După ce se așeză, își scoase batista și-și șterse îndelung fruntea și obrajii. Apoi înfășură batista pe sub guler, în jurul gîtului, și începu să-și facă vînt cu pălăria de paie. Bătrînul din fața lui îl privise tot timpul concentrat parcă s-ar fi trudit să-și aducă aminte unde îl mai văzuse. Pe genunchi, ținea cu mare grijă o cutie de tablă.

— E teribil de cald ! — spuse el deodată. Nu s-au mai pomenit așa călduri din 1905 ! . . .

Gavrilescu clătină din cap continuînd să-și facă vînt cu pălăria:

— E cald într-adevăr, spuse. Dar cînd este omul cult, le suportă mai ușor pe toate. Colonelul Lawrence, bunăoară. Știți ceva de Colonelul Lawrence?

— Nu.

— Păcat. Nici eu nu prea știu mare lucru. Dacă s-ar fi urcat în tramvaiul ăsta, i-aș fi întrebat. Îmi place să intru în vorbă cu oameni culți. Tinerii aceștia, domnul meu, erau desigur, studenți. Studenți

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

▲ Schiţă de decor la baletul «Pasărea de foc» de STRAVINSKY

Căderea îngerului ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

eminenți. Așteptam cu ei în stație și i-am ascultat. Vorbeau despre un anume Colonel Lawrence și de aventurile lui în Arabia. Și ce memorie ! Recitau pe dinafară pagini întregi din cartea Colonelului. Era o frază care mi-a plăcut, o frază foarte frumoasă, despre arșița care l-a întîmpinat pe el, pe Colonel, undeva în Arabia, și care l-a lovit în creștet, l-a lovit ca o sabie . . . Păcat că nu pot să mi-o aduc aminte, cuvînt cu cuvînt. Arșița aceea teribilă a Arabiei l-a lovit ca o sabie. L-a lovit în creștet ca o sabie, amuțindu-l.

Taxatorul îl ascultase zîmbind, apoi îi întinse biletul. Gavrilescu își puse pălăria pe cap și începu să se caute în buzunare.

— Îmi cer iertare — șopti el după cîteva clipe, neizbutind să găsească portmoneul. Niciodată nu știu unde-l pun.

— Nu face nimic, spuse taxatorul cu o neașteptată voie bună. Avem timp. Că n-am ajuns încă la țigănci . . .

Și întorcîndu-se spre bătrîn, îi făcu semn cu ochiul. Bătrînul roși și strînse, nervos, cu amîndouă mîinile, cutia de tablă. Gavrilescu întinse o bancnotă și taxatorul începu să numere mărunțișul, zîmbind.

— E o rușine ! șopti bătrînul cîteva clipe în urmă. E nepermis !

— Toată lumea vorbește — spuse Gavrilescu, reîncepînd să-și facă vînt cu pălăria. E drept, pare o casă frumoasă, și ce grădină ! . . . Ce grădină ! . . . repetă el clătinînd din cap, cu admirație. Uitați-vă că începe să se zărească — adăugă aplecîndu-se puțin ca să vadă mai bine.

Cîțiva bărbați apropiară ca din întîmplare frunțile de ferestre.

— E o rușine — repetă bătrînul privind sever înaintea lui. Ar trebui interzis.

— Sînt nuci bătrîni — continuă Gavrilescu, de aceea e atîta umbră și răcoare. Am auzit că nucul începe să dea umbră abia după treizeci, patruzeci de ani. O fi adevărat?

Dar bătrînul se prefăcu că nu aude. Gavrilescu se întoarse către unul din vecini care privise îngîndurat pe fereastră:

— Sînt nuci bătrîni de cel puțin cincizeci de ani — începu el. De aceea e atîta umbră. Pe o arșiță ca asta, e o plăcere. Ferice de ei . . .

— De ele — spuse vecinul fără să-și ridice ochii. Sînt țigănci . . .

— Așa am auzit și eu — continuă Gavrilescu. Umblu cu tramvaiul ăsta de trei ori pe săptămînă. Și vă dau cuvîntul meu de onoare, nu s-a întîmplat o singură dată să nu aud vorbindu-se de ele, de țigănci. Le cunoaște cineva? Mă întreb: de unde au venit?

— Au venit de mult — spuse vecinul.

— Sînt aici de douăzeci și unu de ani — îl întrerupse cineva. Cînd am venit eu întîi și întîi în București, țigăncile astea erau tot aici. Dar grădina era mult mai mare. Nu se clădise încă Liceul . . .

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Eu, cum vă spuneam, — reîncepu Gavrilescu, trec regulat cu tramvaiul ăsta de trei ori pe săptămînă. Pentru păcatele mele, sînt profesor de pian. Zic pentru păcatele mele, adăugă încercînd să zîmbească, pentru că n-am fost făcut pentru asta. Eu am o fire de artist . . .

— Atunci vă cunosc — spuse deodată bătrînul întorcînd capul. Sînteţi d-l Gavrilescu, profesor de pian. Am o nepoţică şi i-aţi dat lecţii acum cinci-şase ani. Mă tot întrebam de unde mi-e cunoscută figura dumneavoastră.

— Da, eu sînt, reluă Gavrilescu. Dau lecţii de pian, umblu mult cu tramvaiul. Primăvara cînd nu e prea cald şi adie vîntul, e o plăcere. Stai la o fereastră ca asta şi din fuga tramvaiului vezi tot grădini înflorite. Cum vă spuneam, pe linia asta umblu de trei ori pe săptămînă. Şi aud mereu vorbindu-se de ţigănci. De multe ori mi-am pus întrebarea: Gavrilescule, mi-am spus, să presupunem că sînt ţigănci, mă rog, de unde au ele atîţia bani? O casă ca asta, un adevărat palat, cu grădini, cu nuci bătrîni, asta reprezintă milioane.

— E o ruşine! — exclamă din nou bătrînul întorcînd capul cu dezgust.

— Şi mi-am mai pus şi o altă întrebare, continuă Gavrilescu. Judecînd după cît cîştig eu, o sută de lei lecţia, ar trebui zece mii de lecţii să facă un milion. Dar vedeţi că lucrurile nu sînt atît de simple. Să presupunem că aş avea 20 de ore pe săptămînă, tot mi-ar trebui 500 de săptămîni, adică aproape zece ani, şi mi-ar trebui 20 de eleve cu 20 de piane. Dar problema vacanţelor de vară, cînd îmi rămîn doar două-trei eleve? Dar vacanţele de Crăciun şi de Paşti? Toate orele astea pierdute sînt pierdute şi pentru milion. Aşa că n-ar fi vorba de 500 de săptămîni cu 20 de ore, şi 20 de eleve cu 20 de piane pe săptămînă, ci mult mai mult, mult mai mult!

— E adevărat — spuse unul din vecini. În zilele noastre nu se mai învaţă la pian.

— Ah! — exclamă deodată Gavrilescu, lovindu-se cu pălăria pe frunte. Simţeam că-mi lipseşte ceva, şi nu-mi dădeam seama ce. Servieta! Am uitat servieta cu partituri. M-am luat de vorbă cu M-me Voitinovici, mătuşa Otiliei, şi-am uitat servieta . . . Ce ghinion! . . . — adăugă scoţîndu-şi batista de sub guler şi băgînd-o în buzunar. Pe arşiţa asta, ia-o Gavrilescule înapoi cu tramvaiul pînă în strada Preotesélor . . .

Privi deznădăjduit în jurul lui, parcă ar fi aşteptat să-l oprească cineva. Apoi se ridică brusc:

— Îmi pare bine de cunoştinţă — spuse, scoţîndu-şi pălăria şi înclinîndu-se uşor de mijloc.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Apoi ieși repede pe platformă, chiar în clipa cînd se oprea tramvaiul. Coborînd, Gavrilescu regăsi arșița și mirosul de asfalt topit. Traversă cu greutate strada ca să aştepte tramvaiul spre direcția opusă. Gavrilescule — șopti — atenție !, că parcă, parcă ai începe să îmbătrînești. Te ramoleşti, îţi pierzi memoria. Repet : atenție ! că n-ai dreptul. La 49 de ani bărbatul este în floarea vîrstei . . . Dar se simțea obosit, istovit și se lăsă să cadă pe bancă, în plin soare. Își scoase batista și începu să se șteargă pe față. Asta îmi aduce aminte de ceva — își spuse ca să-și dea curaj. Un mic efort, Gavrilescule, un mic efort de memorie. Undeva, pe o bancă, fără un ban în buzunar. Nu era așa de cald, dar era tot vară . . . Privi în jurul lui strada pustie, casele cu obloanele trase, cu storurile lăsate, parcă ar fi fost părăsite. Pleacă lumea la băi, își spuse, mîine, poimîine, pleacă și Otilia. Și atunci își aminti : era la Charlottenburg ; se afla, tot ca acum, pe o bancă, în soare, dar atunci era nemîncat, fără un ban în buzunar. Cînd ești tînăr și ești artist, le suporți pe toate mai ușor, își spuse. Se ridică și făcu cîțiva pași în stradă, să vadă dacă se zărește tramvaiul. Umblînd, parcă arșița își pierdea din văpaie. Se întoarse și lipindu-se de zidul unei case, își scoase pălăria și începu să-și facă vînt.

La vreo sută de metri în susul străzii era parcă o oază de umbră. Dintr-o grădină se revărsau, înalte, deasupra trotuarului, ramuri stufoase, compacte, de tei. Gavrilescu le privea fascinat, șovăind. Întoarse încă o dată capul în direcția tramvaiului, apoi porni hotărît cu pași mari, ținîndu-se pe lîngă ziduri. Cînd ajunse, umbra i se păru mai puţin deasă. Dar se simțea totuşi răcoarea grădinii și Gavrilescu începu să respire adînc, dîndu-și puțin capul pe spate. Ce trebuie să fi fost acum o lună de zile, cu teii în floare, își spuse visător. Se apropie de poarta cu grilaj și cercetă grădina. Pietrișul fusese udat de curînd, și se vedeau rondurile cu flori, iar în fund un bazin înconjurat cu pitici. Auzi în acea clipă tramvaiul trecînd cu un uruit uscat pe lîngă el, și întoarse capul. Prea tîrziu ! — exclamă, zîmbind. *Zu-spät !* — adăugă și înălțînd brațul îi făcu semn cu pălăria multă vreme, ca în Gara de Nord, cînd, pe timpuri, Elsa pleca să petreacă o lună la familia ei, într-un sat de lîngă München.

Apoi, cuminte, fără grabă, începu să înainteze. Ajuns la stația următoare, își scoase haina și se pregăti să aştepte, cînd îl lovi deodată mirosul amărui al frunzelor de nuc strivite între degete. Întoarse capul și privi în jurul lui. Era singur. Cît putea vedea cu ochii trotuarul era pustiu. Nu îndrăznea să privească cerul, dar simțea deasupra capului aceeaşi lumină albă, incandescentă, orbitoare, și simțea văpaia fierbinte a străzii lovindu-l peste gură, peste obraji. Porni atunci la drum,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

resemnat, cu haina sub braţ cu pălăria trasă apăsat pe frunte. Cînd zări de departe umbra deasă a nucilor simţi cum începe să i se bată inima, şi grăbi uşor pasul. Aproape ajunsese cînd auzi tramvaiul gemînd metalic în urma lui. Se opri şi-l salută lung cu pălăria. Prea tîrziu! — exclamă. Prea tîrziu! . . .

La umbra nucilor îl întîmpină o neaşteptată, nefirească răcoare, şi Gavrilescu rămase o clipă derutat, zîmbind. Parcă s-ar fi aflat dintr-o dată într-o pădure, la munte. Începu să privească uluit, aproape cu respect, arborii înalţi, zidul de piatră acoperit cu iederă, şi pe nesimţite îl cuprinse o infinită tristeţe. Atîţia ani trecuse cu tramvaiul prin faţa acestei grădini, fără să aibă o singură dată curiozitatea să se coboare şi s-o privească îndeaproape. Înainta încet, cu capul uşor aplecat pe spate, privind creştetele înalte ale arborilor. Şi deodată se trezi în faţa porţii, şi acolo, parcă ascunsă de mult, pîndindu-l, îi ieşi în faţă o fată tînără, frumoasă şi foarte oacheşă, cu salbă şi cercei mari de aur.

Apucîndu-l de braţ, îl întrebă în şoaptă:

— Poftiţi la ţigănci?

Îi zîmbi cu toată gura, şi cu ochii, şi văzîndu-l că şovăie, îl trase uşor de braţ în curte. Gavrilescu o urmă fascinat: dar după cîţiva paşi se opri, parcă ar fi vrut să spună ceva.

— Nu vreţi la ţigănci? — îl întrebă din nou fata, coborînd şi mai mult glasul.

Îl privi scurt, adînc, în ochi, apoi îi luă mîna şi-l conduse repede către o căsuţă veche, pe care anevoie ar fi bănuit-o acolo, ascunsă între tufe mari de liliac şi boz. Deschise uşa şi-l împinse uşor înainte. Gavrilescu pătrunse într-o penumbră curioasă, parcă ferestrele ar fi avut geamuri albastre şi verzi. Auzi, depărtat, apropiindu-se tramvaiul şi uruitul metalic i se păru atît de insuportabil încît îşi duse mîna la frunte. Cînd zgomotul se pierdu, descoperi lîngă el, aşezată la o masă cu picioarele scurte, cu o ceaşcă cu cafea înainte, o bătrînă care-l privea curios, aşteptînd parcă să se trezească.

— Ce-ţi doreşte inima pe ziua de azi? îl întrebă ea. O ţigancă, o grecoaică, o nemţoaică . . .

— Nu, o întrerupse Gavrilescu ridicînd braţul. Nu nemţoaică.

— Atunci, o ţigancă, o grecoaică, o evreică, reluă bătrîna. Trei sute de lei, adăugă.

Gavrilescu zîmbi cu gravitate.

— Trei lecţii de pian!, exclamă el începînd să se caute în buzunare. Fără să mai socotim tramvaiul dus şi întors.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Bătrîna sorbi din cafea și rămase pe gînduri.

— Ești muzicant? îl întrebă ea deodată. Atunci are să-ți placă.

— Sînt artist, spuse Gavrilescu scoțînd pe rînd mai multe batiste umede dintr-un buzunar al pantalonilor și trecîndu-le metodic una cîte una, în celălalt buzunar. Pentru păcatele mele am ajuns profesor de pian, dar idealul meu a fost, de totdeauna, arta pură. Trăiesc pentru suflet . . . Vă cer iertare, adăugă stînjenit așezîndu-și pălăria pe măsuță și începînd să depună în ea obiectele pe care le scotea din buzunare. Niciodată nu găsesc portmoneul cînd trebuie . . .

— Nu e grabă, spuse bătrîna. Avem timp. Nu e nici trei . . .

— Vă cer iertare dacă vă contrazic, o întrerupse Gavrilescu, dar cred că vă înșelați. Trebuie să fie aproape patru. La trei am terminat eu lecția cu Otilia.

— Atunci să știi că iar a stat ceasul, șopti bătrîna căzînd din nou pe gînduri.

— Ah ! în sfîrșit, exclamă Gavrilescu arătîndu-i triumfător portmoneul. Era acolo unde trebuia să fie . . .

Numără bacnotele și i le întinse.

— Să-l duci la bordei, spuse bătrîna ridicînd privirile.

Gavrilescu se simți apucat de mînă și, întorcînd speriat capul, regăsi lîngă el fata care-l ispitise în poartă. O urmă intimidat, purtînd sub braț pălăria încărcată de obiecte.

— Să le ții bine minte, îi spuse fata. Să nu le încurci : o țigancă, o grecoaică, o evreică . . .

Se opri și, privindu-l o clipă, adînc, în ochi, izbucni într-un rîs scurt, tăcut. Gavrilescu tocmai începuse să-și transporte diferitele obiecte din pălărie în buzunare.

— Ah ! făcu el. Eu sînt artist. Dacă ar fi fost după mine, eu aș fi rămas aici, în boschetele astea, și arată cu pălăria spre copaci. Îmi place natura. Și pe o arșiță ca asta, să poți respira aer curat, în răcoarea asta, ca la munte . . . Dar unde mergem? întrebă văzînd că fata se apropie de un gard de lemn și deschide portița.

— La bordei . . . Așa a spus baba . . .

Îl apucă din nou de braț și-l trase după ea. Intrară într-o grădină neîngrijită, cu trandafiri și crini pierduți printre bălării și tufe de măceș. Căldura începea să se simtă din nou și Gavrilescu șovăi, dezamăgit.

— Îmi făcusem iluzii, spuse. Venisem pentru răcoare, pentru natură . . .

— Așteaptă pînă oi intra în bordei, îl întrerupse fata arătîndu-i cu brațul o căsuță veche, părînd pe jumătate părăginită, care se deslușea în fundul grădinii.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Gavrilescu își puse pălăria pe cap și o urmă posomorît. Dar cînd ajunse în tindă, simți că inima începe să-i bată din ce în ce mai puternic, și se opri.

— Sînt emoționat, spuse, nu-mi dau seama de ce . . .

— Să nu bei prea multă cafea, șopti fata deschizînd ușa și împingîndu-l înăuntru.

Era o încăpere ale cărei margini nu le putea vedea, căci perdelele erau trase și în semiîntuneric paravanele se confundau cu pereții. Începu să înainteze, călcînd pe covoare din ce în ce mai groase și mai moi, ca și cum ar fi călcat pe saltele, și cu fiecare pas bătaia inimii i se accelera, pînă ce îi fu frică să mai înainteze, și se opri. În acea clipă se simți deodată fericit, parcă ar fi fost din nou tînăr, și toată lumea ar fi fost a lui, și Hildegard ar fi fost de asemenea a lui.

— Hildegard ! exclamă el adresîndu-se fetii. Nu m-am mai gîndit la ea de douăzeci de ani. A fost marea mea dragoste. A fost femeia vieții mele ! . . .

Dar, întorcînd capul, își dădu seama că fata plecase. Simți atunci în nări un parfum sfios și exotic, și odată auzi bătînd din palme și odaia începu să se lumineze într-un chip misterios, ca și cum perdelele ar fi fost trase încet, foarte încet, una după alta, lăsînd să pătrundă treptat lumina după-amiezii de vară. Dar Gavrilescu avu timp să observe că nici o perdea nu se mişcase, înainte de a da cu ochii de trei fete tinere care se aflau la cîțiva metri în fața lui, bătînd ușor din palme și rîzînd.

— Aşa ne-ai ales, spuse una din ele. O ţigancă, o grecoaică, o ovreică . . .

— Dar să vedem dacă ai să ne ghicești, spuse a doua.

— Să vedem dacă ai să știi care-i ţiganca, adăogă a treia.

Gavrilescu lăsase să-i cadă pălăria de paie, și le privea fix, împietrit, ca și cum nu le-ar fi văzut, ca și cum ar fi privit altceva, dincolo de ele, dincolo de paravane.

— Mi-e sete ! șopti el deodată, și-și duse mîna la gît.

— Ţi-a trimis baba cafea, spuse una din fete. Dispăru după un paravan și se întoarse cu o tavă rotundă de lemn, pe care se afla o ceașcă cu cafea și un ibric. Gavrilescu apucă ceaşca și o dădu peste cap, apoi i-o întinse zîmbind.

— Mi-e teribil de sete, şopti.

— Asta o să fie fierbinte, că e din ibric, spuse fata umplîndu-i ceașca, S-o bei încet . . .

Gavrilescu încercă să soarbă, dar cafeaua era atît de fierbinte încît își fripse buzele, și atunci aşeză descurajat ceaşca pe tavă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Mi-e sete ! repetă el. Dacă aş putea să beau puţină apă.

Celelalte două fete dispărură după paravan şi se întoarseră repede cu două tăvi pline.

— Ţi-a trimis baba dulceaţă, spuse una din ele.

— Dulceaţă de trandafiri şi şerbet, adăugă cealaltă.

Dar Gavrilescu zări cana plină cu apă, şi deşi văzuse alături paharul gros de sticlă verde, brumată, apucă, cu amîndouă mîinile, cana şi o duse la gură. Bău îndelung, gîlgîind, dîndu-şi capul pe spate. Apoi oftă, aşeză cana pe tavă şi scoase din buzunar una din batiste.

— Domnişoarelor ! exclamă el începînd să se şteargă pe frunte, tare mi-a fost sete. Auzisem de unul, Colonelul Lawrence . . .

Fetele se priviră între ele cu înţeles, apoi izbucniră toate în rîs. Rîdeau de astă dată din toată inima şi din ce în ce mai tare. La început Gavrilescu le privi mirat, apoi faţa i se lumină de un mare zîmbet, şi în cele din urmă începu şi el să rîdă. Se şterse îndelung cu batista.

— Dacă-mi daţi voie să pun şi eu o întrebare, vorbi el tîrziu : aş fi curios să ştiu ce v-a apucat.

— Rîdeam că ne-ai spus Domnişoare, vorbi una din ele. Şi aici sîntem la ţigănci . . .

— Nu e adevărat ! o întrerupse alta. Nu te lua după ea că vrea să te păcălească. Rîdeam că te-ai încurcat şi-ai băut din cană în loc să bei din pahar. Dacă ai fi băut din pahar . . .

— N-o asculta ! o întrerupse a treia. Vrea să te păcălească. Să-ţi spun eu care e adevărul : rîdem că ţi-a fost frică . . .

— I-a fost frică ! I-a fost frică !, repetă a treia.

Gavrilescu făcu un pas înainte şi înălţă solemn braţul :

— Domnişoarelor !, strigă el jicnit. Văd că nu ştiţi cu cine aveţi de-a face. Eu nu sînt un oarecine. Eu sînt Gavrilescu, artist. Şi înainte de a fi ajuns, pentru păcatele mele, un biet profesor de pian, eu am trăit un vis de poet. Domnişoarelor, exclamă patetic, după o pauză, la 20 de ani eu am cunoscut, m-am îndrăgostit şi am iubit pe Hildegard !

Una din fete îi apropie un fotoliu şi Gavrilescu se aşeză suspinînd adînc.

— Ah !, începu el după o lungă tăcere. De ce mi-aţi adus aminte de tragedia vieţii mele? Pentru că, aţi înţeles, Hildegard n-a devenit niciodată soţia mea. S-a întîmplat ceva, s-a întîmplat ceva teribil . . .

Fata îi întinse ceaşca cu cafea şi Gavrilescu începu să soarbă gînditor.

— S-a întîmplat ceva teribil, reluă el tîrziu. Dar ce? Ce s-a putut întîmpla? E curios că nu-mi aduc aminte. E adevărat, nu m-am mai gîndit la Hildegard de foarte mulţi ani. Mă învăţasem cu ideea. Îmi

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

spuneam: Gavrilescu, ce-a fost, a fost! Așa sînt artiștii, fără noroc. Și deodată, adineaori, intrînd aici, la voi, mi-am adus aminte că am cunoscut și eu o pasiune nobilă, mi-am adus aminte că am iubit-o pe Hildegard! . . .

Fetele se priviră între ele și începură să bată din palme.

— Tot eu am avut dreptate, spuse a treia fată. I-a fost frică.

— Da, încuviințară celelalte. Ai avut dreptate: i-a fost frică . . .

Gavrilescu ridică ochii și le privi lung, melancolic.

— Nu înțeleg ce vreți să spuneți . . .

— Ți-e frică, rosti provocator una din fete, făcînd un pas spre el. Ți-a fost frică de cum ai intrat . . .

— De aceea ți-a fost atît de sete, vorbi a doua.

— Și de atunci, schimbi mereu vorba, adăugă cealaltă. Tu ne-ai ales, dar ți-e frică să ne ghicești.

— Tot nu înțeleg, încercă Gavrilescu să se apere.

— Trebuia să ne ghicești de la început, continuă a treia fată. Să ghicești care-i țiganca, care-i grecoaica, care-i ovreica . . .

— Încearcă acum, dacă zici că nu ți-e frică, reluă cea dintîi. Ghicește. Care-i țiganca?

— Care-i țiganca? Care-i țiganca?, auzi Gavrilescu, ca un ecou vocile celorlalte.

Zîmbi și le măsură din nou cu privirile.

— Asta-mi place, începu el, simțindu-se deodată bine dispus. Vasăzică, dacă ați aflat că sînt artist, voi credeți că trăiesc în nori, că habar n-am cum arată o țigancă . . .

— Nu schimba iar vorba, îl întrerupse una din fete. Ghicește-ne!

— Vasăzică, reluă Gavrilescu cu încăpățînare, voi credeți că n-am nici atîta imaginație, încît să ghicesc cum arată o țigancă, mai ales cînd e tînără, frumoasă și goală . . .

Căci, firește, le ghicise de cum dăduse cu ochii de ele. Cea care făcuse un pas spre el, pe de-a-ntregul goală, foarte neagră, cu părul și ochii negri, era fără îndoială țigancă. A doua, și ea goală, dar acoperită cu un voal verde-pal, avea un trup nefiresc de alb și strălucitor ca sideful, iar în picioare purta papuci aurii. Asta nu putea fi decît grecoaica. A treia, fără îndoială era ovreica: avea o fustă lungă de catifea vișinie, care-i strîngea trupul pînă la mijloc, lăsîndu-i pieptul și umerii goi, iar părul bogat, roșu aprins, era adunat și împletit savant în creștetul capului.

— Ghicește-ne! Care-i țiganca? Care-i țiganca?, strigară toate trei.

Gavrilescu se ridică din fotoliu și întinzînd brațul spre fata goală și tuciurie din fața lui, rosti solemn:

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Pentru că sînt artist, primesc să fiu pus la încercare, chiar la această încercare copilărească, și răspund: Tu ești țiganca!

În clipa următoare, se simți prins de mîini, și fetele începură să-l învîrtească în cerc, strigînd și șuierînd, și parcă vocile veneau de foarte departe.

— N-ai ghicit! N-ai ghicit!, auzi el ca prin vis.

Încercă să se oprească, să se smulgă din mîinile acelea care-l învîrteau în iureș, ca într-o horă de iele, dar îi fu peste putință să se desprindă. Simțea în nări dogoarea trupurilor tinere și parfumul acela exotic, depărtat, și auzea în el, dar și în afara lui, pe covor, picioarele fetelor dănțuind. Simțea de asemenea că hora îl poartă ușor, printre fotolii și paravane, către fumul încăperii, dar după cîtva timp renunță să se mai împotrivească — și nu-și mai dădu seama de nimic.

Trezindu-se, dădu cu ochii de fata oacheșă și goală îngenunchiată pe covor, în fața divanului, și se ridică în capul oaselor.

— Am dormit mult? o întrebă.

— Nici n-ai apucat să dormi, îl liniști fata. Doar ce-ai ațipit.

— Dar ce Dumnezeu mi-ați făcut?, întrebă el ducîndu-și mîna la frunte. Mă simt cam amețit.

Privi cu mirare în jurul lui. Parcă nu mai era aceeași încăpere, și totuși recunoștea, așezate asimetric printre fotolii, divane sau oglinzi, paravanele care-l impresionaseră de cum intrase. Nu-și putea da socoteala cum erau alcătuite. Unele foarte înalte, aproape atingînd tavanul, s-ar fi confundat cu pereții dacă, pe alocuri, nu s-ar fi întins, prin unghiuri ascuțite, pînă la mijlocul odăii. Altele, misterios luminate, păreau a fi ferestre, pe jumătate acoperite cu perdele, deschizîndu-se spre coridoare interioare. Alte paravane, multicolor și curios pictate, sau acoperite cu șaluri și broderii care cădeau în falduri pe covoare, confundîndu-se cu ele, alcătuiau, s-ar fi spus, prin felul cum erau așezate, alcovuri de diferite forme și mărimi. Dar i-a fost deajuns să-și oprească doar cîteva clipe privirile asupra unui asemenea alcov, ca să înțeleagă că era o iluzie, că, de fapt, ceea ce vedea el erau două sau trei paravane separate care-și împreunau imaginile într-o mare oglindă cu ape verzi-aurii. În clipa cînd își dădu seama de iluzie, Gavrilescu simți că odaia începe să se învîrtească în jurul lui, și-și duse din nou mîna la frunte.

— Ce Dumnezeu mi-ați făcut? repetă el.

— Nu m-ai ghicit, șopti fata cu un zîmbet întristat. Și totuși ți-am făcut semn cu ochiul că nu eu sînt țiganca. Eu sînt grecoaica.

— Grecia! exclamă Gavrilescu, ridicîndu-se brusc în picioare. Grecia eternă!...

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Parcă oboseala i-ar fi pierit ca prin farmec. Își auzea bătăile inimii accelerîndu-i-se, o nemaiîntîlnită beatitudine i se risipi ca un fior cald în tot trupul.

— Cînd eram în dragoste cu Hildegard, continuă exaltat, nu visam decît asta, să facem împreună o călătorie în Grecia.

— Ai fost un prost, îl întrerupse fata. Nu trebuia să visezi, trebuia s-o iubești . . .

— Aveam 20 de ani și ea nu împlinise încă 18. Era frumoasă. Eram amîndoi frumoși, adăugă.

În acea clipă își dădu seama că era îmbrăcat într-un costum ciudat: avea pantaloni largi asemenea șalvarilor și o tunică scurtă de mătase galben-aurie. Se privi mirat în oglindă, parcă i-ar fi fost greu să se recunoască.

— Visasem să mergem în Grecia, reluă el tîrziu cu un glas mai potolit. Nu, era mai mult decît un vis, era ceva care începuse să fie real, căci hotărîsem să plecăm în Grecia foarte curînd după nuntă. Şi atunci s-a întîmplat ceva. Dar ce Dumnezeu s-a întîmplat? se întrebă după o pauză ducîndu-și mîinile la tîmple. Era tot așa, o zi caldă ca asta, o zi teribilă de vară. Am văzut o bancă și m-am îndreptat spre ea, și atunci am simțit arșița lovindu-mă în creștet, lovindu-mă ca o sabie în creștetul capului . . . Nu, asta e povestea Colonelului Lawrence, asta am aflat-o azi de la studenți, așteptînd tramvaiul. Ah ! dacă aș avea un pian, exclamă el deznădăjduit.

Fata se înălță sprintenă de pe covor și apucîndu-l de mînă îi șopti:

— Haide cu mine ! . . .

Îl trase repede după ea printre paravane și oglinzi, și după cîtva timp grăbi într-atît pasul încît Gavrilescu simți curînd că aleargă, și vru să se oprească o clipă, să-și tragă răsuflarea, dar fata nu-l lăsă.

— E tîrziu, șopti ea din fugă, și iarăși i se păru că vocea e ca un șuierat care îl ajunge de foarte departe.

Dar de data asta nu ameți, deși trebui să ocolească, în fugă, nenumărate divane și perne moi și cufere, și lădițe acoperite cu covoare, și oglinzi mari și mărunte, tăiate uneori în forme ciudate, care apăreau din senin în fața lor, parcă atunci ar fi fost așezate pe covor. Pe neașteptate, ieșind dintr-un fel de coridor alcătuit din două rînduri de paravane, pătrunseră într-o încăpere largă și însorită. Acolo, rezemate de pian, îl așteptau celelalte două fete.

— Ce-ați întîrziat atît? — îi întrebă cea cu părul roșu. S-a răcit cafeaua.

Gavrilescu își trase răsuflarea și făcînd un pas spre ea, ridică amîndouă brațele în sus, ca și cum ar fi vrut să se apere:

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Ah, nu — spuse — eu nu mai beau. Am băut destulă cafea. Eu, domnișoarelor, deși fire de artist, duc o viață regulată. Nu-mi place să-mi pierd timpul prin cafenele.

Dar, ca și cum nu l-ar fi auzit, fata se întoarse spre grecoaică:

— De ce-ați întîrziat atît? — întrebă ea din nou.

— Și-a adus aminte de Hildegard.

— Nu trebuia să-l lași — vorbi a treia fată.

— Pardon, dați-mi voie — interveni Gavrilescu apropiindu-se de pian. Aceasta e o chestiune strict personală. Nu mă poate nimeni împiedica. A fost tragedia vieții mele.

— Acum iar o să întîrzie — spuse fata cu părul roșu. S-a încurcat din nou.

— Dați-mi voie — izbucni Gavrilescu. Nu m-am încurcat deloc. A fost tragedia vieții mele. Mi-am adus aminte de ea cum am intrat aici. Ascultați! — exclamă apropiindu-se de pian. O să vă cînt ceva și o să înțelegeți.

— Nu trebuia să-l lași — auzi el pe cele două fete șoptind. Acum n-o să ne mai ghicească niciodată . . .

Gavrilescu rămase cîteva clipe concentrat, apoi își plecă umerii deasupra clapelor și-și pregăti mîinile ca și cum ar fi fost gata să atace cu brio.

— Mi-am adus aminte! exclamă el deodată. Știu ce s-a întîmplat!

Se ridică nervos de pe scaun și începu să se plimbe, cu privirile plecate în covor.

— Acum știu — repetă el de mai multe ori, în șoaptă. Era tot așa ca acum, într-o vară. Hildegard plecase cu familia ei la Königsberg. Era teribil de cald. Locuiam în Charlottenburg, și ieșisem să mă plimb pe sub arbori. Erau arbori înalți, bătrîni, cu umbră deasă. Și era pustiu. Era prea cald. Nu îndrăznea nimeni să iasă din casă. Și acolo, sub arbori, am zărit o fată tînără, care plîngea cu hohote, plîngea cu obrazul ascuns în mîini. Și m-a mirat mult, căci își scosese pantofii și-și rezema picioarele pe o mică valiză, așezată înaintea ei, pe pietriș . . . Gavrilescule, mi-am spus, iată o ființă nefericită. De unde să bănuiesc eu . . .

Se opri din mers și se întoarse brusc către fete:

— Domnișoarelor! exclamă patetic, eram tînăr, eram frumos și aveam un suflet de artist. O fată abandonată îmi rupea inima. Am stat cu ea de vorbă, am încercat s-o consolez. Așa a început tragedia vieții mele.

— Și acum ce-i de făcut? — întrebă fata cu părul roșu, adresîndu-se celorlalte.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Să mai așteptăm, să vedem ce ne spune baba — vorbi grecoaica.
— Dacă mai așteptăm n-are să ne ghicească niciodată, spuse a treia fată.
— Da, tragedia vieții mele — continuă Gavrilescu. O chema Elsa . . . Dar m-am resemnat. Mi-am spus: Gavrilescule, așa a fost să fie. Ceasul rău ! Așa sînt artiștii, fără noroc . . .
— Vedeți? — vorbi din nou fata cu părul roșu. Acum iar se încurcă, și n-o să mai știe cum să iasă.
— Ah, destinul ! — exclamă Gavrilescu, ridicînd amîndouă brațele în aer și întorcîndu-se spre grecoaică.
Fata îl privea zîmbind, cu brațele împreunate la spate.
— Grecia eternă !, exclamă el. N-am mai apucat să te văd.
— Lasă asta ! Lasă asta ! — strigară celelalte două fete apropiindu-se de el. Adu-ți aminte cum ne-ai ales ! . . .
— O țigancă, o grecoaică, o ovreică, — spuse grecoaica privindu-l cu înțeles adînc în ochi. Așa ai vrut, așa ne-ai ales . . .
— Ghicește-ne ! — strigă fata cu părul roșu, și ai să vezi cît are să fie de frumos.
— Care-i țiganca? Care-i țiganca? — întrebară toate trei deodată, înconjurîndu-l.
Gavrilescu se retrase repede și se rezămă de pian.
— Vasăzică, începu el după o pauză, așa-i povestea aici pe la voi. Artist sau muritor de rînd, voi o țineți una și bună: să vă ghicesc țiganca. Și de ce mă rog? Cine a dat ordin?
— Ăsta-i jocul nostru, aici, la țigănci, spuse grecoaica, încearcă și ghicește. N-are să-ți pară rău.
— Dar mie nu mi-e capul la joc, continuă Gavrilescu cu fervoare. Eu mi-am adus aminte de tragedia vieții mele. Căci, vedeți, acum înțeleg foarte bine: dacă în seara aceea, la Charlottenburg, n-aș fi intrat cu Elsa într-o berărie . . . Sau, chiar dacă aș fi intrat, dar dacă aș fi avut bani cu mine, și aș fi putut plăti eu consumația, viața mea ar fi fost alta. Dar s-a întîmplat că n-aveam bani, și a plătit Elsa. Și a doua zi am umblat peste tot, să caut cîteva mărci să-mi plătesc datoria. Dar n-am găsit. Toți prietenii, toate cunoștințele erau plecate în vacanță. Era vară, era teribil . . . de cald . . .
— Iar îi e frică — șopti fata cu părul roșu plecîndu-și privirile în covor.
— Ascultați, că nu v-am spus tot, strigă patetic Gavrilescu. Trei zile n-am găsit bani, și mă duceam în fiecare seară s-o văd, pe Elsa, la gazda ei: să mă scuz că nu găsisem bani. Și pe urmă mergeam amîndoi la berărie. Dacă măcar m-aș fi ținut tare și n-aș fi primit să merg cu ea la berărie ! Dar, ce vreți? Mi-era foame. Eram tînăr, eram frumos,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Hildegard era plecată la băi, și mi-era foame. Vă spun drept, erau zile cînd mă culcam nemîncat. Viață de artist . . .

— Și acum ce-i de făcut? — îl întrebară fetele. Căci trece timpul, trece timpul.

— Acum?, exclamă Gavrilescu ridicînd din nou brațele. Acum e bine și cald, și-mi place la voi, că sînteți tinere și frumoase, și stați aici, în fața mea, gata să mă serviți cu dulceață și cafea. Dar nu mai mi-e sete. Acum mă simt bine, mă simt perfect. Și-mi spun: Gavrilescule, fetele astea așteaptă ceva de la tine. Fă-le plăcerea. Dacă vor să le ghicești, ghicește-le. Dar, atenție! Atenție, Gavrilescule, că dacă iar greșești, te prind în hora lor și nu te mai deștepți pînă la ziuă . . .

Ocoli zîmbind pianul în așa fel încît să-l aibă pavăză între el și fete.

— Vasăzică, voi vreți să vă spun care-i țiganca. Ei bine, am să vă spun . . .

Fetele se aliniară emoționate, fără să scoată un cuvînt, privindu-l în ochi.

— Am să vă spun — reluă el după o pauză.

Apoi întinse brusc, melodramatic brațul către fata acoperită cu voalul verde-pal și așteptă. Fetele împietriră, ca și cum nu le-ar fi venit să creadă.

— Ce are? — întrebă tîrziu cea cu părul roșu. De ce nu poate să ghicească?

— I s-a întîmplat ceva, spuse grecoaica. Și-a adus aminte de ceva, și s-a pierdut, s-a rătăcit în trecut.

Fata pe care el o socotise țigancă înaintă cîțiva pași, luă tava cu cafele și trecînd prin fața pianului șopti, zîmbind întristată:

— Eu sînt ovreica . . .

Apoi dispăru tăcută după un paravan.

— Ah! exclamă Gavrilescu lovindu-se cu palma pe frunte. Ar fi trebuit să înțeleg. Avea ceva în ochi care venea de foarte departe. Și avea un voal prin care se întrezărea tot, dar exista totuși un voal. Era ca în Vechiul Testament . . .

Brusc fata cu părul roșu izbucni în rîs.

— Nu ne-a ghicit boierul! — strigă. N-a ghicit care-i țiganca . . .

Își trecu mîna prin păr și scuturîndu-se de cîteva ori, pletele îi căzură roșii, aprinse pe umeri. Începu să dănțuiască învîrtindu-se încet, în cerc, bătînd din palme și cîntînd.

— Spune, grecoaico, cum ar fi fost? — strigă ea scuturîndu-și pletele.

— Dacă ai fi ghicit-o, ar fi fost foarte frumos, șopti grecoaica. Ți-am fi cîntat și ți-am fi dănțuit și te-am fi plimbat prin toate odăile. Ar fi fost foarte frumos.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Ar fi fost foarte frumos, repetă Gavrilescu cu un zîmbet trist.

— Spune-i, grecoaico? — strigă ţiganca oprindu-se în faţa lor, dar continuînd să bată ritmic din palme şi lovind tot mai puternic cu piciorul gol pe covor.

Grecoaica se furişă aproape de el şi începu să-i spună. Vorbea repede, în şoaptă, clătinînd uneori din cap sau trecîndu-şi degetele peste gură, dar Gavrilescu nu izbutea s-o înţeleagă. O asculta zîmbind, cu privirile pierdute, şoptind la răstimpuri:

— Ar fi fost frumos! . . . Auzea tot mai puternic piciorul ţigăncii lovind în covor cu un sunet surd, subpămîntean, pînă ce ritmul acela necunoscut şi sălbatec i se păru peste putinţă de suportat, şi atunci, cu un efort se repezi la pian şi începu să cînte.

— Acum spune-i şi tu, ţiganco! — strigă grecoaica.

O auzi cum se apropie, ca şi cum ar fi dănţuit pe o tobă uriaşă de bronz, şi cîteva clipe în urmă îi simţi în spate respiraţia fierbinte. Gavrilescu se aplecă mai mult asupra pianului şi-şi repezi mîinile cu toată puterea, aproape cu furie, parcă ar fi vrut să răscolească clapele, să le smulgă şi să-şi facă loc, cu unghiile în pîntecul pianului şi apoi mai departe, mai în adînc.

Nu se mai gîndea la nimic, furat de melodiile noi, necunoscute pe care le asculta parcă pentru întîia oară, deşi îi veneau una după alta în minte, ca şi cum şi le-ar fi amintit după foarte multă vreme. Tîrziu se opri, şi atunci îşi dădu seama că rămăsese singur şi că în odaie se făcuse aproape întuneric.

— Unde sînteţi! — strigă el ridicîndu-se speriat de pe scaun.

Şovăi cîteva clipe spoi se îndreptă spre paravanul după care dispăruse ovreica.

— Unde v-aţi ascuns? strigă din nou.

Încet, călcînd în vîrful picioarelor, ca şi cum ar fi vrut să le surprindă, se furişă după paravan. Aici s-ar fi spus că începe o altă odaie care părea că se prelungeşte într-un coridor întortochiat. Era o odaie curios alcătuită, cu tavanul scund şi neregulat, cu pereţii uşor ondulaţi dispărînd şi reapărînd din întuneric. Gavrilescu făcu cîţiva paşi la întîmplare, apoi se opri să asculte. I se păru că, chiar în acea clipă, auzise foşnete şi paşi repezi, trecînd foarte aproape de el, pe covor.

— Unde sînteţi? — strigă.

Îşi ascultă ecoul, încercînd să pătrundă cu privirile prin întuneric I se păru că le zăreşte, pe toate trei pitite într-un unghi al coridorului şi porni într-acolo, cu braţele întinse înaintea lui, bîjbîind. Dar după cîtva timp îşi dădu seama că apucase într-o direcţie greşită, căci descoperi coridorul cotind departe, la cîţiva metri pe mîna stîngă şi se opri din nou.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Degeaba v-ascundeți, că tot am să vă găsesc ! — strigă el. Mai bine arătați-vă de bună voie ! . . .

Apoi ascultă încordat, cu ochii țintă asupra coridorului. Nu se mai auzea nimic. Dar parcă aici începea să se simtă căldura, și hotărî să se întoarcă să le aștepte cîntînd la pian. Își aducea foarte bine aminte direcția din care venise, și știa că nu făcuse mai mult de douăzeci-treizeci de pași. Întinse brațele și înaintă încet, cu prudență. Dar după cîțiva pași dădu cu mîinile de un paravan și se trase îndărăt speriat. Știa bine că, puține clipe în urmă, paravanul nu fusese acolo.

— Ce v-a apucat? — strigă. Dați-mi drumul ! . . .

I se păru că aude iarăși rîsete înăbușite și foșnete, și atunci prinse curaj.

— Poate credeți că mi-e frică, începu el după o scurtă pauză, silindu-se să pară cît mai bine dispus. Dați-mi voie, dați-mi voie ! . . ., adăugă grăbit ca și cum s-ar fi așteptat să fie întrerupt. Dacă am acceptat să mă joc cu voi de-a v-ați ascunselea, am făcut-o pentru că mi-a fost milă de voi. Asta e adevărul : mi-a fost milă de voi. V-am văzut de la început, copile nevinovate, închise aici, într-un bordei, la țigănci, și mi-am spus : Gavrilescu, fetele astea vor să-ți facă o farsă. Prefă-te că te lași păcălit. Lasă-le să creadă că nu știi să ghicești care-i țiganca. Așa e jocul . . . Așa e jocul ! — strigă el cît putu mai tare. Și-acum că ne-am jucat destul, ieșiți la lumină.

Ascultă, zîmbind, cu mîna dreaptă rezemîndu-se de paravan. În acea clipă auzi pași fugărindu-se în întuneric, foarte aproape de el. Se întoarse brusc și întinse brațele înaintea lui.

— Să vedem care ești — spuse. Să vedem pe cine am pus mîna. Oare am pus mîna pe țigancă?

Dar după ce-și roti așa, multă vreme, brațele în neștire, se opri să asculte, și de data aceasta nu mai ajungea la el, de nicăieri, nici cel mai mic zgomot.

— Nu-i nimic — spuse ca și cum ar fi știut că fetele se găsesc la cîțiva pași de el, ascunse în întuneric. Mai așteptăm. Văd că nu știți încă cu cine aveți de-a face. Mai tîrziu, o să vă pară rău. Aș fi putut să vă învăț să cîntați la pian. V-ați fi îmbogățit cultura muzicală. V-aș fi explicat Liedurile lui Schumann. Ce frumusețe ! exclamă el cu fervoare. Ce muzică divină !

Simți din nou căldura, parcă mai puternic ca niciodată, și începu să se șteargă pe obraz cu mîneca tunicii. Apoi, descurajat, porni spre stînga, pipăind necontenit paravanul. Se oprea la răstimpuri și asculta, apoi pornea iar, grăbind pasul.

— Cine m-a pus să-mi pun mintea cu niște copile ? — izbucni deodată, cuprins brusc de furie. Pardon ! Am spus copile din gentilețe.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Voi sînteți altceva. Știți voi bine ce sînteți. Sînteți țigănci. Fără nici o cultură. Analfabete. Care din voi știe unde se află Arabia? Care din voi a auzit de Colonelul Lawrence?

Paravanul părea că nu se mai sfîrșește, și cu cît înainta, cu atît căldura devenea mai insuportabilă. Își scoase tunica și după ce-și șterse furios fața și grumazul, o puse pe umărul gol, ca un prosop, și bîjbîi din nou, cu brațul, să regăsească paravanul. Dar de data aceasta, întîlni un perete neted și răcoros, și se lipi de el, întinzînd amîndouă brațele. Rămase multă vreme lipit de perete, respirînd adînc. Apoi începu să se miște încet, fără să se deslipească de perete, tîrîndu-se de-a lungul lui. Cîtva timp în urmă descoperi că-și pierduse tunica și pentru că transpira mereu se opri, își scoase șalvarii și începu să se șteargă pe față și pe tot corpul. În acea clipă i se păru că-l atinge ceva pe umăr, cu un țipăt scurt, sări speriat în lături.

— Dați-mi drumul ! — strigă. V-am spus să-mi dați drumul ! . . .

Din nou cineva, ceva, o ființă sau un obiect cu neputință de precizat, îl atinse pe față, pe umeri, și atunci începu să se apere învîrtind orbește șalvarii deasupra capului. Îi era din ce în ce mai cald, simțea broboanele de sudoare prelingîndu-i-se pe obraji, și gîfîia. Într-o zmucitură prea bruscă, șalvarii îi scăpară din mînă și dispărură undeva, departe, în întuneric. Gavrilescu rămase o clipă cu brațul ridicat, strîngîndu-și spasmodic pumnul, ca și cum ar fi sperat să descopere, de la o clipă la alta, că se înșelase, că șalvarii erau încă în puterea lui. Se simți deodată gol și se făcu mic, lăsîndu-se pe vine, proptindu-și mîinile pe covor și plecîndu-și fruntea, parcă ar fi fost gata s-o ia la goană. Începu să înainteze pipăind cu palmele covorul în jurul lui, tot sperînd că și-ar putea găsi șalvarii. Descoperea la răstimpuri obiecte pe care îi era greu să le identifice, unele semănau la început cu o lădiță, dar se dovedeau a fi, pipăite mai bine, dovleci uriași înveliți în broboade, altele care păreau la început perne sau suluri de divan, deveneau, corect pipăite, mingii, umbrele vechi umplute cu tărîțe, coșuri de rufe umplute cu jurnale, dar nu apuca să hotărască ce-ar fi putut fi, pentru că descoperea necontenit alte obiecte în fața lui și începea să le pipăie. Uneori îi ieșeau în față mobile mari, și Gavrilescu le ocolea prudent, căci nu le cunoștea formele și-i era teamă să nu le răstoarne.

Nu-și dădea seama de cînd umbla așa, în genunchi sau tîrîndu-se pe pîntec în întuneric. Renunțase la speranța că și-ar mai putea găsi șalvarii. Ceea ce îl supăra tot mai mult era căldura. Parcă ar fi umblat în podul unei case acoperite cu tablă, într-o după-amiază de mare arșiță. Simțea în nări aerul încins și obiectele deveneau parcă tot mai calde. Trupul tot îi era leoarcă și trebuia să se oprească la răstimpuri ca să

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

se odihnească. Se întindea atunci cît putea mai mult, depărtîndu-și picioarele și mîinile în cruce, lipindu-și obrazul de covor, respirînd adînc și agitat, gîfîind.

Odată i se păru că ațipise, și-l trezi o adiere neașteptată, ca și cum s-ar fi deschis undeva o fereastră, lăsînd să pătrundă răcoarea nopții. Dar înțelese repede că era altceva, ceva care nu semăna cu nimic cunoscut, și o clipă rămase încremenit, simțind cum i se răcește sudoarea pe spate. Nu-și putea aduce aminte ce s-a întîmplat după aceea. S-a speriat de strigătul pe care-l scosese, și s-a trezit alergînd nebunește în întuneric, lovindu-se de paravan, răsturnînd oglinzi și tot felul de obiecte mărunte așezate curios pe covor, alunecînd adesea și căzînd, dar ridicîndu-se repede și pornind-o din nou la fugă. Se surprinse sărind peste lădițe și ocolind oglinzile și paravanele, și atunci își dădu seama că pătrunsese într-o zonă de semiîntuneric, în care începea să se distingă contururile. În fundul coridorului, neobișnuit de sus în perete, părea că se deschide o fereastră, prin care se revărsa lumina amurgului de vară. Cînd intră în coridor, căldura ajunse insuportabilă. Trebui să se oprească, să-și poată trage răsuflarea, și cu dosul palmei își culegea sudoarea de pe frunte, de pe obraji. Își auzea inima bătîndu-i-se să se spargă.

Înainte de a ajunge în dreptul ferestrei, se opri din nou, speriat. Ajungeau pînă la el voci, și rîsete, și zgomot de scaune trase pe parchet, parcă un întreg grup s-ar fi ridicat de la masă și s-ar fi îndreptat spre el. În acea clipă se văzu gol, mai slab decît se știa, cu oasele ieșindu-i prin piele, și totuși cu pîntecul umflat și căzut, așa cum nu se mai văzuse vreodată. Nu mai avea timp să fugă înapoi. Apucă la întîmplare o draperie și începu să tragă. Simți că draperia e gata să cedeze și proptindu-se cu picioarele în perete, se lăsă cu toată greutatea pe spate. Dar atunci se întîmplă ceva neașteptat. Începu să simtă că draperia îl trage, cu o putere crescîndă, spre ea, astfel că puține clipe în urmă se trezi lipit de perete, și deși încercă să se desprindă lăsînd draperia din mîini, nu reuși, și foarte curînd se simți înfășurat, strîns din toate părțile, ca și cum ar fi fost legat și împins într-un sac. Era din nou întuneric și foarte cald, și Gavrilescu înțelese că nu va putea rezista mult, se va sufoca. Încercă să țipe, dar gîtlejul îi era uscat, lemnos, și sunetele păreau înecate în pîslă.

•

Auzi un glas care i se părea cunoscut.

— Ia spune, boierule, ia mai spune.

— Ce să vă mai spun? — șopti el. V-am spus tot. Asta a fost tot. Am venit cu Elsa la București. Eram săraci amîndoi. Am început să dau lecții de pian. . .

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Ridică puţin capul de pe pernă şi dădu cu ochii de babă. Şedea la măsuţă, cu ibricul de cafea în mînă, gata să umple din nou ceştile.

— Nu, mulţumesc, eu nu mai beau ! — spuse ridicînd braţul. Am băut destulă cafea. Mi-e teamă că n-am să mai dorm la noapte.

Baba îşi umplu ceaşca, apoi puse ibricul pe un colţ al măsuţei.

— Ia mai spune, stărui ea. Ce-ai mai făcut? Ce s-a mai întîmplat?

Gavrilescu rămase multă vreme pe gînduri, făcîndu-şi vînt cu pălăria.

— Apoi am început să ne jucăm de-a v-aţi ascunselea, vorbi deodată cu un glas puţin schimbat, puţin sever. Fireşte, ele nu ştiau cu cine au de-a face. Eu sînt om serios, sînt artist, profesor de pian. Eu venisem aici din simplă curiozitate. Mă interesează lucrurile noi, necunoscute. Mi-am spus: Gavrilescu, iată o ocazie să-ţi îmbogăţeşti cunoştinţele. N-am ştiut că e vorba de jocuri naive, copilăreşti. Vă închipuiţi, m-am văzut deodată gol, şi auzeam voci, eram sigur că dintr-un moment în altul . . . Înţelegeţi ce vreau să spun . . .

Baba clătină din cap şi sorbi pe îndelete din cafea.

— Ce ţi-am mai căutat pălăria — vorbi ea. Au răscolit fetele tot bordeiul pînă au dat de ea.

— Da, recunosc, a fost şi vina mea, continuă Gavrilescu. Nu ştiam că dacă nu le ghicesc la lumina zilei, va trebui să le caut, să le prind şi să le ghicesc pe întuneric. Nu-mi spusese nimeni nimic. Şi, repet, cînd m-am văzut gol, şi am simţit draperia strîngîndu-se în jurul meu, ca un giulgiu, vă dau cuvîntul meu de onoare că era ca un giulgiu . . .

— Ce-am mai pătimit pînă te-am îmbrăcat — spuse baba. Că nu voiai deloc să te laşi îmbrăcat . . .

— Vă spun, draperia aceea era ca un giulgiu, mă strîngea din toate părţile, mă înfăşurase şi mă strîngea de nu mai puteam respira. Şi era o căldură ! — exclamă făcîndu-şi mai tare vînt cu pălăria. Mă mir că nu m-am sufocat ! . . .

— Da, a fost foarte cald — spuse baba.

În acea clipă se auzi, depărtat, huruitul metalic al tramvaiului. Gavrilescu îşi duse mîna la frunte.

— Ah ! — exclamă, ridicîndu-se anevoie de pe sofa, cum trece timpul. M-am luat cu vorba, şi, din una din alta, am uitat că trebuie să mă duc pînă în strada Preoteselor. Închipuiţi-vă că mi-am uitat servieta cu partituri. Îmi spuneam azi după amiază: Gavrilescule, atenţie, că parcă, parcă . . . Da, îmi spuneam ceva cam în felul acesta, dar nu -mi aduc bine aminte ce . . .

Făcu cîţiva paşi spre uşă, apoi se întoarse, plecă puţin din umeri şi spuse, salutînd cu pălăria:

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

— Mi-a părut bine de cunoștință.

În curte rămase neplăcut surprins. Deși soarele apusese, era mai cald decît fusese în plină după-amiază. Gavrilescu își scoase haina, și-o puse pe umăr și, continuînd să-și facă vînt cu pălăria, traversă curtea și ieși. Depărtîndu-se de zidul adumbrit de arbori, regăsi căldura încinsă a caldarîmului și mirosul de praf și asfalt topit. Umbla abătut, cu umerii căzuți, cu privirile risipite înaintea lui. În stație nu mai aștepta nimeni. Cînd auzi tramvaiul apropiindu-se, înălță brațul și-i făcu semn cu mîna.

Vagonul era aproape gol și avea toate ferestrele deschise. Se așeză în fața unui tînăr în cămașă și pentru că văzu taxatorul apropiindu-se începu să-și caute portofelul. Îl găsi mai repede decît s-ar fi așteptat.

— E ceva nemaipomenit ! — exclamă. Vă dau cuvîntul meu de onoare că e mai rău ca în Arabia. Dacă ați auzit cumva de Colonelul Lawrence . . .

Tînărul zîmbi, distrat, apoi întoarse capul spre fereastră.

— Cam cît să fie ceasul? întrebă Gavrilescu pe taxator.

— Opt și cinci.

— Ce ghinion ! Am să le găsesc la masă. Au să creadă că tocmai d-aia am venit atît de tîrziu, ca să le găsesc la masă. Înțelegeți, nu-mi convine să creadă că . . . Înțelegeți ce vreau să spun. Pe de altă parte, dacă le spun unde am fost, M-me Voitinovici e o persoană curioasă, are să mă țină pînă la miezul nopții ca să-i povestesc.

Taxatorul îl privise, zîmbind, și făcu semn cu ochiul tînărului.

— Spuneți-i c-ați fost la țigănci, și o să vedeți, n-o să vă mai întrebe nimic . . .

— Ah, nu, imposibil. O cunosc bine. E o femeie curioasă. Mai bine nu spun nimic.

La stația următoare se urcară cîteva perechi tinere, și Gavrilescu se mută aproape de ei ca să poată asculta mai bine conversația. Cînd socoti că poate intra în vorbă, ridică ușor brațul:

— Dacă-mi dați voie, am să vă contrazic. Eu, pentru păcatele mele, sînt profesor de pian, dar n-am fost făcut pentru asta . . .

— Strada Preoteselor, auzi el taxatorul, și sculîndu-se brusc, salută și traversă grăbit coridorul.

Porni agale, făcîndu-și vînt cu pălăria. În dreptul numărului 18 se opri, își aranjă cravata, își trecu mîna prin păr, și intră. Urcă încet scările pînă la etajul I, apoi sună apăsat. Cîteva clipe în urmă îl ajunse tînărul din tramvai.

— Ce coincidență, exclamă Gavrilescu, văzîndu-l că se oprește lîngă el.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Ușa se deschise larg și în prag apăru o femeie încă tînără, dar cu obrazul palid și veștejit. Avea un șorț de bucătărie și în mîna stîngă ținea un borcan de muștar. Dînd cu ochii de Gavrilescu se încruntă.

— Ce poftiți? — întrebă.

— Mi-am uitat servieta, începu Gavrilescu intimidat. M-am luat cu vorba și am uitat-o. Am avut treburi prin oraș și n-am putut veni mai devreme.

— Nu înțeleg. Ce fel de servietă?

— Dacă s-a așezat la masă n-o deranjați, continuă pripit Gavrilescu. Știu unde am lăsat-o. E lîngă pian.

Și dădu să intre, dar femeia nu se clinti din prag.

— Pe cine căutați dumneavoastră, domnule?

— Pe M-me Voitinovici. Eu sînt Gavrilescu, profesorul de pian al Otiliei. N-am avut plăcerea să vă întîlnesc, adăugă politicos.

— Ați greșit adresa, spuse femeia. Aici e numărul 18.

— Dați-mi voie, începu din nou Gavrilescu, zîmbind. Cunosc apartamentul acesta de cinci ani. Pot spune că fac parte din familie. Vin aici de trei ori pe săptămînă.

Tînărul ascultase conversația rezemat de perete.

— Cum spuneți că o cheamă? — îl întrebă.

— Doamna Voitinovici. E mătușa Otiliei. Otilia Pandele . . .

— Nu stă aici, îl întrerupse tînărul. Aici locuim noi, familia Georgescu. Dînsa, doamna de față, e soția tatălui meu. E născută Petrescu . . .

— Te rog să fii politicos, spuse femeia. Și să nu-mi vii acasă cu tot felul de persoane . . .

Apoi întoarse spatele și dispăru în coridor.

— Vă cer scuze pentru această scenă, spuse tînărul încercînd să zîmbească. E a treia soție a tatălui meu. Poartă pe umerii ei toate erorile căsătoriilor anterioare. Cinci băieți și-o fată.

Gavrilescu îl asculta tulburat, făcîndu-și vînt cu pălăria.

— Regret, începu el, regret foarte sincer. N-am voit s-o supăr. E drept, ora e cam nepotrivită. E ora mesii. Dar vedeți, mîine dimineață am o lecție în Dealul Spirii. Am nevoie de servietă. Am Czerny II și III acolo. Sînt partiturile mele, cu interpretările mele personale însemnate pe margini. De aceea le port totdeauna cu mine.

Tînărul îi privea, continuînd să zîmbească.

— Nu cred că m-am făcut înțeles, îl întrerupse el. Ceea ce vreau să vă spun e că aici locuim noi, familia Georgescu. Locuim de patru ani.

— Imposibil ! — exclamă Gavrilescu. Am fost aici acum cîteva ceasuri, am avut lecția cu Otilia de la două la trei. Apoi m-am luat cu vorba cu M-me Voitinovici.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— În strada Preoteselor 18, etajul I? — se miră tînărul zîmbind amuzat.

— Exact. Cunosc foarte bine casa. Vă spun unde e pianul. Vă duc acolo cu ochii închiși. E în salon, lîngă fereastră.

— Noi n-avem pian, spuse tînărul. Încercați la alt etaj. Deși vă asigur că n-o să găsiți nici la etajul II. Acolo locuiește familia Căpitan Zamfir. Încercați la etajul III. Îmi pare rău, adăugă văzînd că Gavrilescu îl asculta speriat, făcîndu-și tot mai agitat vînt cu pălăria. Mi-ar fi plăcut să existe și o Otilie în casa asta . . .

Gavrilescu șovăi, privindu-l adînc în ochi.

— Vă mulțumesc, spuse el tîrziu. Să încerc și la etajul III. Deși vă dau cuvîntul meu de onoare că pe la trei, trei și un sfert eram aici — și întinse brațul cu fermitate, arătînd spre coridor.

Începu să urce, răsuflînd greu. La etajul III își șterse îndelung fața cu una din batiste, apoi sună. Auzi pași mărunți, și curînd deschise ușa un băiețel de vreo cinci-șase ani.

— Ah — exclamă Gavrilescu, mi-e teamă că am confundat etajele. Căutam pe doamna Voitinovici . . .

Atunci apăru în ușă o femeie tînără care-i zîmbi:

— Doamna Voitinovici locuia la etajul I, spuse, dar s-a mutat, a plecat în provincie.

— A plecat de mult?

— Oh, da, de mult. La toamnă se împlinesc opt ani. A plecat îndată ce s-a căsătorit Otilia.

Gavrilescu își duse mîna la frunte și începu să se frece. Apoi căută privirile femeii și zîmbi cît putu mai blajin.

— Cred că faceți o confuzie, începu el. Eu vă vorbesc de Otilia Pandele, din clasa VI-a de liceu, nepoata doamnei Voitinovici.

— Le-am cunoscut bine pe amîndouă, vorbi femeia. Cînd ne-am mutat noi aici, Otilia tocmai se logodise, știți, a fost la început încurcătura aceea cu maiorul. Doamna Voitinovici nu voia să-și dea consimțămîntul, și avea dreptate, era prea mare diferența de vîrstă. Otilia era un copil, nu împlinise încă 19 ani. Din fericire, l-a întîlnit pe Frîncu, pe inginerul Frîncu, nu se poate să nu fi auzit Dumneavoastră de el.

— Inginerul Frîncu? — repetă Gavrilescu . . . Frîncu?

— Da, inventatorul. Au scris și jurnalele . . .

— Inventatorul Frîncu, repetă Gavrilescu visător. Curios . . .

Apoi întinse mîna, mîngîie băiatul pe cap, și plecîndu-se scurt de mijloc, salută:

— Vă rog să mă iertați. Cred că am confundat etajele.

Tînărul îl aștepta fumînd, rezemat de ușă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Ați aflat ceva? — îl întrebă.
— Doamna de sus pretinde că s-a măritat, dar vă asigur că e vorba de o confuzie. Otilia n-are nici 17 ani, e în clasa VI-a de liceu. Am stat de vorbă cu doamna Voitinovici, am vorbit de o sumă de lucruri, nu mi-a spus nimic.
— E curios . . .
— E chiar foarte curios, spuse Gavrilescu prinzînd curaj. De aceea, vă spun, nu cred nimic. Vă dau cuvîntul meu de onoare. Dar, în sfîrșit, ce să mai insist. E o confuzie la mijloc . . . Am să vin din nou mîine dimineață . . .
Şi după ce salută, începu să coboare hotărît scările.
Gavrilescule, șopti îndată ce ajunse în stradă, atenție, că începi să te ramolești. Începi să-ți pierzi memoria. Confunzi adresele . . . Zări tramvaiul apropiindu-se și grăbi pasul. De-abia cînd se așeză la fereastra deschisă începu să simtă o ușoară adiere.
— În sfîrșit ! — exclamă el adresîndu-se doamnei din fața lui. Parcă, parcă . . .
Dar se trezi că nu știe cum să termine fraza, și zîmbi încurcat.
— Da, reluă după o scurtă pauză. Spuneam adineaori unui prieten, parcă, parcă am fi fost în Arabia. Colonelul Lawrence, dacă ați auzit de el. . .
Doamna continuă să privească pe fereastră.
— Acum, într-un ceas, două, reîncepu Gavrilescu, are să vină și noaptea. Întunericul, vreau să spun. Răcoarea nopții. În sfîrșit . . . O să putem respira . . .
Taxatorul se oprise în fața lui, așteptînd, și Gavrilescu începu să se caute prin buzunare.
— După miezul nopții, o să putem respira, se adresă el taxatorului. Ce zi lungă ! — adăugă puțin nervos, nereușind să-și găsească portmoneul. Cîte peripeții ! . . Ah ! În sfîrșit, exclamă el și deschise repede portmoneul.
— Asta nu mai merge, spuse taxatorul înapoindu-i bancnota. O schimbați la Bancă . . .
— Dar ce are? — întrebă Gavrilescu, învîrtind mirat bancnota între degete.
— S-au scos din circulație acum un an. O schimbați la Bancă.
— Curios ! — făcu Gavrilescu privind bancnota cu mare atenție. Azi dimineață era bună. Şi la țigănci le primește. Am avut încă trei ca astea, și la țigănci le-a primit pe toate . . .
Doamna păli ușor, și ridicîndu-se ostentativ trecu la celălalt capăt al tramvaiului.
— Nu trebuie să vorbiți de țigănci în fața unei doamne, îl mustră taxatorul.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Toată lumea vorbește, se apără Gavrilescu. Trec de trei ori pe săptămînă cu tramvaiul ăsta, și vă dau cuvîntul meu de onoare . . .

— Da, e adevărat, interveni un pasager. Vorbim toți, dar nu în fața doamnelor. E o chestie de bună cuviință. Mai ales acum că au să-și facă și iluminații. Da, da, și-a dat și municipalitatea consimțămîntul: au să facă iluminații în grădină. Eu, pot să spun, sînt un om fără prejudecăți, dar iluminațiile la țigănci le consider o provocare . . .

— Curios, făcu Gavrilescu. N-am auzit nimic.

— Scrie în toate jurnalele, interveni un alt pasager. E o rușine ! — exclamă ridicînd glasul. E nepermis ! . . .

Cîțiva întoarseră capetele, și sub privirile lor mustrătoare, Gavrilescu își plecă ochii.

— Mai căutați, poate mai aveți și alți bani, spuse taxatorul. Dacă nu, coborîți la prima stație.

Îmbujorat, neîndrăznind să-și ridice privirile, Gavrilescu reîncepu să se caute prin buzunare. Din fericire, portofelul cu mărunțiș era chiar deasupra, între batiste. Gavrilescu numără cîteva monezi și i le întinse.

— Mi-ați dat numai cinci lei, spuse taxatorul arătîndu-i în palmă.

— Da, pînă la Vama Poștei.

— Nu importă pînă unde este, dar biletul costă zece lei. Pe ce lume trăiți dumneavoastră? — adăugă taxatorul cu un glas sever.

— Trăiesc la București, spuse Gavrilescu ridicînd cu mîndrie privirile, și umblu cu tramvaiul de trei-patru ori pe zi și fac asta de ani de zile, și întotdeauna am plătit cinci lei . . .

Aproape tot vagonul asculta acum cu interes conversația. Cîțiva pasageri se apropiaseră și se așezară pe scaunele alăturate. Taxatorul săltă de mai multe ori monezile în palmă, apoi spuse:

— Dacă nu vreți să-mi dați și restul, coborîți la stația următoare.

— Tramvaiul s-a scumpit de vreo trei-patru ani, vorbi cineva.

— De cinci ani, preciză taxatorul.

— Vă dau cuvîntul meu de onoare, începu patetic Gavrilescu.

— Atunci coborîți la prima stație, îl întrerupse taxatorul.

— Mai bine plătiți diferența, îl sfătui cineva, că pînă la Vama Poștei aveți o bucată bună de mers.

Gavrilescu căută în portofel și întinse încă cinci lei.

— Se petrec lucruri curioase în țara asta, șopti el după ce se depărtă taxatorul. Se iau hotărîri peste noapte, la 24 de ceasuri. Mai exact în șase. Vă dau cuvîntul meu de onoare . . . Dar, în sfîrșit, ce să mai insist? A fost o zi teribilă. Și ce e mai grav, e că nu putem trăi fără tramvai. Eu, cel puțin, sînt silit să umblu de trei-patru ori pe zi cu tramvaiul. Și totuși o lecție de pian, e o sută de lei. O bancnotă ca asta.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Şi acum, nici bancnota asta nu mai e bună. Trebuie să mă duc s-o schimb la Bancă . . .

— Daţi-mi-o mie, spuse un domn în vîrstă. O schimb mîine la birou. . .

Scoase din portmoneu o bancnotă, şi i-o întinse. Gavrilescu o apucă cu mare grijă şi o privi cu atenţie.

— E frumoasă, spuse. S-au pus de mult în circulaţie?

Cîţiva pasageri se priviră între ei zîmbind.

— De vreo trei ani, spuse unul.

— E curios că n-am văzut-o pînă acum. E drept, sînt cam distrat. Am fire de artist . . .

Aşeză bancnota în portmoneu, apoi îşi lăsă privirile pe fereastră.

— S-a făcut noapte, spuse. În sfîrşit !

Se simţi deodată obosit, istovit şi rezemîndu-şi capul în palmă, închise ochii. Rămase aşa pînă la Vama Poştei.

Încercase zadarnic să deschidă uşa cu cheia, apoi apăsase pe butonul soneriei, şi după ce bătuse de mai multe ori, cînd mai puternic, la ferestrele sufrageriei, se întoarse în faţa uşei de la intrare şi începu să bată cu pumnul. Curînd, la fereastra deschisă a unei case vecine apăru, din întuneric, un bărbat în cămaşă de noapte şi strigă răguşit:

— Ce e scandalul ăsta, domnule? . . . Ce te-a apucat?

— Scuzaţi, făcu Gavrilescu. Nu ştiu ce s-a întîmplat cu nevastă-mea. Nu răspunde. Şi s-a stricat şi cheia, nu pot să intru în casă.

— Dar de ce să intri? Cine eşti dumneata?

Gavrilescu se îndreptă spre fereastră şi salută:

— Deşi sîntem vecini, începu el, nu cred că am avut plăcerea să vă cunosc. Numele meu e Gavrilescu şi locuiesc aici cu soţia mea, Elsa . . .

— Atunci aţi greşit adresa. Aici locuieşte domnul Stănescu. Şi nu e acasă, e plecat la băi.

— Daţi-mi voie, îl întrerupse Gavrilescu. Îmi pare rău că trebuie să vă contrazic, dar cred că faceţi o confuzie. Aici, la numărul 101, locuim noi, Elsa şi cu mine. Locuim de patru ani.

— Dar încetaţi, domnilor, o dată, că nu putem dormi ! — strigă cineva. Ce Dumnezeu?

— Pretinde că locuieşte în casa domnului Stănescu . . .

— Nu pretind, protestă Gavrilescu. Aici e casa mea, şi nu permit nimănui. Şi înainte de toate vreau să ştiu unde este Elsa, ce s-a întîmplat cu ea . . .

— Întrebaţi la comisariat, vorbi cineva de la etaj.

Gavrilescu ridică speriat capul:

— De ce la comisariat? Ce s-a întîmplat? — strigă el emoţionat. Ştiţi ceva?

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

— Nu știu nimic, dar vreau să dorm. Și dacă dumneavoastră o să stați toată noaptea de vorbă . . .

— Îmi dați voie, făcu Gavrilescu. Și mie mi-e somn, sînt, pot spune, foarte obosit . . . Am avut o zi teribilă. Călduri ca în Arabia . . . Dar nu înțeleg ce s-a întîmplat cu Elsa. De ce nu răspunde? Poate i s-o fi făcut rău și-o fi leșinat.

Și reîntorcîndu-se în fața ușii de la numărul 101 începu din nou să bată cu pumnul, tot mai puternic.

— Nu ți-am spus, domnule, că nu e acasă? Că domnul Stănescu e plecat la băi?

— Chemați poliția ! — se auzi o voce ascuțită de femeie. Chemați imediat poliția !

Gavrilescu se opri brusc și se rezemă de ușă, respirînd greu. Se simți deodată foarte obosit și se așeză pe o treaptă, își prinse fruntea în palme. Gavrilescule, șopti, atenție, că s-a întîmplat ceva foarte serios, și nu vor să-ți spună. Ține-te bine, fă un efort de memorie . . .

— M-me Trandafir ! — exclamă el. Trebuia să mă gîndesc de la început. M-me Trandafir ! — strigă, ridicîndu-se și îndreptîndu-se spre casa din față. M-me Trandafir ! . . .

Cineva care rămăsese la fereastră spuse cu un glas mai potolit:

— Lăsați-o să doarmă, săraca.

— E urgent !

— Lăsați-o să doarmă, Dumnezeu s-o ierte, c-a murit de mult.

— Imposibil ! — făcu Gavrilescu. Am vorbit cu ea azi dimineață.

— O confundați poate cu soră-sa, Ecaterina: M-me Trandafir a murit acum cinci ani.

Gavrilescu rămase o clipă împietrit, apoi băgă mîinile în buzunare și scoase cîteva batiste.

— Curios, șopti el tîrziu.

Se întoarse agale, și urcînd cele trei trepte de la numărul 101, își luă pălăria și și-o puse pe cap. Mai încercă o dată clanța, apoi coborî și se depărtă șovăitor. Umbla încet, fără gînduri, ștergîndu-se în neștire cu batista. Cîrciuma din colț era încă deschisă, și după ce-i dădu tîrcoale se hotărî să intre.

— Nu mai servim decît la pahar, spuse băiatul. Închidem la două.

— La două? — se miră Gavrilescu. Dar cît e ceasul acum?

— E două. E chiar două trecute . . .

— E teribil de tîrziu, șopti Gavrilescu, mai mult pentru sine.

Apropiindu-se de tejghea, i se păru că recunoaște figura cîrciumarului, și inima începu să-i bată.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Nu sînteți dumneavoastră domnul Costică? — întrebă.
— Eu sînt, spuse cîrciumarul, privindu-l lung. Parcă v-aș cunoaște, adăugă după o pauză.
— Parcă, parcă . . . începu Gavrilescu, apoi își pierdu firul și tăcu, zîmbind încurcat. Am fost pe aici de mult, reluă el, aveam niște prieteni, M-me Trandafir.
— Da, Dumnezeu s-o ierte . . .
— M-me Gavrilescu, Elsa . . .
— Ah, ce-a mai fost și cu dînsa, îl întrerupse cîrciumarul, nici pînă în ziua de azi nu se știe ce s-a întîmplat. L-a căutat poliția cîteva luni și n-a putut să dea de el, nici viu, nici mort . . . Parcă ar fi intrat în pămînt . . . Biata M-me Elsa, l-a așteptat ce l-a așteptat, și pe urmă a plecat la familia ei în Germania. Și-a vîndut lucrurile și a plecat. N-aveau cine știe ce, erau săraci. Mă bătea gîndul să cumpăr eu pianul.
— Vasăzică a plecat în Germania, spuse Gavrilescu visător. A plecat de mult?
— De mult, de mult. La cîteva luni după ce a dispărut Gavrilescu. La toamnă se împlinesc 12 ani. A scris și în ziare . . .
— Curios, șopti Gavrilescu, începînd să-și facă vînt cu pălăria. Și eu dacă ți-aș spune dumitale, dacă ți-aș spune că azi dimineață, și-ți dau cuvîntul meu de onoare că nu exagerez, azi dimineață am stat cu ea de vorbă . . . Ceva mai mult. La prînz am mîncat împreună. Pot să-ți spun și ce-am mîncat . . .
— S-o fi întors, vorbi cîrciumarul privindu-l nedumerit.
— Nu, nu s-a întors. N-a plecat deloc. E la mijloc o confuzie. Acum sînt cam obosit, dar mîine dimineață am să-i dau eu de rost . . .
Se înclină ușor și ieși.

Înainta agale, cu pălăria într-o mînă și batista în cealaltă, oprindu-se îndelung pe fiecare bancă, să se odihnească. Era o noapte clară, fără lună, și pe străzi începea să se reverse răcoarea grădinilor. Tîrziu îl ajunse din urmă o trăsură cu un cal.
— Încotro, boierule? — întrebă birjarul.
— La țigănci, răspunse Gavrilescu.
— Atunci urcați, vă duc pe doi poli, spuse birjarul oprind trăsura.
— Îmi pare rău, dar nu prea am bani. Mi-a mai rămas o sută de lei și ceva mărunțiș. Și suta îmi trebuie ca să pot intra la țigănci.
— E mai mult, vorbi birjarul începînd să rîdă. Nu v-ajunge o sută de lei.
— Eu atîta am plătit azi după-amiază. Noapte bună, adăugă el, pornind din nou.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Dar trăsura se ținea după el la pas.

— Asta-i regina nopții, spuse birjarul aspirînd adînc. Asta-i din grădina domnului General. D-aia îmi place să trec pe aici, noaptea. Am mușterii, n-am mușterii, eu trec pe-aici în fiecare noapte. Grozav ce-mi plac florile.

— Ai fire de artist, spuse Gavrilescu, zîmbind.

Apoi se așeză pe o bancă și-l salută cu mîna. Dar birjarul opri brusc trăsura și o aduse lîngă el, în dreptul băncii. Își scoase tabacherea și începu să-și răsucească o țigară.

— Îmi plac florile, spuse. Caii și florile. În tinerețe, am fost dricar. Ce frumusețe ! Șase cai, îmbrăcați în negru și înmuiați în aur, și flori, flori, sumedenie de flori ! . . . Ei, a trecut tinerețea, s-au dus toate. Am îmbătrînit, am ajuns birjar de noapte, cu un singur cal.

Își aprinse țigara și trase un fum pe îndelete.

— Vasăzică, la țigănci, începu el tîrziu.

— Da, e o chestie personală, se grăbi Gavrilescu să explice. Am fost azi după-masă pe-acolo, și a ieșit o sumă de încurcături.

— Ah, țigăncile, făcu birjarul cu tristețe. Dacă n-ar fi țigăncile, adăugă el, coborînd glasul. Dacă n-ar fi . . .

— Da, spuse Gavrilescu, toată lumea vorbește. În tramvai, vreau să spun. Cînd trece tramvaiul prin fața grădinii, toată lumea vorbește de țigănci . . .

Se ridică de pe bancă, și porni din nou la drum, cu trăsura ținîndu-se la pas după el.

— S-o luăm pe aici, spuse birjarul arătînd cu biciul o străduță, că tăiem drumul . . . Și pe-aici trecem pe la biserică. A înflorit și-acolo regina nopții. E drept, nu e ca la General, dar o să vedeți, n-o să vă pară rău. . .

— Ai fire de artist — spuse Gavrilescu visător.

În dreptul bisericii se opriră amîndoi să respire parfumul florilor.

— Parcă ar mai fi și altceva decît regina nopții, spuse Gavrilescu.

— Ah, sînt fel de fel de flori. Dacă a fost vreo înmormîntare astăzi, au rămas flori multe. Și acum, spre dimineață, toate florile astea încep din nou să miroasă . . . Veneam des pe aici, cu dricul. Era o frumusețe ! . ..

Își fluieră scurt calul și porni odată cu Gavrilescu.

— Acum nu mai avem mult, spuse. De ce nu urcați?

— Îmi pare rău, dar n-am bani . . .

— Îmi dați din mărunțiș. Urcați . . .

Gavrilescu șovăi cîteva clipe, apoi, cu un efort, urcă. Dar îndată ce se urni trăsura, își lăsă capul pe perna trăsurii și adormi.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Era frumos, începu birjarul. Era biserică bogată, și tot lume bună . . . Tinerețe . . .

Întoarse capul, și văzîndu-l că doarme începu să fluiere ușor, și calul își învioră pasul.

— Am ajuns, strigă el, dîndu-se jos de pe capră. Dar sînt porțile închise . . .

Începu să-l scuture, și Gavrilescu se deșteptă tresărind.

— Sînt porțile închise, repetă birjarul. Trebuie să sunați . . .

Gavrilescu își luă pălăria, își aranjă cravata și coborî. Apoi începu să-și caute portofelul cu mărunțiș.

— Nu mai căutați, spuse birjarul. Îmi dați altădată. Eu tot am să aștept aici, adăugă. La ora asta, dacă mai pică vreun mușteriu, tot pe-aici îl găsesc.

Gavrilescu îl salută cu pălăria, apoi se apropie de poartă, căută soneria și apăsă pe buton. Chiar în acea clipă poarta se deschise, și intrînd în curte Gavrilescu se îndreptă spre boschet. Se mai zărea la fereastră o lumină plăpîndă. Bătu sfios la ușă, și, văzînd că nu-i răspunde nimeni, puse mîna pe clanță și intră. Baba adormise cu capul pe măsuță.

— Sînt eu, Gavrilescu, spuse, bătînd-o ușor pe umăr. Mi-ați făcut o groază de încurcături, adăugă, văzînd-o că se deșteaptă și începe să caște.

— E tîrziu, spuse baba, frecîndu-se la ochi. Nu mai e nimeni.

Dar privindu-l lung, îl recunoscu.

— Ah, tot dumneata ești, muzicantul. Mai e doar nemțoaica. Ea nu doarme niciodată . . .

Gavrilescu își simți din nou inima bătîndu-i și începu ușor să tremure.

— Nemțoaica? — repetă el.

— O sută de lei, spuse baba.

Gavrilescu începu să-și caute portmoneul, dar mîinile îi tremurau tot mai tare, și cînd îl găsi, între batiste, portmoneul îi alunecă pe covor.

— Vă cer iertare, spuse plecîndu-se cu greutate să-l ridice. Sînt cam obosit. A fost o zi teribilă . . .

Baba luă bancnota, se ridică de pe scăunaș și, din prag, îi arătă cu brațul casa cea mare:

— Vezi să nu te rătăcești, îi spuse. Să ții drept pe coridor, și să numeri șapte uși. Și cînd oi ajunge la a șaptea, să bați de trei ori și să spui: Eu sînt, m-a trimis baba.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Apoi își opri un căscat, bătîndu-și gura cu palma, și închise ușa. Respirînd anevoie, Gavrilescu se îndreptă încet spre clădirea care strălucea argintie sub stele. Urcă treptele de marmoră, deschise ușa și rămase o clipă nehotărît. În fața lui se întindea un coridor slab luminat, și Gavrilescu simți din nou cum inima începe să i se zbată, parcă ar fi stat să se spargă. Începu să înainteze, emoționat, numărînd cu glas tare ușile pe lîngă care trecea. Curînd se trezi că numără: treisprezece, paisprezece . . . și se opri, dezorientat. Gavrilescule, șopti, atenție, că iar ai făcut o încurcătură. Nu treisprezece, nu paisprezece, ci șapte. Așa a spus baba, să numeri șapte uși . . .

Voi să se întoarcă și să numere din nou, dar după cîțiva pași se simți sleit de puteri, și oprindu-se în fața primei uși la îndemînă, bătu de trei ori și intră. Era un salon mare și simplu, aproape sărăcăcios mobilat, iar în dreptul ferestrei, privind spre grădină, se profila umbra unei femei tinere.

— Scuzați, începu Gavrilescu cu greutate. Am numărat greșit.

Umbra se deslipi de la fereastră și se îndreptă spre el, cu pași moi, și un parfum uitat îi reveni deodată în amintire.

— Hildegard ! — exclamă, lăsînd să-i cadă pălăria din mînă.

— De cînd te-aștept, spuse fata apropiindu-se. Te-am căutat peste tot . . .

— Am fost la berărie, șopti Gavrilescu. Dacă n-aș fi fost cu ea la berărie, nu s-ar fi întîmplat nimic. Sau dacă aș fi avut ceva bani la mine . . . Dar așa, a plătit ea, Elsa, și înțelegi, m-am simțit obligat . . . Și acum e tîrziu, nu e așa? E foarte tîrziu . . .

— Ce importanță poate să aibă, spuse fata. Hai să mergem . . .

— Dar nu mai am nici casă, nu mai am nimic. A fost o zi teribilă . . . M-am luat cu vorba cu M-me Voitinovici și-am uitat servieta cu partituri. . .

— Întotdeauna ai fost distrat, îl întrerupse. Să mergem . . .

— Dar unde? Unde? — încercă Gavrilescu să strige. În casa mea s-a mutat cineva, i-am uitat numele, dar e cineva pe care nu-l cunosc . . . Și nici măcar nu e acasă, ca să-i putem explica. E plecat la băi . . .

— Vino cu mine, spuse fata apucîndu-l de mînă și trăgîndu-l ușor în coridor.

— Dar n-am nici bani, continuă Gavrilescu în șoaptă. Tocmai acum cînd s-au schimbat banii și s-a scumpit tramvaiul . . .

— Ai rămas același, spuse fata, începînd să rîdă. Ți-e frică . . .

— Dintre cunoscuți n-a mai rămas nimeni, continuă Gavrilescu, în șoaptă. Toată lumea e .la băi. Și M-me Voitinovici, de la care m-aș fi putut împrumuta, lumea spune că ar fi plecat în provincie . . . Ah, pălăria, exclamă, și voi să se întoarcă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Las-o, răspunse fata. N-o să avem nevoie de ea acum.

— Nu se știe, nu se știe, stărui Gavrilescu să-și desprindă mîna din mîna fetei. E o pălărie foarte bună, e aproape nouă.

— E adevărat? — se miră fata. Tu încă nu înțelegi? Nu înțelegi ce ți s-a întîmplat, acum, de curînd, de foarte curînd? E adevărat că nu înțelegi?

Gavrilescu o privi adînc în ochi, și oftă.

— Sînt cam obosit, spuse, iartă-mă. A fost o zi teribilă . . . Dar acum parcă încep să mă simt mai bine. . .

Fata îl trase ușor după ea. Traversă curtea și ieșiră fără să mai deschidă poarta. Birjarul îi aștepta moțăind, și fata îl trase tot atît de ușor după ea în trăsură.

— Dar îți jur, începu Gavrilescu, în șoaptă, îți dau cuvîntul meu de onoare că nu mai am nici un ban . . .

— Încotro, domnișoară? — întrebă birjarul. Și cum vă duc? La pas sau mai repejor?

— Ia-o spre pădure, pe drumul ăla mai lung, spuse fata. Și mînă încet. Nu ne grăbim . . .

— Hei, tinerețe ! — făcu birjarul fluierînd ușor calul.

Îi ținea mîna prinsă în mîinile ei, dar se rezemase cu capul pe pernă, cu ochii pe cer. Gavrilescu o privea adînc, concentrat.

— Hildegard, începu el tîrziu. Se întîmplă ceva cu mine, și nu știu bine ce. Dacă nu te-aș fi auzit vorbind cu birjarul, aș crede că visez . . .

Fata întoarse capul spre el și-i zîmbi.

— Toți visăm, spuse. Așa începe. Ca într-un vis . . .

Paris, iunie, 1959

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

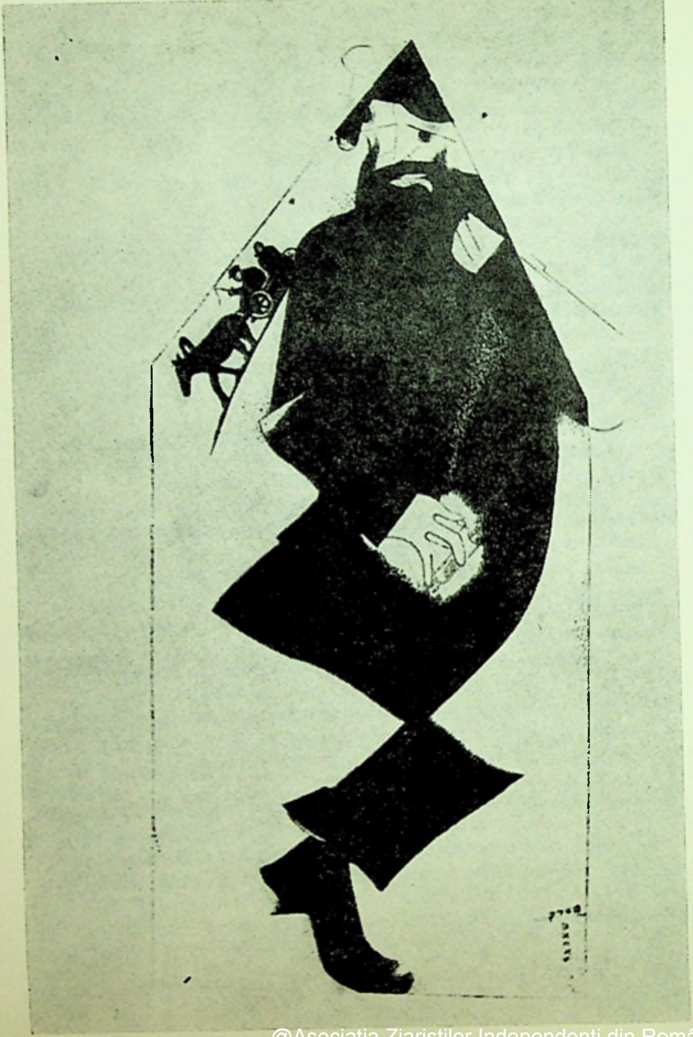

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

JORGE LUIS BORGES

ALFONSO REYES: Borges e un **MAGICIAN AL IDEILOR.** El transformă toate temele pe care le abordează şi le aduce la un alt registru mental. Chiar titlurile cărţilor sale sugerează **O NOUĂ DIMENSIUNE A LUCRURILOR** şi par a ne îmbia să dăm o raită prin stratosferă: *Dimensiunea operaţiei mele, Istoria veşniciei, Istoria universală a infamiei* . . .

JAN CASSOU: **IMAGINAŢIA PRODUSĂ DE CĂRŢI** . . . Să concepem o imaginaţie care, în loc să producă, inventează cărţi. Aceasta e imaginaţia lui Borges . . . Privind lucrurile mai de aproape, această imaginaţie nu e imaginaţie: termenul e inadecvat. Fiindcă nu imaginaţia operează aici, ci visul. **BORGES FACE OPERĂ DE VISARE.**

MAURICE NADEAU Pentru că e o lume a insolitului şi a miraculosului, **LUMEA LUI BORGES E FĂRĂ MIRACOLE** . . . Spiritul nu are nevoie nici de paşaport, nici de buletin de identitate. El este toată lumea şi nimeni, deopotrivă. În jurul nostru şi în noi. El e, uneori, atît Borges, cît şi noi înşine. **BORGES NU EXISTĂ DECÎT CA O INVENŢIE A LUI BORGES.**

VALERY LARBAUD *Inquisiciones* de Jorge Luis Borges este **CEA MAI BUNĂ CARTE DE CRITICĂ** primită, pînă acum, din America latină. El posedă de fapt, fără a mai aminti de darurile şi de stilul său de scriitor, **CULTURA ŞI ARTA DE A ŞTI.**

◀ CHAGALL: Omul ascuţit

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

JORGE LUIS BORGES

Pagini de proză

NEMURITORUL

Salomon saith: *There is no new thing upon the earth.* So that as Plato had an imagination, *that all knowledge was but remembrance;* so Salomon giveth his sentence, *that all novelty is but oblivion.*

FRANCIS BACON: *Essays*, LVII

La Londra, pe la începutul lunii iunie 1929, anticarul Joseph Cartaphilus, din Smirna, oferi prințesei de Lucinge cele șase volume in quarto minor (1715—1720) ale *Iliadei* lui Pope. Prințesa le cumpără; cu această ocazie schimbă cîteva cuvinte cu el. Era, ne spune, un om istovit și pămîntiu, cu barba și cu ochii suri, cu trăsături ciudat de vagi. Vorbea cu dezinvoltură și cu ignoranță mai multe limbi; în cîteva minute trecu de la franceză la engleză și de la engleză la un misterios amestec de spaniolă din Salonic și de portugheză din Macao. În octombrie, prințesa află de la un pasager de pe *Zeus* că Joseph Cartaphilus murise în larg, pe drumul de întoarcere spre Smirna, și că fusese îngropat pe insula Ios. În ultimul tom al *Iliadei* găsi acest manuscris.

Originalul e redactat în engleză și abundă în latinisme. Versiunea pe care o oferim e textuală.

I

După cît îmi amintesc, caznele mele au început într-o grădină din Teba Hekatompylos, pe cînd era împărat Dioclețian. Luptasem (fără glorie) în recentele războaie egiptene; eram tribun al unei legiuni ce fusese încartiruită la Berenice, în fața Mării Roșii: febra și magia mistuiseră mulți oameni care, semeți, erau setoși de sabie. Mauritanii fură biruiți; pămîntul ocupat înainte de cetățile rebele fu închinat pentru

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

vecie zeilor plutonici; Alexandria, cucerită, imploră zadarnic îndurarea Cezarului; în mai puţin de-un an, legiunile repurtară triumful, dar eu abia dacă întrezării chipul lui Marte. O asemenea lipsire mă îndureră şi fu poate cauza ce mă îmboldi să descopăr, prin înspăimîntătoare şi întinse deşerturi, tăinuita Cetate a Nemuritorilor.

Caznele mele începură, aşa cum am spus, într-o grădină din Teba. Nu dormii toată noaptea, pentru că se zbătea ceva în inima mea. Mă sculai puţin înainte de revărsatul zorilor; sclavii mei dormeau, luna avea aceeaşi culoare cu nisipurile nesfîrşite. Un călăreţ istovit şi însîngerat venea dinspre soare-răsare. La cîţiva paşi de mine, căzu de pe cal. Cu o voce slabă şi frîntă, mă întrebă în latină de numele fluviului ce scălda zidurile cetăţii. Îi răspunsei că e Egipetul, cel hrănit de ploi. *Altul e fluviul pe care-l caut*, răspunse trist, *fluviul tainic care-i curăţă de moarte pe oameni*. Sînge întunecat îi ţîşnea din piept. Îmi spuse că patria sa era un munte ce se află de partea cealaltă a Gangelui şi că pe muntele acela se dusese vorba că acela care ar fi mers pînă la apus, unde se sfîrşeşte lumea, ar fi ajuns la fluviul cu ape dătătoare de nemurire. Adăugă că pe ţărmul lui se înalţă Cetatea Nemuritorilor, îmbelşugată în bastioane, amfiteatre şi temple. Muri înainte de ivirea zorilor, dar eu hotărîi să descopăr cetatea şi fluviul ei. Supuşi torturii, cîţiva prizonieri mauritani confirmară povestirea călătorului; unul aminti cîmpia elizee, la hotarul pămîntului, unde viaţa oamenilor e veşnică; altul, culmile din care izvorăşte Pactolul, ale căror locuitori trăiesc un secol. La Roma stătui de vorbă cu filozofi care se rostiră sentenţios că a prelungi viaţa oamenilor înseamnă să le prelungeşti agonia şi să le multiplice morţile. Nu ştiu dacă am crezut vreodată în Cetatea Nemuritorilor: cred că atunci îmi fu deajuns gîndul de-a o căuta. Flavius, proconsul al Getuliei, îmi oferi două sute de soldaţi pentru această ispravă. Mai recrutai şi cîţiva mercenari, care se dădură drept buni cunoscători ai drumurilor şi care fură cei dintîi în a dezerta.

Întîmplările care au urmat, au deformat pînă la nedescîlcire amintirea primelor noastre zile. Plecarăm de la Arsinoe şi pătrunserăm în deşertul încins. Străbăturăm ţara troglodiţilor, care devoră şerpi şi sînt lipsiţi de harul cuvîntării; apoi, ţara garamanţilor, care-şi ţin femeile în comun şi se hrănesc cu lei; ţara augililor, care venerează numai Tartarul. Străbăturăm alte pustiuri, unde nisipul e negru, unde călătorul e nevoit să uzurpe ceasurile nopţii, întrucît arşiţa zilei e de neîndurat. Întrezării în depărtare muntele care dădu numele Oceanului: pe coastele lui creşte euforbiul, care desfiinţează otrăvurile; pe piscuri locuiesc satirii, spiţă de oameni cruzi şi neciopliţi, aplecaţi spre desfrîu. Tuturor li se păru de neînchipuit ca aceste ţinuturi barbare, unde pă-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

mîntul zămislește monștri, să poată adăposti în sînul lor o cetate atît de renumită. Ne continuarăm drumul, căci ar fi fost rușinos dă dăm înapoi. Cîţiva cutezători dormiră cu faţa la lună; febra îi mistui; din apa otrăvită a citernelor, alţii își băură nebunia și moartea. Atunci începură dezertările; puţin după aceea, revoltele. Pentru a le înăbuși, nu șovăii să-mi arăt asprimea. Mă purtai cu dreptate, dar un centurion mă încunoștiință că răzvrătiţii (dornici să răzbune răstignirea unuia dintre ei) unelteau să mă omoare. Fugii din tabără, cu cîţiva soldaţi credincioși. În pustiu îi pierdui, printre vîrtejurile de nisip, în noaptea vastă. O săgeată cretană mă răni. Rătăcii cîteva zile fără să dau de apă, sau numai o singură enormă zi sporită de bătaia soarelui, de sete și de spaima setei. Lăsai calea de urmat în voia calului meu. În zori, depărtările înălţară piramide și turnuri. Visai, de neîndurat, un labirint strîmt cu contururi limpezi: în centru era o amforă; mîinile mele aproape că o atingeau, ochii mei o vedeau, dar cercurile erau atît de încîlcite și de nesigure, încît știam că aș fi murit înainte de-a ajunge la ea.

II

Desfăcîndu-mă pînă la urmă din coșmarul acela, mă pomenii culcat și legat într-o nișă lunguiaţă de piatră, nu mai mare decît o groapă obișnuită, săpată în scoarţa unui aspru povîrniș de munte. Pereţii erau umezi, șlefuiţi mai mult de timp decît de mînă lucrătoare. Simţii în piept o palpitaţie dureroasă, simţii că mă frige setea. Mă aplecai în afară și strigai cu glas stins. La picioarele muntelui curgea fără zgomot un pîrîu murdar, zăticnindu-se în pietre și prundiș; pe ţărmul dimpotrivă strălucea (în ultimele sau în primele raze ale soarelui), dezvăluită, Cetatea Nemuritorilor. Văzui ziduri, arcade, frontoane și adîncături: temelia era un podiș de piatră. Vreo sută de nișe neregulate, la fel cu a mea, ciuruiau muntele și valea. În nisip erau puţuri de mică adîncime; din găurile acelea sărace, și din nișe, ieșeau oameni cu pielea cenușie, cu barba crescută în voie, goi. Mi se păru că-i recunosc; aparţineau spiţei animalice a troglodiţilor, care infestau ţărmurile Golfului Arabic și peșterile Etiopiei; nu mă miră faptul că nu vorbeau și că mîncau șerpi.

Chinurile setei mă făcură îndrăzneţ. Socotii că mă aflu la vreo treizeci de picioare de albie: mă aruncai cu ochii închiși, cu mîinile legate la spate, în jos pe coasta muntelui. Îmi cufundai faţa însîngerată în apa întunecoasă. Băui cum se adapă dobitoacele. Înainte de a mă pierde din nou în somn și în aiurare, repetai inexplicabil cîteva cuvinte grecești: *bogaţii teucri din Zeleea care beau apa neagră a Esepului . . .*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Nu știu cîte zile și cîte nopți trecură peste mine. Cu dureri în trup, nefiind în stare să mă întorc în adăpostul cavernelor, gol pe prundișul necunoscut, lăsai ca luna și soarele să se joace cu nefericitul meu destin. Troglodiții, infantili în barbaria lor, nu mă ajutară nici să supraviețuiesc, nici să mor. Într-o zi, cu o piatră ascuțită, îmi tăiai legăturile. Într-o altă zi, mă ridicai în picioare și putui să cerșesc sau să fur — eu, Marcus Flaminius Rufus, tribun militar al uneia din legiunile Romei — cea dintîi scîrbavnică rație de carne de șarpe.

Nerăbdarea de a-i vedea pe Nemuritori, de-a atinge supraomeneasca Cetate, aproape că mă împiedica să dorm. Ghicindu-mi parcă gîndul, troglodiții nu dormeau nici ei: la început crezui că mă supraveghează; apoi, că se simt molipsiți de neliniștea mea, cum li se întîmplă cîinilor. Ca să mă îndepărtez de barbara așezare, alesei ceasul cel mai învederat, trecerea amiezii, cînd toți oamenii ies din crăpăturile stîncii și din puțuri, și privesc amurgul, fără să-l vadă. Mă rugai cu glas tare, nu atît pentru a îndupleca vrerea divină, cît pentru a înfricoșa tribul prin cuvinte articulate. Străbătui pîrîul și mă îndreptai spre Cetate. Mă urmară, la întîmplare, doi sau trei oameni. Erau (ca și ceilalți din spița aceea) mărunți de stat; nu inspirau teamă, ci scîrbă. Fui nevoit să ocolesc cîteva valuri de pămînt neregulate, care mi se părură niște pivniți; copleșit de măreția Cetății, o crezusem apropiată. Către miezul nopții călcai, presărată de forme idolatrice pe nisipul galben, umbra neagră a zidurilor sale. Mă țintui un fel de groază sacră. Atît de urîți de om sînt necunoscutul și pustiul, încît mă mîngîie gîndul de-a fi fost însoțit pînă acolo de unul dintre troglodiți. Închisei ochii și așteptai, fără să dorm, strălucirea zilei.

Am spus că Cetatea se înălța pe un podiș de piatră. Acest podiș, asemănător unei stînci, nu era mai puțin povîrnit decît zidurile. În zadar îmi ostenii picioarele: neagra fundație nu-și descoperea nici cea mai mică neregularitate, zidurile netulburate nu păreau să îngăduie nici o ușă. Dogoarea soarelui mă sili să mă refugiez într-o cavernă; în fund era un puț, în puț o scară ce se scufunda în bezna subpămînteană. Coborîi; printr-un haos de galerii sordide ajunsei într-o vastă încăpere rotundă, abia luminată. Erau nouă uși în subteranul acela; opt dădeau într-un labirint care se termina înșelător în aceeași încăpere; cea de-a noua (printr-un alt labirint) dădeau într-o a doua încăpere rotundă, la fel cu prima. Nu cunosc numărul total al încăperilor; năpasta și nerăbdarea mea le înmulțiră. Liniștea era dușmănoasă și aproape desăvîrșită: nu era alt zgomot în acele rețele adînci de piatră, decît un vînt subteran, a cărui obîrșie n-o descoperii; fără sunet se pierdeau printre crăpături, fire de apă ruginoasă. Lucru îngrozitor,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

mă obişnuii cu lumea aceea nedeslușită; cugetai că era cu neputinţă să mai existe altceva în afară de subterane prevăzute cu nouă uşi şi cu lungi coridoare ce se bifurcă. Nu știu cît timp a trebuit să umblu pe sub pămînt; știu că uneori amestecai în același dor atrocele sat al barbarilor și orașul meu natal între vii.

La capătul unui coridor, un zid neașteptat îmi stînjeni pașii, o lumină îndepărtată căzu asupra mea. Ridicai ochii orbiți: sus, învîrtejit, văzui un cerc de cer atît de albastru încît mi se păru de purpură. Trepte de metal se cățărau pe zid. Oboseala mă dobora, dar urcai, oprindu-mă din cînd în cînd să suspin de fericire. Întrezăream capiteluri și astragaluri, frontoane triunghiulare și bolţi, confuze alaiuri ale granitului și ale marmorei. Aşa mi-a fost dat să urc de la orbul tărîm al labirintelor negre la strălucitoarea Cetate.

Ieșii într-un fel de piață scurtă; mai bine zis, o curte. O înconjura o singură clădire de formă neregulată și de înălțime variabilă; acestei clădiri eterogene îi aparţineau feluritele cupole și coloane. Înaintea oricărui amănunt al acestui monument de necrezut, mă minună vechimea construcției sale. Simţii că era anterioară oamenilor, anterioară pămîntului. Vădita vechime (deși într-un fel groaznic pentru ochi) mi se păru potrivită cu munca unor făurari nemuritori. Prevăzător la început, apoi cu nepăsare, în sfîrşit cu deznădejde, rătăcii pe treptele şi pavimentele încîlcitului palat. (Ulterior pricepui că întinderea și înălțimea treptelor erau inconstante, ceea ce explica ciudata oboseală ce-mi dădură). *Acest palat e opera zeilor*, gîndii într-un prim moment. Explorai nelocuitele împrejmuiri şi corectai: *Zeii care l-au înălțat au murit*. Îi observai ciudățeniile și spusei: *Zeii care l-au înălţat erau nebuni*. Rostii acestea, îmi amintesc, cu un repros neînţeles ce era aproape o remușcare, mai mult cu groază intelectuală, decît cu teamă sensibilă. La impresia de enormă vechime se adăugară altele: aceea a nesfîrșitului, aceea a atrocelui, aceea a unei complexităţi fără noimă. Străbătusem un labirint, dar limpedea Cetate a Nemuritorilor mă înspăimîntă și mă scîrbi. Un labirint e un edificiu construit pentru a-i încurca pe oameni; arhitectura sa, bogată în simetrii, e subordonată unui asemenea scop. În palatul pe care-l cercetai în parte, arhitectura era lipsită de orice scop. Abundau coridorul fără ieșire, fereastra înaltă de neajuns, uşa arătoasă ce se deschidea într-o celulă sau într-un puț, incredibilele scări răsturnate, cu treptele şi balustrada în jos. Altele, aderînd aerian la coapsa unui zid monumental, mureau fără să ajungă nicăiri, după două sau trei răsuciri, în bezna înaltă a cupolelor. Nu știu dacă toate exemplele enumerate sînt textuale; ştiu că mulţi ani de zile mi-au năpădit coșmarurile; nu mai pot să-mi dau seama acum dacă un anume amănunt

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

e o transcriere a realităţii sau a formelor ce mi-au tulburat nopţile. *Această Cetate* (gîndii) *e atît de groaznică încît doar existența și dăinuirea ei, chiar în mijlocul unui pustiu tainic, molipsesc trecutul și viitorul și într-un fel cuprind astrele. Cît timp va dăinui, nimeni pe lume nu va putea fi viteaz sau fericit.* Nu vreau s-o descriu ; un haos de cuvinte eterogene, un trup de tigru sau de taur, în care ar mișuna monstruos, laolaltă și urîndu-se între ele, dinţi, organe și capete, pot fi, eventual, imagini apropiate.

Nu-mi amintesc etapele întoarcerii mele, printre hipogeele prăfuite și umede. Ştiu doar că, ieșind din ultimul labirint, nu mă părăsea spaima de a fi din nou împresurat de nelegiuita Cetate a Nemuritorilor. Nimic altceva nu pot să-mi amintesc. Această uitare, acum de nebiruit, fu poate voită ; poate împrejurările evadării mele fură atît de ingrate încît, într-o zi de asemenea uitată și ea, jurai să le uit.

III

Cine a citit cu atenție povestirea caznelor mele, își va aminti că un om al tribului mă urmase ca un cîine pînă la umbra neregulată a zidurilor. Cînd am ieșit din ultimul subteran, l-am regăsit la gura peșterii. Stătea întins pe nisip, unde trăgea și ștergea un șir de semne, ca niște litere ale viselor, care se învolburează chiar în clipa cînd sîntem pe punctul de a le înțelege. La început crezui că e vorba de o scriere barbară ; apoi pricepui că e absurd să-mi închipui că niște oameni care n-au ajuns la cuvînt, stăpînesc scrierea. Pe deasupra, nici una din forme nu era egală cu cealaltă, ceea ce excludea sau îndepărta posibilitatea de a fi simbolice. Omul le desena, se uita la ele și le corecta. Deodată, ca şi cum jocul l-ar fi plictisit, le șterse cu palma și cu brațul. Se uită la mine, nu păru să mă recunoască. Totuși, atît de mare era ușurarea ce mă cuprinsese (sau atît de mare și de înfricoșată — singurătatea mea), încît gîndii că acest troglodit rudimentar, care se uita la mine de pe țărna cavernei, rămăsese acolo să mă aștepte. Soarele pîrjolea cîmpia ; cînd pornirăm să facem cale întoarsă spre sat, sub primele stele, nisipul frigea sub picioare. Trogloditul mergea înaintea mea ; în noaptea aceea plănuii să-l învăţ, sau măcar să repete, cîteva cuvinte. Cîinele și calul — cugetai — sînt în stare de primul lucru ; multe păsări, ca privighetoarea Cezarilor, de al doilea. Oricît de grosolană, puterea de înțelegere a unui om s-ar fi dovedit totuși superioară acestor fiinţe fără judecată.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Umilința și mizeria troglodítului îmi aduseră în minte imaginea lui Argus, bătrînul cîine muribund din *Odiseea*, așa că l-am botezat Argus, și căutai să-l învăț să-și spună numele. Dar orice strădanie din partea mea fu zadarnică. Constrîngerea, asprimea și încăpățînarea se dovediră cu totul de prisos. Nemișcat, cu privirea inertă, părea că nu percepe sunetele pe care încercam să i le inculc. La cîțiva pași de mine, stătea parcă la depărtări uriașe. Trîntit pe nisip, asemenea unui mic și căzător sfinx de lavă, îngăduia ca deasupra lui să se rotească cerurile, de la asfințitul zilei pînă la acela al nopții. Mi se păru cu neputință să nu-și fi dat seama de intenția mea. Îmi amintii că se spunea printre etiopieni că maimuțele nu vorbesc dinadins, ca să nu fie silite să muncească, și atribuii tăcerea lui Argus neîncrederii sau fricii. De la această închipuire trecui la altele, încă mai ciudate. Mă gîndii că eu și Argus făceam parte din lumi diferite ; gîndii că percepțiile noastre erau aceleași, dar că Argus le combina altfel și construia cu ele alte obiecte ; gîndii că, poate, pentru el nu existau obiecte, ci un învolburat și necontenit joc de impresii foarte scurte. Gîndii la o lume fără memorie, fără timp ; cugetai la posibilitatea unui limbaj de verbe impersonale sau de epitete ce nu se pot declina. Așa pieriră zilele și odată cu zilele anii, dar într-o dimineață se petrecu ceva asemănător cu fericirea. Plouă, cu o încetineală vajnică.

Nopțile deșertului pot fi reci, dar aceea fusese o văpaie. Visai că un fluviu al Thesaliei (apelor căruia le înapoiasem un pește de aur) venea să mă elibereze ; îl auzeam cum se apropie peste nisipurile roșii și peste pietrele negre ; răcoarea aerului și zgomotul îndîrjit al ploii mă deșteptară. Alergai gol s-o primesc. Noaptea se apropia de sfîrșit ; sub norii galbeni, tribul, nu mai puțin ferice decît mine, se oferea puhoaielor violente într-un soi de extaz. Păreau coribanți bîntuiți de divinitate. Argus, cu ochii îndreptați spre cer, gemea ; șiroaie îi curgeau pe obraz ; nu de apă doar, ci (cum înțelesei după aceea) de lacrimi. *Argus !* — strigai — *Argus !*

Atunci, cu o plăpîndă uimire, parcă descoperind un lucru pierdut și uitat de amar de vreme, Argus bîigui aceste cuvinte : *Argus, cîinele lui Ulise*. Și după aceea, tot fără să se uite la mine : *Ăst cîine zvîrlit în bălegar.*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Acceptăm uşor realitatea, poate pentru că intuim că nimic nu e real. Îl întrebai ce ştie despre *Odiseea*. Îi venea foarte greu să folosească limba greacă: mă văzui nevoit să repet întrebarea.

Foarte puţin, zise. *Mai puţin decît rapsodul cel mai sărac. Or fi trecut o mie și o sută de ani și de cînd l-am născocit.*

IV

Totul mi se limpezi, în ziua aceea. Troglodiții erau Nemuritorii; iar gîrla cu ape nisipoase, Fluviul pe care-l căuta călărețul. Cît despre cetatea a cărei faimă ajunsese pînă la Gange, Nemuritorii o răseseră de nouă secole de pe fața pămîntului. Cu rămășițele ei duraseră, pe acelaşi loc, cetatea fără noimă pe care o străbătusem; un soi de parodie sau de lucru pe dos, dar și templu al zeilor iraționali, care ocîrmuiesc lumea și despre care nu ştim nimic, în afară de faptul că nu sînt după chipul și asemănarea omului. Fundația aceea fu ultimul simbol pe care și-l îngăduiră Nemuritorii; ea marchează o etapă în care, socotind zadarnică orice înfăptuire, ei hotărîră să trăiască în gîndire, în pura speculație. Ridicară construcția, o uitară și intrară să locuiască în grote. Cufundați în gînduri, aproape că nu mai percepeau lumea fizică.

Homer povesti aceste lucruri, ca un om ce vorbeşte cu un copil. Îmi povesti și bătrînețea lui și ultima călătorie pe care o făcuse, mînat, ca și Ulise, de gîndul să ajungă la oamenii care nu cunosc marea și nu gustă carnea sărată, și nici nu au noțiunea vîslei. Locuise un secol în Cetatea Nemuritorilor. Cînd au nimicit-o, el dăduse sfatul să se întemeieze cealaltă. Lucrul nu trebuia să ne surprindă; se ştie că după ce a cîntat războiul Troiei, Homer a cîntat războiul broaștelor și al șoarecilor. Fu ca un zeu care a creat cosmosul şi după aceea haosul.

Să fii nemuritor e puţin lucru: în afară de om, toate ființele sînt nemuritoare, întrucît nu știu de moarte; faptul divin, teribil, de nepătruns, e să te ştii nemuritor. Am observat că, în ciuda religiilor, o asemenea convingere e foarte rară. Israeliții, creștinii și musulmanii profesează nemurirea, dar venerația pe care o au pentru primul din cele două secole dovedeşte că ei cred numai în el, și de fapt le hărăzesc pe toate celelalte, în număr infinit, proslăvirii sau osîndirii lui. Mai

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

înţeleaptă mi se pare roata anumitor religii ale Hindustanului ; în această roată, care nu are nici început şi nici sfîrşit, orice viață e un efect al celei anterioare şi o generează pe cea care vine, dar nici una nu determină ansamblul . . . Învăţată printr-un exerciţiu de secole, republica Nemuritorilor atinsese desăvîrşirea toleranţei şi aproape a dispreţului. Ei ştiau că într-un timp infinit, unui om i se întîmplă toate lucrurile. Pentru trecutele sau viitoarele sale virtuţi, orice om e creditor al binelui de orice fel, dar şi al tuturor trădărilor, pentru nelegiuirile sale din trecut sau din viitor. Aşa cum în jocurile de noroc, cifrele pereche şi cele nepereche tind spre echilibru, tot aşa înţelepciunea şi prostia se anulează şi se corectează, şi poate că rudimentarul poem al lui Cid e contraponderea cerută de un singur epitet din *Egloge* sau de o locuţiune a lui Heraclit. Gîndul cel mai fugar e supus unui plan nevăzut şi poate încununa, sau inaugura, o formă secretă. Ştiu că unii făptuiau răul pentru ca din el, în secolele viitoare, să se dobîndească binele, sau să se fi dobîndit în cele trecute . . . Văzute în acest fel, toate faptele noastre sînt drepte, dar şi indiferente. Nu există merite morale sau intelectuale. Homer compuse *Odiseea;* avînd în vedere un timp infinit, cu infinite împrejurări şi schimbări, imposibilul e de a nu compune, măcar o dată, *Odiseea*. Nimeni nu e cineva, un singur om nemuritor e toţi oamenii laolaltă. Aidoma lui Cornelius Agrippa, sînt zeu, sînt erou, sînt filozof, sînt demon şi sînt cosmos, ceea ce e un fel complicat de a spune că nu sînt.

Conceptul lumii ca sistem de compensaţii precise influenţă din plin pe Nemuritori. Înainte de toate, îi făcu invulnerabili la milă. Am vorbit de străvechile pivniţi care învrîstau cîmpia de pe celălalt ţărm al fluviului ; un om căzu în cea mai adîncă ; nu putea să se rănească şi nici să moară, dar îl frigea setea ; pînă să i se arunce o frînghie trecură şaptezeci de ani. Nici destinul personal nu interesa. Corpul era un ascultător animal domestic şi-i era deajuns, în fiecare lună, pomana cîtorva ceasuri de somn, a unui pic de apă şi a unei bucăţele de carne. Dar să nu se creadă că eram asceţi. Nu există plăcere mai bogată decît gîndirea şi ne lăsam în voia ei. Cîteodată, un stimul deosebit ne restituia lumii fizice. De exemplu, în dimineaţa aceea, străvechea bucurie elementară

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

a ploii. Dar erau clipe foarte rare; toți Nemuritorii erau în stare de o liniște desăvîrșită; țin minte că pe unul nu l-am văzut niciodată în picioare: o pasăre își făcuse cuibul în poala sa.

Printre corolarele doctrinei potrivit căreia nu există lucru care să nu fie compensat de altul, se numără și unul de mică însemnătate teoretică, dar care ne îndemnă, la sfîrșitul sau la începutul secolului X, să ne risipim pe fața pămîntului. E cuprins în aceste cuvinte: *Există un fluviu ale cărui ape dau nemurirea; undeva, pe oarecari meleaguri, trebuie să fie un alt fluviu, ale cărui ape o iau.* Numărul fluviilor nu e infinit; un drumeț nemuritor care ar străbate lumea va sfîrși, într-o bună zi, prin a bea din toate. Ne propuserăm să descoperim acest fluviu.

Moartea (sau aluzia ei) îi face pe oameni prețioși și patetici. Ei emoționează prin condiția lor de fantasme; fiecare gest pe care-l îndeplinesc poate fi cel din urmă; nu există chip care să nu fie pe punctul de-a se șterge, precum chipul unui vis. Totul, printre muritori, are valoarea irecuperabilului și al întîmplătorului. Printre Nemuritori, în schimb, fiecare gest (și fiecare gînd) e ecoul altora, care l-au precedat în trecut, fără un început vizibil, sau credincioasa presimțire a altora, care se vor repeta în viitor pînă la amețire. Nu există lucru care să nu fie parcă pierdut printre neostenite oglinzi. Nimic nu poate să se întîmple o singură dată, nimic nu e neprețuit de precar. Ceea ce e elegiac, grav, ritual, nu contează pentru Nemuritori. Homer și cu mine ne despărțirăm la porțile Tangerului; cred că fără a ne lua rămas bun.

V

Străbătui noi regate, noi imperii. În toamna lui 1066 luptai pe podul de la Stamford, nu mai țin minte dacă în rîndurile lui Harold, care nu întîrzie să-și împlinească destinul, sau în acelea ale nefastului Harald Hardrada, care cuceri șase picioare de pămînt englez, sau ceva mai mult. În al șaptelea secol al Hegirei, în suburbia din Bulaq, transcrisei cu caligrafie înceată, într-un grai pe care l-am uitat, într-un alfabet pe care nu-l cunosc, cele șapte călătorii ale lui Simbad și povestea Cetății de Aramă. Într-o curte a închisorii din Samarkand am jucat șah, pe-ndelete. La Bikanir am profesat astrologia, la fel și în Boemia.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

În 1638 mă aflai la Cluj și apoi la Lipsca. La Aberdeen, în 1714, mă iscălii pe cele șase volume ale *Iliadei* lui Pope; știu că le citii cu plăcere. În jurul lui 1729 discutai originea acestui poem cu un profesor de retorică, pe nume, cred, Giambattista; argumentele sale mi se părură incontestabile. La patru octombrie 1921, vasul *Patna*, care mă ducea la Bombay, fu nevoit să arunce ancora într-un port de pe coasta Eritreii [1]. Coborîi pe uscat; îmi amintii alte dimineți, străvechi, petrecute și ele în fața Mării Roșii, pe cînd eram tribun al Romei și febra, magia și istovul îi mistuiau pe soldați. La periferia orașului, văzui un curs de apă limpede; băui din ea, împins de obișnuință. În timp ce suiam înapoi spre țărm, un arbore spinos îmi sfîrtecă dosul palmei. Neobișnuita durere mi se păru foarte ascuțită. Neîncrezător, tăcut și fericit, contemplai prețioasa formare a unei lente picături de sînge. Sînt iarăși muritor, îmi repetai, sînt iarăși asemenea tuturor oamenilor. Noaptea aceea, dormii pînă în zori.

. . . Am recitit, după un an, aceste pagini. Știu că nu se îndepărtează de adevăr, dar în primele capitole și în anumite pasaje ale altora, mi se păru că deslușesc ceva fals. Asta depinde, poate, de abuzul de amănunte, procedeu pe care l-am deprins de la poeți și care măsluiește totul, întrucît amănuntele pot fi găsite din belșug în fapte, dar nu în amintirea lor . . . Cred însă că am descoperit un motiv mai intim. Îl voi scrie; nu-i nimic dacă voi fi socotit fantezist.

Istoria pe care am povestit-o pare ireală pentru că în ea se amestecă întîmplările a doi oameni diferiți. În primul capitol, călărețul vrea să afle numele fluviului care scaldă zidurile Tebei; Flaminius Rufus, care a dat, cel dintîi, orașului, epitetul de Hekatompylos, spune că fluviul e Egipetul; nici una din aceste locuțiuni nu i se potrivește lui, ci lui Homer, care menționează anume, în *Iliada*, Teba Hekatompylos, și în *Odiseea*, prin gura lui Proteu și a lui Ulise, zice mereu Egipet în loc de Nil. În al doilea capitol, bînd apa ce dă nemurirea, romanul rostește cîteva cuvinte în greacă; aceste cuvinte sînt ale lui Homer și pot fi găsite la sfîrșitul faimoasei liste a navelor. Mai încolo, în

[1] Există o ștersătură în manuscris; poate că numele portului a fost șters.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

învolburatul palat, vorbește de « un reproș ce era aproape o remușcare » ; aceste cuvinte se potrivesc lui Homer, care-și imaginase o asemenea grozăvie. Aceste anomalii mă neliniștiră ; altele, de ordin estetic, îmi îngăduiră să descopăr adevărul. Ele se află în ultimul capitol ; aici e scris că am luptat pe podul de la Stamford, că am transcris, la Bulaq, călătoriile lui Simbad Marinarul, și că am iscălit, la Aberdeen, *Iliada* engleză a lui Pope. Se poate citi, *inter alia:* « La Bikanir am profesat astrologia, la fel și în Boemia ». Nici una din aceste mărturii nu e falsă ; dar e semnificativ că ele au fost scoase în evidență. Cea dintîi pare potrivită unui războinic, dar apoi observăm că povestitorul nu se interesează de amănuntele bătăliei, ci de soarta oamenilor. Următoarele sînt mai ciudate. Un motiv ascuns mă obligă să le notez ; am făcut-o știind că sînt patetice. Nu sînt, în gura lui Flaminius Rufus. Sînt, în gura lui Homer ; e ciudat că acesta copiază, în secolul al treisprezecelea, aventurile lui Simbad, ale unui alt Ulise, și descoperă, cu atîtea secole în urmă, într-un regat nordic și într-un grai barbar, formele *Iliadei* sale. Cît despre fraza unde apare numele de Bikanir, se vede că a fost alcătuită de un om de litere, dornic (ca și autorul listei de nave) să etaleze cuvinte strălucitoare [1].

Cînd se apropie sfîrșitul, nu mai rămîn imagini ale amintirii ; rămîn doar cuvinte. Nu e de mirare că timpul le-a amestecat pe cele care într-o zi m-au reprezentat cu cele care au fost simboluri ale soartei omului care m-a însoțit atîtea secole de-a rîndul. Eu am fost Homer ; în curînd, voi fi Nimeni, ca Ulise ; în curînd, voi fi toți oamenii : voi fi mort.

Postilă din 1950. *Printre comentariile suscitate de publicarea celor de mai sus, cel mai ciudat, dacă nu cel mai urban, se intitulează* **A coat of many colours** *(Manchester, 1948) și se datorează îndărătnicului condei al doctorului Nahum Cordovero. Constă din circa o sută de pagini. Se vorbește acolo de compilațiile grecești, de cele ale latinității tîrzii, de Ben Jonson, care și-a definit contemporanii prin pasaje de Seneca, din* **Virgilius evangelizans** *de Alexander Ross, de artificiile lui George Moore și de Eliot și, la sfîrșit, din « narațiunea atribuită anticarului Josepn Cartaphilus ». Autorul denunță, în primul capitol, scurte interpolări din Pliniu* (**Historia naturalis**, *V, 8); în cel de-al doilea, din Thomas De Quincey* (**Writings**, *III, 439); în al treilea, dintr-o epistolă a lui Descartes către ambasadorul Pierre Chanut; în al patrulea, din Bernard Shaw* (**Back to Methuselah, V**). *Din aceste intruziuni, sau furturi, deduce că întregul document e apocrif.*

După părerea mea, concluzia e inadmisibilă. **Cînd se apropie sfîrșitul,** *scrise Cartaphilus,* **nu mai rămîn imagini ale amintirii ; rămîn doar cuvinte.** *Cuvinte, cuvinte dezrădăcinate și ciunge, cuvintele altora, iată sărăcăcioasa pomană pe care i-o lăsară ceasurile și secolele.*

În românește de FLORIAN POTRA

---

[1] **Ernesto Sabato sugerează că acel «Giambattista» care a discutat formarea *Iliadei* cu anticarul Cartaphilus, ar fi Giambattista Vico; acesta susținea că Homer e un personaj simbolic, în felul lui Pluton și al lui Achile.**

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

CĂUTĂRILE LUI AVERROES

S'imaginant que la tragédie n'est autre chose que l'art de Jouer.

ERNEST RENAN: Averriés, 48 (1961)

Abulgualid Muhammad Ibn-Ahmad ibn Muhammad ibn-Ruhsd (un secol întreg va trebui să se scurgă pentru ca acest lung nume să ajungă la forma Averroes, trecînd prin Benraist și prin Avenryz, prin Aben-Rassad și Filius Rosadis) redacta cel de al unsprezecelea capitol al operei sale *Tahafut—ul—Tahafu* (Distrugerea Distrugerii), în care se susține, împotriva părerii ascetului persan Ghazali, autor al lucrării *Tahafut-ul-falasifa* (Distrugerea filozofilor), că divinitatea nu cunoaște decît legile generale ale universului, cele privitoare la specii, nu și la individ. Scria cu lentă siguranță, de la dreapta spre stînga; deprinderea de a alcătui silogisme și de a înlănțui ample paragrafe nu-l împiedica să perceapă, ca pe o liniștitoare bunăstare, răcoroasa și vasta casă care-l înconjura. În penumbra tihnită a încăperii alăturate uguiau duios porumbeii; dintr-un *patio* nevăzut se auzea susurul unei fîntîni; ceva în carnea lui Averroes, ai cărui strămoși veneau din străfundul pustiurilor arabe, mulțumea cu recunoștință acestei statornicii a apei. Jos erau grădinile, livada; jos, Guadalquivirul cel fără răgaz, iar mai departe, neprețuita Cordobă, complexă și delicată miniatură, întru nimic mai puțin strălucită decît Bagdadul sau decît faimosul Cairo, iar jur împrejur (Averroes simțea și asta) se întindea către zări pămîntul Spaniei, pe care se află puține lucruri, dar unde fiecare lucru pare să se fi statornicit în mod definitiv și etern.

Pana alerga pe hîrtie, argumentele se înlănțuiau convingătoare, dar o ușoară preocupare umbrea fericirea lui Averroes. Nu era pricinuită de *Tahafut*, lucrare fortuită, ci de o problemă de ordin filologic, legată de monumentala operă care avea să-l justifice în fața oamenilor: comentariul lui Aristotel. Acest grec, izvor al oricărei filozofii, fusese dăruit oamenilor pentru a-i învăța tot ceea ce se poate ști; să interpreteze cărțile lui așa cum ulemii interpretează Coranul era dorința cea mare a lui Averroes. Puține fapte va fi înscris istoria, care să fie mai frumoase și mai patetice decît această consacrare a unui medic arab gîndurilor unui om de care-l despărțeau paisprezece secole; dificultăților intrinseci trebuie să le adăugăm faptul că Averroes, necunoscător al limbii siriene și al celei grecești, lucra pe traducerea unei traduceri. În ajun, două cuvinte îndoielnice îl opriseră în loc încă de la începutul Poeticii. Aceste cuvinte erau *tragedie* și *comedie*. Le întîlnise cu ani în urmă, în cea de a treia carte a *Retoricii;* nimeni, în lumea Islamului, nu

◀ CHAGALL: Dansul

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

bănuia cam ce-ar putea să însemne. În zadar cercetase paginile lui Alexandru din Afrodisia, în zadar confruntase versiunea nestorianului Hunain ibn-Ishaq cu cea a lui Abu-Bashar Mata. Aceste două cuvinte misterioase apăreau la fiecare pas în textul Poeticii: cu neputință să le ocolești.

Averroes lăsă din mînă pana. Își spuse (fără prea mare convingere) că ceea ce căutăm se află de obicei foarte aproape de noi, puse deoparte manuscrisul la care lucra și se îndreptă spre raftul pe care se înșiruiau, copiate de caligrafi persani, multele volume ale *Mokham*-ului lui Abensida cel orb. Ar fi fost ridicol să-și închipuie că vreunul dintre ele rămăsese neconsultat, dar se simți tentat de tihnita plăcere de a le mai răsfoi o dată. Din acest intelectual divertisment îl distrase un fel de melodie. Se uită printre zăbrelele balconului; dedesubt, în îngusta curte cu pămînt pe jos, se jucau cîțiva copii pe jumătate goi. Unul, în picioare pe umerii celuilalt, făcea — fără doar și poate — pe muezinul; cu pleoapele strînse, psalmodia *Nu există alt Dumnezeu în afară de Alah*. Cel care-l ținea pe umeri, nemișcat, era minaretul; cel de al treilea, umilit și îngenunchiat în pulbere, reprezenta adunarea credincioșilor. Jocul dură puțin; toți voiau să facă pe muezinul și nimeni nu voia să fie congregația sau turnul. Averroes îi auzi certîndu-se în dialectul *vulgar*, adică în spaniola incipientă a plebei musulmane din Peninsulă. Deschise cartea lui Jalil *Quitah ul ain* și se gîndi cu mîndrie că în toată Cordoba (și poate chiar în întregul Al-Andaluz) nu mai există altă copie a desăvîrșitei opere în afară de aceasta, pe care emirul Yacub Almansur i-o trimisese din Tanger. Numele acestui port îi aminti că Abulcasim Al-Ashari, călătorul care abia se întorsese din Maroc, va cina în seara aceea împreună cu el, acasă la Farach, specialistul în citirea Coranului. Abulcasim spunea că ar fi ajuns pînă în regatele imperiului Sin (din China); detractorii lui însă, cu logica aceea specială pe care o conferă ura, jurau că nici nu pusese piciorul în China și că, în templele propriei sale țări, îl hulise pe Alah. Fără doar și poate, cina va dura cîteva ceasuri; Averroes, grăbit, își reluă lucrul. Scrise pînă la lăsarea amurgului.

Acasă la Farach, discuțiile trecură de la incomparabilele virtuți ale guvernatorului, la cele ale fratelui său, emirul; apoi, în grădină, vorbiră despre trandafiri. Abulcasim, care nici nu-i privise, jură că nu există trandafiri comparabili cu aceia care împodobesc versurile andaluze. Farach nu se lăsă ademenit; observă că învățatul Ibn Qutaiba descrie o minunată varietate a trandafirului etern, care crește în grădinile Indiei și pe ale cărui petale, de un roșu închis, stă scris: *Nu există alt Dumnezeu asemeni lui Alah. Muhammad* e *Apostolul lui Alah*. Adăugă că Abulcasim va fi cunoscînd, cu siguranță, acești trandafiri. Abulcasim

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

îl privi alarmat. Dacă răspundea că da, toţi l-ar fi socotit, pe drept cuvînt, cel mai odios dintre impostori; dacă răspundea că nu, l-ar fi socotit un necredincios. Se hotărî să mormăie că în mîna lui Alah se află cheile tuturor tainelor şi că nu există pe pămînt nici măcar o singură rămurea, fie ea verde sau uscată, care să nu fie trecută în Cartea Lui. Aceste cuvinte aparţin unuia din primele versete ale Coranului; le întîmpină un murmur reverenţios. Îmbătat de victoria lui dialectică, Abulcasim se pregătea tocmai să continue că Alah e desăvîrşit în operele sale şi de nepătruns. Atunci interveni Averroes, prefigurînd consideraţiile atît de îndepărtate în timp ale unui Hume încă problematic.

— Mi-e mai puţin greu să admit o eroare a învăţatului Imn Qutaiba sau a copiştilor săi, decît să admit că pămîntul zămisleşte trandafiri cu profesiunea de credinţă.

— Aşa este. Mari şi adevărate cuvinte, rosti Abulcasim.

— Un călător, aminti poetul Abdalmalik, vorbeşte de un arbore ale cărui fructe sînt păsări verzi. Mi-e mai puţin greu să cred în el decît în trandafiri cu petalele scrise.

— Culoarea păsărilor, spuse Averroes, pare să faciliteze minunea. În afară de aceasta, fructele şi păsările aparţin lumii naturale, în timp ce scrisul e o artă. Trecerea de la frunze la păsări e mai uşoară decît cea de la trandafiri la litere

Alt musafir protestă cu vehemenţă la auzul afirmaţiei că scrisul ar fi o artă, de vreme ce — explică el — originalul Coranului, părintele Cărţii Sfinte, e mai vechi decît Creaţia şi se păstrează în ceruri. Altcineva pomeni de Chahiz de Basra, care spunea că « Alcoranul » e o substanţă ce poate dobîndi forma unui om sau pe aceea a unui animal, opinie ce pare a fi în concordanţă cu părerea celor ce-i atribuie două feţe. Farach expuse pe larg doctrina ortodoxă. Coranul — spuse el — e unul din atributele lui Alah, ca şi mila Lui; se aşterne pe filele unei cărţi, se rosteşte cu buzele, se zăvorăşte în inimă, iar graiul şi semnele şi scrierea sînt opera oamenilor, însă Coranul este irevocabil şi veşnic. Averroes, care comentase *Republica*, se prea poate să fi spus că părintele Cărţii e ceva asemănător modelului platonician, însă observă că teologia e o temă cu desăvîrşire inaccesibilă lui Abulcasim.

Alţii, care remarcară şi ei acelaşi lucru, îl rugară stăruitor pe Abulcasim să le povestească vreuna din minunile văzute. Atunci ca şi acum, lumea era îngrozitoare; cutezătorii puteau s-o străbată, dar şi nemernicii, cei care acceptau orice. Amintirea lui Abulcasim era oglinda unor intime laşităţi. Ce-ar fi putut povesti? În afară de aceasta, i se cereau minuni, iar minunea e, poate, incomunicabilă; luna din Bengal

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

nu e aceeași cu luna din Yemen, dar se lasă a fi descrisă cu aceleași cuvinte. Abulcasim șovăi; apoi, vorbi:

— Cel ce străbate ținuturi și orașe, începu el mieros, vede o mulțime de lucruri vrednice de crezare. Acela, să spunem, pe care nu l-am povestit decît o singură dată, regelui turcilor. S-a întîmplat în Sin Kalan (Canton), acolo unde fluviul Vieții își varsă apele în mare.

Farach întrebă dacă orașul se află la multe leghe de zidul pe care Iskandar Zul Qarnain (Alexandru Bicornis din Macedonia) l-a ridicat pentru a opri în loc pe Gog și pe Magog.

— Pustiuri întregi le despart, răspunse Albulcasim, cu involuntară mîndrie. Patruzeci de zile i-ar trebui unei *cáfila* (caravană) pentru a-i zări turnurile, și se spune că tot atîtea pentru a ajunge pînă la el. În Sin Kalan nu știu să existe nici măcar un singur om care să-l fi văzut, sau care să fi văzut pe cineva care l-a văzut.

Pentru o clipă, Averroes se simți cuprins de teama de infinit, de spațiu, de materie. Privi grădina simetrică; se simți îmbătrînit, inutil, ireal. Abulcasim continua:

— Într-o seară, negutătorii musulmani din Sin Kalan mă duseră într-o casă de lemn pictat, în care locuiau o mulțime de oameni. Nu se poate povesti cum era această casă, era mai degrabă o singură încăpere, cu șiruri de balcoane sau de dulapuri fixate în perete, așezate unele deasupra celorlalte. În aceste adîncituri se aflau oameni care mîncau și beau; și tot așa jos, pe podea, și tot așa pe un fel de terasă. Persoanele de pe această terasă cîntau, toate, din lăută și din tobe; toate, în afară de vreo cincisprezece sau douăzeci (cu măști de culoare stacojie), care se rugau, cîntau și vorbeau între ele. Oamenii aceștia erau întemnițați, dar nimeni nu vedea zidurile temniței; călăreau, dar nu se vedea calul; se luptau, dar spadele erau de trestie; mureau, iar peste cîteva clipe erau din nou în picioare.

— Faptele nebunilor, spuse Farach, depășesc cu mult prevederile omului întreg la minte.

— Nu erau nebuni, fu nevoit să explice Abulcasim. Se sileau să înfățișeze — mi-a spus unul dintre negutători — o poveste.

Nimeni nu înțelese, nimeni nu părea să vrea să înțeleagă. Abulcasim, încurcat, abandonă povestirea pentru a trece la o argumentare plină de stîngăcie. Spuse, ajutîndu-se cu mîinile:

— Să ne închipuim că cineva ne arată o poveste, în loc de-a o istorisi. Să luăm, spre pildă, povestea adormiților din Efes. Îi vedem cum se retrag în peșteră, îi vedem rugîndu-se și dormind, îi vedem dormind cu ochii deschiși, îi vedem crescînd în timp ce dorm, îi vedem deșteptîndu-se după trei sute nouă ani, îi vedem deșteptîndu-se în paradis,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

îi vedem deșteptîndu-se la lătratul cîinelui. Ceva cam de felul acesta ne arătară, în seara aceea, persoanele de pe terasă.

— Dar persoanele acelea vorbeau? întrebă Farach.

— Firește că vorbeau, răspunse Abulcasim, transformat dintr-o dată în apologetul unui spectacol pe care abia și-l amintea și care-l plictisise îndeajuns de mult. Vorbeau, și cîntau, și perorau!

— În cazul acesta, spuse Farach, nu era nevoie de *douăzeci* de persoane. Un singur vorbitor poate relata orice lucru, cît ar fi de complicat.

Toți aprobară spusele lui Farach. După aceea, preamăriră însușirile arabei, limba pe care Alah o folosește pentru a se adresa îngerilor; apoi, pe cele ale poeziei arabilor. Abdalmalik, după ce o lăudă așa cum se cuvine, începu să-și bată joc de învechiții poeți care, la Damasc sau Cordoba, se încăpățînează să folosească imagini păstorești și cuvinte din vocabularul beduin. Spuse că e absurd ca un om sub ochii căruia curge maiestuosul Guadalquivir să cînte apa unei fîntîni. Arătă cît de stringentă e necesitatea de a reînnoi vechile metafore; mai spuse că, atunci cînd Zuhair a comparat destinul cu o cămilă oarbă, această imagine a putut să uimească lumea, dar că cinci secole de uimire continuă au tocit-o cu desăvîrșire. Toți aprobară această părere, pe care o mai ascultaseră în multe rînduri, de multe guri rostită. Averroes tăcea. În cele din urmă vorbi, mai mult pentru sine decît pentru ceilalți.

— Cu mai puțină elocvență, zise el, dar cu argumente de același fel, am susținut și eu, de mai multe ori, cele spuse de Abdalmalik. La Alexandria s-a spus cîndva că nu e incapabil de o greșeală decît cel care a comis-o o dată și s-a căit mai apoi; pentru a fi liber de o greșeală, aș adăuga, trebuie ca mai întîi să fi căzut în acea greșeală. Zuhair, în versurile sale, spune că, în răstimpul a optzeci de ani de durere și glorie, a putut fi văzut de nenumărate ori destinul călcîndu-i în picioare dintr-o dată pe oameni, asemeni unei cămile oarbe; Abdalmalik zice că această figură de stil nu mai uimește azi pe nimeni. La observația lui s-ar putea riposta într-o mulțime de feluri. În primul rînd, dacă scopul unui poem ar fi cel de a stîrni uimirea, viața lui nu s-ar măsura în secole, ci în zile și ore, sau poate chiar în minute. În al doilea rînd, un mare poet este nu atît inventator, cît descoperitor. Pentru a-l lăuda pe Ibn-Sharaf de Berja, s-a spus în repetate rînduri că numai el ar fi putut imagina că stelele în zori cad lent, așa cum cad frunzele de pe ramurile copacilor; această afirmație, dac-ar fi adevărată, n-ar face decît să dovedească cum că imaginea e cu totul lipsită de importanță. Imaginea pe care n-o poate închipui decît un singur om e cea care nu atinge pe nimeni. Nesfîrșite lucruri se află pe acest pămînt; oricare dintre ele poate fi comparat cu oricare altul. Să com-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

pari stele cu frunze nu e mai puțin arbitrar decît să le compari cu pești sau cu păsări. În schimb, nu e nimeni care să nu fi simțit măcar o dată că destinul e puternic și greoi, că e inocent dar și inuman. Pentru această convingere, care poate fi trecătoare sau continuă, dar pe care nimeni n-o poate ocoli, a fost scris versul lui Zuhair. Nici nu s-ar putea formula mai bine de atît ideea cuprinsă în versul lui. De altminteri (și poate că tocmai în aceasta constă esențialul reflecțiilor mele), timpul, care năruie castelele, îmbogățește versurile. Cel al lui Zuhair, atunci cînd a fost scris de acesta în Arabia, a slujit confruntării a două imagini, cea a bătrînei cămile și cea a destinului; repetat acum, slujește memoriei lui Zuhair și pentru a suprapune durerile noastre celor ale poetului mort. Atunci, figura aceasta de stil avea doi termeni, iar azi are patru. Timpul amplifică spațiul versurilor și știu de la unii că — asemeni muzicii — versurile sînt toate pentru toți oamenii. Astfel, cînd mă aflam, acum mulți ani, în Marrakesh și eram chinuit de amintirea Cordobei, îmi plăcea să rostesc mereu cuvintele pe care Abdurrahman le adresase cîndva, în grădinile de la Ruzafa, unui palmier african:

Asemeni mie, palmiere,
Pe-acest pămînt ești în exil...

Ciudat rol cel al poeziei; cuvintele scrise de un rege care tînjea după Orient îmi slujiră mie, celui exilat în Africa, pentru a-mi mîngîia nostalgia și dorul de pămîntul Spaniei.

Averroes vorbi apoi despre cei dintîi poeți, despre aceia care, încă în Timpul Neștiinței, înainte de Islam, spuseseră, în nesfîrșitul grai al deșerturilor, toate lucrurile ce pot fi spuse. Îngrijorat, nu fără motiv, de elucubrațiile lui Ibn-Sharaf, spuse că în poeții vechi și în Coran e condensată esența întregii poezii și condamnă, drept incultă și deșartă, orice ambiție de a inova. Ceilalți îl ascultară cu plăcere, căci vorbea întru apărarea celor vechi.

Muezinii îi chemau pe credincioși la rugăciunea din zori, cînd Averroes se întoarse în biblioteca sa. (În harem, sclavele cu plete negre schingiuiseră o sclavă cu păr roșu, dar el nu avea s-o afle decît abia spre seară.) Ceva îi dezvăluise sensul celor două cuvinte misterioase. Cu scrisul său sigur și îngrijit, adăugă manuscrisului aceste cîteva rînduri: *Aristú* (Aristotel) *denumește panegiricile* tragedii, *iar satirele și anatemele* comedii. *Admirabile și nenumărate tragedii și comedii se află în paginile Coranului și ale cîntărilor sfinte.*

I se făcu somn, i se făcu frig. Cu turbanul desfăcut, se privi într-o oglindă de metal. Nu știu ce vor fi văzut ochii săi, căci nici un cronicar

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

n-a descris vreodată trăsăturile feței lui. Știu doar că se făcu dintr-o dată nevăzut, fulgerat parcă de o flacără oarbă, și că odată cu el se făcură nevăzute casa și fîntîna cea ascunsă, și manuscrisele, și porumbeii, și multele sclave cu plete negre, și tremurătoarea sclavă cu păr roșu, și Farach, și Abulcasim, și grădinile de trandafiri și, poate, chiar Guadalquivirul.

În povestea de mai sus am vrut să vă înfățișez procesul unei înfrîngeri. M-am gîndit, mai întîi, la acel arhiepiscop de Canterbury care și-a propus să demonstreze că există un Dumnezeu; apoi, la alchimiștii care au căutat piatra filozofală; după aceea, la căutătorii fără rost ai traiectoriei unghiului și la rectificatorii cercului. M-am gîndit, în cele din urmă, că mult mai plină de poezie e încercarea unui om care urmărește o țintă accesibilă altora, dar nu și lui. Mi-am amintit de Averroes care — claustrat în lumea Islamului — n-a putut afla niciodată semnificația cuvintelor *tragedie* și *comedie*. Am povestit întîmplarea; pe măsură ce înaintam cu povestirea, simțeam ceea ce trebuie să fi simțit acel zeu de care vorbește Burton, și care, propunîndu-și să făurească un taur, făuri un bivol. Simții că opera își bate joc de mine. Simții că Averroes, vrînd să imagineze ce este o dramă fără să fi bănuit măcar ce este un teatru, nu era mai absurd decît mine, care voiam să-l imaginez pe Averroes fără alt material decît cîteva frînturi de descriere făcute de Renan, de Lane sau de Asin Palacios. Simții, odată ajuns la ultima pagină, că povestirea mea era simbolul celui ce am fost eu în timp ce o scriam, și că, pentru a scrie această povestire, a trebuit ca eu să fiu omul acela, și că, pentru a fi omul acela, a trebuit să scriu această povestire, și așa pînă la nesfîrșit. (În clipa în care încetez de a mai crede în el,« Averroes» dispare.)

POVESTEA RĂZBOINICULUI ȘI A CAPTIVEI

Ulrikăi von Kühlmann

La pagina 278 a cărții sale *Poezia* (Bari, 1942), Croce, abreviind un text latin al istoricului Paul Diaconul, povestește soarta și citează epitaful lui Droctulft; faptul m-a emoționat în chip ciudat, abia după aceea mi-am dat seama din ce pricină. Droctulft a fost un războinic lombard care în timpul asediului Ravennei i-a părăsit pe ai săi și a murit apărînd orașul pe care la început îl atacase. Locuitorii Ravennei l-au înmormîn-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

tat într-un templu și i-au compus un epitaf, în care-și arătau recunoștința (« *contempsit caros, dum nos amat ille parentes* ») și subliniau neobișnuitul contrast ce se putea observa între figura fioroasă a acelui barbar și simplitatea lui plină de bunătate:

Terribilis visu facies, sed mente benignus,
Longaque robusto pectores barba fuit! [1]

Aceasta e povestea lui Droctulft, barbarul care a murit apărînd Ravenna, sau — cel puțin — acesta e fragmentul din povestea lui pe care Paul Diaconul a reușit să-l smulgă timpului. Nu știu nici măcar în ce perioadă s-a petrecut: poate către mijlocul secolului VI, cînd longobarzii au pustiit cîmpiile Italiei; poate în secolul VIII, înainte de predarea Ravennei. Să ne închipuim (acesta nu este un studiu istoric) că ar fi cea dintîi situație.

Să ni-l închipuim, *sub specie aeternitatis*, pe Droctulft: nu pe individul Droctulft, care, fără îndoială, a fost unic și insondabil (toți indivizii sînt așa), ci tipul generic pe care tradiția l-a stabilit din figura lui și a multor altora ca el, și care e opera uitării și a memoriei. De-a lungul unei întunecate geografii de păduri și mlaștini, războaiele l-au adus, de pe meleagurile Dunării și ale Elbei, tocmai în Italia, și se prea poate ca el să nu fi știut că se îndrepta, în drumul său, spre sud, și nici că cei împotriva cărora lupta purtau numele de romani. Poate că profesa arianismul, care spune că gloria Fiului e oglindirea gloriei Tatălui, dar mai potrivit ar fi să ni-l închipuim închinîndu-se Pămîntului, Herthei, al cărei idol cu fața acoperită mergea din casă în casă, într-un car tras de vaci, sau zeilor războiului și ai tunetului, care aveau chipuri cioplite cu stîngăcie în lemn, înfășurate în pînză și împodobite cu monezi și brățări. Venea din codrii de netrecut, stăpîniți de mistreți și de zimbri; era blond, curajos, inocent, crud, credincios nu universului, ci căpitanului și tribului său.

Războaiele îl aduc la Ravenna și aici vede lucruri pe care nu le mai văzuse nicicînd, sau pe care nu le văzuse... în toată plenitudinea. Vede ziua, și chiparoșii, și marmura. Vede un ansamblu care e amplu fără a fi dezordonat; vede un oraș, un organism alcătuit din statui, din temple, din grădini, din locuințe, din trepte, din urne, din capiteluri, din spații ordonate și deschise. Nici una din aceste construcții (știu asta foarte bine) nu-l impresionează prin frumusețe; le percepe așa cum am percepe noi azi o mașinărie complexă, a cărei menire o ignorăm, dar în a cărei concepere s-ar ghici o inteligență nemuritoare. Poate că-i e de ajuns

[1] GIBBON (*Decline and fall*, XLV) citează și el aceste versuri.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

să vadă o singură arcadă, cu o inscripție de neînțeles, scrisă cu eternele litere romane. Şi atunci, se simte orbit brusc de această revelație care apoi se va reînnoi: Orașul. Ştie că aici, în oraș, nu va fi decît un cîine, sau un copil, că nici măcar nu va începe să-l înțeleagă, dar mai știe că el, orașul, prețuiește mai mult decît zeii lui și decît credința jurată și decît toate mlaștinile ținuturilor germanice. Droctulft îi părăsește pe ai săi și luptă pentru Ravenna. Moare, iar pe mormîntul lui sînt săpate cuvinte pe care el nu le-ar fi înțeles: *Contempsit caros, dum nos amat ille, parentes, / Hanc patriam reputans* esse, *Ravenna, suam*.

N-a fost un trădător (trădătorii nu inspiră niciodată epitafuri pioase); a fost un iluminat, un convertit. Peste cîteva generații, longobarzii care-l învinuiseră pe fugar procedară ca și el; deveniră italieni, lombarzi și poate că vreunul din sîngele lui — Aldiger — a zămislit pe cei care aveau să-l zămislească pe Alighieri... Multe ipoteze ar putea fi formulate cu privire la actul lui Droctulft; a mea e cea mai economică; dacă nu e adevărată ca fapt, este — fără îndoială — ca simbol.

Cînd am citit în cartea lui Croce povestea războinicului, aceasta m-a mișcat în mod insolit și am avut impresia că regăsesc, într-o formă diferită, ceva ce fusese o dată al meu. M-am gîndit o clipă la călăreții mongoli care voiau să facă din China o imensă cîmpie pentru pășunat și care apoi au îmbătrînit în orașele pe care rîvniseră să le distrugă; nu era aceasta amintirea pe care o căutam. În cele din urmă am găsit-o; era o istorisire pe care o auzisem cîndva de la bunica mea de origine engleză, acum moartă.

În 1872, bunicul meu Borges era comandant al granițelor de Nord și Vest ale provinciei Buenos Aires și al graniței sudice a provinciei Santa Fe. Comandamentul se afla la Junin; ceva mai departe se desfășura lanțul forturilor, situate cam la patru sau cinci leghe unul de altul; iar mai departe, se întindea ceea ce se numea atunci *La Pampa* sau *Tierra Adentro*: pămînturile din interior. Se pare că bunica mea comenta odată, pe jumătate serioasă, pe jumătate glumeață, destinul ei de englezoaică exilată la acest capăt al lumii; cei care o ascultau îi răspunseră că nu e singura, și, cîteva luni mai tîrziu, îi arătară o tînără indiană care traversa încet piața. Îmbrăcămintea ei se compunea din două bucăți de pătură de culoare roșie, iar pletele-i erau blonde. Un soldat îi spuse că o altă englezoaică vrea să-i vorbească. Femeia consimți; intră în clădirea comandamentului, fără teamă, dar nu fără oarecari bănuieli. Fața îi era arămie, vopsită în culori violente, iar ochii aveau culoarea aceea ternă pe care englezii o numesc albastru cenușiu. Trupul avea mlădieri de cerboaică; mîinile îi erau puternice și osoase. Venea din pustiu, din *Tierra Adentro*, și totul îi părea strîmt: ușile, pereții, mobilele.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Poate că cele două femei se simțiră, pentru o clipă, surori; erau departe de insula lor, într-o țară incredibilă. Bunica formulă o întrebare; cealaltă răspunse cu greutate, căutînd cuvintele și repetîndu-le, uimită parcă de recunoașterea unui parfum străvechi. Erau aproape cincisprezece ani de cînd nu mai vorbise limba ei maternă și nu-i era ușor, acum, s-o regăsească. Povesti că e din Yorkshire, că părinții ei emigraseră la Buenos Aires, că-i pierduse în timpul unui atac al indienilor, că fusese luată de indieni și că acum era soția unuia dintre șefii lor, căruia îi dăruise doi copii și care era foarte viteaz. Toate acestea le spuse într-o engleză rustică, presărată cu araucanisme și cuvinte din pampa, iar îndărătul povestirii ei se întrezărea o viață sălbatică și cumplită: corturile din piele de cal, imensele focuri de bălegar, ospețele cu carne abia pîrlită la flacără sau cu măruntaie crude, tăcutele marșuri din zori, asaltul ogrăzilor, strigătul de luptă și jafurile, războiul, răcnetele cu care călăreții desculți îndemnau vitele, poligamia, duhorile, magia. Aceasta era viața pe care o ducea englezoaica. Scandalizată și cuprinsă de milă, bunica o îndemnă să nu se mai întoarcă la indieni. Jură s-o ocrotească, jură să-i răscumpere fiii. Cealaltă îi răspunse că e fericită și chiar în acea noapte plecă din nou în pustiu. Francisco Borges avea să moară peste puțină vreme, în revoluția din '74; poate că bunica mea a văzut atunci în cealaltă femeie, tîrîtă și transformată și ea de acest continent implacabil, oglinda monstruoasă a propriului ei destin.

În fiecare an, indiana cea blondă obișnuia să vină la băcănia din Junin sau la cea de lîngă Fortul Lavalle, pentru a cumpăra tot soiul de fleacuri și, mai cu seamă, ingrediente pentru ceaiul *mate*; după discuția cu bunica mea, încetă să mai vină. Cu toate acestea, se mai întîlniră odată. Bunica ieșise la vînătoare; în fața unei colibe, prin apropierea cîmpiilor inundabile, un om spinteca o oaie. O indiană călare trecu precum o nălucă. Sări de pe cal și bău sîngele cald. Nu știu dacă o făcuse din pricină că nu mai putea proceda altfel, sau în chip de sfidare și de prevestire.

O mie trei sute de ani și oceanul întreg despart destinul captivei de cel al lui Droctulft. Cei doi sînt, acum, deopotrivă de irecuperabili. Figura barbarului care îmbrățișează cauza Ravennei și cea a europenei care alege pustiul ar putea să pară antagonice. Cu toate acestea, amîndoi au fost tîrîți de un impuls tainic, un impuls mai adînc decît rațiunea, și amîndoi s-au supus acestui impuls pe care n-ar fi știut să-l explice. Poate că poveștile pe care vi le-am relatat nu sînt, de fapt, decît o singură poveste. Aversul și reversul acestei monezi sînt, în fața lui Dumnezeu, egale.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

RUINELE CIRCULARE

And if he left off dreaming about you . . .
Through The Looking-Glass, VI

Nimeni nu l-a văzut coborînd pe țărm în noaptea aceea totală, nimeni n-a văzut luntrea de bambus afundîndu-se în mîlul sacru, dar peste cîteva zile nu mai exista nimeni care să nu fi aflat că omul acela tăcut venea dinspre sud și că patria lui era unul din nesfîrșitele sate care se află în susul apei, sub coasta povîrnită a muntelui, acolo unde limba Zend nu e amestecată cu greaca și unde lepra aproape că nu e cunoscută. Fapt cu desăvîrșire sigur este că omul cel cărunt a sărutat mîlul, a urcat coasta fără a ocoli (fără a simți, probabil) ghimpii ascuțiți care-i sfîșiau tălpile și s-a tîrît, amețit și însîngerat, pînă la incinta circulară deasupra căreia tronează un tigru sau un cal de piatră, care a avut cîndva culoarea focului și acum o are pe aceea a cenușii. Aceste ziduri circulare sînt ale unui templu pe care l-au devorat incendii străvechi, pe care pădurea paludică l-a profanat și al cărui zeu nu mai primește jertfele oamenilor. Străinul se întinse la picioarele altarului. Îl trezi soarele care se ridicase sus pe cer. Constată fără mirare că rănile i s-au cicatrizat; închise ochii palizi și dormi, nu din pricina slăbiciunii trupului, ci dintr-o hotărîre a voinței. Știa că templul acesta e locul de care are nevoie pentru realizarea proiectului său; știa că arborii aceștia fabuloși n-au reușit să sugrume ruinele unui alt templu propice, aflat în josul rîului și care slujise tot unor zei ce arseseră și acum erau morți; știa că obligația lui imediată e somnul. Către miezul nopții îl deșteptă țipătul nemîngîiat al unei păsări. Urme de tălpi desculțe, cîteva smochine și un ulcior cu apă îi arătară că oamenii din împrejurimi îi pîndiseră — cu respect — somnul, că-i cereau ocrotire și se temeau de magia lui. Simți fiorul fricii, și căută în zidul năruit o firidă sepulcrală în care să se adăpostească, și se acoperi cu frunze ce-i erau necunoscute.

Țelul său, deși supranatural, nu era imposibil de atins. Voia să viseze un om; voia să-l viseze cu minuțiozitate, în toată complexitatea lui și să-l impună realității. Proiectul acesta magic epuizase întreg spațiul său sufletesc; dacă cineva l-ar fi întrebat care-i e numele sau orice lucru în legătură cu viața lui de pînă atunci, n-ar fi izbutit să răspundă. Îi convenea templul nelocuit și ruinat, fiindcă reprezenta un minimum de lume vizibil; îl mulțumea și vecinătatea oamenilor, fiindcă aceștia se obligau să-i asigure puținele alimente de care avea nevoie. Orezul și fructele care alcătuiau tributul acestor oameni constituiau o hrană

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ndestulătoare pentru trupul lui, consacrat unicii misiuni de a dormi și visa.

La început, visele îi erau haotice; peste puţină vreme, începură să fie de natură dialectică. Străinul se visa în mijlocul unui amfiteatru circular, care se asemăna în oarecare măsură cu templul incendiat; mulţimi de elevi tăcuţi acopereau treptele; chipurile celor din urmă se aflau la multe secole depărtare și la o înălţime stelară, dar erau, totuși, de o claritate perfectă. El le preda lecţii de anatomie, de cosmografie, de magie: chipurile îl ascultau cu nesaţ și se străduiau să dea răspunsuri logice, ghicind parcă importanţa acelui examen, care avea să-l răscumpere pe unul dintre ei din condiţia de aparenţă inutilă și să-l integreze în lumea reală. În vis sau în stare de veghe, străinul cîntărea răspunsurile fantomelor sale, nu se lăsa amăgit de impostori, ghicea într-o anume nedumerire a unora o inteligenţă în formare. Căuta un suflet care să merite intrarea în univers.

După nouă sau zece nopţi, înţelese cu oarecare amărăciune că nu putea aștepta nimic de la elevii care acceptau cu pasivitate doctrina sa, ci numai de la aceia care se încumetau, uneori, să-l contrazică în mod raţional. Cei dintîi, deși vrednici de afecţiunea și simpatia lui, nu se puteau înălţa la rangul de indivizi; cei din urmă preexistau în mai mare măsură. Într-o după-amiază (acum și după-amiezile erau tributare somnului, acum nu mai veghea decît cîteva ceasuri în zori), concedie pentru totdeauna iluzoriul său auditoriu și rămase cu un singur elev. Era un băiat tăcut, cu faţa măslinie, ursuz uneori, cu trăsături ascuţite care le repetau întocmai pe ale celui care-l visa. Nedumerirea pe care i-o provocase brusca eliminare a colegilor săi nu dură multă vreme; progresele pe care le realiză numai cîteva lecţii particulare reușiră să-l uimească pe magistru. Bineînţeles, interveni catastrofa. Într-o zi, omul ieși din tărîmul visului ca dintr-un pustiu vîscos; privi lumina îndoielnică a serii pe care o confundă la început cu cea a zorilor și înţelese că nu mai visează. Toată noaptea și toată ziua următoare, neiertătoarea luciditate a insomniei puse stăpînire pe el. Vru să exploreze pădurea, să se istovească; abia reuși, între tufe de cucută, să aţipească de cîteva ori, iar somnul îi fu străbătut de fugare viziuni de tip rudimentar; inutilizabil. Vru să-și reunească din nou auditoriul, dar abia rosti cîteva vorbe și imaginea acestuia se tulbură, se șterse. În veghea aceasta continuă, lacrimi de neputincioasă mînie îi ardeau ochii îmbătrîniţi.

Înţelese că încercarea de a modela materia incorectă și vertiginoasă din care sînt alcătuite visele e cel mai anevoios lucru pe care și-l poate propune un om, chiar dacă omul acela e în stare să pătrundă

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

toate enigmele ordinului superior și pe ale celui inferior; mult mai anevoios decît să împletești funii din nisip sau să bați monede cu chipul vîntului. Înțelese că, la început, înfrîngerea e inevitabilă. Jură să dea uitării nesăbuita halucinație de care fusese stăpînit pînă atunci și căută altă metodă de lucru. Înainte de a o pune în aplicare, dedică o lună de zile refacerii forțelor pe care delirul i le irosise. Părăsi orice încercare de a visa și, aproape pe dată, fu cuprins de un somn greu care dură aproape toată ziua. Rarelor vise pe care le avu în această lungă perioadă nu le acordă nici o atenție. Pentru a-și reîncepe încercările, așteptă ca discul lunii să fie perfect. Apoi, către seară, se purifică în apele rîului, se închină zeilor planetari, rosti silabele licite ale unui nume atotputernic și adormi. Aproape imediat, visă o inimă care palpita.

O visă activă, caldă, tainică, de mărimea unui pumn închis, sîngerie în penumbra unui trup omenesc care n-avea încă nici chip, nici sex; o visă, cu afectuoasă minuțiozitate, timp de paisprezece nopți. În fiecare noapte o percepea cu tot mai multă claritate. N-o atingea; se mulțumea să constate că e acolo, s-o cerceteze, s-o corecteze, poate, cu privirea. O percepea, o trăia, de la distanțe diferite și din toate unghiurile posibile. În cea de a paisprezecea noapte atinse cu degetul arătător artera pulmonară și apoi inima întreagă, în exterior și în interior. Examenul îl satisfăcu. În mod deliberat, o noapte întreagă nu visă nimic: apoi reluă inima, invocă numele unei planete și se dedică viziunii altuia dintre organele principale. În mai puțin de un an ajunse la schelet, la pleoape. Nenumăratele fire de păr necesitară, poate, munca cea mai anevoioasă. Visă un om întreg, un băiat, dar acesta nu se ridica în picioare, nu vorbea și nici nu putea deschide ochii. Noapte după noapte, omul îl visa cum doarme.

În cosmogoniile gnostice, demiurgii plăsmuiesc un Adam de culoarea lutului care nu reușește să se ridice în picioare; tot atît de stîngaci, de frust și de rudimentar ca acest Adam din lut era și Adam-ul de vis pe care nopțile magului îl zămisliseră. Într-o seară, magul își distruse aproape în întregime opera, dar apoi se căi. (Ar fi fost, poate, mai bine s-o distrugă.) După ce epuiză toate formulele de invocare a zeilor pămîntului și rîului, se aruncă la picioarele efigiei care era, poate, un tigru sau, poate, un mînz și imploră necunoscutul ei ajutor. În amurg, visă statuia. O visă vie, fremătătoare; nu era un bastard oribil ieșit dintr-un tigru și un cal, ci era și tigru și cal în același timp, și avea vehemența amîndurora, și mai era și taur, și trandafir, și furtună. Acest multiplu zeu îi dezvălui că numele său pămîntesc este Focul, că în acest templu circular (și în altele asemănătoare) i s-au adus nenumărate sacrificii și ofrande și că va însufleți, în chip magic, fantoma

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

visată, astfel încît toate ființele, cu excepția Focului însuși și a celui care o visase, vor socoti că este un om în carne și oase. Îi porunci ca, odată inițiat în rituri, fiul visat să fie trimis la celălalt templu în ruină, ale cărui piramide mai stăruie încă în josul rîului, pentru ca, într-o zi, zeul Focului să fie glorificat și în acel edificiu pustiu. În vosul omului care visa, magul se deșteptă.

Magul îndeplini întocmai poruncile primite. O perioadă de timp (care, în cele din urmă, atinse doi ani) îi dezvălui arcanele universului și pe care cele ale culturii focului. În adîncul sufletului, îl durea că va trebui să se despartă de el. Sub pretextul necesităților pedagogice, prelungea cît mai mult ceasurile consacrate somnului. Refăcu și umărul drept, care era, poate, imperfect. Uneori, îl neliniștea impresia că toate acestea se mai întîmplaseră o dată . . . În general, zilele îi erau fericite; cînd închidea ochii, se gîndea: *Acum vor fi împreună cu fiul meu*. Sau mai rar: *Fiul pe care l-am zămislit mă așteaptă și nu va exista dacă eu nu mă duc.*

Încetul cu încetul, îl obișnui cu realitatea. Odată, îi porunci să înalțe un steag pe o culme îndepărtată. A doua zi, steagul flutura pe culme. Încercă alte experiențe asemănătoare, din ce în ce mai îndrăznețe. Înțelese, cu oarecare amărăciune, că fiul său era pregătit pentru a se naște — și poate chiar nerăbdător. În noaptea aceea îl îmbrățișă pentru întîia oară și-l trimise la celălalt templu, ale cărui ruine înălbite de vreme mai stăruiau încă în josul rîului, peste multe leghe de pădure deasă și de mlaștini. Dar mai întîi (pentru ca fiul lui să nu afle niciodată că e o fantomă, pentru ca să se socotească un om ca toți ceilalți) îi insuflă uitarea totală a anilor de ucenicie.

Victoria și liniștea lui rămaseră, însă, umbrite de tristețe. În ceasurile amurgului și ale zorilor, se prosterna în fața chipului de piatră, închipuindu-și, poate, că fiul său ireal îndeplinește aceleași rituri, în mijlocul altor ruini circulare, aflate în josul rîului; noaptea nu mai visa, sau visa așa cum visează toți oamenii. Sunetele și formele universului ajungeau pînă la el atenuate: fiul absent se hrănea din aceste diminuări ale posibilităților lui de percepere. Scopul întregii sale vieți fusese atins; omul rămase cufundat într-un fel de extaz. După cîtăva vreme, pe care unii povestitori ai istoriei lui o socotesc în ani, iar alții în lustri, fu trezit într-o noapte de doi pelerini: nu reuși să le deslușească chipurile, dar aceștia îi vorbiră despre un om cu puteri magice, aflat într-un templu din Nord, și care era în stare să atingă flăcările fără a se arde. Magul își aminti, pe loc, cuvintele zeului. Își aminti că, dintre toate ființele care populează lumea, focul este

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

singurul care știe că fiul lui nu e decît o fantomă. Această amintire, liniștitoare la început, ajunse să nu-i mai dea pace. Se temea că fiul lui, meditînd la acest privilegiu nefiresc, va descoperi în cele din urmă condiția sa de simplu simulacru. Să nu fii om, să fii doar proiectarea visului altui om; ce umilire fără seamăn, ce halucinantă descoperire ! Pe orice părinte îl interesează soarta fiilor cărora le-a dat viață (cărora le-a îngăduit să trăiască) în clipe de tulburare sau de fericire; era deci firesc ca magul să se teamă pentru viitorul acelui fiu, gîndit mădular cu mădular și trăsătură cu trăsătură, în o mie și una de nopți tainice.

Sfîrșitul cugetărilor sale a fost brusc, dar fusese prevestit de unele semne. În primul rînd (după o secetă îndelungată), un nor depărtat, ușor ca o pasăre, plutind deasupra unei coline; apoi, către sud, cerul care avea culoarea trandafirie a gingiilor de leopard; după aceea, norii de fum care pătară cu rugină metalul nopților; în sfîrșit, fuga înnebunită a fiarelor. Căci s-a repetat ceea ce se întîmplase cu multe secole în urmă. Ruinele sanctuarului închinat zeului focului au fost distruse de foc. În zorii unei dimineți fără păsări, magul văzu încingîndu-se, de-a lungul zidurilor, incendiul concentric. Timp de o clipă, se gîndi să se refugieze în apele rîului, dar apoi înțelese că moartea venea să-i încununeze bătrînețea și să-l mîntuie de zbuciumul vieții. Se îndreptă spre flăcări. Acestea nu-i sfîșiară trupul ci îl mîngîiară și îl acoperiră, fără căldură și fără combustie. Cu ușurare, cu umilință, cu groază, înțelese că și el era o simplă aparență, că un altul îl crease în visele lui.

MORTUL

În prima clipă pare de-a dreptul imposibil ca un biet om fără altă virtute decît infatuarea curajului, pornit dintr-o suburbie a Buenos Aires-ului, să se înfunde în pustiurile ecvestre de la granița Braziliei și să ajungă nici mai mult nici mai puțin decît căpitan de contrabandiști. Celor care socotesc astfel, vreau să le povestesc destinul lui Benjamin Otalora, a cărui amintire poate că nici nu mai dăinuie în mahalaua Balvanera, și care a murit în legea sa, lovit de un glonte de pistol, în vecinătatea lui Rio Grande do Sul. Nu-mi sînt cunoscute toate detaliile aventurii sale; cînd îmi vor fi dezvăluite, voi rectifica și amplifica aceste pagini. Pentru moment însă, și acest simplu rezumat poate fi util.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Benjamin Otalora numără, către 1891, nouăsprezece ani. E un flăcăiandru cu fruntea joasă, cu ochi sinceri și limpezi, de obîrșie bască; o fericită lovitură de pumnal l-a făcut să descopere că e un om cutezător; nu-l neliniștește moartea adversarului, și nici faptul că trebuie să fugă, cît mai repede cu putință, din Argentina. Şeful parohiei îi dă o scrisoare pentru un oarecare Azevedo Bandeira, din Uruguay. Otalora se îmbarcă, traversarea e furtunoasă și agitată; a doua zi, iată-l hoinărind prin Montevideo, stăpînit de o nemărturisită și poate neştiută tristeţe. Nu reușește să-l găsească pe Azevedo Bandeira; către miezul nopții, într-o tavernă din Paso del Molino, asistă la o încăierare între cîțiva păstori. Străluceşte lama unui cuţit: Otalora nu ştie de partea cui e dreptatea, dar se simte atras de simplul gust al primejdiei, aşa după cum alții se simt atrași de muzică sau de jocul de cărţi. Parează, în învălmășeală, o lovitură vicleană de cuțit pe care un *peon* încearcă să o dea unui om cu pălărie întunecată și *poncho*. Acesta din urmă se dovedeşte a fi însuși Azevedo Bandeira. (Cînd află aceasta, Otalora rupe scrisoarea, căci preferă să-și datoreze totul lui însuși). Deși vînjos și zdravăn, Azevedo Bandeira creează nejustificata impresie a unei fiinţe diforme; în figura lui, aflată totdeauna prea aproape, se amestecă evreul, negrul și indianul; în gesturi, maimuța și tigrul; cicatricea care-i brăzdează fața e o podoabă în plus, alături de neagra mustață ţepoasă.

Proiecţie sau eroare a rachiului, disputa încetează cu aceeași repeziciune cu care începuse. Otalora bea împreună cu păstorii, apoi îi însoțește la un chef, iar după aceea, cînd soarele ajunsese destul de sus pe cer, porneşte împreună cu ei spre o hardughie dărăpănată din Ciudad Vieja. În curtea din fund, oamenii își aşează tarniţele pe pămîntul gol şi se culcă. În gînd, Otalora compară noaptea aceasta cu cea precedentă; acum începe să simtă pămîntul sub picioare, știe că se află între prieteni. Il roade — e drept — o vagă remuşcare, faptul că nu-i e cîtuși de puţin dor de Buenos Aires. Doarme pînă spre seară, cînd e trezit de țăranul care îl atacase, la beţie, pe Bandeira. (Otalora își amintește că omul acesta a chefuit toată noaptea alături de ceilalți, și că Bandeira l-a așezat la dreapta sa și i-a poruncit să bea cu el). Omul îi spune că şeful vrea să-l vadă. Într-un soi de birou care dă direct în vestibul (Otalora n-a văzut niciodată un vestibul cu uși laterale), îl aşteaptă Azevedo Bandeira, avînd alături o femeie cu părul roşu și fața albă, dispreţuitoare. Bandeira îl măsoară cu privirea, îi oferă un pahar de coniac, îi repetă că-i pare a fi un om curajos, și-i propune să plece cu ceilalți în Nord pentru a aduce o cireadă de vite. Otalora acceptă; cînd se crapă de ziuă e deja pe drum, îndreptîndu-se spre Tacuarembó.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Atunci începe pentru Otalora o viață cu totul neobișnuită, o viață de imense dimineți și nesfîrșite zile de mers, care au mirosul șeii și al calului. Pentru el, viața aceasta e cu desăvîrșire nouă, și uneori e aspră și crudă, dar Otalora o are de multă vreme în sînge, căci, așa după cum oamenii altor nații venerează și presimt marea, tot așa noi (spunînd « noi » mă gîndesc și la cel care așterne aceste rînduri) tînjim după cîmpia fără sfîrșit care răsună sub tropotul copitelor. Otalora a crescut în mahalalele căruțașilor, printre cai și căruțe; în mai puțin de un an se transformă într-un adevărat *gaucho*. Invață să călărească, să strîngă caii în herghelie, să taie vitele și să prepare carnea, să mînuiască lațul care înșfacă și *boleadora* care doboară, să se împotrivească somnului, furtunilor, gerurilor și arșiței, să mîne animalele prin fluierătură și prin strigăt. În tot acest timp de ucenicie, nu-l vede pe Azevedo Bandeira decît o singură dată, dar îl simte prezent în fiece clipă, pentru că a fi *de-ai lui Bandeira* înseamnă a fi respectat și temut, și pentru că în fața oricărei fapte de bărbăție, ceilalți *gauchos* spun că Bandeira ar fi făcut-o și mai bine. Cineva își dă cu părerea că Bandeira s-ar fi născut de partea cealaltă a Cuareim-ului, în Rio Grande do Sul; acest fapt, care ar fi trebuit să-l coboare în ochii celorlalți, îl îmbogățește tacit cu viziuni de păduri dese și de mlaștini, de inextricabile și aproape infinite întinderi. Otalora își dă seama, puțin cîte puțin, că afacerile lui Bandeira sînt de foarte multe feluri și că cea mai importantă dintre ele e contrabanda; să fii păstor de cirezi înseamnă, de fapt, să fii un simplu slujitor; Otalora își pune în gînd să ajungă contrabandist. Într-o noapte, doi din tovarășii săi vor trece granița pentru a aduce cîteva burdufuri cu rachiu; Otalora se ceartă cu unul dintre ei, îl rănește și-i ia locul. Mobilul faptei îl constituie ambiția sa nemăsurată, amestecată cu un întunecat devotament. *Pentru ca Bandeira* (se gîndește el) *să priceapă odată că eu prețuiesc mai mult decît toți orientalii lui la un loc.* Mai trece încă un an înainte ca Otalora să se întoarcă la Montevideo. În ziua sosirii, oamenii înaintează încet de-a lungul malului, străbat orașul (care lui Otalora îi pare uriaș); ajung la reședința șefului; își așează tarnițele în curtea din fund. Trec zile după zile și Otalora nu l-a văzut încă pe Bandeira. Oamenii spun, cu teamă în glas, că e bolnav; un flăcău oacheș suie de cîteva ori pe zi în dormitorul lui, ducîndu-i căldarea cu apă și ceaiul *mate*. Într-o seară, misiunea aceasta îi este încredințată lui Otalora. Otalora se simte vag umilit, dar și satisfăcut.

Dormitorul e sărăcăcios mobilat și întunecos. Are un balcon care dă înspre apus; în mijloc, o masă uriașă pe care zac, într-o opulentă dezordine, biciuști și cravașe, cingători cu ținte, arme de foc și arme albe; într-un colț, o oglindă aburită și tulbure, rămasă din cine știe ce vremuri

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

îndepărtate. Bandeira zace pe spate; visează şi se vaită în somn; tăria ultimelor raze ale soarelui îi accentuează trăsăturile. Imensul pat alb îl face să pară mai firav și mai întunecat la chip; Otalora observă părul alb, oboseala, slăbiciunea, brazdele adînci lăsate de ani. Îl revoltă gîndul că trebuie să se supună, cu toţii, ordinelor acestui bătrîn. Își spune că o singură lovitură ar fi de ajuns pentru a-i pune capăt zilelor. În aceeași clipă, vede în oglindă că a intrat cineva. E femeia cu părul roșu; îmbrăcată numai pe jumătate, desculță, îl cercetează cu o curiozitate rece. Bandeira se ridică în capul oaselor; în timp ce vorbește despre cirezi și herghelii și dă pe gît ceai după ceai, degetele lui se joacă cu pletele femeii. În cele din urmă, îi îngăduie lui Otalora să se retragă.

Cîteva zile mai tîrziu, oamenii primesc ordin să plece în nord. Se opresc la o fermă singuratică și uitată, din cele care se pot întîlni pretutindeni pe întinderea nesfîrșită a cîmpiei. Nici un copac, nici un strop de apă care să înviorеze priveliștea; ferma e în bătaia soarelui nemilos de la cea dintîi pînă la cea din urmă rază. E înconjurată de curţi pietruite, destinate adăpostirii unor vite slabe și ciolănoase. Numele acestei biete așezări e *El Suspiro*: *Suspinul*.

Otalora află de la tovarășii săi că Bandeira însuși va veni, peste cîteva zile, de la Montevideo. Întreabă care e pricina; cineva îl lămurește că se află printre ei un venetic transformat în *gaucho*, căruia, de la o vreme încoace, i-a cam venit chef să poruncească. Otalora își dă seama că nu-i decît o glumă, dar îl măgulește faptul că o asemenea glumă a început să fie posibilă. Află, apoi, că Bandeira s-a certat cu unul dintre șefii politici ai ținutului și că acesta i-a retras sprijinul său. Vestea îl bucură.

Sosesc lăzi pline cu arme lungi; sosește o cană cu două toarte și un lighean de argint pentru apartamentul femeii; sosesc perdele de damasc greu, cu desene șerpuite; iar dinspre munți, sosește într-o dimineață un călăreț întunecat, cu barba neagră și îmbrăcat în *poncho*. Se numește Ulpiano Suarez și este *capanga* și omul de încredere al lui Azevedo Bandeira. Vorbește puţin şi cu un pronunţat accent brazilian. Otalora nu-și poate da seama exact dacă rezerva lui trebuie atribuită dușmăniei, dispreţului, sau unui simplu primitivism barbar. Știe însă cu precizie că, pentru planul pe care-l rumegă, trebuie neapărat să-i cîștige prietenia.

În destinul lui Benjamin Otalora mai intervine apoi un roib cu coama neagră, pe care Azevedo Bandeira l-a adus din sud și care are harnașamentul plin de podoabe și perna șeii cu margini din piele de tigru. Calul acesta aprig e unul din simbolurile autorităţii stăpînului; aceasta e pricina pentru care rîvnește la el flăcăul nostru, care începe s-o

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

dorească, cu o dorință plină de invidie, și pe femeia cu păr strălucitor. Femeia, șaua și roibul sînt atributele unui om pe care el aspiră să-l nimicească.

Aici, povestea se complică și se adîncește. Azevedo Bandeira e dibaci în arta intimidării progresive, în meșteșugul diabolic de a-l umili, puțin cîte puțin, pe adversar, amestecînd vorba serioasă cu zeflemeaua; Otalora hotărăște să aplice, în dificilul plan pe care și l-a propus, aceeași metodă ambiguă. Hotărăște să-l substituie, încetul cu încetul, pe Azevedo Bandeira. Cîștigă, în zile de primejdie care înfrățesc, prietenia lui Suarez. Îi încredințează planul său; Suarez îi făgăduiește să-l ajute. Au loc apoi o mulțime de întîmplări, din care nu cunosc decît prea puține. Otalora nu i se supune lui Bandeira; uită, modifică, răstălmăcește ordinele acestuia. Universul întreg pare să conspire împreună cu el și să precipite faptele. Într-o zi, către amiază, se iscă în cîmpia de la Tacuarembó o încăierare între oamenii lui Bandeira și localnicii din Rio Grande; Otalora uzurpă locul lui Bandeira și se așează în fruntea orientalilor. Un glonte îi străpunge umărul, dar în seara aceea Otalora se va întoarce la *Suspiro* călare pe roibul șefului, și tot în seara aceea cîteva picături din sîngele lui vor păta pielea de tigru, iar noaptea aceea și-o va petrece alături de femeia cu părul ca focul. Alte versiuni schimbă ordinea acestor fapte și refuză să admită că s-ar fi întîmplat într-o singură zi.

Cu numele, Bandeira continuă să fie șef. Dă ordine care nu sînt executate: Benjamin Otalora nu se atinge de el, dintr-un amestec de viclenie și milă.

Ultima scenă a acestei povești corespunde tumultului din ultima noapte. În noaptea aceasta, oamenii de la *Suspiro* chefuiesc, mîncînd carne proaspătă și bînd rachiul gîlcevilor; cineva îngînă din chitară o chinuitoare *milonga* fără sfîrșit. În capul mesei, Otalora — beat — exultă, lăsîndu-se pradă tuturor bucuriilor; vîrtejul acesta amețitor e simbolul destinului său irezistibil. Bandeira, tăcut între cei care chefuiesc, lasă să se scurgă liniștit gălăgioasa noapte. Cînd răsună cele douăsprezece bătăi ale ceasului, se ridică de la masă de parcă și-ar fi amintit brusc de o îndatorire. Se ridică și bate încet la ușa femeii. Aceasta îi deschide îndată, ca și cum ar fi așteptat venirea lui. Iese, îmbrăcată numai pe jumătate și desculță. Cu o voce moale și efeminată, șeful poruncește:

— De vreme ce tu și argentinianul vă iubiți așa de mult, ai să-l săruți chiar acum, în văzul tuturor.

Adaugă o circumstanță brutală. Femeia vrea să se împotrivească, dar doi oameni au înșfăcat-o fiecare de cîte un braț și o îmbrîncesc spre Otalora. Cu obrajii scăldați în lacrimi, îi sărută fața și pieptul. Ulpiano

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Suarez a scos pistolul. Otalora înțelege, înainte de a muri, că încă din prima clipă a fost trădat, a fost condamnat la moarte, că i-au fost îngăduite dragostea, puterea și triumful numai fiindcă era socotit mort încă din prima clipă, fiindcă pentru Bandeira murise din prima clipă.

Suarez, aproape cu dispreț, trage.

BIOGRAFIA LUI TADEO ISIDORO CRUZ (1829—1874)

> **I'm looking for the face I had**
> **Before the world was made.**
> ***YEATS: The Winding Stair***

În ziua de 6 februarie 1829, rebelii care, hărțuiți de Lavalle, părăseau Sudul pentru a se alătura trupelor lui Lopez, poposiră la o fermă al cărei nume le era necunoscut, și care se afla la trei sau patru leghe de Pergamino; către revărsatul zorilor, unul din oameni avu un coșmar îngrozitor: în semiîntunericul șopronului, strigătul lui nelămurit o trezi pe femeia care dormea cu el. Nimeni nu știe ce-a visat, căci a doua zi, la ceasurile patru, rebelii fură atacați de cavaleria lui Suarez și urmărirea se desfășură pe mai bine de nouă leghe, pînă la pășunile cufundate deja în întuneric, iar omul nostru pieri într-o văgăună, cu țeasta despicată de o sabie care văzuse războaiele din Peru și Brazilia. Femeia se numea Isidora Cruz; băiatul pe care-l născu primi numele de Tadeo Isidoro.

Scopul meu nu este cel de a-i povesti viața. Din zilele și nopțile care o alcătuiesc, nu mă interesează decît o singură noapte; din rest, nu voi relata decît ceea ce este absolut necesar pentru ca această noapte să poată fi înțeleasă. Întîmplarea figurează într-o carte vestită; într-o carte al cărei conținut poate reprezenta totul pentru toți oamenii (I Corintios 9, 22), de vreme ce a fost în stare să dea naștere unui șir aproape inepuizabil de reluări, de variante, de transformări. Cei care au comentat — și numărul lor e foarte mare — povestea lui Tadeo Isidoro scot în evidență influența pe care a exercitat-o asupra formării sale cîmpia, însă, dacă ne gîndim mai bine, *gauchos* asemănători lui s-au născut și au murit nu numai aici,în cîmpiile fără sfîrșit, ci și pe

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

țărmurile împădurite ale rîului Parana, sau pe crestele dinspre răsărit. A trăit, ce-i drept, într-o lume de o monotonă barbarie. În 1874, cînd a murit din pricina unui vărsat negru, nu văzuse încă niciodată un munte, o lampă cu gaz sau o moară. Şi nici un oraş. În 1849, se dusese la Buenos Aires cu o cireadă aparținînd lui Francisco Xavier Acevedo; păstorii cirezii intrară în oraș pentru a-și deșerta chimirele; Cruz, bănuitor și plin de neîncredere, nu se mișcă de lîngă un mic han aflat în apropierea țarcurilor cu vite. Petrecu aici multe zile, tăcut, dormind pe pămîntul gol, bînd ceai *mate*, sculîndu-se o dată cu zorile și retrăgîndu-se la ceasul rugăciunii. Înțelesese (dincolo de cuvinte și chiar de rațiune) că între el și oraș nu putea să existe nimic comun. Un *peon* beat îl luă peste picior. Cruz nu-i răspunse nimic, dar într-una din nopțile întoarcerii, cînd celălalt, stînd lîngă foc, începuse să-și debiteze din nou zeflemelele, Cruz (care pînă atunci nu se arătase de fel supărat) îl întinse la pămînt cu o lovitură de cuțit. Fugar, fu nevoit să se ascundă în mlaștini; cîteva nopți mai tîrziu, strigătul ascuțit al unei păsări îi dădu de știre că fusese încercuit de jandarmi. Își încercă cuțitul într-un desiş; îşi scoase pintenii, ca să nu-l împiedice în mișcări. Între a lupta și a se preda alese lupta. Fu rănit la braț, la umăr, la mîna stîngă; îi răni, la rîndul său, pe cei mai aprigi dintre atacanți; cînd sîngele ajunse să-i şiroiască de-a lungul degetelor, luptă cu mai multă înverșunare ca oricînd; spre dimineață, cînd începu să simtă amețeala pricinuită de pierderea de sînge, izbutiră să-l dezarmeze. Armata îndeplinea, în acele vremuri, o funcție penală. Cruz fu trimis într-un mic fort aflat la granița nordică. Participă, ca soldat prost, la războiaiele civile; luptă uneori pentru provincia sa natală, alteori împotriva ei. La 23 ianuarie 1856, se afla printre cei treizeci de creştini care, sub comanda sergentului Eusebio Laprida, luptau lîngă Lagunele Cardoso împotriva a două sute de indieni. În această luptă primi o lovitură de lance.

În întunecata și vitejeasca sa poveste abundă hiaturile. Către 1868 îl aflăm din nou la Pergamino: alături de o femeie despre care nu se ştie dacă-i era nevastă sau ibovnică, tată al unui băiat, stăpîn al unui petic de ogor. În 1869 e numit sergent în jandarmeria rurală. Își îndreptase trecutul; în acea vreme trebuie să se fi socotit un om fericit, cu toate că, în adîncul ființei sale, nu era pe deplin mulțumit. (Îl aştepta, ascunsă între tainele viitorului, o noapte fundamentală și decisivă: noaptea în care avea să-și vadă, în sfîrşit, propriul chip; noaptea în care avea să-și asculte, în sfîrșit, numele. Înțeleasă așa cum se cuvine, acea noapte epuizează întreaga lui poveste; mai precis, o clipă din acea noapte, un act din acea noapte, căci actele sînt cele care constituie simbolul nostru). Orice destin, oricît de lung sau de complicat ar fi, se reduce de fapt

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

la un unic moment: momentul în care omul înțelege pentru totdeauna cine este. Să nu uităm că Alexandru din Macedonia și-a văzut destinul său de fier oglindit în fabuloasa istorie a lui Ahile; Carol al XII-lea al Suediei, în cea a lui Alexandru. Lui Tadeo Isidoro Cruz, care nu știa să citească, destinul nu i s-a dezvăluit în paginile unei cărți; s-a văzut pe sine însuși într-un om, întîlnit în vălmășagul unei lupte. Faptele s-au petrecut astfel:

În ultimele zile ale lui iunie 1870, primi ordinul de a prinde un răufăcător care se făcuse vinovat în fața justiției de două omoruri. Acesta era un dezertor din trupele aflate la granița de Sud, sub ordinele colonelului Benito Machado; într-o noapte, în vîrtejul beției, omorîse, într-un lupanar, un negru; altădată, tot la beție, pe un consătean din tabăra lui Rojas; raportul mai spunea că ucigașul este, de fel, din Laguna Colorada. Laguna Colorada era locul unde, cu patruzeci de ani în urmă, se adunaseră, spre nenorocirea lor, rebelii, și unde trupurile lor rămăseseră pradă corbilor și cîinilor; de acolo pornise Manuel Mesa, care a fost apoi executat în Plaza de la Victoria, în timp ce tobele răpăiau cu putere pentru a acoperi glasul mîniei lui; tot de acolo, necunoscutul care i-a dat viață lui Cruz și care a pierit într-o văgăună, cu țeasta despicată de o sabie care văzuse războaiele din Peru și Brazilia. Cruz uitase numele acesta; îl recunoscu acum, cu ușoară și inexplicabilă neliniște. Criminalul, hăituit de soldați, trasa — călare — un amplu labirint de plecări și întoarceri; în noaptea de doisprezece iulie, soldații reușiră să-l încercuiască. Se retrăsese pe o miriște. Bezna era aproape de nepătruns; Cruz și ai săi își lăsară caii la oarecare distanță și înaintară precauți către tufișurile în a căror adîncime fremătătoare pîndea sau dormea omul cel misterios. Se auzi strigătul ascuțit al unei păsări; Tadeo Isidoro Cruz avu impresia că mai trăise cîndva clipa aceasta. Criminalul ieși din ascunziș, gata de luptă. Cruz îl întrezări, fioros; coama sălbatică și barba cenușie păreau să-i devoreze chipul. O pricină notorie mă împiedică să relatez lupta. E suficient să menționez că dezertorul răni sau ucise pe mulți dintre oamenii lui Cruz. Acesta, în timp ce lupta în întuneric (în timp ce brațul său lupta în întuneric) începu să înțeleagă. Înțelese că nici un destin nu-i mai bun decît altul, dar că fiecare om trebuie să dea ascultare celui pe care-l poartă înlăuntrul său. Înțelese că epoleții și uniforma de sergent au început să-l stingherească. Înțelese că destinul său e cel al lupului și nu al cîinelui de turmă; înțelese că celălalt este el însuși. Mijeau zorile în cîmpia nemărginită; Cruz își azvîrli chipiul; strigă că n-are de gînd să tolereze crima de a ucide un viteaz și începu să lupte împotriva soldaților, alături de dezertorul Martin Fierro.

În românește de CRISTINA ISBĂȘESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

SCRIPTURA ZEULUI

Celula e adîncă şi de piatră ; forma ei, aceea a unei emisfere aproape perfecte, întrucît podeaua (şi ea de piatră) e ceva mai mică decît un cerc maxim, ceea ce sporeşte într-un fel sentimentele de apăsare şi de vastitate. Un zid o taie la jumătate ; cu toate că e foarte înalt, nu atinge bolta. De o parte stau eu, Tzinacàn, magul piramidei lui Qalohon, pe care Pedro de Alvarado o incendie ; de cealaltă parte e un jaguar, care măsoară cu paşi tainici şi egali timpul şi spaţiul închisorii. La nivelul solului, o fereastră lungă prevăzută cu drugi taie zidul central. În ceasul fără umbră, se deschide sus un chepeng şi un temnicer istovit de ani mînuieşte un scripete de fier şi ne coboară, cu ajutorul unei frînghii, căni cu apă şi bucăţi de carne. Lumina pătrunde prin boltă : în clipa aceasta pot să-l văd pe jaguar.

Am pierdut socoteala anilor de cînd zac în beznă ; eu, care odinioară eram tînăr şi puteam să mă mişc în voie prin închisoarea aceasta, nu fac altceva decît să aştept, în poziţia morţii mele, sfîrşitul pe care mi-l hărăzesc zeii. Cu adîncul cuţit de piatră am spintecat pieptul victimelor iar acum n-aş putea, decît printr-o vrăjitorie, să mă ridic din pulbere.

Cu o zi înainte de incendiul Piramidei, oamenii coborîţi de pe cai înalţi mă torturară cu fiare înroşite ca să le dezvălui locul unde era ascuns tezaurul. Doborîră, dinaintea ochilor mei, imaginea zeului, dar acesta nu mă părăsi şi eu rămăsei tăcut în chinuri. Mă sfîşiară, mă tăiară bucăţi, mă stîlciră, şi în sfîrşit îmi venii în fire în celula aceasta, pe care n-o voi mai părăsi în viaţa mea de muritor.

Împins de nevoia de a face ceva, de a popula într-un fel timpul, mă străduii să ţin minte, în umbra mea, tot ceea ce ştiam. Petrecui nopţi întregi căutînd să-mi amintesc ordinea şi numărul anumitor şerpi de piatră sau forma unui arbore medicinal. Aşa mă războii cu anii, biruindu-i, aşa pusei din nou stăpînire pe ceea ce era încă dinainte al meu. Într-o noapte simţii că mă apropiam de o amintire preţioasă ; înainte să vadă marea, călătorul simte o nelinişte în sînge. Cîteva ceasuri mai tîrziu, începui să întrezăresc amintirea ; era una din tradiţiile zeului. Acesta, prevăzînd că la sfîrşitul timpurilor aveau să se întîmple multe nenorociri şi pustiuri, scrise în prima zi a Facerii o sentinţă magică, în stare să alunge relele. O scrise astfel încît să ajungă pînă la cele mai îndepărtate generaţii şi să n-o vateme întîmplarea. Nimeni nu ştie în ce loc a scris-o şi nici cu ce litere, dar se ştie că ea dăinuieşte, secretă, şi că o va citi un ales. Socotii că ne aflam, oricum, la sfîrşitul

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

timpurilor și că destinul meu de ultim sacerdot al zeului îmi rezerva privilegiul de a descifra scriptura aceea. Faptul că eram îngrădit într-o temniță nu-mi răpea o asemenea speranță ; poate că văzusem de mii de ori inscripția lui Qalohon și nu-mi trebuia decît să-i pătrund înțelesul.

Gîndul acesta mă însufleți și apoi îmi dădu un soi de amețeală. Pe fața pămîntului există forme străvechi, forme incoruptibile și eterne ; oricare dintre ele putea să fie simbolul pe care-l căutam. Un munte putea să fie cuvîntul zeului, sau un fluviu, sau imperiul, sau alcătuirea aștrilor. Dar de-a lungul secolelor, munții se teșesc și cursul unui fluviu obișnuiește să se schimbe, imperiile cunosc transformări, iar înfățișarea aștrilor variază. Pe firmament au loc schimbări. Muntele și steaua sînt indivizi, iar indivizii sînt pieritori. Căutai ceva mai tenace, mai invulnerabil. Mă gîndii la generațiile cerealelor, ale pășunilor, ale păsărilor, ale oamenilor. Poate că pe chipul meu era scrisă magia, poate că eu însumi eram ținta căutării mele. Mă frămîntam așa cînd îmi amintii că jaguarul era unul din atributele zeului.

Atunci inima mea se umplu de milă. Îmi închipuii prima dimineață a timpului ; mi-l închipuii pe zeul meu în timp ce-și încredința mesajul blănii vii a jaguarilor, care aveau să se iubească și să se înmulțească la nesfîrșit, în peșteri, în stufăriș, pe insule, pentru ca ultimii oameni să-l primească. Îmi închipuii încrîngătura tigrilor, caldul labirint al tigrilor, răspîndind groaza peste cîmpuri și printre turme, pentru ca să se păstreze un desen. În cealaltă celulă era un jaguar ; în apropierea lui deslușii o întărire a presupunerii mele și o secretă hărăzire.

Ani în șir, învățai ordinea și configurația petelor. Fiecare zi oarbă îmi acorda o clipă de lumină, și în felul acesta putui să-mi fixez în minte formele negre care pătau perii galbeni. Unele închideau puncte în ele; altele formau linii transversale în partea interioară a labelor ; altele, în desen inelar, se repetau. Poate că alcătuiau un singur sunet sau un singur cuvînt. Multe aveau tivuri roșii.

Nu voi vorbi despre truda mea istovitoare. Strigai adesea bolții că era cu neputință să descifrez un asemenea text. Treptat, enigma concretă ce mă frămînta, mă neliniști mai puțin decît enigma generală a unei sentințe scrise de un zeu. Ce tip de sentință — mă întrebai — va construi o minte absolută? Cugetai că nici în limbajele umane nu există propoziție care să nu implice universul întreg ; a spune *tigru* înseamnă a spune tigrii care l-au zămislit, cerbii și broaștele țestoase pe care le-a devorat, pășunea din care se hrănirăcerbii, pămîntul care fu mama pășunii, cerul care dădu lumină pămîntului. Cugetai că în limbajul unui zeu fiecare cuvînt trebuie să enunțe această nesfîrșită

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

înlănțuire a faptelor, și nu într-un fel implicit, ci explicit, nu progresiv, ci imediat. Cu timpul, ideea unei sentinţe divine mi se păru copilărească sau nelegiuită. Un zeu — reflectai — trebuie să rostească un singur cuvînt, iar în cuvîntul acela — deplinătatea. Nici o noțiune articulată de el nu poate fi inferioară universului sau mai mică decît suma timpului. Umbre și simulacre ale acestei noțiuni care echivalează cu un limbaj, sînt ambițioasele și sărmanele noțiuni umane de *tot*, *lume*, *univers*.

Într-o zi sau într-o noapte — între zilele și nopțile mele, care e deosebirea? — visai că pe podeaua celulei era un fir de nisip. Readormii, indiferent; visai că mă trezeam și că firele de nisip erau două. Readormii; visai că firele de nisip erau trei. Se înmulțiră așa pînă umplură celula, iar eu muream sub emisfera aceea de nisip. Pricepui că visez; mă trezii cu mare trudă. Inutil; nisipul nenumărat mă înăbușea. Cineva îmi zise: *Nu te-ai deșteptat întru trezie, ci într-un vis precedent. Iar acest vis e cuprins într-un alt vis, și așa la infinit, care e numărul firelor de nisip. Drumul pe care va trebui să-l străbați înapoi e nesfîrșit și vei muri înainte să te fi trezit aievea.*

Mă simţii pierdut. Nisipul îmi sfîrteca gura, dar strigai: *Nisipul din vis nu poate să mă ucidă, și nici nu sînt vise cuprinse în alte vise.* O strălucire mă trezi. În beznă, deasupra mea, plutea un cerc de lumină. Văzui faţa și mîinile temnicerului, roata de fier, frînghia, carnea și cănile. Un om se contopește, treptat, cu forma destinului său; un om este, cu timpul, ceea ce îl determină. Mai mult decît un descifrator sau un răzbunător, mai mult decît un sacerdot al zeului, eram un prizonier. Din necontenitul labirint al viselor mă întorsei, ca la o casă, la aspra închisoare. Îi binecuvîntai umezeala, binecuvîntai jaguarul, binecuvîntai borta luminii, binecuvîntai bătrînul meu trup dureros, binecuvîntai bezna și piatra.

Atunci se întîmplă ceea ce nu pot uita și nici împărtăși. Se petrecu unirea cu divinitatea, cu universul (nu știu dacă aceste cuvinte se deosebesc). Extazul nu-i repetă simbolurile; unii l-au văzut pe Dumnezeu într-o licărire de lumină, alţii l-au zărit într-o spadă sau în cercurile unui trandafir. Eu văzui o Roată prea-înaltă, care nu se afla dinaintea ochilor mei, nici în spate, nici alături, ci în toate părţile în același timp. Roata aceea era făcută din apă, dar și din foc, și (cu toate că-i vedeam marginile) era infinită. Împletite între ele, o alcătuiau toate lucrurile care vor fi, care sînt și care au fost, iar eu eram unul din firele acelei urzeli totale, iar Pedro de Alvarado, care a pus să fiu torturat, era un alt fir. Acolo se aflau cauzele și efectele și-mi era deajuns să văd Roata aceea ca să înţeleg tot, fără capăt. O, bucurie de a înţelege,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

mai mare decît aceea de a făptui sau de a simți! Văzui universul și văzui intimele izvoade ale universului. Văzui originile pe care le povestește Cartea Triburilor. Văzui munții care se înălțară din ape, văzui primii oameni de lemn, văzui vasele ce se împotrivиră oamenilor, văzui cîinii care le sfîșiară obrajii. Văzui zeul fără chip, care stă îndărătul zeilor. Văzui nesfîrșite procese care alcătuiau o singură fericire și, înțelegînd totul acum, putui să pătrund și scriptura tigrului.

E o formulă de patrusprezece cuvinte întîmplătoare (ce par întîmplătoare) și mi-ar fi deajuns s-o rostesc cu glas tare pentru a fi atotputernic. Mi-ar fi deajuns s-o spun pentru a nimici această celulă de piatră, pentru ca ziua să cotropească noaptea mea, pentru a fi tînăr și nemuritor, pentru ca jaguarul să-l sfîșie pe Alvarado, pentru a împlînta sfîntul cuțit în piepturi spaniole, pentru a reconstrui piramida și imperiul. Patruzeci de silabe; patrusprezece cuvinte, și eu, Tzinacàn, aș cîrmui pămînturile cîrmuite de Moctezuma. Dar știu că nu voi rosti niciodată aceste cuvinte, pentru că nu-mi aduc aminte de Tzinacàn.

Moară cu mine taina care e scrisă în blana tigrilor. Cine a zărit universul, nu se poate gîndi la un om, la măruntele sale bucurii sau nenorociri, chiar dacă omul acela e el însuși. Acel om *a fost el* și acum nu-i mai pasă. Nu-i pasă de soarta celuilalt, nu-i pasă de faptele lui, pentru că acum el nu mai e nimeni. De aceea nu rostesc formula, de aceea las ca zilele să mă dea uitării, culcat în beznă.

În românește de FLORIAN POTRA

BORGES ȘI EU

Celuilalt, lui Borges, i se întîmplă tot felul de lucruri extraordinare. Eu colind liniștit străzile Buenos Aires-ului, mă opresc din cînd în cînd, poate în mod mecanic, pentru a privi arcada unei intrări sau ușa unei marchize, și asta e tot; știrile despre Borges le aflu prin poștă; uneori îi văd numele în ziar, între cele ale cîtorva profesori, sau într-un dicționar biografic. Îmi plac ceasurile cu nisip, hărțile, tipografia din secolul al XVIII-lea, etimologiile, aroma cafelei și proza lui Stevenson; celălalt împărtășește și el aceste preferințe, însă într-un mod plin de vanitate, care le face să se transforme în atribute ale unui actor. Ar fi exagerat să afirm că relațiile dintre noi sînt ostile; eu trăiesc, îmi îngădui să trăiesc, pentru ca Borges să-și poată fabrica literatura, și literatura aceasta mă justifică. Trebuie să recunosc că a scris, într-adevăr, cîteva pagini izbutite, dar aceste pagini nu mă pot salva, poate din pricină că ceea ce e

MARC CHAGALL: Bețivul ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

bun în ele nu mai aparţine nimănui, nici măcar celuilalt, aparţine doar limbii sau tradiției. De altminteri, știu că sînt sortit pieirii definitive, că, dacă va rămîne ceva din mine, aceasta va fi o frîntură fugară care va supraviețui în celălalt. Puțin cîte puțin, îi cedez totul, deși cunosc cît se poate de bine nesuferitul lui obicei de a falsifica și a ridica în slăvi orice fleac. Spinoza spunea că fiecare lucru tinde să rămînă în condiția în care se află; piatra vrea să fie veșnic piatră, iar tigrul să fie veșnic tigru. Eu trebuie să rămîn în Borges, nu în mine însumi (asta, presupunînd că « eu însumi » exist), însă adevărul e că mă recunosc mult mai puțin în cărțile sale decît în cele scrise de alții, sau decît în stăruitorul vaiet al unei chitare. Acum mulți ani, am încercat să mă eliberez de el și am trecut de la mitologia periferiilor la jocul cu timpul și cu infinitul, dar și acest joc îi aparține acum tot lui Borges, așa că va trebui să încerc să imaginez altceva . Astfel, viața mea nu e decît o goană necontenită, și simt cum, puțin cîte puțin, pierd totul, cum totul trece în stăpînirea uitării, sau a celuilalt.

Nu știu care din noi doi scrie această pagină.

În româneşte de CRISTINA ISBĂȘESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

GEORGES CHARBONNIER

convorbiri cu BORGES

«Convorbirile» cu Jorge Luis Borges au fost difuzate între 1 martie și 19 aprilie 1965, prin postul de televiziune francez, în cadrul emisiunii France-Culture

FRAGMENTE

....

GEORGES CHARBONNIER: *Pentru noi francezii, ceea ce cred că a atras atenția asupra operelor dumneavoastră este gustul ce-l avem pentru logică și matematicile moderne.*

JORGE BORGES: Da, da, este foarte posibil. Nu cred că sînt un bun matematician, dar am citit — și am recitit ce era foarte important — Poincaré, Russel și cîțiva alți matematicieni. Toți m-au atras în același fel. Am conferențiat la Buenos-Aires despre paradoxele eleatice. Matematicile și filozofia metafizică m-au interesat totdeauna. N-aș putea afirma că sînt un matematician sau un filozof, dar cred că am găsi în matematici și în filozofie posbilități literare și, mai ales, posibilități pentru literatura care mă pasionează cel mai mult: literatura fantastică.

Totuși mă socotesc mai degrabă un poet, un om de litere care a întrevăzut posibilitățile științei pentru imaginație, mai ales pentru imaginația literară.

G.C. *De pildă cînd ați scris* Biblioteca lui Babel, *ați plecat de la o idee matematică precisă?*

J.B.: Da. Ideea jocului combinatoriu. În *Biblioteca din Babel* sînt două idei. Există mai întîi o idee care nu este a mea, un loc comun, ideea posibilității unei variații aproape infinite plecînd de la un număr limitat de elemente. Dincolo de această idee abstractă (firește care nu m-a frămîntat mult), ideea de a fi pierdut în univers, de a nu-l înțelege, dorința de a găsi o soluție precisă, sentimentul de a ignora adevărata soluție. În această povestire, și nădăjduiesc în toate povestirile mele, există o zonă intelectuală și o alta cred mai importantă — sentimentul solitudinei, al angoasei, al inutilității, al caracterului misterios al universului, al timpului, ceea ce este mai însemnat: al nostru înșiși, voi spune al meu-însuși. Cred că în toate

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

povestirile mele se găsesc aceste două elemente. Sînt oarecum jocuri. Asemenea jocuri nu sînt arbitrare. În orice caz nu sînt arbitrare pentru mine. O necesitate, dacă acest cuvînt nu este prea tare, m-a îndemnat să le scriu.

Şi pe urmă de asemenea m-a amuzat. Această corvadă de a scrie o povestire nu este numai o corvadă. M-am amuzat. Era un joc. Puţin ca la un jucător de şah. Există o problemă. Există o doză de distracţie. Există o bucurie.

G.C.:...*Aţi avut legături şi cu mişcarea* dada *în Europa ?*

J.B.: Fireşte, însă mişcarea dada era mai interesantă, socotesc. Mişcarea dada corespunde unei idei despre literatură, să zicem, nihiliste, disperate. Am fost foarte amăgit cînd am aflat — mai tîrziu — că dadaiştii nu erau în realitate sceptici. Bunăoară, cînd se discuta despre paternitatea dadaismului, mă gîndeam că un dadaist autentic ar fi trebuit să spună: « Dar, fireşte, voi aţi născocit adevăratul dadaism, nu eu ». În sfîrşit am ştiut că dadaiştii erau scriitori la fel de profesionişti, ca şi ceilalţi, la fel de geloşi, la fel de vanitoşi ca şi ceilalţi !

G.C.:. . . *De cînd credeţi că apare literatura ? Cum se recunoaşte ?*

J.B.: O recunosc în mod fizic. Există ceva care se schimbă în mine. Nu îndrăznesc să pomenesc de circulaţia sîngelui sau de rimtul respiraţiei mele, dar există lucruri care simt imediat că sînt poezie. . . În acelaşi fel în care simţim, nu ştiu cum, marea, sau o femeie, sau un apus de soare, sau prietenia, sau inteligenţa altora. Este o experienţă imediată. . . Cred că simţim poezia ca muzica, ca iubirea, ca prietenia sau ca toate lucrurile lumii. Explicaţia vine ulterior.

G.C.: *S-ar putea « fabrica » literatura cu ajutorul unor puncte de reper, folosind logica, matematică, lingvistica etc. ?*

J.B.: Bine. Am să vă răspund într-un mod nefrancez: ar fi o manieră foarte artificială de a acţiona. Cred că emoţia este mai firească; emoţia prezentă — sau emoţia de care ne amintim, cum spunea Wordsworth. Toate produc poezie. Altfel ne-am gîndi la o maşină de făcut versuri; sau la ceva asemnănător cu maşina de gîndit a lui Raymond Lulle, bunăoară, care vă îndeamnă să nu gîndiţi, să epuizaţi combinaţiile de cuvinte pînă în momentul cînd cuvintele ar creea idei. Cred că este mai uşor să gîndeşti sau să verifici decît să recurgi la metode atît de artificiale şi atît de penibile. Şi care n-ar fi nici satisfăcătoare pentru că n-ar explica nici emoţia dumneavoastră.

G.C.: *Am putea, dacă am avea cunoaştinţele lingvistice necesare, să «fabricăm» literatură ?*

J.B.: Da, cred că este posibil. Sîntem în cazul jucătorului la ruletă care posedă un capital infinit. Nu poate să piardă. Îi e deajuns să dubleze miza de fiecare dată. Va cîştiga pînă la urmă. E atît de puţin ipotetic ! Dealtfel, dacă are un capital infinit nu se gîndeşte să joace la ruletă ! Capitalul, fiind infinit, nu poate nici pierde, nici cîştiga. Prin definiţie, cred, cele două soluţii sînt la fel de imposibile. . . Da, cred că s-ar putea « fabrica » literatură. Dar asemenea « fabricare » ar fi foarte plictisitoare pentru scriitor, chiar presupunînd un scriitor nemuritor.

G.C.:. . .*Jorge Luis Borges, cînd se vorbeşte de versurile libere, nu credeţi că termenul « liber » e nepotrivit ?*

J.B.: Vers liber înseamnă cred un vers căruia nu i se cunoaşte legile, adică un poem a cărui structură a fost găsită la voia întîmplării. Dacă faceţi un sonet, cunoaşteţi structura dinainte. La versul liber n-o cunoaşteţi, dar structura există.

Mallarmé cred că a afirmat că nu-i nici o diferenţă între vers şi proză; dacă te gîndeşti puţin la ritm, dacă te gîndeşti puţin la valorile auditive, atunci se face versuri, chiar dacă se scrie în proză.

Cînd concepeţi o scrisoare unui prieten, vă gîndiţi puţin la ritm. N-aş spune la muzica frazei, dar, în orice caz, încercaţi să faceţi fraza lizibilă. Nimeni nu încearcă să scrie într-un mod cu totul obscur, încîlcit. Există totdeauna o structură,

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

o formă . . . Eu cînd am început să scriu, am comis eroarea de a face versuri libere, crezînd că este mai ușor. Mai tîrziu am socotit că-i mult mai greu. Pentru că atunci cînd faci un sonet, îi cunoști structura. Pe cînd dacă faci poezie, în maniera . . . nu știu, a lui Walt Whitman, sau Lee Masters, dacă nu există un elan interior care să te îndemne, atunci nu valorează absolut nimic. Sau nu este decît un artificiu tipografic, se cheamă vers deoarece trebuie să se numească într-un fel.

G.C.: . . . *Mi se pare că lacrimile adevărate dezvăluiesc individualul, pe poet însuși, în timp ce exercițiile tehnice pot fi generale, privesc pe toată lumea.*

J.B.: Da, este adevărat. Dar dacă tehnica servește la ceva ea trebuie de asemenea să slujească ca să provoace lacrimi adevărate. Sau versuri care au acest efect. Ceea ce revine la același lucru pentru cititor, căci cititorul nu știe ce mijloc a folosit poetul. Și poetul el însuși nu știe. De pildă, celebrul eseu al lui Poe despre modul cum a compus poemul *Corbul* este evident falsificat. Dacă ar fi procedat astfel, cum pretinde, n-ar fi scris un asemenea poem.

Pe urmă este o alta problemă la care nu se răspunde: de ce Poe voia să scrie o poemă în acest mod? Care era nevoia ce-l îndemna să scrie o asemenea poveste despre *Corbul* repetând un nume? A amantului căruia i-a murit iubita? O necesitate de bibliotecă? Cred că puțin din toate acestea a trebuit să-l satisfacă într-un fel. Altfel n-ar fi scris poemul. Ceea ce revine a afirma că întreaga reconstrucție logică a făcut-o pentru a ului pe burghez. Sau poate pentru că fiind profund romantic el-însuși, fiind un mare poet romantic, voia să fie altceva: să fie de asemenea un fel de Auguste Dupin, de detectiv foarte inteligent și foarte puternic. Ceea ce nu era. Era un om foarte nevolnic, nevrozat, un om foarte nenorocit. Dar voia să se închipuie asemenea unui zeu cucerit de inteligență. Ca Valéry, care fără îndoială a fost mult mai puțin abstract, mult mai puțin conștient.

Valéry ar fi vrut să fie domnul Teste. Evident nu era domnul Teste. Nimeni nu este domnul Teste. Nu știu chiar dacă domnul Teste este de dorit să existe. N-ar fi decît monștri . . .

. . . Domnul Teste, în realitate, ar fi înconjurat de evenimente, de apetituri, de o mulțime de lucruri: ar fi un om ca toți ceilalți.

. . . Cineva care joacă șah, care face algebră poate să devină domnul Teste. Vă închipuiți un domn Teste «durînd» douăzeci și patru de ore? Imposibil!

Ceea ce m-a mirat în *La Soirée avec Monsieur Teste* este că Valéry a dat exemple de texte scrise de eroul său. Nu credeți că n-ar fi trebuit s-o facă? Am impresia că din punct de vedere literar nu trebuia să ne arate nici un exemplu: exemplele diminuează evident ideea despre o inteligență cu totul abstractă și prea pură. Aproape la fel ca în unele filme pe care le socotesc grosolane. În aceste filme, cînd se vorbește despre un pictor mare sau un muzician celebru nu trebuie niciodată să facă să i se audă muzica sau să i se arate tablourile. Toate astea provoacă dezorientare! Nu, ar trebui mai curînd să se arate admirația pe care ceilalți o resimt. Sau să ne facă să simțim emoția celorlalți. Cînd Valéry a adăogat la cartea sa *log-book-ul* domnului Teste, se vede că domnul Teste nu era atît de extraordinar. O mică neîndemînare literară a lui Valéry care era foarte tînăr în epoca cînd a scris cartea. Mai tîrziu ar fi înțeles că nu trebuia să citeze un singur rînd din domnul Teste.

. . . Dar sînt foarte nerecunoscător, deoarece *La Soirée avec Monsieur Teste* este o carte frumoasă.

. . . Descrierea obiectelor este foarte plictisitoare. Obiectele nu pot interesa decît în funcție de oameni. S-ar putea desigur face un roman unde n-ar

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

fi decît descrierea unui scaun și a unei mese. Cred că nimeni n-ar citi un asemenea roman și nimeni n-ar vrea să-l scrie, sau ar face-o pentru a rămîne în istoria literaturii ca prima persoană care a scris un roman în care nu se descrie decît o masă! Numai astfel i s-ar putea găsi locul în istoria literaturii! Și asta are atît de puțină importanță!

G.C.: ... *Cum credeți că trebuie să considerăm problema literară?*

J.B.: Evident problema literară este foarte vastă. Există aici un mister imanent. De pildă cînd Stevenson afirmă că personajele artistice — ale unui roman sau ale unei drame — nu sînt decît o serie de cuvinte, simțim imediat că nu-i adevărat.

G.C.: Ei! Cred că da!

J.B.: Nu. Să ne gîndim la un roman oarecare. De pildă un roman de Dostoievski. Dostoievski nu descrie toate momentele eroilor săi. Bunăoară, eroii săi iau dejunul, pe urmă se revăd a doua zi. Dar dacă romanul este reușit — cred că este cazul cu romanele lui Dostoievski sau cu unele din ele — avem impresia că între cele două scene sînt altele pe care nu le cunoaștem. Eroii au plecat la ei acasă. Au dormit. Au visat la ceva. Dacă n-avem această impresie, cartea nu există. Sînt destule lucruri pe care autorul nu ni le istorisește, pe care autorul nu le cunoaște, dar care trebuie să existe. Dacă două personaje nu se revăd decît după douăzeci de ani, trebuie să simțim că au trăit experiențe, că au îmbătrînit, că s-au schimbat puțin. Altfel cartea nu acționează asupra cititorului.

Cred că Coleridge vorbea despre *willing suspension of unbelief*. În artă nu există nici credință, nici neîncredere. Deoarece cititorul trebuie să-și suspende *voit* scepticismul, puțina sa credință, trebuie să colaboreze cu autorul. Un spectator care asistă la o tragedie, știe foarte bine că acțiunea se petrece pe o scenă. Că pe scenă sînt actori, că nu-i Macbeth acolo în fața lui. O știe. În același timp participă la joc. Încearcă să uite, sau mai degrabă să suspende neîncrederea, cum afirma Coleridge.

... Voi afirma că realismul consistă în a adăoga sau a răspîndi unele evenimente în mișcarea pe care o putem denumi poetică — pentru că trebuie s-o numim într-un fel. Realismul constă în a răspîndi anumite evenimente care par adevărate, evenimente mărunte, puțin neașteptate, care dau impresia realității. Ceea ce se petrece mai frecvent la Shakespeare decît la Racine, bunăoară, care nu se preocupă niciodată de ele.

... Cred că, în general, dacă într-o lucrare literară oarecare, să spunem într-o tragedie, sau într-un roman, într-o comedie, există mici detalii puțin neașteptate, sau împrejurări puțin domestice, se produce astfel puțin iluzia adevărului. Evident nu trebuie să se exagereze. O tragedie sau un roman care n-ar fi făcut decît din diverse împrejurări ar fi ridicol. Ar fi atît de plictisitor, atît de asemănător cu momentele cele mai plictisitoare ale realității, că nimeni nu l-ar accepta.

... Ceea ce vreau să spun foarte modest este că nu ne putem lipsi de împrejurări, că trebuie totdeauna să existe împrejurări. Evident, e regretabil: împrejurările inundă cartea.

... A scrie înseamnă poate puțin contrariul acțiunii de a gîndi. Este un mod dirijat de a gîndi. Cînd scrim nu ne gîndim exclusiv, deoarece ne gîndim și la efectul ce îl vom provoca asupra altora. Ceea ce trebuie să tulbure puțin gîndirea: acest proiect puțin vanitos de a creea ceva. Probabil putem să ne gîndim mai bine în singurătate și fără ambiția literară urgentă, sau mai degrabă fără obligația literară urgentă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

G.C.: ... *Ne vom referi în mod deosebit la PIERRE MÉNARD AUTOR DEL QUIJOTE şi FUNES EL MEMORIOSO.*

J.B.: ... Pentru mine Pierre Menard nu era un imbecil; era un om care ajunsese la un stadiu cînd nu putea face decît ceea ce a făcut. Pierre era puţin sceptic, un om foarte modest şi foarte ambiţios, în acelaşi timp etc. etc.

Nu ştiu prea bine dacă personajul există pentru dumneavoastră. Credeţi că-i foarte nedrept să-l numesc imbecil, nu?

Există la el un exces de inteligenţă, un sens al inutilităţii, ideea că sînt prea multe cărţi, că a încurca bibliotecile cu lucrări noi înseamnă o lipsă de politeţă sau de cultură; în sfîrşit un fel de resemnare. Cînd am scris această povestire, personajul pentru mine era un personaj complex, nu doar un imbecil!

Există şi puţin umor, cred, în cazul acestui om, evident inteligent, care practică o muncă atît de zadarnică şi de asemenea conştient zadarnică.

... Ar fi aici puţin din ideea că nu se inventă nimic, că se lucrează cu memoria sau, pentru a vorbi mai precis, că se lucrează cu uitarea.

În povestirea mea *Funes el Memorioso*, există cazul contrar: un om cumsecade, un om foarte ignorant, are o memorie perfectă, atît de perfectă încît generalizările îi sînt interzise. Moare foarte tînăr, împovărat de această memorie pe care un zeu ar putea-o suporta, dar nu un om. Ar fi cazul contrariu: Funès nu poate să uite nimic. Prin urmare nu poate să gîndească, deoarece pentru a gîndi trebuie să generalizeze, adică trebuie să uite.

Funès, el, nu este inteligent. N-are decît acea vastă memorie, ce-l împovărează şi care îl face să moară foarte tînăr.

... Am scris această povestire, deoarece am trecut prin lungi perioade de insomnie ... Această poveste mi-a servit pentru a mă vindeca de insomnie. Am « depus » toată insomnia în personajul meu ... Nu ştiu dacă povestirea a amuzat pe mulţi. În orice caz a fost utilă pentru mine. Pentru cazul meu personal. Am trecut experienţa insomniei în metafora acestui sărman băiat care moare.

G.C.: *Pentru noi această interpretare este destul de dificilă.*

J.B.: Interpretarea este la fel de dificilă pentru mine. În general un scriitor, cred, nu începe printr-o idee abstractă. Începe printr-o imagine care — ca un eveniment — vine la el. Kipling, cred, a spus că este permis unui scriitor să născocească, şi nu de a şti care era moralitatea acestor născociri. Aceasta priveşte pe ceilalţi. Scriitorul propune simboluri. Cît despre semnificaţia simbolurilor, sau morala ce se poate desprinde e treaba criticei, a cititorului. Nu a sa. Scriitorul îşi scrie povestea; o scrie cu fidelitate. Vreau să spun că este fidel visului său, nu la modul unui istoric sau a unui ziarist. Este fidel în altfel. Povestea scrisă, ea trebuie să-şi croiască drumeagul ei cumsecade.

Acesta-i, cred, cazul general. Este cazul lui Cervantes ce voia să facă o parodie din unele cărţi şi care a făcut mult mai mult. Da, este cazul general, în afară de a lui Dante. Cred că Dante, care a creat o operă admirabilă, era deplin conştient înainte de a scrie un rînd. Dar, în general, repet, cred că opera literară nu evoluează astfel. Nu cred, de pildă, că Shakespeare se gîndea să creeze capodopere. Se gîndea, mai ales, la actorii lui, la publicul său, la cronicele pe care le citise ... nu ştiu, la Plutarch sau aiurea. Creea capodopere fără voia lui, fără să se intereseze mult de ele.

... *Nemuritorul* este foarte deosebită. *Nemuritorul* este scris la modul baroc, într-un stil foarte luxos, aproape prea luxos, prea sonor. Din cauza unei dificultăţi. Cred că am scris *Nemuritorul* înainte de *Funes*. Cînd am scris *Funès* eram mai ... nu ştiu ... mă simţeam mai liber pentru a scrie, în timp ce am scris *Nemuritorul*,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

nu eram prea sigur de subiectul meu. Cred chiar că l-am ratat. Cred că povestirea este încîlcită de detalii istorice. Poate-i regretabil că am recitit *Salambô* înainte de a scrie *Nemuritorul*, care are ceva de reconstituire arheologică. Sînt lucruri luate din Pliniu etc. Pe urmă istoria esenţială din *Nemuritorul* este puţin alterată prin acumularea de detalii. Istoria esenţială este istoria unui om nemuritor care, prin faptul că-i nemuritor, îşi uită trecutul. Este istoria lui Homer care uită că a fost Homer . . . Aş putea acum să scriu această povestire mult mai bine. Aş putea s-o scriu în trei sau patru pagini . . . Aş încerca să scriu doar istoria unuia care, la sfîrşitul vieţii, îşi aminteşte. Ştie că a trăit prea mult. Că într-o viaţă era Homer şi că a scris *Iliada*. Ceea ce n-are nici o importanţă, deoarece dacă timpul este infinit de lung, noi vom scrie toţi cîndva *Iliada*, sau mai curînd o vom fi scris vreodată. Este o variaţie pe tema *Bibliotecii din Babel*. În fond, ideea că posibilităţile infinite sînt legate de un timp infinit. Puţin ideea reîntoarcerii eterne a pythagorienilor, a lui Young, a lui Nietzsche, a lui Blanqui etc.

G.C.: *Nu înţeleg să fac o clasificare. Sînt mirat de a fi obligat să fac o oarecare distincţie. În* Nemuritorul, *în* Funes, *în* Averroes, *sau în* Scriptura zeului *prin ce sînt izbit, înainte de a fi sensibil la organizările logice? Prin viziuni. Văd. Tablouri. Culori. Forme. Pe cînd dumneavoastră aţi descris foarte rapid, eu văd, mai întîi. Înţeleg pe urmă. Se înţeleg lucruri, care au puţine relaţii cu ceea ce am văzut. Lucruri diferite. Dimpotrivă, cînd e vorba de* Pierre Ménard *şi de* Babel *viziunea n-apare, mai întîi.*

. . . *Scriptura zeului* vă provoacă, imagini vizuale?

J.B.: Da. *Scriptura zeului* este de asemenea o povestire autobiografică. Am petrecut, unsprezece zile şi unsprezece nopţi în pat pe o căldură argentiniană. Era în luna ianuarie. Uneori erau 40 de grade la umbră. Mi se făcuse o operaţie la ochi. A trebuit să rămîn unsprezece zile şi unsprezece nopţi în pat. Stăteam culcat pe spate şi mi se interzisese să mă mişc. Uneori dormeam. Chiar cînd dormeam eram înlănţuit. Atunci am avut ideea unui om înlănţuit, culcat pe spate. Această idee se găseşte în povestire. Există, de asemenea, în *Scriptura zeului* o idee care se găseşte în Cabală şi de asemenea la Leon Bloy (un scriitor francez care-mi place mult. Nu-mi place din punct de vedere moral, găsesc că trebuie să fi fost o persoană dezagreabilă. Însă avea o vastă imaginaţie). Ideea că totul în univers este un fel de scriitură. Quincey a avut această idee. El a spus că chiar lucrurile cele mai mici ar putea să fie oglinzi secrete ale celor mai mari.

Atunci m-am gîndit la o scriitură unde secretul universului ar fi fost fixat. M-am gîndit la o vizită pe care am făcut-o — cred că eram copil — la grădina zoologică din Buenos Aires. Apoi m-am gîndit că petele de pe blana unui jaguar se aseamănă cu semne. Am unit aceste două elemente: experienţa înspăimîntătoare — de a fi nemişcat şi înlănţuit — şi ideea petelor, scriitură pe blana unui jaguar.

G.C.: *Există totdeuna mai multe planuri în cărţile dumneavoastră şi pentru geneza operei este foarte important.*

J.B.: O carte care vrea să dureze, este o carte care trebuie să poată fi citită în mai multe feluri. Da, în orice caz trebuie să permită o lectură variată, o lectură schimbătoare. Fiecare generaţie citeşte într-un mod diferit marile cărţi.

. . . .

În româneşte de ALEXANDRU BACIU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

VICTORIA OCAMPO

Viziunea lui Jorge Luis Borges

Un personaj din *Regele Lear* spune: « *Maturitatea este totul* ». S-ar putea ca maturitatea să nu fie totul, de vreme ce trebuie neapărat să treci prin alte etape pentru a ajunge la ea. Neîndoielnic este, însă, că cel ce nu o dobîndeşte rămîne neîmplinit, fermecător adesea, dar trunchiat pentru totdeauna.

Sînt scriitori — ca şi persoane de altfel — care nu ajung la maturitate, care nu izbutesc să se ridice pînă la acel punct de desăvîrşire implicat de maturitate. Ei pot fi minunate fructe date în pîrg, miraculoşi muguri, boboci gata să înflorească, plini de mister, dar niciodată nu depăşesc acest stadiu. Aş putea chiar spune că farmecul unora dintre aceşti scriitori se datorează însăşi zăbavei sau neputinţei de a se maturiza. Unii trandafiri nu sînt frumoşi decît îmbobociţi; de îndată ce se deschid, ei se scutură ca şi cum nu ar fi fost creaţi pentru o deplină înflorire; sînt însă alţii care nu-şi dezvăluie întreaga lor splendoare decît cînd înfloresc pe deplin fără să se scuture numaidecît după aceea.

De la începutul acestor însemnări care vor fi însăşi expresia lui Borges, înregistrate şi transmise de credinciosul aparat înregistrator care am ajuns, cu mulţumire şi mîndrie să fiu, (mîndrie de a putea transmite ceva atît de esenţial argentinian şi de o excepţională calitate), mă grăbesc să spun, că din prima clipă în care l-am cunoscut pe Borges (pe vremea revistei *Proa*, de cînd s-a scurs un flecuşteţ de vreo treizeci de ani) l-am admirat necontenit. Dar cu o rezervă. Mă întrebam dacă Borges va rămîne necontenit minunatul trandafir abia îmbobocit, pe care-l cunoaştem sau dacă va înflori din plin fără să se scuture de îndată. Îmi puneam cu îngrijorare această întrebare fiindcă un talent atît de deosebit, o personalitate atît de excepţională ca a lui reprezentau pentru noi toţi mult mai mult decît un succes literar: un mare atu, un paşaport îngăduindu-ne să călătorim prin toată înalta societate literară contemporană, un permis de trecere pentru noi argentinienii şi pentru toată argentinitatea şi universalitatea noastră esenţială — care este una din trăsăturile dominante ale celor mai buni argentinieni.

Francisco Romero a vorbit odată, în revista *Sur*, despre *geniul limbii* la Borges. Amado Alonso a spus *că nimeni dintre noi n-a creat un stil atît de stil*. Şi Pedro Henriquez Urena a adăugat că Borges nu era original fiindcă îşi propusese să fie: *Borges va fi original cînd nu-şi va mai pune în gînd să fie*. Aş putea aproape spune că este ceea ce se întîmplă acum cu el.

De toate acestea devenisem conştientă de cum am început să citesc şi să cunosc pe Borges. Dar cum eu însămi eram un fruct încă crud, mă aflam în căutarea maturităţii. Acest lucru mă făcea şi mai exigentă faţă de Borges pe care-l socoteam, de pe atunci, drept o figură de prim plan. Borges nu-mi dădea, aşa cum se manifesta el atunci, « hrana vitală » pe care o căutam în literatură şi care nu era nici exclusiv

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

nici tocmai literară. Îi reproşam lui Borges, care era mai mic ca mine ca număr de ani dar mai vîrstnic ca talent, că nu îşi exercită, fără a mai zăbovi, drepturile şi îndatoririle evidentului lui privilegiu de prim născut. Aceste sentimente şi gînduri pe care mi le inspira, nu i le-am mărturisit niciodată. Exista în el o tendinţă de a lua peste picior tot ce nu era conform gusturilor lui proprii. Şi gusturile noastre se deosebeau. Ironia lui Borges avea asupra mea efectul lămîii asupra stridiilor. Nu că ironia mi-ar displace (a lui avea inteligenţă şi savoare), rîsul m-a eliberat întotdeauna de faptul trăirii. Dar ani de zile am adorat divinităţi diferite şi cînd cădeam de acord asupra cîte unui zeu, nu era niciodată pentru aceleaşi motive. De aceea, mă simţeam foarte intimidată în faţa lui Borges tocmai în măsura în care admiram geniul lui. Mi-era la fel de frică să rănesc şi să fiu rănită. Vorbind despre Mallarmé, Borges spusese: «Temele banale nu-l mulţumeau îndeajuns, de aceea a căutat teme negative, absenţa unei flori sau a unei femei, albeaţa unei file înainte ca poemul să fi fost scris pe ea». Îl dojeneam aspru în sinea mea: de ce dracu îţi mărgineşti puterea creatoare la jocuri de spirit şi de ce faci atîta caz de *desfiinţatele bibelouri de inutilitate sonoră*, oricît de frumoase ar fi!

Nu aş scrie, desigur, nimic din toate acestea astăzi dacă, între timp, *perspectiva panoramică Borges* nu s-ar fi schimbat: Un Borges « tel qu'un lui même enfin » viaţa îl schimbă, fără a-i schimba — slavă domnului — ireductibila originalitate.

Nu mă îndeamnă inima să scriu decît despre fiinţele şi lucrurile care-mi plac în chip absolut, oricîte defecte ar putea să aibă. Şi cum scriu de plăcere, pentru a satisface nevoile unei lumi interioare, care nu îngăduie minciuna, dacă scriu astăzi despre Borges, sau dacă mă aplec cu satisfacţie şi mîndrie asupra tot ce reprezintă personalitatea lui, este fiindcă astăzi îmi place în mod absolut. Şi-mi place fiindcă a ajuns la acel ceas al maturităţii la care-i dădusem întîlnire odinioară cu o îngrijorare născută din sinceritatea cu care îi doream maturizarea, aşa cum dăm întotdeauna întîlnire oricărei mari nădejdi.

Nimeni mai bine ca Borges, dacă ar vrea să-şi evoce peregrinările sale prin lumea literelor sau, mai bine zis, prin aceea a spiritului (care suflă oriunde vrea [1]), nu ar putea oferi cheia încetei mele apropieri de el, de opera lui. În vremile acestea de dispreţ, de discordii şi de nedreptăţi zilnice, această apropiere a însemnat pentru mine un eveniment mai îmbărbătător decît Borges însuşi ar putea să-şi închipuie. Nu ştiu dacă împărtăşeşte ceea ce simt eu, dar aceasta are prea puţină importanţă pentru mine. Lucrul există în sine. Şi-mi este deajuns.

Borges — Georgie, cum îi spun prietenii — locuieşte pe strada Maipú, deci în chiar inima acelui Buenos Aires pe care-l cînta cu fervoare în 1923:

Străzile din Buenos Aires / Sînt carnea sufletului meu. / Oraşul trăieşte în mine ca un poem / pe care n-am ştiut să-l cuprind în cuvinte.

Toţi argentinienii care citesc au parcurs cu surprindere acel volumaş şi s-au privit în oglinda pe care ne-o întindea tuturora. Ne recunoşteam în ea:

Aşadar, pe acest fluviu de nămol, de somnolenţă / au pătruns ciocurile corăbiilor care au înjghebat patria mea. / Şi îngustele lotci vopsite cu greu săltau / printre prelungile ierburi ale perfidului curent . . . / Eu nu pot crede că Buenos Aires să fi avut un început / pentru mine este veşnic ca aerul, ca apa.

Acum cîteva zile m-am dus în strada Maipú ca să stau de vorbă cu Borges despre trecut şi despre prezent. Cartierul ne este familiar. În el ne-am născut amîndoi şi am trăit. Borges s-a născut într-un 24 august, în 1899, în strada Tucumán, la cîţiva paşi de ceea ce a fost casa mea şi unde şi-a instalat acum revista *Sur* birourile.

Viaţa literară a lui Borges, mi-a spus mama sa, a început la vîrsta de 6 ani. A scris atunci o poveste intitulată *Rîul fatal*, într-un stil de felul celui folosit în *Gloria*

---

[1] Aluzie la faimoasa frază a lui Barrès din *La colline inspirée*: „Il est des lieux où souffle l'esprit". (n. tr.).

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

lui don Ramiro. În această poveste, oamenii nu mureau ci treceau dincolo. La 9 ani, a tradus *Prinţul fericit* al lui Oscar Wilde. Traducerea a fost publicată în ziarul *Ţara* şi un profesor de limba engleză a adoptat textul ei socotind că opera era a tatălui adevăratului traducător.

Faptul că bunica sa era englezoaică a avut o foarte mare înrîurire asupra vieţii şi operei lui Georgie, fiindcă şi-a petrecut copilăria, însetată de lecturi, cu Dickens, Stevenson, Kipling, Bulwer-Lytton, Mark Twain, Edgar Poe. Citea şi recitea: Huckleberry Finn. *The first Men on the Moon* de H. C. Wells, i-a produs o puternică impresie. În schimb, citea foarte puţin din autorii spanioli, ca toţi tinerii cititori din acea vreme, care, bucurîndu-se de privilegiul, nu întotdeauna de invidiat, de a avea acasă o guvernantă, se consacrau aproape în întregime limbii franceze. *Don Quijote* a fost totuşi cartea lui de căpătîi. A citit de asemenea *Facundo* şi *Fausta* (clasici ai romanului « gaucho »). Toate acestea între 10 şi 11 ani.

Volsunga Saga, tradusă de William Morris, avea să aibă, mai tîrziu, o mare repercusiune asupra vieţii de scriitor a lui Borges, determinînd toate preferinţele sale nordice. Şi această atracţie avea să crească pe măsură ce treceau anii.

În 1914, familia Borges se duce în Elveţia, unde rămîne blocată pe tot timpul războiului. Cu acest prilej, Georgie învăţă singur limba germană citind un volum de poezii de Heine cu ajutorul unui dicţionar germano-englez. Aceasta în timpul vacanţelor. Studiază paralel şi latina şi îşi trece, în limba franceză, bacalaureatul la Geneva.

În 1919, familia Borges se instalează pentru trei ani în Spania. La Madrid, Georgie frecventează cercul lui Rafael Cansinos-Assens, traducătorul lui Dostoievski (din rusă) al povestirilor *O mie şi una de nopţi* (din arabă) şi al lui Goethe (din germană). Georgie este în elementul lui în această *poliglotie*. A făcut parte, de asemenea, din grupul ultraist. A început să scrie versuri libere, fără punctuaţie şi majuscule, voit obscure. În acest fel înţelegeau beatnicii din acea vreme să-şi manifeste independenţa.

Întors la Buenos Aires în 1921, a scos o revistă de perete: *Prisma*. Era lipită pe pereţii caselor (« care or să mai vadă şi altele ») ca un vulgar avertisment. Doamna Borges îşi mai aduce aminte de găleţile cu lipici de care trebuia să facă rost pentru această ispravă literară şi bulevardieră a fiului său la care îşi dădeau concursul Eduardo Gonzales Laruza, Pancho Pinero Pico, Juan Guillermo Borges şi Norab Lange.

În 1923 publică *Fervoare pentru Buenos Aires*, dar izbucnirea aceasta de lirism nu are nici un răsunet în oraşul care o inspirase. În schimb, la Madrid, în *Revista de Occidente*, Ramón Gómez de la Serna scrie un articol elogios. Díez Canedo se duce la Borges şi îl felicită. Alfonso Reyes îi scrie. Borges îşi aminteşte cu deosebită plăcere mai ales de o frază din această scrisoare: « Văd nume de strămoşi militari ». Oricît de puţin militarist era (cel mult în felul lui Don Quijote), Georgie vorbeşte întotdeauna cu o plăcere melancolică de strămoşii lui în uniformă care au luptat a sfărîma lanţuri şi a cuceri lauri veşnici.

În 1925 apare *Luna de enfrente* (versuri) şi tot atunci şi revista *Proa*, care nu va trăi decît un an. În acel an, Georgie a cunoscut pe Ricardo Guiraldes şi eu pe Georgie prin Ricardo. Era în acel moment un băiat de douăzeci şi cinci de ani, cu o oarecare sfială în mişcări, în glas, în strîngerea de mînă şi în ochii lui de vizionar sau de mediu — ochi la fel ca ai încîntătoarei sale surori Norah.

În 1928, a apărut *El idioma de los argentinos* (proză). În 1929, a obţinut Premiul Oraşului Buenos Aires, în valoare de trei mii de pesos. Borges şi-a cumpărat numaidecît, de ocazie, *Encyclopedia Britannica* şi a cheltuit restul pe nenumărate cafele cu lapte băute cu prietenii lui.

Evaristo Carriego (evocare a vieţii şi mediilor în care a trăit acest poet populist) a apărut în 1930.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

În ianuarie 1931, se punea la cale apariţia unei noi reviste. Eduardo Mallea (care făcea primii lui paşi în lumea literelor) şi Waldo Frank (care venea pentru prima dată la Buenos Aires) s-au străduit să mă convingă că este neapărat necesar ca eu să mă ocup de această revistă. M-am lăsat înduplecată. Ne bizuiam, bineînţeles, pe Borges ca principal colaborator şi sfătuitor.

Primul număr al revistei *Sur* conţinea un articol al lui Borges despre *Coronel Ascasubi* (pe atunci nu aveam nimic împotriva coloneilor) şi o notă asupra pancartelor şi inscripţiilor de pe ele, prinse pe atunci, ca şi astăzi, pe căruţele negustorilor, transformate acum în camioane. Îi cerusem într-adins această notă fiindcă constituia o temă borgeană.

În cel de al doilea număr din *Sur* am publicat un articol despre *Martín Fierro*. Autorul acestui poem « gaucho » — care este *La chanson de Roland* a noastră — era vărul străbunicei mele după mamă. Şi cum trăiam cu toţii în acelaşi cartier, făceam parte cu toţii din ceea ce se putea considera familia *Caietului San Martin*, titlu pe care Borges îl alesese pentru una din cărţile lui fiindcă aşa se numeau caietele pe care şcolarii îşi scriau lecţiile. E greu de crezut că peste cîţiva ani aveam să plătim scump legătura noastră de rudenie sau simpatie pentru acest general San Martín, al cărui centenar era sărbătorit atunci cu fanfare şi focuri de artificii. Dar să nu anticipăm.

În 1936 şi 1937, au apărut — publicate de casa mea de editură (pe care Ortega y Gasset mă sfătuise să o întemeiez ca să nu fuzionez cu revista) două volume traduse de Borges: *A room of one's own* şi *Orlando* de Virginia Woolf. Ambele cărţi erau mai mult pe gustul meu decît pe acela al traducătorului. În 1941, Borges traduce pentru *Sur: Un barbar în Asia* de Henri Michaux. În 1944, editura mea îi publică *Ficciones*, carte pentru care avea să primească *Premiul Internaţional al Editorilor*. Borges traduce apoi *Wild Palms* de Faulkner şi *Perséphone* de Gide pe care, în 1942, *Sur* a distribuit-o gratuit în sala teatrului *Colon*, în seara în care Stravinsky a dat pentru prima oară această operă şi cînd mi-a revenit plăcerea de a fi recitatoare.

În acest răstimp şi fără să ne fi dat seama de ceea ce se petrecea în propria noastră ţară (aşa cum se întîmplă în toate ţările, chiar şi în cele mai puţin slab dezvoltate) un obscur colonel a ajuns preşedinte al Republicii. Şi de îndată, Borges s-a trezit numit inspector al vînzării păsărilor comestibile în pieţele din Buenos Aires. Numire originală pentru un scriitor. Dar epoca peronistă a fost plină de originalităţi de acest soi — nu i se poate nega acest merit.

Surprins — *ma non troppo* — Borges a întrebat pe un înalt funcţionar cum de putuse să fie numit într-un astfel de post, cînd erau treizeci sau patruzeci de funcţionari care ar fi putut să se descurce mai bine decît el. Înaltul funcţionar i-a răspuns:

— Ai fost de partea Aliaţilor în timpul războiului?

— Da, a răspuns Borges.

— Atunci, ce mai vrei?

Acolo ajunsesem.

Puţină vreme după aceea, Borges s-a văzut silit să renunţe la această nouă îndeletnicire a lui. Asociaţia de Cultură Engleză şi-a dat seama, din fericire, că Borges era el însuşi o pasăre, dar una « rară », nu tocmai nimerită să se ocupe de vînzarea păsărilor de rînd. Drept care i-a propus o catedră de literatură. Împărtăşind punctul de vedere al asociaţiei, *Colegiul Liber de Studii Superioare* a cerut fostului inspector al curcilor şi bibilicilor să ţină o serie de conferinţe despre scriitorii englezi şi nordamericani, conferinţe care aveau să-i îngăduie să mănînce sus-zisele păsări. Astfel s-a lansat Borges într-o aventură pe care nu se socotea în stare s-o ducă la bun sfîrşit şi care îi şi displăcea: să ţină conferinţe şi cursuri. Nevoit, silit chiar, a început o carieră pe care nu a mai părăsit-o, spre cel mai mare folos al celor care-l ascultă. Astăzi Borges nu se mai mărgineşte la literatura engleză şi la cea americană,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

El tratează și alte teme, vorbește fără note și chiar de-a dreptul în englezește, dacă acest lucru înlesnește înțelegerea elevilor săi.

Marele Premiu de Onoare al Societății Scriitorilor Argentinieni a fost creat în acea epocă, dar ca o compensație pentru Borges, căruia nu i se decernase *Premiul Național de Literatură* care i s-ar fi cuvenit. *Sur* a publicat cu acel prilej un număr special, intitulat *Dreptate a fost făcută lui Borges. Grădina cărărilor care se despart* a apărut în 1941 în Editura *Sur*. În Mexic, Borges a publicat un volum intitulat *Las Antiguas Literaturas Germanicas* (în colaborare cu Delia Ingenieros) și un manual de *Zoologie Fantastică*.

Este poate locul să amintesc că Borges a scris mai multe cărți în colaborare cu marele său prieten Adolfo Bioy Casares și cu sora mea, Silvina Ocampo. În primul rînd o *Antologie a literaturii fantastice* (1940). Scormonindu-mi amintirile, am dat peste un amănunt, vechi de mai mulți ani și de care principalii interesați nu au nici o cunoștință. Pe vremea cînd Bioy Casares nu era încă decît Adolfita, mama lui a venit într-o zi la mine să-mi vorbească îndelung despre intențiile literare ale fiului ei adolescent, fiu unic în a cărui admirație era. Era neliniștită și mîndră. Întrebîndu-mă care dintre scriitorii argentinieni ar putea să-i dea sfaturi și să se ocupe de el, i-am răspuns fără șovăire: Borges. « Ești sigură? » a stăruit ea. « Absolut sigură » i-am răspuns.

Nu mă înșelam. În ciuda deosebirii de vîrstă, între cei doi avea să se nască o mare prietenie. Presimțisem această prietenie dar nu mi-o putusem închipui atît de puternică, nici că sora mea avea să se mărite cu Bioy Casares și că Borges avea să intre în casa lor ca la el acasă.

În 1941 cei trei complici publică o *Antologie Poetică Argentiniană*. Complici, fiindcă îi socotesc oarecum arbitrari în alcătuirea ei. De altfel, în această privință, sînt și ei de aceeași părere cu mine.

În anul următor, Borges și Bioy Casares publică, sub pseudonimul H. Bustos Domecq: *Seis problemas para don Isidro*.

Borges pretinde că întîiul gînd al autorilor fusese să scrie un roman polițist . . . dar că s-a transformat repede, pe parcurs, în operă satirică, personajele punînd stăpînire pe autori. În 1946, sub același pseudonim, a apărut *Dos fantaslas memorables* și sub pseudonimul Snorey Lynch: *Un modelo para muerte*.

Iată-i pe amîndoi în lumea romanului polițist, pe aceste cărări împletite. O altă antologie a lor va fi: *Los mejores cuentos policiales*. Și, în 1951, o a doua *Antologla de cuentos policiales*. În 1953, *Cuentos breves y extraordinarios*. (În 1940, *Sur* a publicat *El libro del cielo y de la tierra*. O carte de literatură *gaucho* s-a născut din aceeași colaborare).

Nimic nu este veșnic, îndeosebi dictatorii (deși, în vremea lor, totul ți se pare o cumplită veșnicie). Într-o bună zi, colonelul a spălat putina. Atunci Borges a început să primească onorurile care i se cuveneau: doctor *honoris causa* al Universității din Cuyo (1956), Profesor de literatura engleză și nord-americană la Facultatea de Litere. Dar cel mai important lucru pentru el care visează să trăiască într-o pădure de cărți, a fost numirea ca director al Bibliotecii Naționale. Din nefericire, vederea l-a trădat ca și pe celălalt director al Bibliotecii, Paul Groussac. Ne-o spune în *Poema de los dones: Stăpîni ai acestei cetăți a cărților au fost făcuți / niște ochi fără lumină care citesc doar / în bibliotecile visurilor . . . / / Un rege moare de foame și de sete (spune o poveste grecească) / printre fructe și fîntîni. / Eu ostenesc fără țel hotarele / acestei înalte biblioteci oarbe. / / Cînd te gîndești că-mi închipuiam paradisul / sub chipul unei biblioteci . . . / Groussac și Borges privesc / această lume dragă care se deformează și se stinge / într-o palidă cenușă vagă / și se contopește cu visul și cu uitarea.*

Această grea încercare, faptul de a nu mai putea să citească, înspăimîntător pentru cineva care din copilărie trăia prin cărți, Borges a primit-o cu o tărie pe care nu

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

izbutesc s-o slăvesc îndeajuns. Dar cum o uriașă bogăție se afla adunată în lumea sa interioară, o nesfîrșită acumulare de imagini, pierderea vederii nu-i mai lipsește chiar atît de mult. Chiar cînd vedeau, ochii lui stranii priveau fără să vadă fiindcă, întocmai ca acele corăbii negre de care ne vorbește *El Hacedor*, ei au căutat întotdeauna pe marea nevăzutului o insulă neprețuită.

El Hacedor este culegerea publicată de curînd de Borges. În paginile acestui volum se amestecă și se contopesc mulți din acei Borges deosebiți dar întotdeauna identici din care este alcătuit. El a spus despre el însuși: « Din toate cărțile pe care le-am dat la tipar, cred că niciuna nu este atît de personală ca acest mănunchi dezordonat de lecții și de idei tocmai pentru că e plin de reflexe și de interpolări.

Eseurile și povestirile lui Borges au fost întotdeauna scurte. Și această scurtime surprinde la un scriitor ca el, întotdeauna pe cale de a se revărsa ca un izvor pe care nimic nu-l poate opri.

Acum, Borges studiază literatura anglo-saxonă cu un grup de studenți. Intenționează să publice curînd o *Historia de los origines de la literatura inglesa*. Pregătește de asemenea, pentru *Sur*, o antologie în care vrea să demonstreze că temele literare se reîntorc sub diferite forme la diferite epoci, cu o fidelitate de păsări călătoare.

Deunăzi, l-am întrebat cine dintre oamenii pe care i-a cunoscut sau scriitorii pe care i-a citit a avut mai multă înrîurire asupra lui. « Macedonio Fernández », mi-a răspuns el. Macedonio era un prieten al tatălui său. Un om cu o vervă strălucitoare. El a influențat pe Borges mai curînd prin conversațiile avute cu el decît prin scrierile lui. Borges face haz și acuma cînd își amintește de exclamația lui Macedonio într-o zi în care discutase în fața lui despre Victor Hugo pe care-l admira și-l admiră încă: «Nu-mi vorbi de acest nesuferit marsiliez!» Faimosul « hélas » al lui Gide, de care Macedonio nu știa nimic, se transformase în « marsiliez nesuferit ».

O veste mare pentru noi. Borges are de gînd să scrie despre revoluția din 1955.

Îmi spune, de asemenea, că gusturile și părerile lui s-au schimbat. El admira literatura polițistă pentru mecanismele ei complicate. Astăzi nici aceste mecanisme, nici inteligența nu-l mai interesează. Marile cărți nu se folosesc de ele. Înțelepciunea este mai importantă decît inteligența. *Gustul de a te ului pe tine însuți trece repede.* Nu mai preferă pe Quevedo lui Cervantes, pe Lugones ui Ruben Darìo, pe Chesterton lui Shaw. *Mi se pare acum că m-am înșelat*, spune el cu privirea aceea a lui care vede mult mai multe lucruri decît noi.

Cunosc puțin literatura de azi — adaugă el — *de cinci ani nu mai citesc nimic*. Conrad, Henry James, Shaw, revin mereu în conversațiile sale. Aceștia sînt autorii lui din acest moment.

În treizeci de rînduri admirabile, Borges se definește el însuși în *El Hacedor*, unde încearcă să dea un fel de « definiție a lui Borges »: *Spinoza a înțeles că orice lucru tinde să persevereze în ființa sa: piatra vrea veșnic să fie piatră și tigrul tigru. Eu trebuie să rămîn în Borges, nu în mine (dacă totuși e adevărat că reprezint ceva) dar mă recunosc mai puțin în cărțile sale (acelea ale lui Borges) decît în multe altele . . . Acum cîțiva ani, am încercat să mă scap de el și am trecut de la mitologiile de mahala la jocurile cu timpul și infinitul. Dar acum tocmai aceste jocuri sînt ale lui Borges și va trebui ca eu să născocesc altceva. Astfel, viața mea este o fugă, și eu pierd totul și totul aparține uitării sau celuilalt.* — Nu știu care din noi doi a scris această pagină. Fiindcă jocul tău, Borges, este cine-pierde-cîștigă. Sigură sînt de un lucru: în mine tu nu vei mai pierde. Nu știu nici căruia din doi vorbesc. Dar, crede-mă, amănuntul acesta nu are nici o importanță.

În românește de I. IGIROȘIANU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ȘTEFAN AUGUSTIN DOINAȘ

JORGE LUIS BORGES
sau
gîlceava cărturarului cu lumea

Încercînd să-l afilieze pe Jorge Luis Borges unei « familii de spirite », cititorul care consultă studiile și articolele publicate despre marele scriitor argentinian rămîne perplex : pentru Roger Caillois, traducătorul său în franceză, Borges e un « enciclopedist » pe linia lui Jules Verne, Arnold Toynbee și Saint John Perse ; Ventura Doreste vede în el un Quevedo « corectat » de lecturi din Thomas de Quincey, Stevenson și Chesterton ; Manuel Dusan îl consideră urmaș al lui Lugones, Gomez de la Serna, Huidobro și Apollinaire ; cei care-i examinează ideile filozofice citează pe Platon, Plotin, Nicolaus de Cusa, Hobbes, Berkeley, Hume, Schopenhauer, Nietzsche ; alții îi găsesc afinități elective cu Poe, Valéry, Sterne, Wilde, Léon Bloy ; în fine, Rafael Gutierrez Girardot indică linia : Mallarmé, Proust, James Joyce, Hermann Broch, Robert Musil, Kafka. Nu sumedenia de nume e surprinzătoare aici, ci diversitatea coordonatelor intelectuale și literare pe care le implică. Ce legătură poate să existe, de pildă, între Jules Verne și Mallarmé, între Lugones și Wilde, între Platon și Musil?

Iată însă că e destul să citim cu atenție un « eseu » al lui Borges însuși, pentru ca perplexitatea să se risipească. Scriind despre « precursorii lui Kafka », acest spirit paradoxal spune că autorul *Procesului* vine din ... Zenon din Eleea, din Han Yu, scriitor chinez din secolul al IX-lea, din Kierkegaard, din poetul englez Browning, din Léon Bloy și din lordul Dunsany ; și continuă : « Dacă nu mă înșel, textele disparate pe care le-am amintit seamănă cu Kafka, dar nu seamănă de loc între ele. Faptul din urmă e cel mai semnificativ. În fiecare din aceste bucăți, se găsește, într-un anume grad, singularitatea lui Kafka, dar dacă Kafka n-ar fi scris, nimeni n-ar fi putut să-și dea seama». Și mai departe : « Cuvîntul *precursor* este indispensabil vocabularului critic, dar se cade ca el să fie purificat de orice connotație de polemică sau de rivalitate. Fapt este că fiecare scriitor *își creează* precursorii săi. Aportul său modifică concepția noastră despre trecut la fel ca și cea despre viitor. E vorba de un tip de relație în care identitatea sau pluralitatea oamenilor nu mai are nici o importanță». *(Otras Inquisiciones)*.

Într-adevăr, nenumăratele nume de filozofi, savanți, istorici și literați care pot fi — și care *trebuie* — rostite în legătură cu Borges nu impietează de loc asupra *singularității*, asupra *originalității* sale. Acestui mare cărturar, a cărui formație culturală se împlinește din cercetarea filozofilor greci și moderni (Berkeley și Schopenhauer îndeosebi) a ereziarhilor fără număr din Evul Mediu, a gînditorilor gnostici și eso-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

terici, a comentatorilor musulmani ai lui Aristotel, a scalzilor nordici, a filozofiei patristice şi a matematicilor sperioare, a literaturilor de limbă spaniolă şi anglo-saxonă etc. etc., acestui adevărat *Doctor universalis* îi face mare plăcere să-şi etaleze erudiţia, îndreptată mai ales spre ceea ce e bizar, sofisticat, straniu. Vanitate de intelectual sau preţiozitate alexandrină? În termenii acestei alternative, răspunsul e uşor de dat, dar el ar fi nedrept. Căci Borges *cochetează* cu erudiţia. O dovedesc faimoasele şi suculentele sale falsuri: citarea de nume de autori şi de titluri de cărţi deopotrivă de inexistente, referinţele născocite de el însuşi, citatele apocrife, — toate amestecate inextricabil cu opere de autori reali, cu texte reproduse în mod riguros. Uluitoarea erudiţie a lui Borges se hrăneşte deopotrivă dintr-o cunoaştere enciclopedică autentică şi din voluptatea rafinată a truculenţei cărturăreşti, a mistificării istoriei şi literaturii — iar acest amestec savant de real şi imaginar exprimă o concepţie asupra lumii şi, bineînţeles, asupra artei.

Mitul central, cel mai semnificativ al întregii literaturi borgesiene — care consacră genul *fantasticului metafizic* — este «ficţiunea» intitulată *Tlön Uqbar Orbis Tertius*. O societate secretă din secolul al XVII-lea, care a jurat să rivalizeze cu un Dumnezeu a cărui existenţă o nega, inventează mai întîi o ţară imaginară din Asia Mică, numită Uqbar; savanţii şi artiştii acestei ţări imaginează, la rîndul lor, o întreagă planetă — Tlön — alcătuind apoi enciclopedia ei, pe care o răspîndesc, în mod discret, în lumea noastră. Trăsăturile fundamentale ale culturii şi civilizaţiei tlöniene sînt următoarele: concepţia filozofică a locuitorilor este idealismul absolut, de nuanţă panteistică; singura ştiinţă practicată este psihologia, căci — o dată ce realitatea este ideală — orice raport între fapte devine un fenomen de asociere psihică sau de memorie; limbile vorbite pe această planetă sînt compuse exclusiv din verbe sau adjective (substantivele nefiind decît aglomerări de senzaţii); viaţa practicată se desfăşoară aproape ca pe pămînt; cu deosebirea că tlönienii au posibilitatea de a creea orice obiect «real» prin simplul fapt de a-l dori; atare obiecte se numesc *hroniruri*, ele sînt un fel de cristalizare a gîndirii, şi posedă proprietatea de a putea fi multiple rămînînd totuşi unicate, succedîndu-se ca propria lor imagine; literatura, în fine, este redusă la imagine: ea îşi este sieşi subiect, se reflectă pe ea însăşi, înlocuind lumea reală evocată în mod obişnuit în romanele şi poemele noastre prin labirintul fictiv al Literelor [1]. Povestirea lui Borges se încheie cu o constatare alarmantă: lumea imaginară conţinută în Enciclopedia Tlön începe să «curgă» aproape pe nesimţite în spaţiul terestru care se vede treptat inundat de *hroniruri;* tlönizarea totală a Terrei este, aşadar, doar o chestiune de timp . . .

Tlön Uqbar Orbis Tertium reprezintă, fără îndoială, profesia de credinţă idealistă a lui Borges, reluată de altfel în multe eseuri şi «ficciones». Dar — după cum subliniază un comentator ca Maurice Jean Lefebre (în revista *L'Herne*, 1964, caiet consacrat în întregime scriitorului argentinian) într-un inteligent şi spiritual articol intitulat «Cine a scris Borges?» — autorul ne previne, în acelaşi timp, că idealismul absolut este o teorie «irefutabilă şi totodată de nesuştinut». «Irefutabilă . . . dacă orice obiect, aşa cum George Berkeley ne demonstrează pe îndelete în Tratatul său, nu e decît un obiect al *Gîndirii* şi nu poate avea existenţă în afara spiritului care-l concepe. De nesuştinut, dacă cel mai mare neajuns al idealismului este faptul de a fi trebuit să-l inventăm, de a ne fi permis să-l inventăm. Căci idealismul (ca orice filozofie) e o imagine (mai mult sau mai puţin fidelă) a universului nostru. Dar cine zice imagine enunţă o separaţie de netrecut între ceea ce spiritul îşi reprezintă

[1] Autorii sînt obţinuţi în mod artificial prin combinarea a două sau mai multe opere literare.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

şi realul reprezentat. Dacă tot ceea ce este, este gîndire, atunci tot ceea ce este gîndire e real. Un astfel de univers nu poate fi decît lipsit de orice falie, absolut plin, — şi atunci unde mai încape gîndirea, lipsa, imaginea, iluzia şi speculaţia filozofilor?» Borges însuşi, întrebîndu-se ce deosebire există între un obiect numai dorit sau numai conceput, şi între un obiect *realizat* efectiv prin tehnica *hronirului*, ezită să răspundă, la finele povestirii sale, refugiindu-se în dosul unei fraze de scrib inveterat: Ce-mi pasă ce va deveni lumea, eu mă mulţumesc să revăd o traducere engleză a lui Quevedo ! . . .

Dincolo de corpul doctrinar al unei anumite filozofii, *Tlön Uqbar Orbis Tertius* exprimă o atitudine existenţială: conflictul dintre imaginaţie şi natură, gîlceava Cărturarului cu Lumea. « Primul ciclotron — scrie Michel Carrouges, comentînd această povestire — este imaginaţia umană în care de la începuturile Istoriei se desfăşoară disocierea sistematică a tuturor elementelor, a tuturor formelor, a tuturor forţelor naturii. Astfel, în mijlocul pămîntului sălbatic, s-a format sfera pămîntului cultivat, apoi sfera şi mai mică a pămîntului construit, iar în aceasta modelarea edificiilor şi a conţinutului lor după imaginea spiritelor aztece, chineze, egiptene, gotice, futuriste . . . Robinetul, butonul electric, ascensorul, temperatura plăcută dintr-un avion ce zboară peste pol şi mii de alte obiecte, sînt realizarea exactă a tuturor ficţiunilor din basmele cu zîne. Tlönizarea accelerată a lumii noastre este evenimentul major al Istoriei moderne. De fapt, această tlönizare era în germen din clipa cînd omenirea a început să desemneze prin cuvinte arbitrare şi gratuite peisajele de pe pămînt şi multitudinea fiinţelor. În momentul cînd sfera insolită a obiectelor fabricate, imaginate de către om, cuprinde întreaga suprafaţă a globului, hărţile detaliate ale Lunei şi ale lui Marte ne avertizează că se pregăteşte tlönizarea celorlalte planete din cosmos».

Mitul lui Tlön este, deci, un mit al civilizaţiei şi culturii, transpus în « cheia» unui cărturar obsedat de infolii, pentru care substanţa unei pagini — supremă cristalizare a activităţii Spiritului — se revarsă în univers, modelîndu-l. Fantezia creatoare, facultate ghidată de intelect, despre care Baudelaire — pe urmele lui Poe — spunea că este « producătoare de ireal» şi « cea mai ştiinţifică dintre toate facultăţile», devine la Borges agent al realului: îl configurează şi-l explică în acelaşi timp.

Dacă realul poate fi *creat* în felul acesta, ca imagine, înseamnă că Universul însuşi e o Carte: iată prima viziune asupra lumii pe care şi-o plăzmuieşte Borges. Lumea e o bibliotecă, spune Cărturarul din Buenos Aires, iar descrierea ei — conţinînd în sine aceleaşi contradicţii ca şi viaţa imaginară de pe fantezista planetă Tlön — formează textul unei « ficcion» intitulate *Biblioteca din Babel*. Obsesia Cărţii — vis hrănit cu o rece fervoare de către Mallarmé — vine la Borges din străfundurile copilăriei, de la primele lecturi de basme în casa părintească, în mijlocul unei biblioteci cu « o sumedenie de cărţi englezeşti». « Eu care-mi imaginam Paradisul / ca un fel de bibliotecă», spune el într-o poezie din volumul *El Hacedor*. A imagina Universul ca o bibliotecă înseamnă a opera o dublă restaurare a lui, extrem de preţioasă pentru Borges: mai întîi, a-l scoate din fluxul devenirii, a-l sustrage timpului necruţător (căci o bibliotecă e, în primul rînd, memorie oprită pe loc, fixată, salvată de la ruină); apoi, a-l ordona, a descifra o ierarhie şi o formă în haosul eterogen al lumii sensibile, a opune o ordine, fie ea chiar « fictivă», « asiaticei dezordini a lumii reale». Cartea — ca pentru unul din eroii săi, Dahlman (din povestirea *Sur)* care, simţindu-se ameninţat de a fi omorît, ia un volum din *O mie şi una de nopţi* « ca pentru a-şi ascunde realitatea» — are pentru Borges funcţia de a ne detaşa de real, delectîndu-ne cu ordinea şi savorile unei lumi fictive, singura în care Spiritul se simte într-adevăr în largul lui.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Babelul universului nostru e, aşadar, un turn-labirintic, un turn-bibliotecă, în care se află orînduite *toate* lucrările care pot fi obţinute permutînd — în toate felurile posibile — cele 25 de simboluri ortografice. Rezultă că numărul acestor tomuri, deşi foarte mare (1.312.000 la puterea 25), este totuşi limitat, şi că nu există două volume asemănătoare. Biblioteca ar conţine tot ceea ce ar putea fi scris în tomuri de cîte 410 pagini, în toate limbile imaginabile, în materie de ştiinţă, istorie, utopie, plus lucrările lipsite de orice sens (cele mai numeroase !) şi cataloagele bibliotecii (unul singur adevărat, mii şi mii de cataloage false !). Dar, după cum remarcă acelaşi M.-J. Lefevre, un asemenea catalog nu poate exista: « Să presupunem că volumele sînt aranjate în felul următor: mai întîi toate lucrările a căror primă literă e A, apoi cele a căror primă literă e B, etc. În grupa lucrărilor A, cele a căror a doua literă e A, apoi cele a căror a doua literă e B. Şi aşa mai departe. Se observă imediat că un catalog ar trebui să menţioneze, pentru a descrie şi a situa o lucrare anumită, *toate* literele acestei lucrări. Cu alte cuvinte, catalogul din Babel, pentru a designa fiecare volum, trebuie să reproducă în întregime fiecare volum. Catalogul e deci o a doua bibliotecă identică cu prima şi conţinută în ea. Ceea ce e imposibil prin ipoteză, dacă toate lucrările sînt distincte. Concluzia este că o lume finită şi totală nu-şi poate conţine propria sa imagine». Cu alte cuvinte — şi aceasta e adevărata concluzie care aruncă o lumină revelatoare asupra lui Borges făcînd din el un Cărturar în conflict tacit cu Lumea — literatura fiind o imagine a lumii, e posibilă numai dacă această lume e infinită şi lipsită de sens. Rostul însuşi al literaturii este acela de a oferi o viziune coerentă asupra realului. Lumea noastră — în concepţia lui Borges — nu este decît un amestec inextricabil de real şi imaginar; în condiţiile ei, Cartea este posibilă, ca o virtualitate, ca o imagine incompletă, niciodată încheiată, menită să stabilească un echilibru, oricît de precar ar fi acesta, între finit şi infinit. Ca atare, fiecare carte îşi este sieşi subiect; ea trebuie să cuprindă în sine, măcar ca virtualitate, toate variaţiile posibile, precum şi contrariul lor: ea este, deci, rezultatul unei *ars combinatoria*, ciclice, adică o întreprindere cu caracter esenţialmente problematic, sinteză delicată a Realului şi Posibilului.

Pentru Goya, « somnul raţiunii» năştea monştri. Pentru Borges, trezia Spiritului — bîntuită de propriile sale lumini — naşte « ficţiuni», soluţii posibile ale realităţii. Între acestea, una care-l fascinează pe acest om de bibliotecă este aceea a Autorului unic al tuturor cărţilor lumii. Ideea nu este nouă: Shelley susţinea că toate poeziile culturii umane sînt doar fragmente ale unui singur poem universal; Emerson afirma: « o singură persoană este autorul tuturor cărţilor care există în lume»; iar Valéry ar fi dorit o Istorie a Literaturii înţeleasă ca « o istorie a spiritului în calitatea sa de producător sau consumator de literatură . . . fără ca numele vreunui scriitor să figureze în ea». Idealul lui Borges este o totală depersonalizare a scriitorului, scufundarea lui în anonimatul literar, cu ştergerea oricăror urme de particularitate şi originalitate artistică. Admirîndu-l pe Valéry, el îl admiră în măsura în care acesta a « depăşit trăsăturile distinctive ale unui eu » devenind — ca Shakespeare văzut de William Hazlitt — « nothing in himself». De altfel, ce poate fi mai iluzorie decît originalitatea şi paternitatea literară? Nici o operă nu e originală, de oarece « cantitatea legendelor sau a metaforelor de care e capabilă imaginaţia umană e limitată» ; în schimb, orice operă are un caracter « ecumenic», e universală, oferă o imagine a Totului pentru.toţi.

Cavaler « sans peur ni tache» al ordinei spirituale, Cărturarul din Borges respinge tot ceea ce se înscrie în ordinea obiectivă a naturii, chiar şi hrana sa cărturărească, adică uriaşa bibliotecă a culturii universale. Operele existente au intrat, de ani, de secole, de milenii, în ordinea naturii, a istoriei omenirii. De aceea, acestora Borges

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

le va prefera « ficţiunile» sale, falsa sa bibliotecă în care autorii şi operele născocite de el se bucură de aceeaşi atenţie ca şi cele reale. Căci, după cum remarcă Jean Cassou, imaginaţia lui Borges *nu produce*, ci *inventează* cărţi, punînd bazele unei « biblioteci fictive a omenirii», invadînd lumea cu *hronirurile* sale. Iată orgolioasa ambiţie din totdeauna a Spiritului : aceea de a concura, cu propriile sale plăzmuiri, ordinea încărcată de fatalitate a realului. Ambiţie deşartă, fără îndoială ! Căci odată desprinsă de autorul ei (indiferent dacă s-a născut dintr-un şoc cu realitatea, sau numai din combinaţia savantă şi factice a altor opere), orice operă intră în lanţul fatalităţii universale, se integrează unei ordini obiective şi — pierzîndu-şi libertatea, al cărei rod a fost un timp — urmează linia unui destin stabilit dinafara ei.

Pentru a-i asigura o libertate neîngrădită în viitor, Borges lasă opera în seama *cititorului*, insistînd de nenumărate ori asupra *lecturii* ca act care asigură viaţa operei literare. « Cartea nu este o entitate închisă : e o relaţie, e un centru de nenumărate relaţii», scrie el. Fiecare carte renaşte la fiecare lectură, iar istoria literară este istoria felurilor şi motivelor de a citi, în aceeaşi măsură — dacă nu mai mult — în care e istoria modalităţilor de a scrie (Gérard Genette). « O literatură diferă de alta mai puţin prin text, cît prin felul în care e citită : dacă mi-ar fi dat să citesc orice pagină de astăzi — aceasta de exemplu — aşa cum va fi ea citită în anul 2000, aş cunoaşte literatura anului 2000», zice Cărturarul. De aceea, inventînd autori şi opere el *citeşte în felul său propriu* literatura de acum cîteva secole ; căci invenţiile sale sînt făcute din combinaţii ale unei literaturi *deja existente*. Din punctul său de vedere, e *ca şi cum* aceste opere şi aceşti autori ar fi existat într-adevăr cîndva : din întîlnirea lor s-a născut el, Borges ; aşa cum din întîlnirea — de care vorbeam mai sus —dintre Kierkegaard şi Browning s-a născut Kafka. Dar, dacă acesta e un fapt real, înseamnă că necontenit trebuie să parcurgem *invers* desfăşurarea temporală : cauza este posterioară efectului, « sursa» se află în aval, pentru că — aici — sursa este tocmai confluenţa a două opere într-o sinteză superioară, unificatoare. Aşadar, timpul literar este reversibil, pentru că « în fiecare clipă spiritului nostru i se oferă totalitatea spaţiului literar» (G. Genette). Astfel, Borges ne obligă să spunem că, de pildă, Shakespeare şi Musil sînt amîndoi contemporani : contemporanii noştri şi contemporani unul cu celălalt, şi că influenţa lui Musil asupra lui Shakespeare este egală cu influenţa lui Shakespeare asupra lui Musil.

Asemenea afirmaţii sînt, desigur, paradoxale, dacă nu de-a dreptul şocante pentru profesioniştii « ştiinţei» literare. Adevărul lor e, însă, sîmburele miturilor pe care ni le propune, cu o erudiţie prodigioasă şi cu o candoare dezarmantă, acest Cărturar care se războieşte cu fatalitatea Lumii, acest umanist care nu înţelege să încarce existenţa posterităţii cu autori, opere, valori şi forme gata constituite, ci lasă urmaşilor voluptatea, superioară, de a recreea necontenit ceea ce deja există prin modul în care vor şti *să citească*. În felul acesta, un personaj al său *re-scrie*, la începutul secolului al XX-lea, capodopera lui Cervantes, cuvînt cu cuvînt, şi totuşi altfel decît originalul *(Pierre Menard, autor del Quijote)* căci această « nouă» operă beneficiază de un conţinut cultural diferit. Menard face exact ceea ce a făcut Cervantes, dar el este totuşi *altul* decît marele spaniol. După cum, în *El Inmortal*, personajele Marcus Flaminius Rufus, Joseph Cartaphilus şi troglodítul sînt identităţi diferite, fiind totuşi una şi aceeaşi realitate spirituală creatoare : Homer.

Cu aceasta am ajuns la cele două teme fundamentale ale lui Borges : Timpul şi Arhetipurile.

Claustrat în labirintul bibliotecii sala babilonice, contemplînd cu voluptate şi, poate, cu disperare cotoarele tomurilor a căror « cheie» salvatoare a pierdut-o, asediat de toată această « memorie cristalizată» a umanităţii, Cărturarul nu are în

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

fața sa — din cele trei chipuri ale lui Cronos — decît prezentul imuabil: logic, prin propria sa structură, el e obligat să nege Timpul. Ajutîndu-se de Berkeley (idealismul) și de Leibniz (principiul indiscernabilelor), Borges reia de multe ori această « refutacion del tiempo»: negînd spiritul și materia, negînd spațiul, el ajunge să nege atît succesiunea, cît și simultaneitatea temporală — care i se par o imensă « înșelăciune» — formulînd concluzia « viața e prea săracă pentru a nu fi nemuritoare». Timpul, așa cum spune Schopenhauer, e « ca un cerc care se învîrte la nesfîrșit: arcul care coboară e trecutul, cel care urcă e viitorul; sus, există un punct indivizibil care atinge tangenta și care e prezentul». Crede Borges în această teorie? Se pare că nu. La sfîrșitul savantei sale « Nueva refutacion del tiempo» găsim cea mai emoționantă frază din toată literatura acestui om lucid: « Destinul nostru . . . nu e îngrozitor pentru că e ireal; el e îngrozitor pentru că e ireversibil, pentru că e de fier. Timpul e substanța din care sînt făcut. Timpul e un fluviu care mă duce cu el, dar eu sînt timpul; e un tigru care mă sfîșie, dar eu sînt tigrul; e un foc care mă consumă, dar eu sînt focul. Spre nenorocirea noastră, lumea e reală, iar eu, spre nenorocirea mea, sînt Borges».

Acest strigăt de disperare e al individului uman. Dar Cărturarul nu se oprește la multiplicitatea individuală — care, după el, e aparentă — ci « vede» genul, arhetipul. Arhetipul la care participă timpul este Eternitatea, arhetipul la care participă insul uman e Omul. De aceea, Borges-Cărturarul va subscrie la universul ideal al lui Plotin, care e « un repertoriu ales ce nu tolerează repetiția și pleonasmul», « muzeu imobil și redutabil al arhetipurilor platoniciene» în care nu există indivizi, ci Omul; în care *conservarea lumii* e o *perpetuă creație* (*Historia de la eternidad*). În *El inmortal*, legionarul roman care bea din apele unui fluviu ce asigură nemurirea se identifică cu arhetipul creatorului, devenind Homer: Rufus și Cartaphilus sînt doar avataruri ale acestui arhetip. Studentul indian din *El acercamiento a Almotásim* distinge *reflexele* luminoase ale arhetipului pe fețele mai multor oameni și execută un vast periplu, înainte de a-l găsi. Privighetoarea cîntată de Keats și privighetoarea ascultată de biblica Ruth este una și aceeași privighetoare. (*El ruiseñor de Keats*) Ideea este formulată și mai clar în *El sueño de Coleridge*: după ce arată că fragmentul *Kubla Khan* a fost visat și, apoi, scris în 1797, fără ca poetul englez să știe că palatul cîntat de el a fost visat și construit cu cinci secole mai înainte, Borges conchide: « Cine știe dacă un arhetip încă nerevelat oamenilor, un obiect etern (pentru a utiliza nomenclatura lui Whitehead) nu pătrunde încetul cu încetul în lume? Prima sa manifestare a fost palatul; a doua, poemul. Cine le-ar fi comparat ar fi văzut că ele sînt esențialmente identice».

Pentru ca acțiunea acestor arhetipuri să fie eficace, Cărturarul e tentat să admită existența unui timp circular, sub una din formele impuse de cugetarea umană: fie Marele An al lui Platon, fie *l'Eternel Retour* al lui Nietzsche, fie concepția ciclurilor asemănătoare, dar non identice (Hesiod, Heraclit, Virgiliu, Condorcet, Bacon, Spengler, Emerson etc.). Expresia cea mai succintă aparține lui Marc Aureliu: « Cine a văzut prezentul a văzut toate lucrurile: cele care s-au întîmplat în trecutul insondabil, cele care vor apărea în viitor». Aceasta înseamnă că istoria universală e istoria unui singur om; aceasta înseamnă că Homer, Rufus, Cartaphilus, Iuda Iscarioteanul, Poe, Borges, precum și cel ce scrie aceste rînduri sînt una și aceeași persoană: este punctul de vedere al cuiva plasat ori înlăuntrul tuturor lucrurilor, ori în afara tuturora; deci, al lui Nimeni sau al lui Dumnezeu, care — spune Borges — sînt același lucru.

Unitatea și coerența în Spirit a unui astfel de univers își dezvăluie, mai curînd sau mai tîrziu, contradicțiile lăuntrice. Finit (finitudinea lumii e postulatul de bază al teoriei timpului circular: numai într-o lume cu un număr limitat de elemente o anume combinație se poate repeta!) universul concret « participă» la infinit prin

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

imposibilitatea practică de a fi epuizat şi prin caracterul său neutru: el este, de fapt, un *labirint*, adică un drum în cerc, fără ieşire, în care omul se află necontenit la o răscruce, fără nici un criteriu de a-şi alege cărarea, deoarece şansele sînt absolut egale, lipsite de orice accent axiologic *(El jardin de senderos que se bifurcan, La muerte y la brújula, Abejacán el Bojari muerto en su laberinto* ş.a.). Real (prin realitatea arhetipurilor), universul este ireal prin multiplicitatea avatarurilor individuale: el este ca *un joc de oglinzi* care repetă la infinit aceeaşi imagine *(El inmortal)*. Unitar, fiind Spirit, universul conţine în fiecare din elementele sale totul *(El Aleph)* şi nimic *(La biblioteca de Babel)*: o identitate deplină a contrariilor (reconfortantă în ordinea abstracţiunilor pure, utilă pentru echilibrul cosmic) face ca — în ordinea moralei umane — să avem de-a face cu o adevărată « istorie a infamiei», deoarece fiecare om este şi bun şi rău, va fi şi criminal şi victimă, şi erou şi trădător *(Tema del traídor y del héroe)*, şi ortodox şi eretic *(Los teólogos)*; fiecare om poartă continuu o mască, este o minciună vie, participă deopotrivă la arhetipul Dumnezeu (maximum de determinare) şi la arhetipul Nimeni (minimum de determinare) *(El tintoreto enmascarado Hákim de Merv; El impostor inverosimil Tom Castro)*. Creaţie a Spiritului, permiţînd în sine alte spirite care îl populează cu *hroniruri*, adică cu propriile lor dorinţe cristalizate *(Tlön Uqbar Orbis Tertius)*, universul e obligat să permită la infinit această « integrare»: creator de *hroniruri*, Borges e, la rîndul său, un *hronir* al unui spirit superior, şi aşa mai departe — « un vis într-un alt vis mai mare», cum zice Poe *(Las ruinas circulares)*. Absolutul poate fi atins în urma unui periplu iniţiatic care — figurat în spaţiu — este, de fapt, o explorare de sine; dar, ajuns printre Nemuritori, Rufus îl vede pe Homer sub înfăţişarea unui troglodit incapabil să articuleze un sunet, iar cetatea lor este un labirint răsturnat, imagine cumplită a Absurdului; Almotásim, cel « ascuns», cel îndelung căutat, este şi el în căutarea altcuiva; detectivul Lonrott descoperă al patrulea punct al Pentagramei sacre, dar acesta e chiar locul morţii sale.

Labirintul, oglinzile, măştile, minciuna, visul — iată imaginile în care se traduce, literar vorbind, neliniştea Cărturarului obligat să ia contact cu Lumea şi cu Istoria, cutremurarea lui în clipa cînd constată că el însuşi e real numai în măsura în care e şi ireal. Un « scepticism esenţial» — expresia îi aparţine — caracterizează opera lui Borges, această literatură greu de definit, în care fantasticul şi naraţiunea poliţistă sînt puse în slujba unei explicaţii metafizice. Adevărul? Borges nu pretinde a fi în posesia unui adevăr; el se mulţumeşte a ne comunica, direct sau indirect, *perplexitatea sa metafizică* (încă o expresie care-i aparţine): spaima de neant şi de multiplicitate, oroarea filozofică de a se şti reflectat, de a se şti egal cu contrariul său, angoasa de a rătăci printr-un labirint, de a visa şi de a simţi că e, la rîndul său, visat de altcineva, senzaţia inefabilă că nefiinţa respiră prin el. Literatura sa este perfect acoperită de definiţia pe care el însuşi o dă faptului estetic: « această iminenţă a unei revelaţii care nu se produce» *(La muralla y los libros)*.

•

Orb acum, în mijlocul Bibliotecii Naţionale din Buenos Aires, Cărturarul acesta care face paradă de o erudiţie reală, uneori pedantă, alteori truculentă, lăsîndu-şi operele ca nişte *hroniruri* într-o lume pe care încearcă s-o nege, dar nu izbuteşte decît s-o explice şi, poate, s-o ordoneze, identificîndu-se orgolios cu fiecare din marii oameni ai culturii universale, dar dezbrăcîndu-i de orice personalitate şi făcînd din ei simple ipostaze ale lui Nimeni; arătîndu-ne, ca profetul mincinos din Merv, masca strălucitoare sub care adevărata sa faţă e mîncată de lepra îndoielii şi a ambiţiei de a rivaliza cu Dumnezeu — Cărturarul acesta e, fără îndoială, un personaj borgesian: ultimul său personaj, recognoscibil încă pentru noi înainte ca Borges însuşi să intre în ordinul trogloditilor . . .

CHAGALL: Omul cu marionetele ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

DYLAN THOMAS

Fern Hill

Şi eram tînăr şi ager sub ramurile încărcate de mere,
În preajma casei care cînta, şi fericit aşa cum iarba e verde,
Iar cînd se făcea noapte-nstelată peste vîlcea,
Timpul mă lăsa să strig şi să mă caţăr,
De aur în toiul ochilor săi,
Şi slăvit printre căruţe eram prinţ al cetăţilor de mere,
Şi-am fost, niciodată ca o dată, cel care cu gesturi de stăpîn
Învălmăşea arbori şi frunze
Cu flori de cîmp şi lanuri de-ovăz
În josul rîurilor şi cascadelor de lumină.

Şi cum eram verde şi fără griji, vestit printre hambare
În vesela ogradă cîntînd — căci ferma îmi era casă—
Sub soarele care doar odată-i tînăr,
Timpul mă lăsa să mă joc şi să fiu
De aur în milostivul său belşug,
Şi verde-auriu eram vînător şi păstor, viţeii
Răspundeau chemării mele de corn, vulpile pe dealuri lătrau clar şi îngheţat,
Şi sabatul bătea rar
Făcînd să răsune prundişul pîraielor sfinte.

De-a lungul soarelui era fuga, încîntarea. Fînul
Din cîmpuri — înalt cît casa — fluieratul hornurilor, aerul,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Şi jocul minunat, plin de sevă,
Şi focul verde ca iarba.
Iar noaptea, sub stelele simple
Cînd alergam să mă culc, bufniţele purtau în alte locuri ferma
Şi de-a lungul lunii auzeam — binecuvîntate printre grajduri — stridenţele nopţii,
Amestecîndu-se-n zbor cu fînul din clăi, şi caii
Fulgerînd în beznă.
Şi-apoi, să mă trezesc, şi ferma ca un călător alb de rouă,
Întors acasă, cu cocoşul pe umeri era toată numai strălucire,
Era Adam şi fecioara,
Cerul îşi aduna tăriile
Şi soarele se rotunji chiar în aceea zi.
În locul dintîi, rotitor; caii sub vrajă ieşind calzi
Din grajdurile nechezătoare şi verzi,
Pe cîmpurile laudei.

Slăvit printre vulpi şi fazani, în preajma casei vesele
Sub norii proaspăt înjghebaţi, şi fericit cît mi-era inima de lungă,
Sub soarele care se năştea mereu
Alergam pe căile mele fără grijă,
Dorinţele-mi zburdau prin fînul cît casa de mare
Şi de nimic nu-mi păsa, în îndeletnicirile mele sub cerul albastru,
Pe care timpul ni le îngăduie, în vîrtejul lui melodios, atît de puţine,
În astfel de cîntece matinale,
Înainte de-a-l urma copiii verzi, de aur,
Dincolo de cuprinsurile harului.

Şi nu-mi păsa, în acele zile albe ca mieii, că timpul mă purta
Pe umbra ascuţită a mîinii, pînă în podul plin de rîndunele,
Pînă la luna care mereu răsare,
Şi nici că, ducîndu-mă la culcare,
Aveam să-l aud cum zboară cu lanurile înalte,
Şi să mă trezesc în ograda plecată pe veci din ţara-fără-copii.
O, cînd eram tînăr şi ager în milostivul său belşug,
Timpul mă încătuşa — verde şi totodată murind —
Deşi cîntam în lanţurile mele, asemenea mării.

În româneşte de MATEI CĂLINESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Dragoste într-un azil

A venit o străină
Să împartă cu mine odaia, lunatică,
O fată nebună ca păsările.

Zăvorînd noaptea porții cu brațu-i de pene
Legată în patul răscolit
Înșeală casa închisă cerurilor chemînd norii

Şi o înșeală umblînd prin odaia cumplită
Stăpînă ca morții,
Plutește peste visatele oceane ale saloanelor de bărbați.

A venit posedată
De lumina ce zămislește trecînd prin zidul puternic,
Posedată de ceruri

Doarme în troaca săracă și rătăcește în praf
Aiurînd liberă
Pe scîndurile casei de nebuni tocite de lacrimile mele neostenite.

Şi în sfîrșit condus de lumină în brațele ei
Pot fără greșeală
Să îndur viziunea dintîi care a aprins stelele.

În românește de MIRON CHIROPOL

A trecut o durere

A trecut o durere
De cînd ea pe care o îmbrățișam, carne și floare,
Lovită de ape, de spinul cu tăișuri de coasă,

De vîntul infernului și mare,
O tulpină întărindu-se, croindu-și drum în întunericul turnului,
Trandafir fecioară și bărbat,
Sau, ridicată asemeni unui catarg, venus, din potirul vîslașului
S-a înălțat spre soare;

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Dar cine e durerea mea,
O crisalidă desfăcînd-o fierul
Spulberată de armă, mugurele de plumb
Străpuns prin frunză,
Cea care înfăşura nuiaua lui aaron,
Trandafir zămislit să pedepsească,
Cornul de pulbere şi burduful de apă la şerparul
Odihnind sub coaste.

Şi ea care zace
Asemenea exodului lespede din grădină,
Semn al mîniei crinului pe inelul ei,
A îndurat sub trecere
Otgoanele moştenirii, războaiele împăcării,
Cele douăsprezece triunghiuri ale vîntului heruvim
În ţărînă şi pe nisip
Desenînd într-una.

Cine atunci este ea,
Ea care mă îmbrăţişează? Marea oamenilor din ea se trage,
Ea izgoneşte tatăl din tabăra cezarină;
Vizuinele formei
Dau formă născuţilor ei cu glasul lung al apei,
Pe ea o am,
O spune mormîntul ţărănesc săpat în iubire
Ce se ridică în faţa întunericului.

Noaptea e aproape,
O umbră nitrică o atinge, timp şi acid;
Îi spun: înainte să-i arunce cocoşul soarelui
Oasele în foc,
S-o lase să-şi adulmece morţii, prin sămînţă şi tăcere
Să le întunece marea
Ca să-i citească în palmă cu ochii lor ascunşi de ţigani,
Închizîndu-i pumnul.

În româneşte de I. DRAGOMIR

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Vizitatorul

Mîinile îi erau ostenite, deşi toată noaptea zăcuseră peste cearceafurile patului şi nu le dusese decît pînă la gură şi la inima sălbăticită. Vinele curgeau, rîuri albastre bolnave, în marea albă. Laptele aburea alături într-o ceaşcă ciobită. Mirosi dimineaţa, ştiind că în ogradă cocoşii îşi trag capul spre spate să cînte soarelui. Ce erau cearceafurile din jur altceva decît pînzele care acoperă morţii? Ce era ceasul cu vocea grăbită, ticăind între fotografiile mamei şi soţiei moarte, altceva decît glasul unui vechi duşman? Timpul era destul de milostiv să lase soarele să-i scalde patul în lumină şi nemilos alungîndu-l cu bătăile sale cînd venea noaptea şi avea şi mai multă nevoie de lumina roşie şi căldura limpede a soarelui.

Rhianon îngrijea un om mort, şi lipi buza ciobită a ceştii de buzele moarte. Nu putea să fie inimă ceea ce bătea sub coaste. Inimile nu bat în cei morţi. Pe cînd zăcuse gata să i se ia măsurile şi aşteptînd acidul, Rhianon îi despicase pieptul cu un cuţit de carte, smulse inima şi puse în loc ceasul. O auzi spunînd pentru a treia oară, Bea laptele bun. Şi, simţindu-l cum lunecă acru peste limbă şi cum mîna ei îi mîngîie fruntea, înţelese că nu murise încă. Trăia. De multe mile lunile se scurgeau în ani, rotunjind zilele uscate.

Astăzi Callaghan se va aşeza şi îi va vorbi. Auzi în creier glasul lui Callaghan şi al lui Rhianon războindu-se pînă ce adormi şi gustă sîngele cuvintelor. Mîinile îi erau ostenite. Se gîndi la trupul său lung şi alb numărînd coastele care-i străpungeau pieptul. Mîinile ţinuseră alte mîini şi zvîrliseră o minge în înaltul cerului. Acum erau mîini moarte. Putea să le răsucească în jurul părului şi să le lase să se odihnească nemişcate pe burtă sau să le piardă în vîlceaua dintre sînii lui Rhianon. N-avea importanţă ce făcea cu ele. Erau tot atît de moarte ca braţele ceasului, şi se mişcau mecanic.

Să închid ferestrele pînă se încălzeşte soarele? întrebă Rhianon.

Nu mi-e frig.

Ar fi vrut să-i spună că morţii nu simt nici frigul nici căldura, soarele şi vîntul nu pot niciodată pătrunde prin hainele de pe ei. Dar ea ar fi rîs în felul ei blînd şi l-ar fi sărutat pe frunte spunîndu-i, Peter, ce te întristează? Într-o zi ai să te scoli şi ai să ieşi la plimbare. Într-o zi se va plimba pe colinele Jarvis, ca umbra unui băiat şi va auzi oamenii spunînd, Uite se plimbă stafia lui Peter, un poet care murise cu ani de zile înainte de l-au îngropat.

Rhianon îi ridică cearceafurile pînă la umeri şi-i dărui sărutul dimineţii, şi luă cana ciobită din odaie.

Cu o pensulă un om trăsese o dungă de vopsea sub soare şi zugrăvise o mulţime de cercuri în jurul cercului soarelui. Moartea era un om cu o coasă, dar în ziua aceea de vară n-avea să fie tăiată nici o tulpină vie.

Bolnavul îşi aştepta vizitatorul. Peter îl aştepta pe Callaghan. Odaia lui era o lume într-o lume. În el însuşi se învîrtea o lume, mereu-mereu, răsărea în el un soare şi apunea o lună. Callaghan era vîntul de apus şi Rhianon izgonea răceala vîntului de apus, aidoma unui vînt din Tahiti. Lăsă mîna să i se odihnească pe cap, piatră pe piatră. Niciodată nu sunase atît de îndepărtat glasul lui Rhianon ca atunci cînd îi spusese că laptele acru era bun. Ce era ea altceva decît o iubită vorbind nebuneşte iubitului ei sub un sicriu de haine? În timpul nopţii cineva îl întorsese pe spate şi îl golise de toate lăsîndu-i doar o inimă falsă. Cea de sub armura coastelor nu era a lui, şi nici zvîcnirea venei din picior. Braţele lui nu mai erau în stare să-şi execute mişcările şi nici să descrie un cerc în jurul unei fete să o apere de vînturi

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

şi de tîlhari. Nimic nu era mai departe sub soare decît propriul său nume, şi poezia era un şirag de cuvinte atîrnînd de un băţ. Schiţă cu buzele o bulă mică de sunete şi rotunjind-o rosti un cuvînt.

Nu există mîine pentru morţi. Nu putea să-şi închipuie că după ce va mai trece o noapte cu somnul ei, viaţa va izbucni din nou ca o floare prin crăpăturile unui sicriu.

În jurul lui se întindea odaia. Din rame asemănările amăgitoare ale unor femei îl priveau de sus. Acela era chipul mamei, fotografia aceea aproape îngălbenită şi ovală în rama de aur vechi, cu părul rărindu-se. Şi alături de ea, Maria, moarta. Deşi Callaghan sufla cu putere, zidurile din jurul Mariei nu se vor prăbuşi niciodată. Se gîndi la ea aşa cum fusese, îşi aduse aminte de Peter al ei, dragul ei Peter, şi de ochii ei zîmbitori.

Îşi aminti că nu mai zîmbise din acea noapte, acum şapte ani, cînd inima i se zbătuse atît de violent în trup încît se prăbuşise. Ce tărie fusese în apusul de necrezut al soarelui. Deasupra dealurilor şi acoperişului treceau mari lunile, şi vara urma primăverii. Cum de trăise şi aşa, cînd Callaghan nu era să spulbere pînzele de păianjen ale lumii cu un strigăt puternic şi Rhianon să-l înconjoare cu gingăşia ei? Dar morţii nu au nevoie de prieteni. Privi furiş peste capacul răsturnat al sicriului. Ţeapăn şi drept, un om de ceară îl privi la rîndu-i. Luînd bănuţii de pe ochii aceia morţi îşi contemplă propria sa faţă.

Creează carton pe carton, strigase, înainte ca să-ţi dărîmi cu suflarea colibele de mucava, cu un singur răget din fundul plămînilor. Cînd veni Mary, nu exista nimic între schimbările zilelor, doar divinitatea pe care o clădise în jurul ei. Copilul lui o ucise pe Mary, în pîntec. Îşi simţi trupul prefăcîndu-se în abur, şi oamenii care fuseseră odată uşori ca aerul umblau prin el şi peste el cu potcoave de metal.

Începu să strige, Rhianon, Rhianon, a venit cineva şi m-a lovit în coaste. Pic, pic curge sîngele în mine. Rhianon, strigă el.

Ea se grăbi să urce treptele şi rînd pe rînd îi şterse lacrimile de pe obraj cu mîneca rochiei.

Zăcea liniştit pe cînd ziua se împlinea şi se maturiza prefăcîndu-se într-o amiază nobilă. Rhianon se apropia şi se depărta, rochia ei, o adulmecă pe cînd ea se plecă asupra lui, mirosind a trifoi şi lapte.

Cu o uimire nouă îi urmări mişcările răcoroase în jurul odăii, unduirea mîinilor ei pe cînd o ştergea de praf pe moarta Mary, în ramă. Cu astfel de uimire, gîndi el, urmăresc morţii mişcările celor sprinteni, zărind florile de sub pielea vie. Ar fi trebuit să cînte trecînd de la cămin la fereastră, aşezînd lucrurile aşa cum trebuie, sau să îngîne ca o albină în timpul lucrului. Dar dacă ar fi vorbit, sau rîs, sau ar fi atins cu unghiile metalul subţire al sfeşnicelor, scoţînd un clinchet de clopot, sau dacă odaia s-ar fi umplut dintr-o dată cu foşnetul păsărilor, ar fi plîns iarăşi. Îi făcea plăcere să privească valurile nemişcate ale aşternutului şi să se socotească o insulă undeva în mările sudului. Pe această insulă cu plante bogate, miraculoase, seminţele devenite fructe atîrnau de copaci şi, mai mici decît merele, cădeau cu vînturile Pacificului în ţărînă, să zacă acolo şi să adăpostească melcii de vară.

Gîndindu-se la insula aşezată undeva în grotele sudului, se gîndi la apă şi tînji după apă. Rochia lui Rhianon, foşnind în jurul coapselor, amintea de zgomotul moale al apei. O chemă şi îi atinse pieptii rochiei, simţind apa în mîini. Apă, îi spuse, şi-i povesti cum, pe cînd era copil, se întinsese pe stînci desenînd cu degetele siluete răcoroase pe luciul ochiurilor de apă. Îi aduse apă într-un pahar şi îi ţinu paharul la înălţimea ochilor, să poată vedea odaia aşa, printr-un perete de apă. Nu bău,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

şi ea puse paharul de-o parte. Îşi închipui răcoarea de sub mare. Acum, într-o zi de vară devreme după amiază, dorea din nou ca apa să-l cuprindă strîns, să nu fie o insulă aşezată deasupra apei ci un loc verde dedesubt, iscodind în jur o peşteră ameţitoare. Se gîndi la cîteva cuvinte răcoroase şi făcu un vers despre un măslin care creştea sub un lac. Dar copacul era un copac de cuvinte, şi lacul rima cu alt cuvînt.

Aşează-te şi citeşte-mi, Rhianon.

După ce mănînci, spuse ea, şi-i aduse de mîncare.

Nu putea să-şi închipuie că ea coborîse în bucătărie şi cu mîinile ei pregătise hrana. Plecase şi se întoarse cu mîncare tot atît de simplu ca o fecioară din Vechiul Testament. Numele ei nu însemna nimic. Era un sunet răcoros. Avea un nume ciudat din Biblie. O astfel de femeie spălase trupul după ce fusese coborît din copac, cu degete răcoroase şi îndemînatice, care atinseseră rănile ca zece binecuvîntări. Putea să-i strige, Pune-mi buruieni mirositoare la subţioară. Înmiresmează-mă cu suflarea ta.

Ce să-ţi citesc? întrebă ea cînd în sfîrşit se aşeză lîngă el.

Scutură din cap, orice, atîta timp cît putea s-o audă vorbind şi să nu se gîndească la nimic altceva în afară de unduirile glasului ei.

Ah ! Să pot uşor să mă întind şi uşor să-mi odihnesc fruntea,
Şi uşor să dorm somnul morţii, şi să aud uşor glasul
Lui care umblă în grădină pe vreme de seară

Citi pînă cînd viermele se aşeză pe frunza crinului.

Moartea se pogorî din nou peste mădularele lui, şi din nou închise ochii.

Nu era nici o uşurare din chinga durerii şi nici o eliberare de umbrele morţii care-şi vedeau de treburile lor chiar şi în bezna pleoapelor grele.

Să te trezesc cu un sărut? spuse Callaghan. Mîna lui era rece pe mîna lui Peter.

Şi toţi leproşii se sărutară, spuse Peter, şi căzu pe gînduri întrebîndu-se ce voise să spună prin cuvintele acestea.

Rhianon văzu că n-o mai ascultă şi se strecură afară în vîrful picioarelor.

Lăsat singur, Callaghan se aplecă peste pat şi îşi întinse vîrfurile moi ale degetelor peste ochii lui Peter. Acum e noapte, spuse. Unde ne ducem în seara asta?

Peter deschise din nou ochii, văzu degetele desfăcute şi lumînările strălucind ca florile de mac. Peste odaie plutea teama şi fericirea.

Lumînările nu trebuie stinse, gîndi el. Trebuie să fie lumină, lumină, lumină. Mucul şi ceara nu trebuie niciodată să scadă. Ziua şi noaptea întreagă cele trei lumînări, ca trei fete, trebuie să roşească peste aşternutul meu. Cele trei fete trebuie să mă ocrotească.

Prima flacără dănţui şi apoi se stinse. Callaghan îşi ţuguie buzele de cenuşă deasupra celei de-a doua şi de-a treia făclii. Odaia se întunecă. Unde mergem în seara asta? întrebă el, dar fără să aştepte răspunsul, smulse cearceafurile de pe pat ridicîndu-l pe Peter în braţe. Haina lui era dulce şi jilavă pe faţa lui Peter.

O Callaghan, Callaghan, spuse Peter cu buzele lipite de stofa neagră. Simţii mişcările trupului lui Callaghan, muşchii încordaţi şi cei în repaos, arcuirea umerilor, atingerea pămîntului fugar cu talpa. De sub argila şi calcarul pămîntului ţîşni un vînt pe faţa-i ascunsă. Numai atunci cînd ramurile copacilor îi zgîriară spinarea înţelese că era gol. Ca să nu strige îşi strînse buzele cu tărie, împreunîndu-le peste o cută umedă de carne. Şi Callaghan era gol ca un prunc.

Sîntem goi? Avem oasele şi organele noastre, pielea şi carnea.
O panglică de sînge a fost legată în părul tău. Nu te teme. Ai o pînză de vine în jurul coapselor. Lumea goni pe lîngă ei, vîntul căzu sfărîmîndu-se, biciuind fructele

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

bătăliei sub lună. Peter auzi cîntecul păsărilor, dar nu acel cîntec al păsărilor de pe pervazul ferestrei de la odaia sa. Păsările erau oarbe.

Sînt oarbe? întrebă Callaghan. Au lumi în ochi. În fluieratul lor se află albul şi negrul. Nu te teme. În ouă sub coajă au ochi strălucitori.

Se opri dintr-odată, Peter uşor ca un fulg în braţele lui, şi-l aşeză uşor pe un bulgăre verde de pămînt. Dedesubt se întindea o vale călătorind departe cu încărcătura ei de copaci schilozi şi iarbă într-acolo unde luna atîrna din întuneric de un cordon ombilical. Din pădurea înconjurătoare se auzea pocnetul ascuţit al puştilor şi fazanilor căzînd ca ploaia. Dar curînd noaptea se linişti, înmuind trăgaciul rămurelelor căzute, care se mişcase sub picioarele lui Callaghan.

Luînd aminte la inima bolnavă, Peter duse mîna la coaste dar nu simţi nici urmă din scutul de carne. Vîrfurile degetelor orbecăiau în jurul sîngelui clocotind, dar vinele erau nevăzute. Murise. Acum ştia că murise. Spectrul lui Peter, răsucit de nevăzut în jurul spectrului sîngelui, stătea pe bulgărele său gîndindu-se la noaptea nimicitoare.

Ce vale este aceasta? întrebă glasul lui Peter.

Valea Jarvis, spuse Callaghan. Şi Callaghan murise. Nu se ridica nici un os, nici un fir de păr sub gerul care cădea mereu.

Asta nu e valea Jarvis.

Este valea pustie.

Luna, îndoind şi reîndoind puterea razelor, lumină scoarţele şi rădăcinile şi crengile copacilor din valea Jarvis, gîngăniile harnice din pădure, conturul pietrelor şi furnicile negre călătorind sub ele, prundişul din rîuri, iarba tainică, viermii morţii, neobosiţi sub firele de iarbă. Din vizuinele lor în coapsele dealurilor, ieşiră şobolanii şi nevăstuicile, iepuri albi în lumina lunii, crescînd şi luptîndu-se să coboare dealul să-şi înfigă colţii în beregata vitelor. Nici nu ajungeau vitele să se prăbuşească supte de sînge, că nevăstuicile se îndepărtau fugind şi atunci muştele toate, răsărind din gunoiul ogoarelor, veneau ca ceaţa să acopere trupuri. De acolo din valea pustie se ridica miasma morţii, lărgind nările montane de pe faţa lunii. Acum se prăbuşiră oile şi muştele se năpustiseră asupra lor. Şobolanii şi nevăstuicile bătîndu-se pe carne căzură una cîte una cu răni pentru muştele oilor căscîndu-se dintre perii blanei. Era Peter, dar puţin mai înainte ca morţii, desgoliţi pînă la oasele simetrice, să fie legănaţi sub pămînt de vîntul care sufla mai tare şi mai puternic pe cînd muştele grase cădeau în iarbă. Acum viermele şi gîndacul morţii destrămară firele oaselor, lucrînd la ele cu sîrguinţă şi deşteptăciune, şi buruienile prin orbite şi florile pe pieptul spulberat răsăreau avînd pe frunze culorile proaspete ale vieţii moarte. Şi sîngele care cursese, şiroise peste pămînt întărind firele de iarbă, împlinind seminţele semănate de vînt în drumul lui, în gura primăverii. Deodată toate izvoarele se roşiră cu sînge, vreo zece vine şerpuind toate peste cele douăzeci de cîmpuri închegate cu bulgări de prund.

Devenit umbră, Peter striga fericit. Era viaţă în valea pustie, viaţă în goliciunea lui. Văzu izvoarele şi apa susurînd, cum răsăreau florile din cei morţi, şi firele de iarbă şi rădăcinile creşteau cu vlagă îndoită sub loviturile sîngelui împrăştiat.

Şi se opriră izvoarele. Pulberea morţilor zbură peste primăvară şi îi umplu gura. Praful acoperi apele precum gheaţa murdară. Lumina care fusese numai ochi şi mişcare îngheţă în razele lunii.

Viaţa în goliciunea aceasta, rîse Callaghan alături de el, şi Peter înţelese că arăta cu umbra unui deget spre izvoarele moarte. Dar pe cînd vorbea şi forma inimii lui Peter din timpul în care mai putuse simţi carnea auzea ciocăniturile groazei, ţîşni din prundiş viaţa ca o mie de vieţi, înfăşurată într-un trup de băiat, izbucnind din pîntec. Izvoarele îşi urmară din nou drumul şi lumina lunii, într-o nouă splen-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

doare, străluci deasupra văii mărindu-i umbrele şi trase cîrtiţele şi hîrciogii din iarna lor afară în anotimpul fără de moarte al miezului de noapte al lumii.

Se iveşte lumina peste deal, spuse Callaghan şi îl ridică pe nevăzutul Peter în braţe. Fireşte, mijeau zorile sus, departe, deasupra sălbăticiei din Jarvis, goală încă în lumina apusului de lună.

Pe cînd Callaghan alerga pe muchia dealurilor prin pădure şi peste o ţară voioasă unde copacii fugeau împreună cu el, Peter strigă fericit.

Auzi rîsul lui Callaghan ca uruitul de tunet pe care vîntul îl culege şi îl îndoieşte. Strigăt în vînt, mişcare sub faţa pămîntului. Acum sub rădăcini, acum în vîrfurile arborilor sălbatici, el şi străinul alergau întrecîndu-se cu cocoşul. Peste şi sub gardurile prăbuşite ale luminii se căţărau şi strigau.

Ascultă cocoşul, strigă Peter, şi cearceafurile patului se răsuciră atingîndu-i bărbia.

Cu o pensulă un om trăsese o dungă roşie jos, spre răsărit. Umbra unui cerc în jurul cercului lumii se învîrtea printr-un nor. Îşi trecu limba peste buzele care se îmbrăcaseră miraculos cu piele şi carne.

Avea un gust ciudat în gură, ca şi cum noaptea trecută, acum trei sute de nopţi, ar fi strivit o floare de mac, ar fi băut-o şi ar fi adormit. Zgomotul ştiut al lui Callaghan zăbovea undeva în spatele creierului. Din zori şi pînă seara vorbise de moarte, văzuse un fluture prins în flacăra lumînării, auzise rîsul care nu putea să fi fost ţiuitul urechilor. Cocoşul cîntă din nou şi o pasăre fluieră asemenea coasei în grîu.

Rhianon, cu gîtul gol, suav, păşi în odaie.

Rhianon, spuse, ia-mă de mînă, Rhianon.

Nu-l auzi dar rămase aplecată deasupra patului privindu-l cu o tristeţe de nebiruit.

Ia-mă de mînă, spuse el. Şi apoi: De ce-mi pui cearceaful pe faţă?

Harta dragostei

Aici locuiesc, spuse Sam Rib, fiinţele cu două spinări. Arătă pe harta dragostei, un pătrat de mări şi insule şi continente ciudate cu cîte o pădure de beznă la fiecare capăt. La atingerea lui, insula cu două spinări, de-a lungul ecuatorului, cedă ca pielea subţire a unei răni şi marea de sînge din jur află o nouă mişcare în apele ei. Aici sămînţa, dusă de flux, încolţi pe ţărmurile clocotitoare; grăunţele de nisip se înmulţiră; trecură anotimpurile; vara, cu o furie paternă, coborî spre toamnă şi primele înţepături ale ierbii, lăsînd insula să dea formă, din vizuinile ei, celor patru vînturi.

Aici, spuse Sam Rib înfingîndu-şi degetele în dealurile unei insule mici, locuiesc primele fiinţe ale dragostei. Şi aici, rodul contopirii primelor iubiri, aşa cum le ştia el, cu ierburile care îmbălsămau gesturile verzi, hrănind cu vîntul şi seva lor prima scînteie a dragostei care niciodată, pînă la venirea primăverii, nu găsise răspunsul nervilor în firele alăturate.

Beth Rib şi Reuben urmăriră marea verde din jurul insulei. Fugea printre crestăturile ţărmului ca un băiat prin primele lui peşteri. Sub mare, urmăriră canalele aidoma unui schelet, ce legau insula primelor fiinţe cu uscatul mlăştinos. De ruşinea plantelor pe jumătate lichide răsărind din smîrcuri, a veninului desenat cu creionul, mustind în iarbă, şi a împreunării din mîlul al doilea, copiii roşiră.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Aici, spuse Sam Rib, domnesc două vînturi. Arătă cu degetul triunghiurile subțiri, desenate, ale celor două vînturi, și în colțuri gurile a doi heruvimi. Vînturile călătoreau întotdeauna într-o singură direcție. Se tîrau unul cîte unul peste urîtele mlaștini, mulțumite cînd se aflau în duhul ploii și ninsorii, al suspinelor și al plăcerii durerilor. Vînturile, asemenea unei fete și a unui băiat, se mișcau prin lumea zbuciumată, furtuna mării tîrîndu-se pe sub ei, norii desfăcîndu-se cu furia mișcării, pe pe cînd ei priveau zidul aspru al văzduhului.

Întorceți-vă, rătăcitori sintetici, în laboratorul tatălui, recită Sam Rib, și la vițelul îngrășat din eprubetă. Arătă schimbarea direcțiilor vînturilor, liniile trase cu creionul, călătorind fiecare singur peste marea adîncă, și despărțitura a doua dintre lumile iubiților. Heruvimii suflară mai tare; suflarea celor două vînturi zbuciumate și stropii mării unificatoare înaintau mereu, mereu; pe singura faleză a două țări contopite se așezară vînturile. Două turnuri goale, de pe grăuntele iubirii împărtășite a milioanelor de nisipuri, se amestecară, așa arăta săgeata hărții, într-o singură tărie. Dar săgețile de cerneală le depărtară; două turnuri vlăguite, umede de dragoste, tremurau de groaza primei contopiri, și două umbre palide pîlpîiră deasupra pămîntului.

Beth Rib și Reuben se cățărară pe dealul care arunca o privire de piatră unei văi pustii; mînă-n mînă coborîră dealul fugind, cîntînd pe drum, și își scoaseră jambierele în iarba umedă în primul dintre cele douăzeci de cîmpuri. În vale se afla un spirit care se va rostogoli chiar și atunci cînd toate dealurile și copacii, toate stîncile și izvoarele vor fi îngropate sub moartea Apusului. Aici era primul cîmp unde Jarvis nebunul, cu o sută de ani înainte, își presărase sâmînța în pîntecul unei fete, cheală, care rătăcise venind dintr-o țară depărtată și se culcase cu el în durerile dragostei.

Aici era cel de-al patrulea cîmp, un loc minunat, unde morții puteau să învîrte pe toți cei cu picioarele bete din mormintele uscate sau îngerii căzuți să se războiască în apele izvoarelor. Înfipt mai adînc în pămîntul văii decît ar putea săpa rădăcinile oarbe căutîndu-și tovarășii, spiritul celui de-al patrulea cîmp se ridică din beznă smulgînd adîncul și întunericul din inimile tuturor celor care străbătuseră valea zece sau mai multe mile de la granițele ținutului montan.

În cel de-al zecelea cîmp de la mijloc Beth și Rib și Reuben bătură la ușile caselor, întrebînd unde se află prima insulă înconjurată de coline iubitoare.

Bătură la ușa din spate și primiră o mustrare de spectru.

Cu picioarele desculțe și mînă-n mînă fugiră prin celelalte zece cîmpuri pînă la marginea apelor lui Idris unde vîntul mirosea a plante marine și spiritul văii era umed de ploaia mării. Dar noaptea se pogorî, cu mîna-n șold, și contururi din întinderile îndepărtate ale rîului acum încețoșat desenară aproape de ei o altă formă. Forma unei insule înconjurată de un zid de beznă la jumătate de milă în susul rîului. Pe furiș Beth Rib și Reuben merseră în vîrful picioarelor pînă la clipocitul apei. Văzură forma crescînd, își desprinseră degetele, își scoaseră hainele și goi se avîntară în rîu.

Pe rîu în sus, pe rîu în sus, șopti ea.

Pe rîu în sus, spuse el.

Plutiră în josul rîului pentru că un curent îi trăgea de picioare, dar biruiră curentul și înotară spre insula care tot creștea. Apoi mîlul se ridică de pe albia rîului și porni să sugă picioarele fetei.

Pe rîu în jos, pe rîu în jos, strigă ea, luptîndu-se să scape de mîl.

Reuben prins în alge, se lupta cu frunți cenușii ce-i loveau mîinile, și o urmă înapoi spre marginea văii deschizîndu-se spre mare.

Dar pe cînd Beth înota, apa o înfioră; apa îi apăsă coapsele.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Iubirea mea, strigă Reuben, înviorat de atingerea apei și de brațele algelor.
Și, pe cînd stăteau goi pe cel de-al douăzecilea cîmp, Iubirea mea, sopti Beth. Teama dintîi îi depărtă. Umezi cum erau își îmbrăcară hainele.
Peste cîmp, spuse ea.
Peste cîmpi, spre dealuri și spre casa lui Sam Rib, asemenea unor turnuri vlăguite alergară copiii, nemaiținiîndu-se de mînă, înmărmuriți de mîl și roșind la prima atingere de apă a insulei cețoase.
Aici locuiesc, spuse Sam Rib, primele ființe ale dragostei. În răcoarea unei noi dimineți, copiii ascultau, prea înfricoșați să-și atingă mîinile. Sam Rib arătă din nou dealul rîpos deasupra insulei și urmări înaintarea canalelor scheletice unind mîlul cu mîlul, marea verde cu cea întunecată, și toate dealurile iubirii și insulele într-un singur teritoriu. Aici iarba se împreunează, verdele ce împreunează grăunțele, spuse Sam Rib, și apele, care despart, împreunează și sînt împreunate. Soarele cu iarba și verdele, nisipul cu apa, și apa cu iarba verde, împreunează și sînt împreunate pentru zămislirea, creșterea pămîntului. Sam Rib se împreunase cu o femeie verde, ca unchiul Jarvis cu fata chealǎ; se contopise cu apa purtînd chip de femeie, pentru a zămisli și crește copilul care roșea lîngă el. Arăta de ce mlaștinile se aflau atît de aproape de ființa cu două spinări, locul ființelor îndoite sub un deal tot atît de înalt cît dealul Unchiului care se încruntase noaptea trecută și se înfășurase în pietre. Dealul Unchiului rănise picioarele copiilor, deoarece încălțările și jambierele se pierduseră pentru totdeauna în iarba primului cîmp.
Gîndindu-se la deal, Beth Rib și Reuben rămaseră tăcuți. Îl auziră pe Sam spunînd că dealul primei insule se făcea la coborîș moale ca lîna sau neted ca gheața toboganului. Își amintiră de coborîșul blînd de noaptea trecută.
Dealul blînd, spuse Sam Rib, devine sălbatic la urcuș. Un drum alb de piatră și gheață se desena pe dealul adolescenților pe care puteai desluși pasul lunecos sau urma de sanie a copiilor coborînd; un alt drum la poale se ridica într-o linie de piatră roșie și sînge însemnat cu urmele tălpilor rănite ale copiilor suind. Coborîșul era moale ca lîna. Învins pe insula dintîi, dealul urcușului se înfășoară într-o mantie ascuțită de pietre.
Neuitînd nici o clipă bolovanii cocoșați și pietroaiele din iarbă, Beth Rib și Reuben se întoarseră unul spre altul pentru prima oară în ziua aceea. Sam Rib o făcuse pe ea și dorea să-l formeze și pe el, voia să facă din băiat și din fată laolaltă un cătărător îndoit care să caute insula și să se topească acolo într-o singură putere. Le vorbi din nou despre mîl, dar nu-i sperie. Și capetele cenușii ale algelor se spulberaseră, ca să nu mai poată niciodată umple mîinile înotătorului. Ziua urcușului se terminase; rămînea coborîșul cel dintîi, un deal pe harta dragostei, două ramuri de piatră și măslin în mîinile copiilor.
Rătăcitorii sintetici se întoarseră în noaptea aceea în odaia de pe deal prin peșteri și cămări pînă la acoperiș, deslușind acoperișul stelelor, fericiți și cu mîinile împreunate. Acolo se întindea valea pustie în fața lor și iarba celor douăzeci de cîmpuri hrănea vitele; vitele nopții umblau pe lîngă gardurile de mărăcini sau lăpăind apa caldă a Idrisului. Beth Rib și Reuben coborîră dealul în fugă, pietrele moi rămaseră neclintite sub picioarele lor; mai repede, alergară în jos pe coasta Jarvis, cu vîntul mușcîndu-le părul iar miresmele mării întîmpinîndu-le nările tremurînde, din nord și din sud de unde nu era mare; și încetinind fuga, ajunseră la primul cîmp de la marginea văii și își găsiră jambierele așezate frumos pe un petec de pămînt bătătorit de copitele vitelor în iarbă.
Își încheiară jambierele și alergară printre firele unduitoare.
Iată primul cîmp, spuse Beth Rib către Reuben.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Copiii se opriră, noaptea luminată de lună merse mai departe, o voce glăsui din tufişul întunericului.

Spuse glasul, voi sînteţi copiii iubirii.

Unde eşti?

Sînt Jarvis.

Cine eşti?

Aici, dragii mei, aici în tufiş cu o femeie înţeleaptă.

Dar copiii fugiră de glasul din tufiş.

Iată cel de-al doilea ogor.

Se opriră să-şi tragă suflarea, şi o nevăstuică cu foşnetul ei le trecu peste picioare.

Ţine-mă mai strîns.

Am să te ţin mai strîns.

Spuse un glas, ţineţi-vă strîns, copiii iubirii.

Unde eşti?

Sînt Jarvis.

Cine eşti?

Aici, aici, alături de o fecioară din Dolgelley.

În cel de-al treilea cîmp omul lui Jarvis iubea o fată verde şi cînd îi numi copiii iubirii se întinse iubindu-i umbra şi mireasma de lapte a suflării. Iubi o şchioapă pe cîmpul al patrulea pentru că zvîcnirile mădularelor ei prelungeau dragostea, şi blestemă copiii semeţi care-l găsiră cu o iubită cu mădularele drepte în cel de-al cincilea cîmp, bătînd sfertul de oră.

O fată de pe meleagurile lui Tiger Bay îl ţinea pe Jarvis strîns şi buzele ei desenară o inimă roşie crestată pe gîtul lui; aceasta era a şasea, şi cîmpul brăzdat de vreme unde, întorcîndu-se din maiul mîinilor ei, le văzu nevinovăţia, două flori zbătîndu-se într-o ureche de porc. Trandafirul meu, spuse Jarvis, cea de-a şaptea iubire mirosea în mîinile lui, mîinile lui cu degete vii care ţineau un măceş din Glamorgan sub tufişul al optulea. De la mînăstirea din Bethel's Heart, o sfîntă femeie îl sluji pe cel de-al nouălea cîmp.

Şi copiii de pe cîmpul din mijloc ţipară pe cînd zece glasuri se ridicară, se ridicară şi se pogorîră din cele zece locuri ale jumătăţii de noapte şi ale lumii acoperite de tufişuri.

Era noapte deplină cînd răspunseră, cînd glasurile unui glas răspunseră cu îngăduinţă întrebării rostite de cele două voci sunînd pe mîngîierile văzduhului înălţîndu-se, înălţîndu-se şi coborînd.

Noi, spuseră ei, sîntem Jarvis, Jarvis în tufiş, în braţele unei femei, o femeie verde, o femeie cheală ca un hîrciog, pe coapsa unei călugăriţe.

Îşi numărară iubirile în auzul copiilor. Beth Rib şi Reuben auziră cele zece oracole şi codindu-se, renunţară. Peste celelalte cîmpuri, spre şoaptele ultimilor zece iubiri, spre glasul lui Jarvis ce îmbătrîneşte, cu părul cărunt în umbrele de la sfîrşit, se grăbiră spre Idris. Insula strălucea în susurul apei şi în fiecare mîngîiere a vîntului era o mişcare de braţe înfiorînd oglinda rîului. Îi scoase hainele de vară şi ea îşi îndoi braţele ca o lebădă. Gol, băiatul stătea lîngă umărul fetei şi ea se întoarse şi-l văzu afundîndu-se în unde pe urmele ei. În spate glasurile tatălui lunecară din sunet.

În sus pe rîu, strigă Beth, în sus pe rîu.

În sus pe rîu, răspunse el.

Doar apele calde de pe hartă curseră în noaptea aceea peste ţărmurile fiinţelor dintîi, albe în lumina cornului de lună.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Livezile

Visase că o sută de livezi de-a lungul drumului spre satul de pe țărmul mării izbucniseră în flăcări; și toate limbile focului după amiezii fără vînt țîșniră printre florile pomilor. Păsările zburaseră în înalt și nori mici și roșii se desprindeau zvîcnind de pe fiecare ramură ; dar pe cînd noaptea începu să coboare, o dată cu răsăritul lunii și cu ridicarea mării apropiate, un vînt stinse focul și păsările se întoarseră. Era pomicultor într-un vis care se termină precum începuse: cu mîna de carne și duh a unei femei îndreptată spre pomi. Ea își încolăci cozile blonde și negre ale părului laolaltă, zîmbi peste șirurile de meri unei surori care stătea într-o umbră rotundă aproape de gardul grădinii de legume ; și păsările se așezară pe umerii surorii, fără să ia în seamă sperietoarea de ciori și goliciunea lemnului încrucișat sub zdrențe. Sărută femeia și ea îi întoarse sărutul. Apoi, pe cînd îl strîngea la piept, ciorile coborîră pe brațele ei ; sperietoarea frumoasă de ciori îl sărută arătînd spre pomi și spre focul pierind.

Peter se trezi în dimineața aceea de vară cu buzele încă umede de sărutu ei. Aceasta era o poveste mai grozavă decît istoriile nebunilor sfinți din cartea neagră a lui Llareggub, căci femeia de la marginea livezilor și sora prăjină, aproape de gard, erau iubitele lui pentru totdeauna. Ce însemnau livezile aprinse ale satului de lîngă mare și norii din vîrfurile ramurilor alături de dragostea lui pentru aceste femei sperietoare de păsări? Toți copacii lumii s-ar putea aprinde dintr-o dată de la rădăcini și pînă la frunzele cele mai de sus, fără ca el să încerce să ude măcar petecul cel mai mic de livadă, cuprins de flăcări. Ea era iubita lui, și sora ei cu păsările pe umeri îl îmbrățișau mai strîns decît femeile din LlanAsia.

Prin fereastra de la ultimul cat zări cerul albastru șters, fără nori, deasupra acoperișurilor și hornurilor îngrămădite, ca și făgăduința unei zile frumoase în rîurile de soare. Acolo, între muchiile unui horn, stătea băiatul gol, de piatră, și cele trei clevetitoare oarbe, scoțînd flăcări prin urechi, strîngîndu-se de frig în toate anotimpurile. Cine răsucise pe un acoperiș capul cocoșului de vînt să-l facă să privească fetele roșii și negre ale orașului, și să le preschimbe în coloane de piatră? Un vînt de la capătul pămîntului înghețase călătorii de pe acoperișuri cînd orașul nu era decît o mînă de case ; acum își aruncă umbra peste maidanele negre și străzile sute, peste un cerc de coline de praf de cărbune unde copiii se joacă de-a indienii și peste clevetitoarele oarbe ca piatra ghemuite împreună în jurul băiatului gol și fecioarele de cărămidă la poalele dealurilor ridicate de om.

Marea se întindea spre stînga, peste douăsprezece văi, pe lîngă lanțul de vulcani, codrii măreți și stufoși și zece orașe pe fundul unei căldări. Scălda falezele de la Glamorgan unde jumătate de munte se prăvălise spre apus dintr-un ciorchine de sate într-o pădure sălbatecă și cutremură temelia Țării Galilor. Dar acum, gîndi Peter, marea s-a domolit și e răcoroasă, plină cu delfini ; curge în toate direcțiile dintr-un centru verde, lingînd pietrele țărmului ; face scoicile să vorbească pe nisipul orbitor al jumătății de munte și nici chiar liniile timpului n-au să unească fața albastră a mării cu albia ei fără fund.

Se gîndi la marea neastîmpărată ; cînd cobora soarele, un foc pătrundea dedesubt, în peșterile de apă. Își aminti, pe cînd se îmbrăca, de sutele de focuri din jurul florilor de măr, și de vîntul sărat și neliniștit care muri o dată cu ultimul semn făcut de mîna frumoasei sperietoare de ciori. Apă și foc, mare și meri, două surori și mulțime de păsări înfloriră, crescură și se bulucîră toate în dimineața aceea de

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

miez de vară într-o odaie de la ultimul cat al unei case pe o colină deasupra orașului înnegrit de clădiri.

Își ascuți creionul și închise fereastra cerului, lăsîndu-l afară, își trecu mîna prin părul răvășit, așeză pe masa de lucru paginile scrise ale unei povestiri demonice și rupse vîrful creionului apăsînd prea tare cuvintele « mare » și « foc » pe o foaie curată. Focul nu voia să lumineze liniile hîrtiei, nici aventura să ardă în personajele fără inimă, și nici apa să acopere capetele ca niște roți sau cuvintele nescrise. Povestea era moartă de la diavol în sus ; se afla în ea un pom alb ca focul acoperit cu mere în locul în care un turn de gheață cu bufnițe ar fi trebuit să se legene într-un vînt din Antarctica ; erau și fete goale, cu sfîrcuri ca poamele pădurii, pe nisip, în soare, lîngă Marea Kara sau Marea de Azov, acolo unde ar fi trebuit să jelească o femeie rece și pîngărită. Dimineața era împotriva lui. Peter se lupta cu vorbele ca un om cu soarele, și soarele stătea victorios pe bolta cerului deasupra povestirii moarte.

Pune în jurul lumii albastre un inel bicolor din părul a două femei, așează albul și negrul de cărbune pe întinderile cu nuanțele verii, de cer și de iarbă, lujere cu patru sfîrcuri în centrul mărilor care încing vara, ochi în carapacea scoicilor, doi pomi într-un deal de cărbune : dimineața, sărmanule Peter, prefăcîndu-se în noapte, se întinde în fața ta. Sub pleoape, unde noaptea din tine se scurge din țeastă pe șira spinării în lumea largă și cea dintîi, îndepărtată privirii, doi copaci ai dragostei, pe care focul i-a dăruit cu chip de surori. Fără să se ivească o livadă în noapte, o femeie fermecată cu spatele ca un grătar să-și ardă mîna printre frunze, iar un bărbat cuprins de flăcări, o milă departe de mare, să stîrnească un vînt să-ți stingă inima : fulgerătoarea moarte prin viață a lui Peter în coborîșul circular al zilei va sufla din nou împreună cu vîntul.

Lumea era cea mai tristă atunci cînd se învîrtea, și stelele din nord, unde umbra lăsată de o lună falsă se destramă pînă ce vîntul spulberă umbra, nu erau decît fețele răvășite ale sudului. Numai pieptul înfurcat al femeii sperietoare de ciori putea să-i sprijine capul asemenea unui măr pe lemnul alb unde nici un vierme nu se poate strecura și doar pieptul ei acoperit cu sîrmă ghimpată ar putea străpunge viermele din visul de sub pleoapele iubitului ei. Luna rotundă adevărată strălucea deasupra femeilor din LlanAsia și fecioarelor chinuite de dragoste de pe stradă.

Cuvîntul rămîne prea mult împreună cu noi. Înălță creionul, lăsîndu-i umbra să cadă, turn de lemn și de grafit, pe foaia curată ; pipăi cu degetele turnul creion, semiluna unghiei degetului mare ridicîndu-se și așezîndu-se în spatele suliței de grafit. Turnul căzu ; căzu și cetatea de vorbe, zidurile unui poem, literele simetrice. Privi cum se destramă cifrurile în timp ce lumina se topea, iar soarele coborî într-o dimineață străină și cuvîntul mării se rostogoli peste soare. Imaginea, totu-i imagine, strigă el turnului căzut în timp ce se apropie noaptea, a cui harpă este marea? A cui lumînare aprinsă este soarele? O imagine a omului se ridică în picioare și trase perdelele. Pacea, asemenea unei figuri de stil, se întindea peste acoperișurile orașului. Imagine, totu-i imagine, strigă Peter, pășind prin fereastră pe acoperișurile de la același nivel.

Țiglele străluceau în jur, în fumul hornurilor crescute și prin aburii dealului. Sub el, într-o lume de vorbe, oameni se agitau mișcîndu-se fără țel, doar ca să scape de timp. Curajos în singurătatea lui, șovăi înaintînd pînă la marginea olanelor să privească circulația măruntă și luminile semafoarelor străzii. Jucăria de oraș se afla la picioarele lui. Înaintau automobilele de marțipan, schimbînd viteza, folosindu-se de frînă, ca în odaia copiilor, în mîini de copil. Dar curînd, înălțimea îl ameți, se clătină, își simți picioarele slabe sub el și capul umflîndu-se ca un balon. Era imaginea unui oraș de copil care făcea ca inima să-i bată aiurea. În ochi, avea praf ; grăunțele de praf ce se ridicau din stradă aveau ochi. Își atinse pieptul încercînd să-și țină

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

echilibrul pe acoperişurile necruţătoare. Moartea era magnetul strălucitor al străzilor; vîntul smulse vălul morţii şi obsesia căderii. Acum se golise de teamă, devenise puternic, cu muşchi nocturni. Fugea deasupra caselor, către lună. Iată luna mai rece în gloria ei decît înainte, însoţită de stele, urmată de valurile mării. O privi sprijinit de parapet, găsind cîte un cuvînt pentru fiecare etapă a călătoriei ei în drumul desenat pe cer, hulind-o şi minunîndu-se de măştile ei multe. Peste trăsăturile montane, masca de moarte şi masca pentru dans transformau cerul; luna se poticni în spatele unui nor şi apoi se ivi cu alt zîmbet peste zidul vîntului. Imagine, totul era imagine, de la Peter, zdrenţăros în bătaia vîntului, pînă la oraşul uluitor, el pe acoperişuri, nevăzut străzii, strada sub el oarbă la cuvîntul lui neostenit. Mîna dinaintea ochilor era viaţa cu cinci degete.

Ţipă un prunc, dar ţipătul lui scăzu. Totu-i una, gîndi Peter, cucoana lălîie turtindu-şi nasul de geam şi madona jelită. Cuvîntul rămîne prea mult împreună cu noi, cuvîntul mort. Norul, rimă muslinului din urmă, se împlineşte deasupra caselor şi irumpe într-o ploaie rece pe aleile suburbane. Pietre de gheaţă acoperă pista de zgură şi lespezile tocite. Totu-i una, ploaie şi asfalt; totu-i una, pietre de ghiaţă şi zgură, carne şi pulbere. Sus, deasupra zumzetului de case, departe de ţinutul cerurilor şi de gardul de ghiaţă, iscodi fiecare umbră; om printre umbre, şi umbră printre păşuni, înaintă să afle ultimul răspuns.

Glasul copilului gol prelingîndu-se printr-o gură de piatră, nemaifumegînd la acest ceas, se ridică fără să răspundă: Cine păşeşte, nebun printre noi, pe acoperişuri, pe lîngă pieptul meu rece şi roşu de cărămidă şi pe lîngă femeile îngheţate de cocoşul de vînt, trece strada aceasta sub icoana cerurilor de vară a Ţării Galilor, umblă noaptea întreagă fără iubită, are două iubite surori peste zece oraşe? Dincolo de codri mari şi stufoşi, spre stînga şi spre mare iubitele lui nu mai contenesc să ardă pentru el, la marginea livezilor. Glasurile clevetitoarelor se ridică fără de răspuns: Cine umblă pe lîngă fecioarele de piatră este neîntinatul nostru Peter, vînt şi foc, şi laşul de pe acoperişurile aprinse.

Păşi prin fereastra deschisă.

Seva roşie clocotea în copaci din cazanele rădăcinilor, ridicîndu-se pînă în ultimul ram înflorit, şi crengile, în noaptea aceea după plimbarea pustie, cădeau asemenea lumînărilor de pe trunchiuri, dar nu puteau să moară din pricina fierbinţelii căpăţînelor de sulf ale ierbii care ardeau galbene în lumina soarelui mort. Pe jumătate zburînd într-acolo, înconjură, jumătate ceaţă-jumătate om, toate cercurile de meri de-a lungul drumului către satul de pe ţărmul mării pe cînd mijea de ziuă, în căldura puternică a amiezii; şi cum se ridică soarele ca un şuvoi peste dealuri tot aşa şi căzu în spatele unui copac. Femeia arătă spre sutele de livezi şi păsările negre care se îngrămădeau în jurul surorii ei, dar un vînt spulberă pomii şi se trezi din nou. Era de neîndurat, deşteptarea aceasta dintr-o viaţă prea frumoasă ca să se destrame, şi totuşi visul se destrămă. Cine trecuse pe lîngă fecioarele de la marginea livezilor era Peter neîntinat, vînt şi foc, şi un laş în lumina dimineţii cotropitoare. Dar după ce se îmbrăcă şi mîncă porni pe stradă în sus, pînă în vîrful dealului şi-şi întoarse faţa spre marea nevăzută.

Bună dimineaţa, Peter, spuse un bătrîn şezînd, cu şase ogari, în iarba înnegrită.

Bună dimineaţa, domnule David Davies.

Te-ai sculat foarte devreme, spuse David De-Două-Ori.

Mă îndrept spre mare.

Marea de culoarea vinului, spuse Dai De-Două-Ori.

Peter trecu de coasta mai verde şi apoi coborî în spatele oraşului spre buza văii Whippet unde copacii se luptau veşnic cu fumul şi lapoviţa şi se zbăteau între cer şi pămîntul negru. Crengile moarte se plecau rugîndu-se ca rădăcinile să poată

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

duce pe umeri țărîna, săpînd zeci de jgheaburi frunzelor și duhului lemnului trosnitor, o groapă în vale pentru seva în grija cîrtiței, o groapă lungă pentru scheletul primăverii trecute care o dată, pe cînd dealurile boante și crestate erau ascuțite și drepte, jucase în țarina altă dată verde. Dar copacii din vale erau morții de demult din ținutul acoperit de hornuri al sudului; cine dispăruse sub pămîntul fărămițat întindea spre deal degetele acestea negre, prevenitoare, cu unghii de frunză. Moartea în Țara Galilor își răsucise morții, prefăcîndu-i în schilozii din valea aceea.

Ziua era o trecere a zilelor. Amiaza mare, ucigașul din poveste și licuriciul . . . (Legendele mărilor rusești muriră pe cînd începură copacii să ardă) . . . Trecu prin toate amiezile de la căderea omului și de cînd întîiul soare încununase cerurile pe jumătate terminate. Și toate verile văii, o dată roșii imperii, acum lespezi funerare, străluceau pe drumul spre mare. Mergea cu pasul întins în după amiaza aceea de miez de vară, prin valea ancestrală unde părinții lui, din pulberea plină de vrăbii, clătinau dealul; pe marginea gropii care ca un mormînt o înghițea la LlanAsia, îl prinse în mrejele lui fumul pădurilor și, ca o umbră din scorburile curate de sub rădăcinile arborilor, coborî spre ulițele urcătoare.

Unde mergi, Peter? îl întrebă, de lîngă un strat de flori negre, un șchiop.

Spre mare, domnule William Williams.

Marea plină de sirene, spuse Will Picior-de-Lemn.

Peter ieși dintre rădăcinile văii pe un munte pleșuv, printr-o pădure zdrențuită, străbătînd un cîmp presărat cu arbori; pe o movilă de cîrtiță, o cioară, cu figura lui Price Price, croncăni despre lărgimea infernului pe globul aglomerat; după amiaza se destrăma, pămîntul plin de buturugi opintindu-se și, aidoma unui copac sau fulgerului, un vînt cu rădăcinile în văzduh se înțepenise între fum și zgură pe cînd se lăsa amurgul; înconjurat de ecouri — glasurile călătoare roșii ca para și diavolii de pe țarinile bătătorite — se cutremură pe teritoriul dușmanilor săi în timp ce o altă noapte alunga chinurile serii. Să se prăbușească pomii, spuseră furioși muncitorii, bolovanii să se topească ca fulgii de nea și crăcile să putrezească și să piară, pămîntul și iarba să fie înghițite de vîlceaua dealului legănîndu-se pe marginea gropii care duce la Eden. Vînturi aprinse, prin bolnițe și coșciuge și oase, vor așterne peste grădină praf cît omul. Acolo unde șarpele aprinde copacul și mărul cade ca o scînteie din pielița lui, un măr răsare; o sperietoare de ciori lucește pe crengile încrucișate și la ora unu în lumina soarelui copacii noi răsar, alcătuind o livadă în jurul crucifixului. La miezul nopții alte două văi se întindeau la picioarele lui, întunecate de cele două orașe în palmele munților străpunși de galeriile minelor; o vale, pe la ora unu noaptea, ținea Aberbabelul în pumni la picioarele lui. Nu mai era tînăr, ci un călător legendar, un erou din basme, cu un greere în loc de inimă; zăbovi în fața capelei de la Aberbabel, tăie drumul prin cimitir peste lespezile neliniștite, zări un om cu obrajii roșii într-o cămașă de noapte la două picioare deasupra pămîntului.

Trecură văile; dinspre dealurile de pe care picura apa din scăpărările munților, se ivi, asemenea unei ore, cea de-a unsprezecea vale. Și ieșind la nesfîrșit din ochiul de pitic al telescopului, prin inelul de lumină asemenea unei cunune încercuind ultimul deal înainte de mare, umbra celor o sută de livezi crescînd în scăderea imaculată a lunii. Acesta era spectacolul ce se desfășura în fața telescopului și lumea pe care o văzu Peter dimineața după cea dintîi dintre cele unsprezece aventuri nepovestite: în părți, zidurile neatinse, mai înalte decît vrejurile de fasole care ridicaseră o poveste pe acoperișul lumii, de piatră și de pămînt, de unelte și de copaci; un cimitir în fața lui, pămîntul se opri, se repezi în adîncuri, se pierdu cu diavolul în așternut, se ridică tremurînd spre drumul ce duce spre satul de pe țărm unde florile livezilor atîrnă peste gardurile de lemn și de unde drumuri surori aleargă în cele patru colțuri albe ale țării; un șir de stînci, drept pînă unde se oprește dealul, apoi o serpentină în-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

semnată cu pomi; cufundă ţinutul, adînc ca istoria focului celui din urmă trecînd prin iatacul de la catul întîi deasupra Edenului, prima formă verde după căderea roşie; în jos, în jos, ca o piatră cu oraşe înfipte în ea, ca un rîu izvorînd dintr-o întindere de oglinzi, aluneca dealul, sprijin pasului lui Peter. Nu mai era un erou din basme, ci Peter poetul umblînd peste haturi printre ruine, în sus pe coasta soartei, peste aşternutul infernului, ţinînd stînga roşie, pînă ce ajunse la primul dintre cîmpurile unde merele necoapte vor striga în curînd foc în bătaia unui vînt venit dintr-o jumătate de munte aplecat spre apus către mare. Ca un portret, în suflarea amiezii, Peter stătea lîngă un cerc de meri şi număra cercurile care călătoresc peste milele de umbră spre un ciorchine de sate. Se întinse în iarbă; şi zenitul căzu pe spate, rănit de soare; şi Peter dormi pînă cînd deasupra ogoarelor se auzi clinchetul unui clopot de mînă. Era o după amiază fără vînt în livezile surorilor, şi sora cu păr auriu suna clopoţelul vestind că ceaiul e gata.

Se apropiase foarte mult de sfîrşitul călătoriei de nedescris. Peste trei cîmpuri şi o vîlcea departe de Peter, pe un cîmp înclinat spre mare, fata bălaie întinse pînza albă pe o lespe de piatră, turnă într-una din ceşti lapte şi ceai, şi tăie pîine atît de subţire încît se putea zări Londra prin bucăţile albe. Scrută îndelung bariera şi gardul viu tuns şi străveziu, şi pe cînd Peter se căţăra peste el, zdrenţuit şi neras, pieptul, pe jumătate dezgolit, ars de soare, ea se ridică din iarbă zîmbi şi turnă ceai pentru el. Acesta era sfîrşitul aventurilor nepovestite. Se aşezară în iarbă lîngă masa de piatră ca nişte iubiţi la un picnic, iubindu-se prea mult ca să vorbească, priviţi de rudele nedorite din umbra gardului viu. Ea scuturase un clopot de mînă să-şi cheme sora, şi adusese un iubit de peste unsprezece văi. Ceştile iubiţilor ei cei mulţi zăceau goale pe piatra netedă.

El care visase că o sută de livezi izbucniseră în flăcări, văzu atunci dintr-o dată, în după amiaza aceea fără vînt, limbi de foc izbucnind printre flori. Pomii din jurul lor se îndoiau şi trozneau în soare, păsările se ridicară şi nori mici şi roşii se desprindeau de pe fiecare ramură, scoarţa se aprindea ca fînul uscat, merele nenăscute se răsuceau arzînd şi cădeau străfulgerate. Pomii erau focuri de artificii, torţe, fumegînd din cuptorul cîmpurilor într-un arc de foc, îşi lepădară fructele înfierate aidoma jăratecului pe drumurile şi pămîntul de cărbune.

Cine visase într-un vis de adolescent mîna ei de carne şi duh în după amiaza fără vînt o văzu atunci, cînd roşul atinse culmea, cînd la intrarea în livadă rădăcinile se desfăcură şi turnurile înarmate se întristară, pe ea ridicînd cu greu mîna şi arătînd spre pomi şi păsări. În văzduh era foşnet de aripi şi foc, iar jos, printre întîmplările zilei arse, un vînt prevestitor de seară. Ea zîmbi nopţii aşa cum zîmbise în visul de o clipă, vechi de unsprezece văi; înclinată ca turnul din Pisa, noaptea se plecă sprijinindu-se de zidurile apusului; nici o trîmbiţă nu va dărîma zidurile din Ţara Galilor înainte ca muzica să-şi dea ultima suflare; arătă spre sora ei alături de grădina ce se topea, şi umbra cu păr negru şi corbi pe umeri se ivi alături de Peter.

Acesta fusese sfîrşitul unei povestiri mai grozave decît povestirile celor ageri şi vii din casele de munte de pe dealurile Jarvis şi din valea pustie cum că apele Idrisului sînt ţinutul copiilor pînă aici la această vale a unsprezecea din drumul spre mare. Un vis care nu era un vis ascuns acolo; vîntul lumii adevărate se ridică să ucidă focurile; o sperietoare de ciori arăta spre copacii stinşi.

Visase aceasta înainte ca florile să ardă şi să se stingă, înainte ca fluxul să-şi aducă sarea, nu mai era un vis în apropierea livezilor. Sărută pe cele două surori tainice, şi o sperietoare de ciori îl sărută drept răspuns. Auzi păsările lăsîndu-se din zbor pe umerii iubitelor lui. Văzu pieptul de lemn înfurcat, ochii de sîrmă ghimpată şi aşchia uscată a mîinii.

În româneşte de SIMONA DRĂGHICI

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

SIMONA DRĂGHICI

DYLAN THOMAS

mit şi viziune

Ziariştii cu pasiunea lor de hiperbolizare au făcut din Dylan Thomas un personaj fabulos, rabelaisian, un copil teribil preschimbat cu timpul într-un Bacchus celt al secolului nostru, dar cu toate atributele pe care tradiţia i le acorda zeului grec. Şi, fireşte, Dylan i-a ajutat el însuşi, creîndu-şi încă din adolescenţă o mască nebunatecă pe care o lepăda doar atunci cînd se aşeza la lucru. Dacă el şi ziariştii încercau cu tot dinadinsul să-l prezinte drept o prodigioasă expresie a primitivismului celt din Ţara Galilor, opera sa literară nu face decît să conteste lucrul acesta. De fapt, întreaga sa viaţă şi creaţie a fost lupta unui romantic dezrădăcinat, uriaşă şi permanentă, cu sine şi cu lumea din jur. Civilizaţia şi tradiţiile literare ale Ţării Galilor au exercitat o înrîurire hotărîtoare asupra formaţiei viitorului scriitor, ca de altfel şi peisajul natal cu cele două elemente predominante : marea şi dealul. Deşi a părăsit şcoala la vîrsta de şaptesprezece ani fără s-o termine, şi fără nici o intenţie de a se înscrie vreodată la Universitate, Dylan, cititor vorace, a fost de timpuriu posesorul unor vaste cunoştinţe despre literatură, şi mai cu seamă poezie, ce depăşeau cu mult pe cele ale unui adolescent. Interesul pentru literatură i-a fost trezit şi format de către tată, profesor de engleză la liceul din Swansea, un entuziast care nutrise din adîncurile fiinţei să devină poet, pentru ca, în cele din urmă, soarta să-i împodobească fiul cu rodul strădaniilor sale. Natură de o sensibilitate acută, amplificată şi de o sănătate destul de precară, Dylan Thomas a încercat de foarte tînăr să-şi ascundă vulnerabilitatea în spatele unui aer boem, unor haine colorate şi băuturii. Dar nu a izbutit niciodată, în ciuda măştii, să capete siguranţa pe care aceasta se presupune că o împrumută. Cum era şi de aşteptat, în timpul liceului s-a ocupat de editarea revistei şcolii. Mai tîrziu a devenit reporter la un cotidian local, *South Wales Evening Post*, unde a rămas timp de un an şi jumătate, fără să scrie însă nimic pentru ziar. Totuşi această poziţie l-a ajutat să se deschidă vieţii, l-a învăţat să privească în jur, să ia aminte la oameni şi să-i cîntărească cu ochiul scrutător şi rece al reporterului. Volubil şi jovial, Dylan a fost şi un foarte bun ascultător, şi buzunarele i-au fost întotdeauna pline cu bucăţele de hîrtie rupte din ambalajul pachetelor de ţigări, pe care-şi nota cuvinte, expresii, anecdote auzite în jurul tejghelelor, în vecinătatea unei halbe de bere, în diferite hanuri şi bodegi. A fost un an şi jumătate de explorări şi acumulări într-o lume pusă la greaua încercare a crizei economice, mai crudă şi mai disperată în sudul Ţării Galilor decît oriunde în restul Angliei. În toamna anului 1933, se mută la Londra pentru a scăpa de provincialismul şi puritanismul exacerbat al compatrioţilor. Londra însă a fost departe de a-i oferi cele aşteptate, făcîndu-l să înţeleagă necesitatea revenirii pe meleagurile cunoscute ale copilăriei pentru a putea scrie cu adevărat. Şi astfel a început acel du-te-vino epuizant, acea permanentă schimbare de adrese, cu atît mai detes-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

tată de poet, cu cît era din fire un sedentar. Odissea nu s-a sfîrşit decît o dată cu moartea prematură, într-un spital din New York, la vîrsta de 39 de ani.

Dintre aceştia treizeci au fost închinaţi creaţiei literare *, o luptă tot atît de înverşunată şi dramatică cu sine însuşi : « Ţin în mine o fiară, un înger şi un nebun şi întrebările mele sînt legate de mişcările lor, şi problema mea este cum să-i subjug şi cum să-i fac să învingă, cum să-i cobor şi cum să-i înalţ, şi strădania mea este să-i las să vorbească ». Amintita trinitate conţine esenţa spiritualităţii şi creaţiei sale. Thomas, maestru al metaforei duble şi triple şi al mutaţiei epitetice, el însuşi produsul unei fuziuni a tradiţiilor culturale şi literare celtice, Nonconformismului Puritan local, peisajului şi atmosferei natale şi al poeziei metafizice engleze din secolul XVII, exprimă aici un adevăr biblic al omului care prin trupul, spiritul şi afectivul său reface şi se confundă permanent cu procesul vital al naturii; adevărul acesta va rămîne mereu în centrul creaţiei şi existenţei sale, determinînd arhitectura operelor, în care narativul şi expunerea apar doar ca rudimente, şi prezenţa deznodămîntului este o raritate, ea neexitînd în natură, unde fiecare element este o expresie a continuităţii. Fireşte aceste observaţii privind construcţia sînt doar parţial valabile în cazul prozei scrisă după 1939, la comanda BBC-ului şi într-un scop pur material. Între timp Thomas se hotărîse să-şi dedice talentul cu predilecţie poeziei, rezervînd prozei doar un rol de cenuşăreasă. Excepţie face ultima sa lucrare, de altfel capitală, publicată postmortem, piesa pentru voci *Under Milk Wood* care, înlocuind apocalipticul tinereţii cu îngăduinţa înţelegerii şi nostalgia romantismului, este o frescă compusă din mai multe registre pentru a reda în rotunjimea ei viaţa vizibilă şi invizibilă a unui orăşel de pe malurile golfului Bristol. Poeziile şi povestirile sale (care în prima parte a activităţii literare a lui Dylan Thomas au avut o valoare complementară) au fost pe drept asemuite cu jocul englezesc « puzzle » — un fel de mozaic al cărui desen nu poate fi desluşit decît atunci cînd toate bucăţelele, de formă neregulată şi conţinînd fragmente ale desenului general, se prind unele într-altele. Ele nu se mişcă în jurul unei imagini centrale ci formează un fel de reacţie în lanţ în care fiecare imagine se naşte şi moare în cealaltă. Ceea ce leagă la un loc elementele unei poezii sau unei povestiri, fiecare nefiind altceva decît modelul unei secţiuni a vieţii naturale şi nu doar descrierea unei simple experienţe de viaţă a poetului, nu este un schelet de idei, ci energia care emană din inevitabila ciocnire a imaginilor. Dylan Thomas se fereşte de finalitatea cuvintelor aşa cum ne arată atît de limpede în povestirea « Livezile », de inerţia pe care o conţin, şi de aceea face din creaţia sa o orgie de imagini ce se suprapun, se anihilează, se resping, fuzionează. « Îmi place ceea ce este greu de scris şi de înţeles; îmi place să « salvez contrariile » cu ajutorul imaginilor tainice; îmi place să-mi contrazic imaginile, să spun două lucruri dintr-o dată într-un singur cuvînt, patru în două şi unul în şase. . . Poezia grea şi totuşi uşoară trebuie să fie tot atît de vibrantă şi de organică ca şi actul sexual, despărţind şi unind, personală dar nu solitară, propagînd individul în masă şi masa în individ. Cred că ar trebui să pornească de la cuvinte, de la substanţa cuvintelor, de la ritmul cuvintelor substanţiale adunate laolaltă şi nu invers, spre cuvinte. Poezia este un mediu şi nu un stigmat pe hîrtie ». Şi într-adevăr, alături de imagini, rolul cel mai important îl joacă aspectul sonor şi implicit ritmul. Poeziile şi povestirile sale au fost scrise pentru a fi citite cu glas tare, şi în felul acesta o serie de cuvinte şi de construcţii opace văzului căpătă strălucire auditivă.

---

* A dat la iveală cinci volume de versuri, primul publicat în 1934 cu titlul « 18 poezii» (*18 Poems*) şi ultimul, o culegere din întreaga sa creaţie poetică alcătuită de el însuşi în 1952, intitulat « Poezii alese ». De fapt Thomas a început să scrie încă de la vîrsta de 9 ani. Lista operelor sale mai cuprinde patru volume de proză, povestiri, eseuri şi articole, dintre care trei au fost publicate postum, cîteva scenarii, un început de roman şi o piesă pentru voci, publicată de asemenea postum, *Under Milk Wood*.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Ne dăm seama astfel ce-l apropie şi ce-l desparte de suprarealism ; Thomas n-a fost niciodată adeptul scrierii automate şi disciplina muncii şi autoexigenţa, ca să nu mai amintim sentimentul responsabilităţii poetului vizionar şi părinte spiritual moştenit de la tradiţia druidică, l-au făcut să revină pînă la disperare asupra a tot ce a creat. (Numai pentru poemul *Fern Hill* a scris două sute de variante.) « Cred că ştiu care sînt unele din principalele greşeli ale scrierilor mele: violenţa juvenilă, monotonie ritmică, obscurităţile frecvente şi o supraîncărcare cu imagini care deseori duce la incoerenţă.Dar fiecare rînd a fost menit să fie înţeles ; presupun că cititorul are să înţeleagă fiecare poem gîndindu-l şi simţindu-l şi nu sugîndu-l prin pori, sau nu mai ştiu cum i se cere de către suprarealism ». Obscuritatea în cazul său nu constă în materializarea prin cuvinte a fluxului subconştientului, ci, tocmai în înghesuirea, uneori covîrşitoare, de imagini şi metafore, între pereţii foarte rigizi ai unei prozodii extrem de elaborate.

Concepţia sa despre viaţă, care se modifică o dată cu maturizarea în sensul eliminării absolutului valoric, implicit antagonismele imuabile mai ales în privinţa noţiunilor de rău şi de bine, către o perspectivă mai cuprinzătoare a realităţii şi o mai mare elasticitate în interpretarea mecanismului contradicţiilor, îl va împiedica să semneze în 1938 manifestul « Noului Apocalips ». Acesta era un curent literar care se afirma ca o reacţie romantică împotriva poeziei propagandistice, predominantă în deceniul anterior. Dar dacă Dylan Thomas susţinea că poezia este o răsfrîngere a individului în masă şi a masei în individ, cei care se pretindeau discipolii săi au ignorat complet această joncţiune activă şi reciprocă, izolînd individul şi plasîndu-l în sferele ezoterice ale unui gotic desuet. Chiar şi atunci cînd scria proza de factură romantică a amintirilor din copilărie, a scenariilor şi chiar a piesei *Under Milk Wood*, Thomas nu a evadat în ezoteric, chiar dacă s-a făcut vinovat de o simplificare aproape wordsworthiană a situaţiilor şi a personajelor, diminuată totuşi, uneori, de umorul gras, burlesc, ce nu l-a părăsit niciodată.

Influenţa celtică, după cum am mai arătat, s-a făcut simţită în poziţia de poet-profet pe care şi-a asumat-o Thomas, încercînd, prin arta sa, să mijlocească legătura dintre om şi divinitate. Este ceea ce afirma el însuşi în nota introductivă scrisă cu un an înaintea morţii pentru volumul său de « Poezii alese » : « Am citit undeva despre un păstor care, întrebat de ce îndeplinea înlăuntrul horelor de iele anumite ritualuri închinate lunii ca să-i apere turmele, a răspuns : « Aş fi nebun de legat dacă n-aşi face-o! » Aceste poezii, cu toate stîngăciile, îndoielile şi confuziile lor sînt scrise de dragul Omului şi spre lauda Domnului, şi aş fi un nebun de legat dacă n-ar fi aşa ! » La aceasta se mai adaugă interesul reînnoit care prevala în sudul Ţării Galilor pentru religia naturii şi cultele druidice ce impulsionaseră cîndva lirica medievală celtică. Lirica medievală întrunea trei elemente paradoxale : exuberanţa şi o imaginaţie care se hrănea din absurd, alături de pasiunea ceremonialului şi a ritualului extrem de elaborat şi de un rafinament de giuvaergiu în problemele de compoziţie. Dylan n-a ştiut niciodată prea multă galeză, dar a cunoscut producţiile acestei arte precum şi întreaga mitologie celtică fie prin intermediul traducerilor, fie din discuţiile cu scriitori şi intelectuali bilingvi din regiune, printre care tatăl său a deţinut un rol important, fie din tradiţia orală. În compatrioţii săi se perpetuau trăsăturile specifice neamului, acea unitate a contrariilor care se manifesta în cotidian între altele prin imnurile religioase cîntate la cîrciumă cu toată seriozitatea şi patosul credinţei, în acompaniamentul halbelor de bere. Nonconformismul religios al Ţării Galilor, care se baza pe studiul individual al Bibliei, propaga « mîntuirea fiecăruia în parte », ceea ce implica stabilirea unei legături directe între individ şi divinitate, ridicînd introspecţia la gradul de necesitate. În felul acesta binele şi răul au devenit o problemă personală, marcînd o permanentă criză de conştiinţă în fiecare individ. Dylan Thomas,

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

născut în mijlocul Nonconformismului puritan celtic, firește, i-a plătit toată viața tributul. Tot în acest Nonconformism rezidă și credința sa în intuiție precum și puternica trăire afectivă, prezentă de altfel la majoritatea contemporanilor de pe meleagurile Țării Galilor. De la poeții englezi ai secolului XVII, Thomas a împrumutat caracterul individual al liricii lor, în care eroul se confundă cu poetul, și experiența personală este principala sursă de inspirație; interesul deosebit pentru copilărie nu numai ca expresie de virtute și puritate, ci mai ales pentru calitatea ei de-a percepe nealterat natura înconjurătoare ; sentimentul vinovăției și al îndepărtării de divinitate legat de obsesia morții, alternînd cu momente de revelație; o predilecție pentru paradox și farsă, precum și folosirea unor imagini și simboluri biblice. Acestora le-a adăugat altele, personale, luate din peisajul natal și din obiceiurile pămîntului.

În felul său Thomas a fost, prin esență, un provincial, evoluția sa limitîndu-se la depășirea lumii subiective și a experienței personale prin extinderea interesului și imaginației dincolo de granițele propriei sale personalități fără să atingă însă vreodată limitele cosmopolitismului contemporan.

Romantic tîrziu, Dylan Thomas va rămîne în istoria literaturii ca un poet al viziunii de unitate și unicitate a firii, un bard pentru care nu numai omul este sacru, ci și tot ce-l înconjoară.

MARC CHAGALL:

Schiță de costum pentru « Miniaturile » lui Schalom Aleichem ▶

Schiță de decor pentru « Mazeltov » de Schalom Aleichem ▶▶

Schiță de costum pentru « Miniaturile » lui Schalom Aleichem ▶▶▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

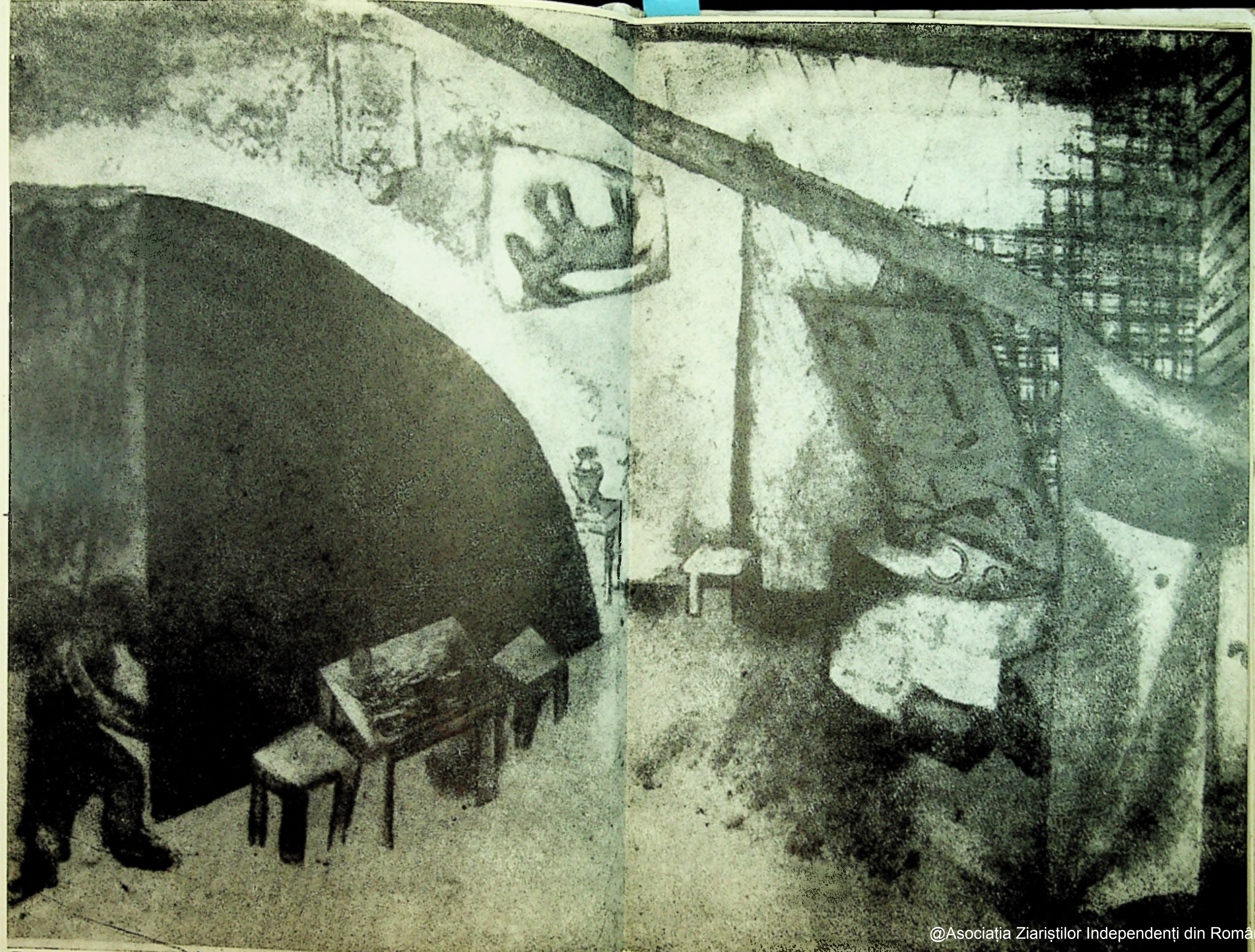

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

MIHAIL BULGAKOV

K. SIMONOV

O revelație a prozei fantastice

Aş vrea, în numele Comisiei ce se ocupă de moştenirea literară a lui Mihail Afanasievici Bulgakov, să fac o scurtă introducere la romanul Meşterul şi Margareta, *care apare acum în paginile revistei* Moskva.

Meşterul şi Margareta *este ultima carte a scriitorului dispărut. Bulgakov a început să lucreze la roman în 1928 şi, scriind diferite variante, ba întrerupîndu-şi munca, ba reluînd-o, în toţi cei ultimi doisprezece ani ai vieţii nu s-a despărţit de această carte, care-l preocupa în permanenţă.*

Chiar cînd era bolnav de moarte, cu puţin înainte de a-şi da ultima suflare, scriitorul s-a întors mereu la manuscrisul romanului, şlefuind şi finisînd unele capitole.

În generosul talent al lui Bulgakov s-au învecinat parcă, de-a lungul întregii sale activităţi literare, disputîndu-şi întîietatea, trei talente deosebite: de satiric, de fantast şi de realist, înclinat spre analiza psihologică exactă.

La ridicarea construcţiei bizare a romanului Meşterul şi Margareta *au luat parte, în proporţii aproape egale, toate aceste trei talente, iar cele mai bune pagini din roman sînt, totodată, şi cele mai mari realizări ale prozei lui Bulgakov în general, cu cele trei torente care se contopesc şi se varsă într-un singur fluviu.*

În roman există pagini ce reprezintă culmea satirei lui Bulgakov, culmea fantasticului lui Bulgakov şi culmea prozei strict realiste a lui Bulgakov.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Romanul e scris ca şi cum autorul, simţind că va fi ultima lui operă, a vrut să-i ofere cititorului toată bogăţia sufletului său şi a paletei sale de artist, toată acuitatea viziunii sale satirice, tot clocotul nestăpînit al fanteziei sale, toată profunzimea spiritului său de observaţie psihologică.

Generozitatea cu care a făcut-o poate părea pe alocuri exagerată, iar trecerile de la o manieră la alta sînt uneori atît de bruşte, încît încep să pară lipituri în canavaua povestirii. Bruscheţea salturilor de la fantasmagoria nereţinută la proza realistă economică, şlefuită clasic, iar de la această proză — fără nici o pauză — la satira grotescă muşcătoare, la umorul generos şi năvalnic, te uluiesc chiar, mai ales la început, pînă cînd pătrunzi mai adînc în roman şi începi să te obişnuieşti cu ideea că după fiecare din numeroasele cotituri neprevăzute te aşteaptă mereu alte surprize şi descoperiri. Există în cartea asta un fel de nesocotinţă, un fel de splendoare orbitoare a unui mare talent care simte în fundul sufletului că drumul vieţii e pe sfîrşite.

Meşterul şi Margareta *e una dintre cărţile pe care fiecare o citeşte în felul său, o îndrăgeşte în felul său şi o înţelege în felul său.*

În sufletul meu, de pildă, şi în memoria mea plină de recunoştinţă, după citirea romanului pătrunde tot mai adînc povestirea perfect cizelată a unei zile din viaţa procuratorului roman al Iudeei, Pilat din Pont, un adevărat roman în roman, o schiţă psihologică înlăuntrul tumultului fantastic, o proză strălucită, a cărei precizie te duce imediat cu gîndul la proza lui Lermontov şi a lui Puşkin.

Dar, fără a-mi ascunde preferinţa pentru o anumită parte a romanului, îmi închipui că există şi alt fel de cititori — mai bine zis că nu se poate să nu existe — care vor considera drept cele mai strălucite pagini din roman povestea fantastică şi totodată atît de impresionantă, de pămîntească, a iubirii disperate şi fără margini dintre Margareta şi maestru, iubire atît de fericită şi atît de nefericită, şi atît de puternică în fericirea şi în nefericirea ei, încît chiar diavolul, care străbate paginile cărţii, nu e în stare nici s-o ajute, nici s-o împiedice.

Îmi imaginez însă, fără nici o greutate, şi cititorii cărora culmile romanului nu li se vor părea paginile istorice şi nici cele fantastice, ci cu totul altele—cele în care satiricul Bulgakov ţintuieşte la stîlpul infamiei, cu nemiloasă precizie şi inimitabil umor, filistinismul, vulgaritatea, fripturismul, laşitatea.

Bulgakov şi-a scris romanul pînă la capăt, i-a pus punct, şi în acest sens Meşterul şi Margareta *este o lucrare finită. Dar, aşa cum spuneam, ducîndu-şi povestirea pînă la sfîrşit, Bulgakov a revenit mereu asupra ei, pînă în ultimele zile ale vieţii, socotind, pe semne, în forul său interior, că nu e încă desăvîrşită.*

E greu de spus cum ar fi arătat romanul dacă munca la el, prelungită de-a lungul a doisprezece ani, ar fi durat şi mai mult.

Poate că ar fi fost corectate unele imperfecţiuni, poate că ar fi fost şlefuite unele lucruri încă nefinisate, sau ar fi fost înlăturate altele, care poartă amprenta unei fantezii prea debordante.

Da, s-ar fi putut întîmpla şi aşa. Textul lăsat de scriitorul stins din viaţă oferă anumite motive pentru astfel de presupuneri. Să nu le dăm însă un tribut prea mare, pentru că sentimentul cel mai puternic pe care îl încerci cînd citeşti această ultimă şi uimitoare carte a lui Bulgakov rămîne, totuşi, recunoştinţa faţă de grandoarea şi de generozitatea talentului său.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Nu e greu de admis că, întorcînd ultima filă din această carte complicată, care nu încape în cadrul multor idei obişnuite, diferiţi cititori o vor aprecia în mod diferit, vor accepta unele părţi, le vor respinge pe altele, sau le vor considera discutabile, dar sînt convins că, în ciuda nuanţelor de opinie şi chiar în ciuda disputelor în jurul romanului — probabil inevitabile — toţi cei care vor citi această ultimă scriere a lui Mihail Bulgakov vor simţi acelaşi lucru: acum un sfert de veac, o dată cu moartea lui Bulgakov, a dispărut din literatura noastră unul dintre cele mai strălucite şi mai originale talente. Iar romanul Meşterul şi Margareta *este, poate, cea mai incontestabilă mărturie în acest sens.*

Din revista „Moskva" 11/1966

În româneşte de DAN DEMETRESCU

CHAGALL: Decor pentru « Revizorul » de Gogol

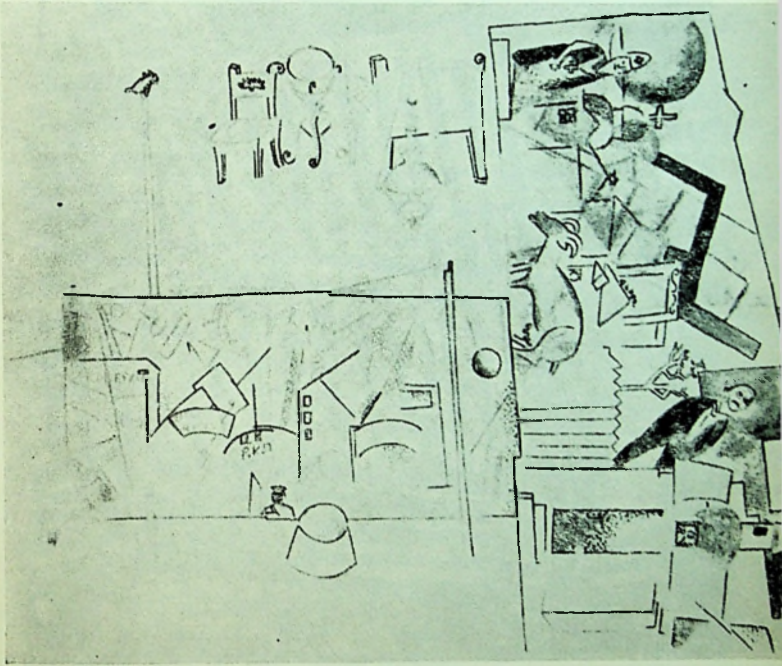

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

MIHAIL BULGAKOV

Magul negru

roman

„— *Cine ești tu la urma urmei spune?*
— O parte din acea putere
Ce veșnic răul îl voiește
Și veșnic face numai bine."

Goethe. — FAUST

CAPITOLUL I

NU STAȚI DE VORBĂ CU PERSOANE NECUNOSCUTE!

La ora unui asfințit învăpăiat de primăvară, pe malul Lacurilor Patriarhale își făcură apariția doi cetățeni. Unul din ei, bărbat cam la vreo patruzeci de ani, în haine gri de vară, era mic de statură, brunet, dolofan, chel; își purta în mînă pălăria decentă, din fetru moale; fața bărbierită cu grijă i-o împodobeau niște ochelari uriași cu ramă neagră de baga. Celălalt, un tînăr lat în umeri, roșcovan, ciufulit, cu o șapcă în carouri dată pe ceafă, purta o cămașă *cowboy*, pantaloni albi boțiți și pantofi negri de gimnastică.

Primul era Mihail Alexandrovici Berlioz în persoană, redactorul-șef al unei voluminoase reviste literar-artistice și președintele consiliului de conducere al uneia din cele mai de seamă grupări literare din Moscova, căreia i se spunea prescurtat MASSOLIT, iar tînărul său însoțitor — poetul Ivan Nikolaeici Ponîrev, care semna sub pseudonimul Pribeagul.

Intrînd sub umbra unor tei abia înverziți, cei doi se repeziră în primul rînd spre un chioșc pictat în culori pestrițe, purtînd firma « Bere și ape minerale ».

Da, e bine să semnalăm prima ciudățenie a acestei seri cumplite de mai. Nu numai lîngă chioșc, dar pe tot întinsul aleii paralele cu strada Malaia Bronnaia, nu întîlneai țipenie de om. În ceasul acela cînd parcă nici nu puteai să respiri, cînd soarele, după ce încinsese Moscova, se prăvălea, învăluit într-o pîclă uscată, undeva, dincolo de Sadovoe Kolțo, nimeni nu veni sub umbra teilor, nimeni nu se așeză pe bancă, aleea toată era pustie.

— Apă minerală, vă rog, ceru Berlioz.

— N-avem apă minerală, îi răspunse femeia din chioșc, luîndu-și un aer jignit.

— Bere aveți? se interesă cu glas răgușit Pribeagul.

Publicăm sub acest titlu — *Magul negru* — o suită compactă de fragmente din romanul postum *Meșterul și Margareta* — care a reprezentat o importantă restituție literară din ultimii ani, cu larg ecou în U.R.S.S. și alte țări. *Magul negru* este titlul pe care Mihail Bulgahov îl dăduse uneia din variantele romanului său, un titlu adecvat, credem, direcției narative pe care se situează fragmentele selectate.

◀ CHAGALL: Lună plină

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Berea ne-o aduce pe seară, îl informă vînzătoarea.
— Şi ce aveţi? o întrebă Berlioz.
— Sirop de caise, dar cald, preciză femeia.
— Ei, daţi-ne, daţi-ne, daţi-ne!

Siropul de caise cu apă gazoasă făcu multă spumă galbenă şi în aer se răspîndi un miros de frizerie. Îndată ce goliră paharele, pe cei doi literaţi îi apucă sughiţul. Plătiră consumaţia şi se instalară pe o bancă, cu faţa spre lac şi cu spatele spre strada Bronnaia.

Aici se manifestă cea de a doua ciudăţenie, privindu-l numai pe Berlioz. Deodată, încetă să mai sughiţă, inima îi zvîcni şi, pentru o clipă parcă se prăbuşi undeva apoi reveni la loc, dar cu o durere ca un ac înfipt în ea. În acelaşi timp, pe Berlioz îl cuprinse o teamă neîntemeiată, dar atît de puternică încît îi veni să fugă rupînd malul Patriarhalelor.

Neputînd să-şi dea seama ce a putut să-l sperie, privi în jur, neliniştit şi trist. Palid la faţă, îşi şterse fruntea cu batista şi se întrebă: « Ce-i cu mine? Nu mi s-a întîmplat niciodată una ca asta. Stau prost cu inima . . . M-am surmenat . . . ar fi, poate, timpul să las totul dracului şi s-o întind la Kislovodsk » . . .

Deodată, aerul dogorîtor se îngroşă în faţa lui, asemenea unei pînze dese, din care se ivi un cetăţean străveziu, tare straniu ca înfăţişare. Pe capul mititel purta o şepcuţă de jocheu şi era îmbrăcat cu o hăinuţă cadrilată, cam scurtă, ţesută şi ea din văzduh . . . Cetăţeanul avea un stînjen înălţime, dar era îngust în umeri, uimitor de slab şi, notaţi vă rog, cu o faţă de mucalit.

Viaţa lui Berlioz se orînduise în aşa fel încît nu era obişnuit cu fenomene ieşite din comun, nefireşti. Pălind şi mai mult, holbă ochii, şi-şi zise în gînd, cuprins de panică: « Nu se poate una ca asta! . . . »

Dar, din păcate, se putea, şi cetăţeanul deşirat prin care vedeai ca prin sticlă, se legăna în faţa lui, fără să atingă pămîntul, cînd la dreapta ,cînd la stînga.

Înspăimîntat la culme, Berlioz închise ochii. Cînd îi deschise din nou, îşi dădu seama că totul s-a terminat, mirajul s-a topit, cadrilatul a dispărut şi, totodată, şi acul acela chinuitor din inimă.

— Pfui, drace! exclamă redactorul-şef. Ştii, Ivane, adineaori, din cauza căldurii, era gata-gata să fac o congestie cerebrală! Am avut chiar un fel de halucinaţie . . . Încercă să zîmbească, dar în ochi tot îi mai juca neliniştea, iar mîinile îi tremurau. Treptat, se potoli, îşi făcu vînt cu batista şi, rostind destul de energic: « Ei, aşadar . . . » reluă subiectul întrerupt de băutul siropului de caise.

Era vorba, după cum s-a aflat ulterior, despre Isus Hristos. Pentru numărul următor al revistei redactorul-şef îi comandase poetului un amplu poem antireligios. Ivan Nikolaevici a compus poemul şi chiar într-un timp foarte scurt, dar, din păcate, redactorul se arăta nemulţumit de operă. Pribeagul îl zugrăvise pe personajul principal, adică pe Isus, în culori tare sumbre, dar, cu toate acestea, după părerea redactorului, poemul trebuia complet refăcut. Şi acum Berlioz îi ţinea lui Ivan un fel de conferinţă despre Isus, în scopul de a sublinia greşeala de bază comisă de poet.

Este greu de spus, de la ce anume i s-a tras lui Ivan Nikolaevici: să fi fost de vină forţa de sugestie a talentului său sau o necunoaştere totală a problemei, cert este însă că Isus a apărut în poemul lui viu, un Isus care a existat cîndva, numai, ce-i drept, un Isus plin de toate trăsăturile negative.

Berlioz însă voia să-i dovedească poetului că nu este esenţial *cum* a fost Isus, bun sau rău, ci faptul că acest Isus nu a existat ca atare şi că toate poveştile despre el sînt simple născociri, un mit şi atîta tot.

Trebuie arătat că redactorul-şef era un om citit şi în discursul său se referea cu multă iscusinţă la istoricii din antichitate, la Filon din Alexandria, de pildă, sau

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

la sclipitorul erudit Iosif Flavius, care niciodată n-au pomenit nici un cuvînt despre existența lui Isus.

Dînd dovadă de o erudiție remarcabilă, Mihail Alexandrovici îi comunică poetului, printre altele, și faptul că acel pasaj din *Analele* lui Tacitus, cartea a cincisprezecea, capitolul 44, unde se vorbește despre uciderea lui Isus, nu este altceva decît un adaos fals, făcut ulterior.

Poetul, pentru care tot ce-i împărtășea redactorul-șef constituia ceva nou, îl asculta cu luare aminte pe Mihail Alexandrovici, fixîndu-l cu ochii săi verzi, plini de vioiciune, și doar sughița în răstimpuri, înjurînd în șoaptă, siropul de caise.

— În Orient nu există nici o religie, spunea Berlioz, conform căreia, ca regulă generală, Fecioara Preacurată să nu-l fi adus pe lume pe Dumnezeu. Creștinii, la rîndul lor, fără să fi născocit ceva nou, l-au creat pe Isus, care, în realitate, nu a existat. Tocmai pe asta trebuie să cadă accentul principal . . .

Vocea de tenor liric a lui Berlioz răsuna în aleea pustie, și, pe măsură ce Mihail Alexandrovici pătrundea în adîncurile în care numai un om foarte cult își putea permite să se afunde, fără riscul de-a-și frînge gîtul, poetul afla mai multe lucruri interesante și instructive despre Osiris, bunul zeu egiptean, fiu al Cerului și al Pămîntului și despre Fammuz, zeul fenicienilor, și despre Marduc, și în sfîrșit despre Huitzi Lopochl, cumplitul zeu, cîndva atît de venerat de aztecii din Mexic. Tocmai în timp ce Mihail Alexandrovici îi povestea poetului cum modelau aztecii din aluat figurina lui Huitzilopochl, pe alee se ivi, în sfîrșit, un om.

Ulterior, cînd, sincer vorbind, era prea tîrziu, diferite instituții prezentară cîte o informare cuprinzînd descrierea omului cu pricina. Confruntarea acestor informări nu putea să nu trezească o profundă mirare. Astfel, în prima se spunea că omul acesta era mic de-stat, avea dinți de aur și șchiopăta de piciorul drept. În a doua scria că avea o statură de uriaș, purta coroane de platină, era șchiop de piciorul stîng. A treia informa laconic că omul nu avea semne particulare. Sîntem siliți să recunoaștem că nici una din aceste mărturii nu e bună.

În primul rînd, individul descris nu șchiopăta de fel, nu era nici scund și nici uriaș, ci, pur și simplu, înalt. În ce privește dinții, în partea stîngă avea coroane de platină, iar în dreapta — de aur. Avea haine scumpe din stofă cenușie, pantofi la culoarea hainelor, de proveniență străină. Purta semeț beretă cenușie pe o ureche, sub braț ținea un baston cu măciulie neagră înfățișînd un cap de pudel. Arăta ca un om la vreo patruzeci și ceva de ani. Era bărbierit cu grijă, brunet. Gura o avea cam strîmbă. Ochiul drept — negru, stîngul — verde. Sprîncenele negre, una arcuită mai sus decît cealaltă. Într-un cuvînt un străin, un om de pe alte meleaguri.

Trecînd prin dreptul băncii pe care ședeau redactorul-șef și poetul, străinul îi privi cu coada ochiului, se opri un pic, apoi se așeză pe banca vecină, la cîțiva pași de cei doi prieteni.

« Un neamț . . . » își spuse Berlioz. « Este englez . . . », gîndi Pribeagul. Ia te uită, cum de nu moare de căldură cu mănușile ». În timpul acesta străinul aruncă o privire peste clădirile înalte ce formau un pătrat în jurul lacului și se vedea cît de colo că se afla pentru întîia oară în aceste locuri și că i-au stîrnit interesul. Ochii i se opriră la etajul de sus, unde geamurile ferestrelor reflectau sclipitor soarele frînt care-l părăsea pentru totdeauna pe Mihail Alesxandrovici; apoi, străinul își mută privirea în jos, unde geamurile începură să capete culorile amurgului, zîmbi condescendent și ironic unui gînd al lui, făcu ochii mici, își puse mîinile pe măciulia bastonului și-și propti bărbia în mîini.

— Tu, Ivane, zise Berlioz, ai zugrăvit satiric și foarte izbutit nașterea lui Isus, fiul lui Dumnezeu, dar buba e că încă înaintea lui Isus s-au născut un șir întreg

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de fii ai Domnului, cum sînt, să zicem, Adonis al Fenicienilor, Attis din Frigia, Mithra — zeul perşilor. Ca să fiu scurt însă, nici unul din ei nu s-a născut pe lume, nici unul n-a existat, cum n-a existat nici Isus, şi se impune, ca tu, în loc să descrii naşterea lui Isus, sau să zicem venirea magilor, să zugrăveşti zvonurile stupide legate de această venire. Altfel, din povestirea ta reiese că Isus s-a născut într-adevăr! . . .

În clipa aceea Pribeagul încercă să pună capăt sughiţului care-l secătuise de puteri, îşi reţinu răsuflarea, ceea ce-l făcu să sughită mai chinuitor şi mai tare, şi, tot atunci Berlioz îşi întrerupse discursul, întrucît străinul se ridică deodată şi veni spre cei doi prieteni, care îl priviră miraţi.

— Vă rog să mă iertaţi, vorbi omul cu accent străin, dar fără să stîlcească cuvintele, că deşi nu ne cunoaştem, îmi permit . . . dar obiectul discuţiei dumneavoastră ştiinţifice este atît de interesant, încît . . .

Îşi scoase politicos bereta şi celor doi prieteni nu le rămînea decît să se ridice şi să-l salute.

« Cred că e mai degrabă francez . . . » gîndi Berlioz.

« E polonez . . . » îşi zise Pribeagul.

Trebuie adăugat că poetului străinul i-a făcut o impresie detestabilă, chiar de cum a deschis gura; lui Berlioz însă îi plăcu, adică nu aceasta este expresia, îi stîrni ca să zicem aşa, curiozitatea.

— Permiteţi să mă aşez lîngă dumneavoastră? ceru politicos străinul şi, cei doi, fără voia lor, îi făcură loc între ei, după care, omul se instală sprinten la mijloc şi intră direct în discuţie. Dacă am auzit bine, aţi binevoit să afirmaţi că Isus nu a existat pe lume? întrebă el, aţintind spre Berloiz ochiul stîng, cel verde.

— Da, aţi auzit bine, confirmă reverenţios Berlioz, tocmai asta spuneam.

— Ah, ce interesant! exclamă străinul.

« Ce dracu o fi vrînd ăsta? » se întrebă Pribeagul încruntîndu-se.

— Şi eraţi de acord cu interlocutorul dumneavoastră? se informă necunoscutul. întorcîndu-se spre Pribeag.

— Sută la sută! confirmă poetul căruia îi plăcea să se exprime alambicat şi în metafore.

— Uimitor! exclamă interlocutorul nepoftit şi privind hoţeşte, în jur, şi coborîndu-şi vocea joasă, urmă: Iertaţi-mă că vă sîcîi atîta, dar, după cum am înţeles, dumneavoastră, pe deasupra, nu credeţi nici în Dumnezeu? Spunînd aceasta, făcu nişte ochi speriaţi şi adăugă: Vă jur, n-am să spun nimănui o vorbă!

— Da, nu credem în Dumnezeu, confirmă Berlioz cu o umbră de zîmbet pe buze, amuzat de spaima turistului străin, dar despre asta se poate vorbi liber, cu glas tare.

Străinul se lăsă pe speteaza băncii, şi întrebă, plin de curiozitate, cu note stridente în glas:

— Sînteţi atei?!

— Da, sîntem atei, răspunse zîmbind Berlioz, iar Pribeagul gîndi înfuriindu-se: « Ian te uită, se ţine scai de noi şmecherul ăsta din străinătăţuri! »

— Oh, e încîntător! strigă uimitorul personaj, răsucindu-şi capul de la dreapta la stînga şi înapoi, ca să se uite, pe rînd, la cei doi literaţi.

— În ţara noastră ateismul nu miră pe nimeni, remarcă Berlioz cu o politeţe diplomatică. Marea majoritate a populaţirei noastre a încetat de multă vreme şi în mod conştient să mai creadă în poveştile despre Dumnezeu.

Aici străinul făcu următoarea figură: sculîndu-se în picioare strînse mîna redactorului-şef uluit, însoţindu-şi gestul cu cuvintele:

— Daţi-mi voie să vă mulţumesc din tot sufletul!

— Pentru ce, mă rog, îi mulţumiţi? se interesă clipind des din ochi Pribeagul.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

— Pentru o informaţie extrem de importantă, deosebit de interesantă pentru mine, care călătoresc, îl lămuri sucitul străin ridicînd semnificativ degetul arătător.

Informaţia importantă produsese, se vede, într-adevăr o impresie puternică asupra turistului, deoarece îşi roti privirea speriată peste case, temîndu-se parcă să nu cumva să-i apară la fiecare fereastră un ateu.

« Nu, nu-i englez », hotărî Berlioz, iar Pribeagul se întrebă: « Interesant, unde-o fi învăţat să turuie aşa ruseşte? » şi din nou se încruntă.

— Dar permiteţi-mi să vă pun o întrebare, vorbi oaspetele după cîteva clipe de meditaţie şi frămîntare, cum rămîne cu dovedirea existenţei lui Dumnezeu, cu argumentele raţionale care, după cum se ştie, sînt exact cinci la număr?

— Din păcate, răspunse cu părere de rău Berlioz, nici unul din aceste argumente nu face doi bani şi omenirea le-a trecut de mult la arhivă. Cred că sînteţi de acord că în domeniul raţiunii nu poate fi vorba de nici o dovedire a existenţei lui Dumnezeu.

— Bravo ! strigă necunoscutul. Bravo ! Aţi reprodus în întregime ideea bătrînului fără astîmpăr Immanuel, cu privire la această temă. Dar iată nostimada: el a dărîmat cu desăvîrşire toate cele cinci argumente, iar apoi, rîzîndu-şi parcă de el însuşi, a creat cel de-al şaselea argument, al lui personal.

— Argumentul lui Kant, obiectă cu un zîmbet subtil eruditul redactor-şef, este, de asemeni, neconvingător. Nu degeaba Schiller spunea că raţionamentul lui Kant în această problemă poate satisface numai pe sclavi, iar Strauss rîdea pur şi simplu de acest argument.

În timp ce vorbea, Berlioz se întreba: « Ce-o fi totuşi cu ăsta? Oare cine e, şi cum de vorbeşte atît de bine limba rusă? »

— Ar merita acest Kant, pentru argumentele astea ale lui, să fie băgat pentru vreo trei ani la răcoare, la Solovki, trînti, din senin, Ivan Nikolaevici.

— Ivan ! şopti stînjenit Berlioz.

Dar propunerea de a-l expedia pe Kant la Solovki nu avu darul să-l uimească pe necunoscut, dimpotrivă, îl făcu să se extazieze.

— Exact, exact, vociferă el şi ochiul stîng, cel verde, aţintit spre Berlioz, scăpără. Acolo e locul lui ! Că doar i-am zis eu atunci, la dejun: « Orice aţi spune, domnule profesor, dar aţi născocit ceva ce nu stă în picioare. O fi lucru deştept, dar prea de neînţeles ! O să rîdă lumea de dumneavoastră ».

Berlioz holbă ochii de uimire. « La dejun? . . . I-a zis lui Kant? ! . . . Ce-o fi îndrugînd ăsta? » se întreba el.

— Dar, urmă străinul, fără să se simtă jenat de mirarea lui Berlioz şi adresîndu-se poetului, este imposibil să fie trimis la Solovki, din motivul că de o sută de ani şi mai bine bătrînul sălăşluieşte în locuri mult mai depărtate decît mănăstirea Solovki, şi nu-l poţi scoate de acolo în nici un chip, vă asigur eu.

— Păcat ! nu se mai potolea arţăgosul poet.

— Şi mie îmi pare rău, se declară de acord necunoscutul şi ochiul drept îi fulgeră. Dar iată ce mă nelinişteşte, urmă el: dacă Dumnezeu nu există, atunci mă întreb, cine dirijează viaţa omului şi, în general, toată rînduiala pe pămînt?

— Însuşi omul le dirijează pe toate, se grăbi să răspundă furios Pribeagul la această întrebare, ce-i drept, nu prea clară.

— Să-mi fie cu iertare, obiectă blînd necunoscutul, ca să dirijezi, trebuie să ai, cît de cît, un plan exact pentru o anumită perioadă de timp. Atunci daţi-mi voie să vă întreb, cum poate dirija omul lucrurile, cînd el nu numai că este lipsit de posibilitatea de a întocmi un plan, chiar şi pe un interval de timp derizoriu de scurt, ei, pe vreo mie de ani, să zicem, dar nu poate garanta nici pentru ziua de mîine a propriei lui persoane? Într-adevăr, aici necunoscutul se întoarse spre Berlioz, închipuiţi-vă, că dumneavoastră, de pildă, o să-ncepeţi să dirijaţi, să dis-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

puneţi de dumneavoastră şi de alţii, într-un cuvînt, ca să zic aşa, să vă dezlănţuiţi, şi deodată faceţi . . . he . . . he . . . un cancer la plămîni . . . Spunînd aceasta, străinul zîmbi dulce, ca şi cum gîndul la cancer pulmonar îi făcea plăcere, . . . da, un cancer . . . îngustîndu-şi ochii ca un motan, repetă el cuvîntul răsunător, şi iată că s-a isprăvit cu dirijarea dumneavoastră ! . . .

Nu vă mai interesează nimic altceva decît propria dumneavoastră soartă. Rudele încep să vă mintă în faţă. Simţind că nu-i a bine, vă adresaţi urgent medicilor, apoi apelaţi la şarlatani şi, se întîmplă, chiar şi la ghicitori. Atît prima şi a doua măsură, cît şi a treia, o înţelegeţi şi dumneavoastră, sînt cu totul lipsite de sens. Deznodămîntul este tragic: cel care, mai ieri considera că dirijează, conduce, se pomeneşte întins într-o cutie de lemn, nemişcat, iar cei din jur, dîndu-şi seama că nu mai e bun de nimic, îl ard într-un cuptor.

Dar se întîmplă şi mai rău: omul se pregăteşte să plece la Kislovodsk, străinul îşi îndreptă ochii mijiţi spre Berlioz, s-ar părea că-i un lucru banal, uşor de realizat, dar nici pe ăsta nu-l poate duce la îndeplinire, pentru că, nu se ştie de ce, pe neaşteptate, alunecă şi nimereşte sub roţile unui tramvai ! Puteţi afirma că el însuşi a condus lucrurile de-aşa manieră? Nu e oare mai verosimil să credem că l-a condus acolo cu totul altcineva? La aceste cuvinte, necunoscutul chicoti din cale-afară de ciudat.

Berlioz ascultase cum nu se poate mai atent povestea neplăcută despre cancer şi tramvai şi nişte gînduri confuze, neliniştite începură să-l chinuiască. « Ăsta nu este străin . . . nu e venit de peste hotare . . . îşi spunea el, e un individ tare, tare ciudat . . . dar mă întreb totuşi, cine e? . . . »

— Doriţi o ţigară, văd? se adresă deodată necunoscutul Pribeagului. Din care preferaţi?

— Ce, aveţi ţigări de mai multe feluri? îl întrebă posomorît poetul, care-şi terminase ţigările.

— Din care preferaţi? repetă necunoscutul.

— Ei, « Marca noastră », îl informă veninos Pribeagul.

Necunoscutul scoase numaidecît din buzunar portţigaretul şi-l oferi Pribeagului.

— Poftim, serviţi « Marca noastră » . . .

Pe redactor şi pe poet îi ului nu atît faptul că în portţigaret se găsise tocmai ţigara « Marca noastră », cît portţigaretul în sine. Era uriaş, din aur fin, şi pe capacul lui, în clipa cînd a fost deschis, sclipi flacăra alb-albastră a unui triunghi din briliante.

Aici literaţii gîndiră, fiecare în felul lui: Berlioz — « Da, este un străin », iar Pribeagul — « Ian te uită, al naibii ! »

Poetul şi cu posesorul portţigaretului îşi aprinseră cîte o ţigară, iar Berlioz, nefiind fumător, refuză.

« Va trebui să obiectez aşa, hotărî Berlioz: da, omul este muritor, nimeni nu neagă acest lucru. Dar adevărul e că . . . »

Nu apucă însă să rostească aceste cuvinte, că vorbi străinul:

— Da, omul este muritor, dar aceasta n-ar fi încă nimic. Rău este că, uneori lucrurile se petrec subit, aici e clenciul ! Şi, că, în general, el nu poate spune ce va face chiar şi în astăseară !

« Stupid mai pune problema . . . » gîndi Berlioz şi replică:

— Ei, aici aţi exagerat. În ce mă priveşte, ştiu, mai mult sau mai puţin exact, ce fac în astăseară. Se înţelege de la sine că dacă o iau pe strada Bronnaia şi acolo o să-mi cadă o cărămidă în cap . . .

— Aşa, din senin, cărămida nu cade în cap nimănui, îl lămuri pe un ton convingător necunoscutul. Bunăoară, vă asigur că pe dumneavoastră cărămida nu vă ameninţă în nici un caz. O să muriţi de altă moarte.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Ştiţi poate, de ce moarte anume? se interesă cu o ironie plină de naturaleţe Berlioz, antrenîndu-se într-o discuţie într-adevăr stupidă. Vreţi să-mi spuneţi şi mie?

— Cu plăcere, se grăbi să încuviinţeze străinul. Îl măsură pe Berlioz cu privirea, ca şi cînd s-ar fi pregătit să-i coasă un costum de haine, mormăi printre dinţi: « Unu, doi . . . Mercur se află în a doua casă . . . luna s-a dus . . . şase — nenorocire . . . seara — şapte . . . .» după care declară cu glas tare, bucuros: O să vi se taie capul !

Pribeagul turbat de furie se holbă la obraznicul necunoscut, iar Berlioz îl întrebă, zîmbind strîmb:

— Şi cine anume? Duşmanii? Intervenţioniştii?

— Nu, urmă răspunsul, o femeie rusă, o comsomolistă.

— Hm . . . mîrîi Berlioz enervat de gluma necunoscutului, asta, scuzaţi, vă rog, este puţin probabil.

— Şi pe mine, vă rog să mă iertaţi, sări străinul, însă aşa este. Da, aş fi vrut să vă întreb, ce faceţi dumneavoastră în astă seară, dacă nu e un secret?

— Nu-i nici un secret. Îndată am să trec pe la mine, pe acasă, în strada Sadovaia, iar apoi, la zece seara, la MASSOLIT va avea loc o şedinţă pe care o voi prezida.

— Nu, asta în nici un caz. ! rosti ferm necunoscutul.

— De ce, mă rog?

— Pentru că, urmă străinul aţintindu-şi ochii îngustaţi spre cer, unde, presimţind răcoarea serii, păsări întunecate însăilau neauzit bolta, pentru că Anuşka a şi cumpărat uleiul de floarea soarelui, şi nu numai că l-a cumpărat, dar l-a şi vărsat. Aşa încît şedinţa nu va avea loc.

După aceste cuvinte, de la sine înţeles, la umbra teilor se lăsă tăcerea.

— Iertaţi-mă, curmă pauza Berlioz, uitîndu-se uluit la necunoscutul care îndrugase verzi şi uscate, ce amestec are în treaba asta uleiul de floarea soarelui . . . şi o oarecare Annuşka?

— Îţi spun eu ce amestec are, vorbi dintr-o dată Pribeagul, hotărît, se vede, să declare război interlocutorului nepoftit. Aţi avut vreodată prilejul, cetăţene, să vă aflaţi într-un spital de bolnavi psihici?

— Ivan ! . . . exclamă încet Mihail Alexandrovici.

Străinul însă nu se simţi ofensat cîtuşi de puţin, ci rîse, foarte bine dispus.

— Am fost, am fost, şi nu o dată ! strigă el, tot rîzînd, dar fără să-şi ia ochiul, grav de la poet. Unde n-am fost eu ! Păcat numai că nu m-am învrednicit să mă documentez la profesorul psihiatru ce este schizofrenia. Aşa că vedeţi, Ivan Nikolaevici, interesaţi-vă personal la dînsul, ce înseamnă asta !

— De unde îmi ştiţi numele?

— Vai de mine, Ivan Nikolaevici, dar cine nu vă cunoaşte?

Spunînd aceasta, străinul scoase din buzunar numărul din *Literaturnaia Gazeta* apărut în ajun şi Ivan Nikolaevici îşi văzu pe prima pagină portretul, iar dedesubt — versurile sale. Dar această mărturie a gloriei sale şi a faptului că este popular, mărturie ce-l bucurase încă mai ieri, de data aceasta nu-l încînta de loc.

— Scuzaţi, vă rog, zise el întunecîndu-se la faţă. Puteţi să ne aşteptaţi o clipă? Trebuie să-i spun o vorbă tovarăşului meu.

— Cu plăcere ! E atît de bine aici, sub aceşti tei, exclamă necunoscutul. — Şi, fiindcă veni vorba, nu mă grăbesc de fel.

— Iată ce-i, Mişa, şopti poetul, trăgîndu-l pe Berlioz de-o parte, ăsta nu-i turist străin, ci spion. E emigrant rus, care s-a strecurat în ţară. Ia, cere-i actele, altfel ne scapă . . .

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Crezi? rosti în șoaptă, alarmat, redactorul-șef, și în gîndul lui: «Să știi că are dreptate . . . »

— Poți să mă crezi, îi hîrîi în ureche poetul, face pe prostul, ca să ne tragă de limbă. Ai auzit doar, cum vorbește el rusește — poetul îi dădea înainte cu gura, urmărind cu coada ochiului, ca nu cumva necunoscutul să dispară. — Haidem, să punem mîna pe el, că de nu, o șterge . . .

Și îl trase pe Berlioz spre banca unde-l lăsaseră pe necunoscutul lor.

Acesta nu mai ședea. Se ridicase în picioare și-i aștepta, ținînd în mînă un carnețel cu scoarțe cenușii, un plic elegant și o carte de vizită.

— Iertați-mă, vă rog, în focul discuției noastre, am uitat să mă prezint. Poftiți cartea mea de vizită, pașaportul și invitația de a veni la Moscova pentru o consultație, rosti necunoscutul convingător, aruncînd o privire sfredelitoare celor doi literați.

Aceștia se simțiră jenați. «Drace, a auzit tot . . .» gîndi Berlioz și, printr-un gest plin de politețe, îi dădu să înțeleagă că nu este necesar să-și prezinte actele. În timp ce străinul le vîra sub nas redactorului-șef, poetul apucă să citească pe cartea de vizită, scris cu litere latine, cuvîntul « profesor » și litera majusculă cu care începea numele — un «W ».

— Îmi face plăcere să vă cunosc, mormăi între timp redactorul-șef fîstîcit, și necunoscutul ascunse actele la loc în buzunar.

În felul acesta, relațiile fiind restabilite, toți trei se instalară din nou pe bancă.

— Ați fost invitat la noi, în calitate de consultant, profesore? îl întrebă Berlioz.

— Da, în calitate de consultant.

— Sînteți neamț? se informă Pribeagul.

— Ee-u? . . . făcu profesorul și deodată căzu pe gînduri. Da, aș putea zice că sînt neamț, confirmă el, în cele din urmă.

— Vorbiți strașnic rusește, remarcă Pribeagul.

— O, sînt în general poliglot și cunosc foarte multe limbi, preciză profesorul.

— Și ce specialitate aveți? fu curios Berlioz.

— Sînt specialist în magia neagră.

« Ei, poftim ! . . . » îi fulgeră în minte lui Mihail Alexandrovici.

— Și . . . și ați fost invitat aici, la noi, în specialitatea asta? întrebă el bîlbîindu-se.

— Da, în această specialitate, confirmă profesorul și-l lămuri: Aici, la biblioteca de stat au fost găsite manuscrise autentice datînd din secolul al zecelea, aparținînd necromantului Gerbert de Aurillac. Mi se cere să le descifrez. Sînt unicul specialist din lume.

— A-a ! Sînteți istoric? îl întrebă Berlioz cu ușurare și un profund respect totodată.

— Sînt istoric, confirmă învățatul și adăugă tam-nesam: Astă seară la lacurile Patriarhale va avea loc o istorie interesantă.

Din nou spusele lui îl uimiră la culme pe poet și pe redactor-șef, iar profesorul le făcu semn să vină mai aproape, și cînd se aplecară spre el, șopti:

— Să știți că Isus a existat.

— Uitați-vă, domnule profesor, replică Berlioz cu un zîmbet silit, avem toată stima pentru vastele dumneavoastră cunoștințe, dar, în ce ne privește, în această problemă ne menținem la un alt punct de vedere.

— Dar nu-i nevoie de nici un fel de punct de vedere, declară ciudatul profesor, pur și simplu a existat, și atîta tot.

— Bine, dar e nevoie totuși de argumente, începu Berlioz.

— Nu-i nevoie de argumente de nici un fel, nu se lăsa de loc profesorul și urmă, cu glas scăzut, pierzîndu-și, nu se știe de ce, accentul străin: Totul este cît

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

se poate de simplu: În ziua a paisprezecea a lunii nisamului, lună de primăvară, la ceasurile dimineţii, înfăşurat într-o mantie albă căptuşită cu sîngeriu, ieşi tîrîndu-şi paşii de cavalerist . . .

CAPITOLUL 3

AL ŞAPTELEA ARGUMENT

— Da, era în jurul orei zece dimineaţa, preastimate Ivan Nikolaevici.

Poetul îşi trecu palma peste faţă, ca omul care se trezeşte, şi văzu că pe lacuri s-a lăsat seara. Oglinda apei se întunecase şi o luntre uşoară aluneca în plescăit de vîsle şi în chicotelile unei cetăţene pe care cineva o plimba. Aleile, băncile se umpluseră de lume, dar, şi acum, numai pe trei din laturile pătratului, a patra, unde şedeau interlocutorii noştri, rămînea pustie.

Cerul deasupra Moscovei se spălăcise parcă şi în înălţimi ieşea în relief luna plină, încă albă, nepoleită cu aur. Se respira mult mai uşor şi, sub tei, glasurile căpătaseră inflexiunile serii, mai dulci.

« Cum de n-am băgat de seamă că ăsta a apucat să ticluiască o poveste întreagă? se întrebă Pribeagul uimit la culme. S-a şi lăsat seara ! Dar poate că n-a spus-o el, ci, pur şi simplu, am adormit şi toate acestea le-am visat? »

Dar trebuie presupus că profesorul totuşi povestise, altfel am fi siliţi să admitem că acelaşi vis îl avusese şi Berlioz, pentru că, privindu-l cu luare aminte pe profesor, drept în faţă, Mihail Alexandrovici rosti:

— Povestirea dumneavoastră este extrem de interesantă, domnule profesor, cu toate că nu coincide de loc cu textele din Evanghelie.

— Vai de mine, făcu profesorul cu un zîmbet indulgent, de alţii nu m-aş mira, dar dumneavoastră trebuie să ştiţi că nimic din ceea ce scrie în Evanghelie nu a avut niciodată loc în realitate şi, dacă o să începem să ne referim la Evanghelie, luînd-o drept sursă istorică . . . mai zîmbi o dată cu aceeaşi expresie pe faţă, şi-i luă piuitul lui Berlioz, pentru că acesta spusese, cuvînt cu cuvînt, acelaşi lucru Pribeagului, cînd, în drum spre lacurile Patriarhale, mergeau pe Bronnaia.

— Aşa e, încuviinţă Berlioz, dar mă tem că nimeni n-ar putea să confirme că ceea ce ne-aţi povestit dumneavoastră s-a petrecut în realitate.

— Ba nu ! Are cine să confirme ! exclamă profesorul, stîlcind cuvintele, dar pe un ton cum nu se poate mai convins şi, deodată, foarte misterios, le făcu iar celor doi prieteni semn să vină mai aproape.

Aceştia se aplecară spre el, unul din dreapta, altul din stînga şi străinul urmă, dar de data aceasta fără nici un accent, care, dracu ştie de ce, la el, ba dispărea, ba apărea iar:

— Adevărul e. . . aici profesorul se uită în jur, sperios şi urmă în şoaptă. . . că am asistat personal la toate acestea. Am fost la Pilat din Pont pe balcon, şi în grădină, cînd vorbea cu Caiafa, şi lîngă eşafod, dar numai tainic, incognito, ca să zic aşa, încît, vă rog, nu spuneţi la nimeni nici un cuvînt şi păstraţi secretul, sst . . .

Urmă o tăcere, apoi, Berlioz, palid la faţă, îl întrebă cu tremur în glas:

— De cînd sînteţi la Moscova?

— Păi adineaori, în clipa asta am sosit, îi răspunse fîstîcit profesorul şi abia acum celor doi prieteni le dădu prin cap să se uite bine în ochii lui, ca să se convingă că ochiul stîng, verde, e un ochi de nebun, iar dreptul e gol, negru şi mort.

« Uite cum s-a lămuri totul ! îşi zise Berlioz, tulburat şi dezorientat. A sosit un neamţ nebun sau s-a ţicnit adineaori, aici, pe malul lacului. Ce istorie! »

CHAGALL: Ilustraţie la « Suflete Moarte » de Gogol (Sosirea lui Cicicov) ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

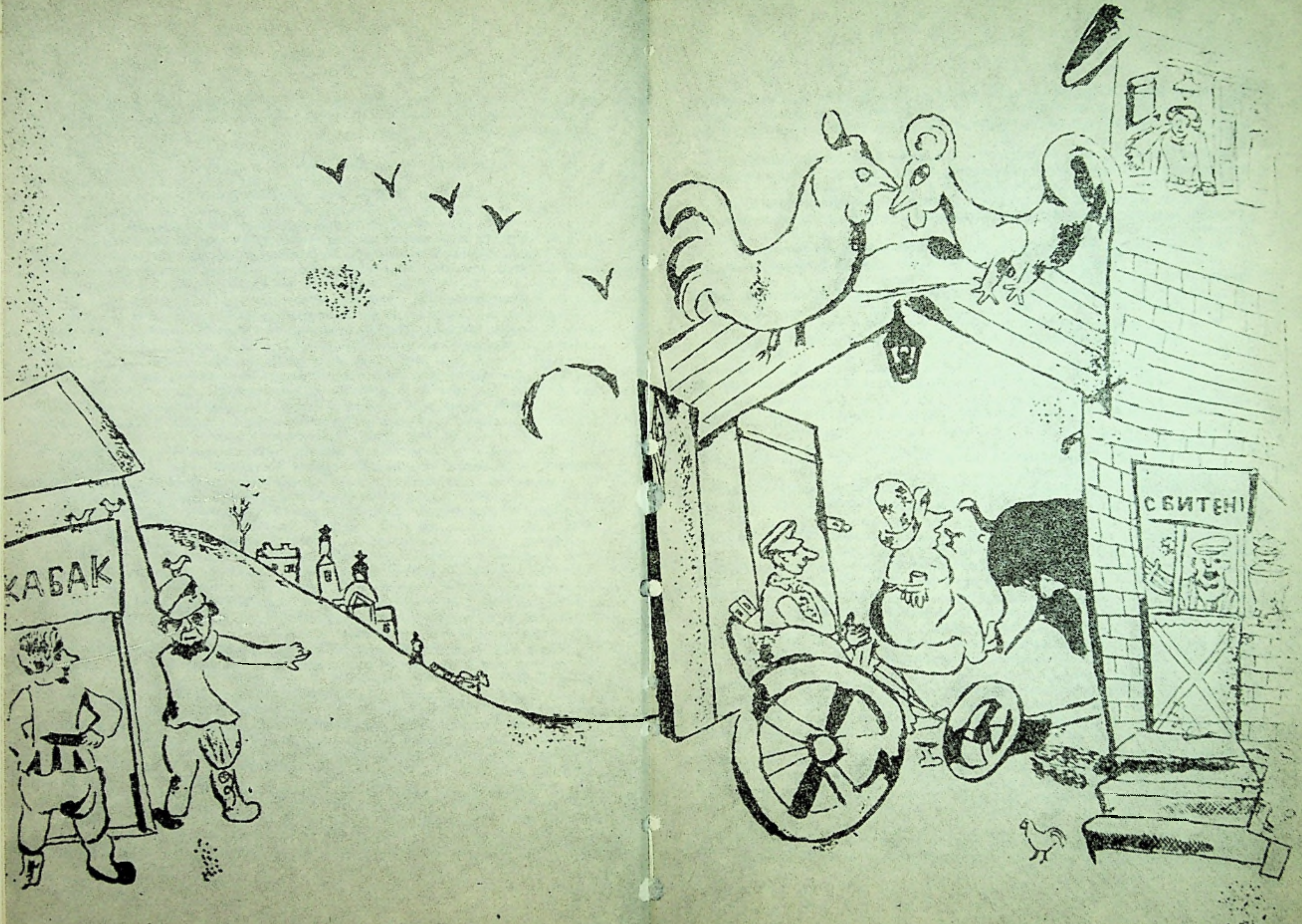

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Da, într-adevăr se lămurea totul: şi mult prea ciudatul dejun la răposatul filozof Kant, şi vorbele stupide despre uleiul de floarea soarelui, şi Annuşka, şi prezicerea că lui Berlioz i se va tăia capul, şi toate celelalte — profesorul era dement.

Berlioz realiză pe dată ce trebuie făcut. Lăsîndu-se pe speteaza băncii, în spatele profesorului, îi făcu cu ochiul Pribeagului, vrînd să-i spună: « nu-l contrazice », dar poetul fîstîcit nu pricepu semnalizarea.

— Da, da, da, spunea excitat Berlioz, posibil ... chiar foarte posibil să fi avut loc toate acestea, şi Pilat din Pont, şi balconul, şi restul ... Dar dumneavoastră aţi venit singur sau cu soţia?

— Singur, singur, sînt totdeauna singur, răspunse amar profesorul.

— Dar unde vă sînt bagajele, domnule profesor? urmă insinuant Berlioz. La hotelul Metropol? Unde aţi tras?

— Eu? ... Nicăieri, răspunse neamţul smintit, rătăcind cu ochiu-i verde, nebun şi trist peste Lacurile Patriarhale.

— Cum? ... Da ... unde o să locuiţi?

— În apartamentul dumneavoastră, trînti deodată pe un ton familiar nebunul şi făcu cu ochiul.

— Sînt ... sînt încîntat ... mormăi Berlioz, dar, credeţi-mă că la mine n-o să vă simţiţi comod, pe cînd la Metropol sînt nişte camere splendide, e un hotel de prima clasă ...

— Şi nici diavolul nu există? îl întrebă hodoronc-tronc bolnavul pe Ivan Nikolaevici.

— Nici diavolul ...

— Nu-l contrazice, şopti doar cu buzele Berlioz, repezindu-se în spatele profesorului şi făcînd semne poetului.

— Nu există nici un diavol! strigă zăpăcit de toată această aiureală Ivan Nikolaevici, nu tocmai ceea ce trebuia. Ce pacoste pe capul nostru! Ia nu mai face pe nebunul!

Auzind acestea, nebunul izbucni într-un rîs atît de răsunător încît din teiul ce-şi întindea crengile deasupra capetelor celor trei, îşi luă zborul o vrabie.

— E foarte interesant, zise profesorul, cutremurîndu-se de rîs, cum vine asta? La dumneavoastră orice cauţi nu găseşti! Îşi curmă hohotele, deodată şi, ceea ce era cu totul explicabil la o boală psihică, după accesul de veselie căzu în cealaltă extremă, se irită şi strigă aspru: şi va să zică nu există?

— Liniştiţi-vă, liniştiţi-vă, domnule profesor, mormăi Berlioz, temîndu-se să-l enerveze pe bolnav. Rămîneţi aici o clipă cu tovarăşul Pribeagul, iar eu mă reped pînă la colţ să dau un telefon; după aceea vă conducem unde vreţi dumneavoastră. Doar nu cunoaşteţi oraşul.

Planul lui Berlioz, trebuie să recunoaştem, era judicios: să ajungă pînă la primul telefon public şi să comunice la Biroul de evidenţă a străinilor că iată, cutare consultant venit din străinătate, se află la Lacurile Patriarhale într-o stare vădită de demenţă. Deci, se impune să se ia măsuri, altfel se lasă cu încurcături şi neplăceri.

— Vreţi să daţi un telefon? Bine, daţi, încuviinţă trist bolnavul şi, deodată, îl rugă pătimaş pe Berlioz: Dar, vă implor, la despărţire, credeţi măcar în existenţa diavolului! Mai mult nu vă cer. Să ştiţi că pentru dovedirea acestui adevăr există un al şaptelea argument, cel mai de nădejde! De altfel de îndată o să vi se prezinte!

— Bine, bine, îl linişti cu o falsă blîndeţe Berlioz şi, făcîndu-i cu ochiul poetului amărît, căruia nu-i surîdea de fel perspectiva de a-l păzi pe neamţul dement,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

părăsi malul lacului îndreptîndu-se spre ieşirea din parc, de la intersecţia străzii Bronnaia cu stradela Ermolaevski.

Îndată ce-l văzu depărtîndu-se, profesorul parcă se făcu bine şi se lumină la faţă.

— Mihail Alexandrovici ! strigă el.

Acesta tresări, întoarse capul, dar căută să se liniştească cu gîndul că profesorul putea să-i cunoască numele tot din ziare.

Iar acesta, făcîndu-şi mîinile pîlnie, strigă :

— Dacă vreţi, dau dispoziţie să se trimită imediat o telegramă unchiului dumneavoastră la Kiev?

Berlioz se cutremură din nou! De unde ştie nebunul de existenţa unchiului de la Kiev? Despre asta e sigur că nu a scris nimic nici o gazetă.

Ehei, nu cumva are dreptate Pribeagul? Dacă actele neamţului sînt false? Ah, ce individ ciudat . . . Trebuie totuşi să telefoneze, să telefoneze numaidecît ! Acolo o să se lămurească în doi timpi ce-i cu el.

Şi fără să mai asculte ce-i striga profesorul, Berlioz fugi mai departe.

Chiar lîngă ieşirea în strada Bronnaia, în întîmpinarea redactorului-şef se ridică de pe bancă un cetăţean care semăna leit cu cel care se întruchipase atunci, la lumina soarelui, din pîcla deasă a arşiţei. Numai că acum nu mai era străveziu, aerian, ci un individ obişnuit, şi în întunericul ce se lăsa, Berlioz îi văzu bine mustăţile mari, ca nişte pene de găină, ochişorii mici, ironici, de om băut, şi nişte pantaloni cadrilaţi, traşi în sus, lăsînd să i se vadă ciorapii albi, jegoşi.

Mihail Alexandrovici se dădu înapoi, dar se consolă gîndind că este o coincidenţă stupidă şi că, în general, nu avea timp pentru moment să se gîndească la această problemă.

— Căutaţi portiţa turnantă? se interesă tipul cadrilat, cu o voce dogită de tenor. Poftiţi pe aici ! Drept înainte, şi ieşiţi unde trebuie. Pentru indicaţie . . . ar trebui să faceţi cinste . . . aşa ca să se poată drege cu o litruţă . . . un fost dirijor de cor ! . . . Strîmbîndu-se, individul îşi smulse de pe scăfîrlie şepcuţa de jocheu.

Berlioz nu mai stătu să-l asculte pe dirijorul de cor milog şi scălîmbăiat, se apropie în fugă de portiţa turnantă şi puse mîna pe ea. O întoarse şi era gata să păşească pe şine, cînd îl izbi în faţă o lumină roşie şi albă: în cutia ei de sticlă se aprinse inscripţia « Atenţie, tramvai » Şi numaidecît, veni în goană acest tramvai care întorcea de pe Ermolaevski pe Bronnaia pe o linie nouă abia trasă. Întoarse şi ieşind pe drum drept, se lumină deodată în interior, scoase un urlet şi îşi mări viteza.

Prudentul Berlioz, deşi stătea într-un loc ferit, se gîndi să se întoarcă în spatele turnantei, îşi mută mîna pe o altă aripă, făcu un pas înapoi. Dar deodată mîna îi alunecă şi se smulse de pe aripa de metal, piciorul, ca pe gheaţă, îi alunecă pe caldarîmul ce cobora în pantă spre şine, celălalt picior i se săltă în sus şi Berlioz fu aruncat direct pe şine.

Încercînd să se agaţe de ceva, căzu pe spate, lovindu-se, nu prea tare, de pietrele caldarîmului, şi apucă să vadă sus, pe cer, nu mai ştiu dacă în dreapta sau în stînga sa, luna poleită în aur. Avu timp să se întoarcă pe o parte, să-şi tragă înnebunit într-o zmucitură picioarele spre burtă şi, întorcîndu-se, văzu bine zburînd spre el nestăvilit figura albă de groază a femeii-vatman, precum şi basmaua ei roşie. Berlioz nu scoase nici un strigăt, dar în jurul lui toată strada prinse a ţipa cu glasuri ascuţite de femei.

Femeia-vatman frînă cu disperare, tramvaiul se lăsă cu botul în pămînt, în clipa următoare se săltă în sus şi, spărgîndu-se, bubuind zăngănind începură să cadă geamurile vagonului. În mintea lui Berlioz cineva striga cu disperare « E cu putinţă? »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Încă o dată, pentru ultima oară sclipi discul lunii, dar destrămîndu-se, bucăți-bucăți, apoi se lăsă noaptea.

Tramvaiul îl acoperi pe Berlioz, și, lîngă grilajul aleii parcului fu aruncat pe panta pietruită un obiect rotund întunecat. Rostogolindu-se, porni în salturi pe caldarîmul străzii. Era capul retezat al lui Berlioz.

CAPITOLUL 4

URMĂRIREA

Se potoliseră țipetele isterice ale femeilor, se stinseră fluierăturile milițienilor, două mașini sanitare ridicară: una trupul decapitat și capul tăiat să le ducă la morgă, cealaltă — la spital pe frumoasa femeie-vatman rănită cu cioburile de la geamuri; măturătorii cu șorțuri albe strînseră și aruncară sticla spartă, presărînd cu nisip băltoacele de sînge, iar Ivan Nikolaevici, cum căzuse pe bancă, atunci cînd alergase spre locul nenorocirii — așa rămăsese. Încercase de cîteva ori să se ridice, picioarele nu-l ascultau, pe Pribeag îl lovise un fel de dambla.

Poetul se repezise spre portița turnantă de îndată ce-a auzit primul răcnet și a văzut capul retezat săltînd pe caldarîm. Înnebunit de groază, căzu pe bancă și își mușcă mîna pînă la sînge. Uitase desigur de neamțul țicnit și se străduia să înțeleagă un singur lucru, cum de este cu putință, adineauri vorbea cu Berlioz și peste cîteva clipe numai, capul . . .

Pe alee, prin fața poetului oamenii treceau în goană, zguduiți de cele întîmplate, se auzeau exclamații de groază, Ivan Nikolaevici însă nu înregistra nici o vorbă. Dar pe neașteptate, alături de el, pe alee, se ciocniră două femei, și una din ele, cu nasul ascuțit, în capul gol, striga, chiar lîngă urechea lui, celeilalte:

— . . . Annușka, Annușka noastră ! De pe Sadovaia ! E mîna ei ! Ea a făcut-o . . . A cumpărat de la băcănie ulei de floarea soarelui, și a spart sticla de un litru de portița turnantă. Și-a mînjit fusta toată și ce-a mai înjurat, vai, ce-a mai înjurat . . . ! Dumnealui, sărmanul, pe semne a alunecat și a venit tot așa pe șine . . .

Din tot ce strigase femeia, în creierul zdruncinat al lui Ivan Nikolaevici se înfipse un singur cuvînt: « Annușka » . . .

— Annușka . . . Annușka? . . . mormăi poetul, aruncînd împrejur priviri alarmate. Dați-mi voie, dați-mi voie . . .

De numele Annușkăi se prinseră cuvintele « ulei de floarea soarelui » iar apoi, nu se știe de ce « Pilat din Pont ». Pe Pilat poetul îl dădu de-o parte și se apucă să lege lanțul, începînd de la cuvîntul « Annușka ». Totul se înlănțui în doi timpi, aducîndu-l pe Ivan la profesorul nebun.

« Dați-mi voie ! El a zis că ședința nu se va ține, pentru că Annușka a vărsat uleiul. Și, poftim, ședința nu se ține ! Dar nu numai atît, n-a zis el că lui Berlioz o să-i taie capul o femeie? ! Da, da, da ! Și doar vatmanul era o femeie ! Cum vine asta? ! »

Nu mai rămînea nici pic de îndoială, consultantul misterios cunoscuse dinainte, cu precizie întreg tabloul morții cumplite a lui Berlioz. Și, îndată, două gînduri pătrunseră în mintea poetului. Primul gînd: « prostii, nu-i de loc nebun ! » Și al doilea: « nu cumva, chiar el a pus totul la cale? »

« Dar cum, vă întreb, cum? Stai că aflăm noi ! »

După o luptă cu sine însuși, Ivan Nikolaevici se ridică de pe bancă și se repezi înapoi, acolo unde stătuse de vorbă cu profesorul. Din fericire, acesta nu plecase încă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Pe Bronnaia se şi aprinseră felinarele, iar deasupra Lacurilor se înălţa luna aurie şi, în lumina ei înşelătoare ca întotdeauna, lui Ivan Nikolaevici i se păru că nebunul ţine subţioară spada şi nu bastonul.

Bătrînul dirijor de cor în retragere şedea alături, pe locul unde stătuse mai adineaori Ivan Nikolaevici. Acum dirijorul arborase pe nas un *pince-nez* de care, vădit, nu avea nevoie, cu un geam lipsă, iar celălalt crăpat, ceea ce îl făcea şi mai dezgustător decît fusese atunci cînd îi arătase lui Berlioz drumul spre linia tramvaiului.

Simţind că-i îngheaţă inima, Ivan se apropie de profesor şi privindu-i atent faţa se convinse că nu are şi nu a avut nici un semn de demenţă.

— Mărturiseşte, cine eşti dumneata? îl abordă cu voce surdă Ivan.

Străinul se încruntă, îl privi pe poet, ca şi cînd îl vedea pentru întîia oară, şi-i răspunse ostil:

— La mine nu înţeleg . . . rus nu vorbeşte . . .

— Dumnealor nu înţeleg, se băgă dirijorul de cor din banca lui, deşi nimeni nu-l rugase să traducă cuvintele străinului.

— Nu te preface ! urmă ameninţător Ivan şi simţi un fior de gheaţă sub lingurea. Adineaori vorbeai perfect ruseşte. Nu eşti neamţ, şi nici profesor ! Eşti ucigaş şi spion ! . . . Actele ! strigă Ivan cu înverşunare.

Misteriosul profesor dădu din umeri cu o grimasă de dezgust, şi gura-i strîmbă şi aşa, se strîmbă şi mai rău.

— Cetăţene ! se bagă din nou pe fir dirijorul abject. Ia spune-mi, de ce enervezi un turist străin? Pentru asta vei fi tras la răspundere în modul cel mai sever !

Iar profesorul suspect îşi luă un aer trufaş, întoarse spatele poetului şi plecă. Ivan simţi că-şi pierde uzul raţiunii. Sufocîndu-se, se adresă dirijorului de cor:

— Hei, cetăţene, ajută-mă să pun mîna pe criminal ! Eşti dator s-o faci !

Dirijorul se învioră la culme, sări în picioare şi răcni:

— Care este criminal? Unde-i, să-l văd? Un infractor străin? Ochii începură să-i joace de bucurie. Ăsta? Păi dacă-i criminal, întîi şi întîi trebuie strigat « ajutor ». Altfel ne scapă. Ia, haide, să strigăm amîndoi odată ! şi dirijorul deschise gura, ca şi cînd s-ar fi pregătit să zbiere.

Ivan, fîstîcit, pierdut, îi dădu ascultare poznaşului şi strigă: « ajutor ! », dirijorul însă îl trase pe sfoară şi tăcu mîlc.

Strigătul stingher, răguşit al lui Ivan nu dădu rezultate bune. Două june se traseră speriate din calea lui şi poetul auzi un glas spunînd: « e beat ».

— Aha, va să zică eşti înţeles cu el? urlă mînios Ivan. Da ce îţi baţi joc de mine? Dă-mi drumul !

Se repezi la dreapta şi dirijorul tot la dreapta, Ivan la stînga, şi dirijorul tot la stînga.

— Mă împiedici cu bună ştiinţă, dinadins? zbiera Ivan turbat de furie. Şi pe tine te dau pe mîna poliţiei !

Încercă să-l apuce de mînecă pe ticălos, dar stîngaci, fără succes şi, în aceeaşi clipă dirijorul pieri, parcă intrat în pămînt.

— Ah ! făcu Ivan şi, aruncînd ochii în zare, îl văzu pe necunoscutul odios, gata s-o ia pe stradela Patriarhală. Nu era singur. Dirijorul de cor, individ mai mult decît suspect, apucase să i se alăture. Dar nu era totul. Al treilea în această companie, răsărit nu se ştie de unde, era un motan uriaş, cît un porc de gras, negru ca tăciunele, cu nişte mustăţi de cavalerist, date dracului. Cei trei o luară pe stradelă, motanul mergînd doar pe labele dinapoi.

Ivan se luă după răufăcători, dar se convinse pe dată, că va fi foarte greu să-i ajungă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cît ai clipi ei depăşiseră stradela, luînd-o apoi pe Spiridonovka. Cu toate că Ivan grăbea mereu pasul, distanţa dintre urmăritor şi cei urmăriţi nu se micşora de fel şi poetul nici nu-şi dădu seama cum, după liniştita Spiridonovka se pomeni lîngă porţile Nikitskie, unde situaţia sa înrăutăţi. Aici era înghesuială multă şi, pe deasupra, banda de tîlhari socoti locul potrivit ca să aplice procedeul banditesc preferat: să se retragă împrăştiindu-se care încotro.

Cu o dibăcie magistrală dirijorul se agăţă în plin mers de autobuzul ce gonea spre piaţa Arbat, şi o şterse. Pierzînd pe unul din cei trei, Ivan îşi concentră atenţia asupra motanului, şi, văzu cum acest motan ciudat se apropie de vagonul-motor « A » ce se oprise în staţie, dădu cu neobrăzare jos o femeie care scoase un ţipăt strident, se agăţă cu laba de bară ca să-şi ţină echilibrul şi încercă chiar să-i arunce încasatoarei prin fereastra deschisă o grivnă pentru bilet.

Purtarea motanului îl uimi la culme pe Ivan, care încremeni ca o statuie lîngă uşa băcăniei din colţ şi aici, pentru a doua oară, rămase uimit de atitudinea încasatoarei. Îndată ce zări motanul care se căţăra în tramvai, tremurînd toată de furie, femeia strigă:

— Motanii nu au acces în tramvai ! Nu-i voie cu motani ! Z-zît ! Dă-te jos, de nu — chem miliţia !

Atît pe încasatoare, cît şi pe călători nu-i uimise însăşi esenţa lucrurilor: nu faptul că motanul se suie în tramvai, ceea ce n-ar fi fost încă nimic, ci faptul că are intenţia să *plătească !*

Motanul se dovedi nu numai un animal bun platnic, dar şi disciplinat. Chiar la prima interpelare a încasatoarei îşi încetă asaltul, se dădu jos şi se instală în staţie, netezindu-şi mustăţile cu grivna. Dar îndată ce încasatoarea smuci sfoara, dînd semnalul de plecare, şi tramvaiul se urni din loc, motanul procedă ca orice individ dat jos din vagon, dar care totuşi trebuie să meargă cu tramvaiul. Lăsă să treacă prin faţa lui toate cele trei vagoane, sări pe arcul proeminent al celui din urmă, îşi înfipse laba într-un maţ ce ieşea din peretele vagonului şi, călători, economisind, în felul acesta, o grivnă.

Ocupîndu-se de parşivul de motan, poetul era gata-gata să-l piardă pe principalul dintre cei trei tîlhari — pe profesor. Din fericire, acesta nu apucase s-o şteargă. La începutul străzii Bolşaia Nikitskaia, sau străzii Hertzen, în mijlocul mulţimii ce se îmbulzea, Ivan zări bereta cenuşie. Cît ai clipi, poetul îşi făcu loc acolo. Dar nu avea noroc. Grăbea pasul, o lua la trap, îmbrîncindu-i pe trecători; totuşi nu reuşea să se apropie măcar cu un centimetru de infractor.

Deprimat la culme cum era, îl impresiona totuşi repeziciunea supranaturală cu care se desfăşura urmărirea. În mai puţin de douăzeci de secunde după Porţile Nikitskie, pe Ivan Nikolaevici îl orbiră luminile din piaţa Arbat. Cîteva clipe încă şi iată o ulicioară întunecoasă cu trotuare rele, strîmbe, unde Ivan Nikolaevici se prăbuşii cu zgomot şi-şi răni genunchiul. Din nou o magistrală scăldată în lumini — strada Kropotkin, apoi încă o ulicioară, apoi Ostojenka, şi încă o ulicioară mohorîtă, scîrboasă, zgîrcit luminată. Aici Ivan Nikolaevici îl pierdu pe acela de care avea atîta nevoie. Profesorul dispăruse.

Poetul se fîstîci, dar nu pentru multă vreme; deodată realiză că profesorul trebuie să fie negreşit în casa nr. 13 şi neapărat în apartamentul 47.

Dînd buzna pe uşa de la intrare, Ivan Nikolaevici urcă val-vîrtej pînă la etajul unu, găsi numaidecît apartamentul şi sună la uşă nerăbdător. N-a trebuit să aştepte mult. I-a deschis uşa o fetiţă de vreo cinci ani, care fără să-l întrebe o vorbă pe noul venit, o şterse undeva numaidecît.

În vestiarul enorm, părăginit peste măsură, slab luminat de o lămpiţă minusculă atîrnată chiar sub tavanul negru de murdar ce era, pe un perete era spînzurată

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

într-un cui o bicicletă fără cauciucuri, în mijloc se înălța un cufăr uriaş ferecat, iar pe polița cuierului cineva aruncase o căciulă cu clape, ce atîrnau lungi în jos. În josul uneia din uşi, la radio, o voce sonoră de bărbat, vocifera ceva în versuri, pe un ton furios.

Pomenindu-se într-o ambianță cu totul străină, Ivan Nikolaevici nu-şi pierdu de loc cumpătul ci o luă drept spre coridor, judecînd astfel: « S-a ascuns desigur, în baie ». Coridorul era cufundat în beznă. După ce se izbi bine de pereți, sub o uşă zări o fîşie slabă de lumină; bîjbîind în întuneric dădu de clanță şi o trase uşor spre el. Sări cîrligul şi Ivan se pomeni în camera de baie, spunîndu-şi că a avut baftă.

De fapt avea mai puțină baftă decît ar fi fost nevoie! Îl învălui o căldură jilavă şi la lumina jarului ce mocnea în cazanul de baie, reuşi să vadă nişte albii mari atîrnate în perete şi cada, toată numai pete negre dezgustătoare, pe locurile unde căzuse zmalțul. În cadă stătea în picioare, plină de clăbuc, cu un burete în mînă, o cetățeancă goală-puşcă. Îşi îngustă ochii miopi ațintindu-i asupra lui Ivan care dăduse buzna în baie şi, luîndu-l, se vede, drept altcineva, din cauza acestui iluminat mizerabil, spuse încet şi vesel:

— Kiriuşka! Lasă-te de bancuri! Ai înnebunit? Feodor Ivanovici trebuie să se întoarcă îndată. Imediat să ieşi de-aici! Şi-şi avîntă buretele să-l alunge pe Ivan din baie.

Neînțelegerea era vădită şi vina o purta, desigur, Ivan Nikolaevici, care însă nu avea de gînd s-o recunoască şi, după ce exclamă mustrător: « Desfrînato! » — se pomeni, nu se ştie de ce, în bucătăria, pustie la ora aceea. Pe maşina de gătit luceau mute prin penumbră, vreo zece primusuri în inactivitate. Prelingîndu-se prin geamul murdar care ani de zile nu fusese şters, o rază de lună lumina cu zgîrcenie ungherul în care, plină de praf şi pînze de păianjen, atîrna o icoană uitată; de după policioara ei se ițeau capetele a două lumînări mari de cununie. Sub icoana mare atîrna prinsă cu ac o hîrtiuță.

Nimeni nu ştie ce gînd puse atunci stăpînire pe Ivan, dar înainte de a se-ntoarce pe intrarea de serviciu făcu pe numele lui una din lumînări, precum şi iconița de hîrtie. Înzestrat cu aceste obiecte, părăsi apartamentul anonim, mormăind ceva, ruşinîndu-se la gîndul prin ce i-a fost dat să treacă, cu cîteva clipe înainte, la baie, încercînd fără să vrea, să ghicească cine ar putea fi acest neobrăzat de Kiriuşka şi dacă nu cumva lui îi aparține căciula aceea scîrboasă cu clape.

În ulicioara pustie şi tristă poetul se uită în jur, căutîndu-l pe fugar, — nu se vedea însă nicăieri. Atunci Ivan îşi spuse ferm:

— Sigur că da, e la rîul Moscova! Înainte! Ivan Nikolaevici se cuvenea întrebat, de ce era atît de convins că profesorul se dusese tocmai la rîul Moscova şi nu în altă parte? Din nenorocire însă n-avea cine să-l întrebe! Ulicioara era pustie...

Peste un timp foarte scurt, Ivan Nikolaevici a putut fi văzut pe treptele de granit ce coborau spre rîul Moscova.

Îşi scoase hainele, dîndu-le în grijă unui bărbos simpatic care fuma o țigară răsucită chiar de el, iar pe jos, alături, zăcea o bluză rusească albă ruptă şi nişte ghete scîlciate cu şireturile desfăcute. Ca să se mai răcorească, Ivan dădu din mîini şi se aruncă în apă cu mişcări de atlet. I se tăie răsuflarea, atît de rece era apa, şi-i trecu chiar prin minte că nu va putea ieşi la suprafață. Reuşi însă să iasă şi, pufăind şi gîfîind, cu ochii rotunjiți de groază, porni înot în apa neagră mirosind a păcură, printre zigzagurile frînte ale felinarelor de pe chei.

Cînd ud, după baie, urcă, săltînd treptele, spre locul unde îşi lăsase hainele sub paza bărbosului, constată că dispăruseră nu numai hainele, ci şi păzitorul lor, adică însuşi bărbosul. În locul unde zăcuse mormanul de haine, rămaseră nişte izmene vărgate, bluza rusească ruptă, o lumînare, iconița şi o cutie de chibrituri. Avîntîn-

@Asociația Ziariştilor Independenți din România

du-şi ameninţător pumnul, cu o furie neputincioasă, Ivan arboră efectele ce-i fuseseră lăsate.

Aici începură să-l sîcîie două gînduri. În primul rînd, faptul că-i dispăruse legitimaţia de membru al MASSOLIT-lui, de care nu se despărţea niciodată, şi, în al doilea rînd, dacă va reuşi să treacă nestingherit prin Moscova. Era totuşi în izmene !... Ce-i drept, asta nu priveşte pe nimeni, şi totuşi, de ce nu s-ar întîmpla să se agaţe cineva de el, să-l reţină !

Ivan rupse nasturii de la izmene pe locul unde se încheiau, la gleznă, contînd pe faptul că poate aşa o să treacă drept pantaloni de vară, luă iconiţa, luminarea şi chibritele şi porni la drum spunîndu-şi :

— La Griboedov ! Fără nici o îndoială e acolo !

Oraşul îşi începuse viaţa nocturnă. Prin colb, cu zăngănit de lanţuri treceau în zbor camioane, şi, pe platformele lor, pe saci, cu burta în sus, zăceau nişte bărbaţi. Ferestrele caselor erau închise. La fiecare din aceste ferestre ardea o lampă sub un abajur portocaliu, şi din toate ferestrele, din toate uşile, din toate gangurile, de pe acoperişuri şi poduri, din subsoluri şi curţi se auzea urletul răguşit al polonezei din opera *Evgheni Oneghin*.

Temerile lui Ivan Nikolaevici îşi găsiră întru totul justificare, atrăgea atenţia trecătorilor care întorceau capul după el. În consecinţă, luă hotărîrea să ocolească străzile mari şi să se strecoare prin ulicioare, unde oamenii nu sînt atît de sîcîitori, unde are mai puţine şanse să se agaţe cineva de un om desculţ, chinuindu-l cu întrebările la adresa izmenelor, care în ruptul capului nu au vrut să semene cu pantaloni obişnuiţi, decenţi.

Se adînci deci în labirintul tainic al străduţelor Arbatului, furişîndu-se tot pe lîngă ziduri, privind speriat cu coada ochiului, aruncînd la orice pas priviri în jur, ascunzîndu-se, din cînd în cînd, în intrările clădirilor şi ocolind încrucişările de străzi cu semnale luminoase, şi fastuoasele clădiri ale ambasadelor.

Iar pe tot drumul, ce-l avu de parcurs, îl chinui nespus, urmîndu-l pas cu pas, o nevăzută orchestră ce acompania o voce greoaie de bas care-şi cînta dragostea pentru Tatiana.

CAPITOLUL 5

A AVUT LOC LA GRIBOEDOV

Pe bulevardul circular, în fundul unei grădini pipernicite, despărţită de trotuar printr-un grilaj de fier forjat, era aşezată o casă veche de culoare crem. Un mic spaţiu din faţa casei era asfaltat, şi iarna, pe locul acesta se înălţa un troian de zăpadă cu o lopată înfiptă în el, iar vara, el devenea o superbă terasă de restaurant, cu umbrar de pînză.

Casei i se spunea « Casa Griboedov », pe baza faptului că ar fi aparţinut cîndva, cică, unei mătuşi de-a scriitorului Alexandr Sergheevici Griboedov. Dacă i-a aparţinut sau nu i-a aparţinut — nu ştim precis. Ba, ne amintim chiar, că parcă Griboedov nu a avut nici o mătuşă proprietară de imobil . . . Casa însă purta acest nume. Mai mult decît atît, un mare palavragiu moscovit povestea că cică la etaj, în sala rotundă cu coloane, vestitul scriitor ar fi citit acestei mătuşi tolănită pe sofa, fragmente din *Prea multă minte strică*. Deşi, naiba ştie, poate că într-adevăr i-o fi citit, de fapt, n-are importanţă.

Important este că în prezent casa aparţine acelui MASSOLIT pe care-l condusese nefericitul Mihail Alexandrovici Berlioz, înainte de apariţia sa la Lacurile Patriarhale.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Urmînd exemplul membrilor MASSOLIT-ului, nimeni nu spunea « Casa Griboedov », ci pur şi simplu « Griboedov »: « Ieri două ceasuri am stat la coadă la Griboedov ». « Şi, ai rezolvat? » « Am obţinut o lună de zile la Ialta ». « Bravo, eşti cineva! » sau: « Du-te la Berlioz, astăzi, de la patru la cinci, primeşte în audienţă la Griboedov » . . . şi aşa mai departe.

MASSOLIT-ul se instalase la Griboedov cum nu se poate mai bine şi mai intim. Oricine intra la Griboedov, în primul rînd, fără să vrea, lua cunoştinţă de anunţurile diferitelor cercuri sportive şi contempla fotografiile în grup şi individuale ale membrilor MASSOLIT-ului, care (fotografiile) umpleau pereţii pe tot traseul scării ce ducea la etaj.

La etaj, pe prima uşă se lăfăia o inscripţie cît toate zilele: « Secţia Pescari — Viligiaturişti », şi tot aici era înfăţişat un caras, prins în cîrligul unei undiţe.

Pe uşa camerei nr. 2 scria ceva nu prea lămurit: « Deplasare de creaţie, pentru o zi. Adresaţi: M. V. Podlojnaia ».

Uşa următoare purta o inscripţie scurtă, dar de loc inteligibilă « Perelîghino ». Apoi, vizitatorului ocazional al lui Griboedov începeau să-i fugă ochii în toate părţile pe variatele şi multiplele inscripţii ce împestriţau uşile din lemn de nuc ale mătuşii: « Înscrieri la rînd pentru hîrtie se fac la Pokliovkina », « Casieria », « Plata în numerar, individual, a autorilor de scheciuri ».

Dacă străpungeai coada lungă-lungă ce se întindea pînă jos la poartă, puteai vedea inscripţia de pe uşa la care lumea dădea năvală fără o clipă de răgaz: « Spaţiul locativ ».

Dincolo de « Spaţiul Locativ » se desfăşura un afiş splendid reprezentînd o stîncă, iar pe coama stîncii un călăreţ înfăşurat în bundă, cu o armă pe umăr. Mai jos — palmieri şi un balcon, iar în balcon un tînăr moţat, privind undeva în sus cu nişte ochi foarte-foarte vioi şi ţinînd în mînă un stilou. Tot acolo scria: « Concedii complexe de creaţie, de la două săptămîni (schiţă-nuvelă) pînă la un an (roman-trilogie) la Ialta, Suak-Su, Borovoe, Fhihsidziri, Mahindjauri, Leningrad (Palatul de Iarnă) ». Şi în faţa acestei uşi era coadă, dar nu exagerată, aşa cam la vreo 150 de persoane.

Apoi, supunîndu-se cotiturilor, urcuşurilor şi coborîşurilor capricioase ale casei lui Griboedov, urmau « Consiliul de conducere al MASSOLIT-ului », « Casieriile nr. 2, 3, 4, 5 », « Colegiul Redacţional », « Preşedintele MASSOLIT »-ului, « Sala de Biliard », tot soiul de unităţi auxiliare şi, în sfîrşit, acea sală rotundă cu coloane, unde mătuşa se desfătase ascultînd comedia genialului său nepot.

Orice vizitator, dacă, bineînţeles, nu era tîmpit de-a binelea, nimerind la Griboedov, îşi dădea seama pe loc ce bine o duc aceşti norocoşi membrii ai MASSOLIT-ului şi numaidecît era ros de o invidie neagră. Numaidecît adresa cerului reproşuri amare: de ce nu a avut grijă să-l înzestreze cu talent literar, fără de care, natural, nu era cazul să rîvnească la un carnet de membru al MASSOLIT-ului, un carnet maroniu cu chenar auriu, mirosind a piele scumpă — carnet pe care nu era moscovit să nu-l ştie.

Poate să spună cineva ceva în apărarea invidiei? Este un sentiment urît, dar trebuie să ne punem în situaţia vizitatorului. Tot ce vedea el la etaj, nu era totul, ci chiar departe de a fi totul. Întreg parterul casei mătuşii îl ocupa restaurantul. Şi ce restaurant! Pe bună dreptate era socotit cel mai grozav din Moscova. Şi nu numai pentru că ocupa două săli mari cu tavanul boltit, cu picturi reprezentînd cai liliachii cu coame asiriene; nu numai pentru că toate mesele aveau cîte o lampă acoperită cu un şal, nu numai pentru că acolo nu putea pătrunde primul venit de pe stradă, ci şi pentru că prin calitatea mîncărurilor sale, Griboedov bătea oricare alt restaurant din Moscova, iar obţinerea alimentelor se făcea la un preţ accesibil, niciodată împovărător.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

De aceea nu ni se pare de loc curioasă convorbirea pe care a surprins-o o dată, lîngă grilajul de fier forjat al lui Griboedov, autorul acestor rînduri care redau doar adevărul adevărat.

— Unde iei masa diseară, Ambrozie?

— Ce întrebare, dragă Foka, aici bineînţeles ! — Archibald Archibaldovici mi-a şoptit astăzi că se va servi şalău-*nature*. E o capodoperă a artei culinare !

— Ştii să trăieşti, Ambrozie ! exclamă admirativ cu un oftat Foka, un slăbănog neîngrijit, adresîndu-se lui Ambrozie-poetul, un uriaş bucălat, cu buzele rumene şi părul auriu.

— Nu-i vorba de nici-o ştiinţă specială, îl contrazise Ambrozie, nu-i altceva decît dorinţa cea mai obişnuită de-a trăi omeneşte. Vrei să spui, Foka, dragul meu, că poţi găsi nişte şalăiaşi şi la Coliseum? Dar la Coliseum o porţie de şalău costă treisprezece ruble şi cincisprezece copeici, pe cînd la noi îţi ia cinci cincizeci ! Şi unde mai pui că la Coliseum — peştele e vechi de trei zile, ba, pe deasupra, nu ai nici o garanţie că nu te vei trezi cu un ciorchine de strugure peste mutră, aruncat de cel dintîi june care dă buzna acolo venind dinspre Pasajul Teatral. Mă declar categoric împotriva Coliseum-ului, vocifera Ambrozie-gastronomul, de răsuna tot bulevardul. Nu căuta să mă convingi, Foka !

— Nu caut să te conving, Ambrozie, spuse Foka. Dar se poate lua masa de seară şi acasă.

— Nici nu mă gîndesc, tuna Ambrozie, mi-o închipui pe nevastă-ta încercînd să gătească într-o cratiţă, în bucătărie comună şalău-*nature !* Ha-ha-ha ! . . . *Au revoir*, Foka ! Şi Ambrozie se repezea fredonînd spre terasa cu umbrar.

Eh-ho-ho . . . Da, ce-a fost, a fost ! Nu au uitat moscoviţii băştinaşi pe celebrul Griboedov ! Ce, şalău rasol ! E o banalitate, Ambrozie dragă ! Dar cega, cega la cratiţă argintie, cegă bucăţi, straturi, alternate cu cozi de raci şi icre negre proaspete? Dar ouăle la ceşti, cu pireu de ciuperci? Şi fileurile de sturz nu vă plăceau? Cu trufe? Dar prepeliţa preparată după reţeta genoveză? Nouă ruble şi jumătate. Dar jazzul, dar serviciul ireproşabil, după toate regulile politeţii? Şi în iulie, cînd toată familia e plecată în vilegiatură, iar pe dumneata te reţin în oraş nişte treburi ce nu pot fi amînate, pe terasă, la umbra viţei de vie cîrlionţată, într-o aureolă pe o faţă de masă imaculată, o farfurioară de supă-*printanière?* Îţi aminteşti, Ambrozie? Dar ce să te mai întreb ! Văd după buzele dumitale că nu ai uitat, toate lostriţele şi şalăiaşii dumitale sînt fleacuri ! Dar de becaţinele, sitarii şi becaţele de pădure, cînd e sezonul lor, prepeliţele, găinuşele de baltă, ce zici? Şi apa minerală « Narzan » care ţi se prelinge înspumată pe gîtlej? ! Ajunge însă, te abaţi de la subiect, cititorule ! Vino cu mine !

În seara cînd Berlioz pieri la Lacurile Patriarhale, la orele zece şi jumătate, Griboedov avea toate camerele de la etaj cufundate în întuneric, în afară de una singură, unde luminile erau aprinse şi unde tînjeau doisprezece literaţi, strînşi acolo pentru şedinţă şi aşteptîndu-l pe Mihail Alexandrovici.

Cei care şedeau pe scaune, pe mese, şi chiar pe două pervazuri ale camerei în care îşi avea sediul Consiliul de conducere MASSOLIT, mureau de căldură. Prin ferestrele larg deschise nu pătrundea nici un pic de aer proaspăt. Moscova îşi revărsa toata arşiţa acumulată în cursul zilei în asfalt, şi era limpede că noaptea nu va aduce uşurare. Un iz de ceapă venea de la subsolul mătuşii, unde funcţiona bucătăria restaurantului, şi tuturor le era sete, toţi erau nervoşi şi furioşi.

Beletristul Beskudnikov — un om liniştit, bine îmbrăcat, cu nişte ochi mici şi iscoditori, îşi consultă ceasul. Minutarul se tîra spre unsprezece. Beskudnikov ciocăni cu degetul în cadran, arătându-l vecinului său, poetul Dvubraţki, care şedea pe o masă şi, de urît, îşi bălăbănea picioarele încălţate în pantofii galbeni cu talpă de cauciuc.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Se cam întrece cu gluma, bombăni Dvubraţski.

— S-a-mpotmolit, pe semne, flăcăul la malul Kleaznmi, dădu replica o voce groasă aparţinînd Nastasiei Lukinişna Nepremenova, fată de negustor din Moscova care rămăsese orfană şi devenind scriitoare, autoare de schiţe marine, excela în scene de război şi semna cu pseudonimul « Navigatorul Georges ».

— Daţi-mi voie ! vorbi îndrăzneţ Zagrivov, cunoscut autor de scheciuri. Şi eu, în loc să mă coc aici, aş fi stat cu plăcere pe balcon, la o ceaşcă de ceai ! Şedinţa era fixată pentru ora zece, nu-i aşa?

— La ora asta e plăcut pe malul Kleazmei, îi aţîţa mai departe pe ceilalţi Navigatorul Georges, ştiind că staţiunea de vile pentru literaţi Perelîghino, de pe malui Kleazmei este punctul nevralgic al tuturor. La ora asta cîntă, desigur, şi privighetorile acolo. În ce mă priveşte, lucrez întotdeauna mai cu spor, cînd sînt în mijlocul naturii, mai ales primăvara.

— De trei ani aproape plătesc cotizaţia ca să-mi pot trimite nevasta, bolnavă de *bazedov*, în acest rai, dar nu ştiu cum se face că nu se vede nimic la orizont, zise veninos, cu amărăciune, nuvelistul Ieronim Poprihin.

— Ei, asta-i în funcţie de norocul fiecăruia, vui de pe pervaz criticul Ababkov.

Ochişorii Navigatorului Georges se aprinseră de bucurie şi îndulcindu-şi vocea de contralto, scriitoarea replică din nou:

— Nu trebuie să fim invidioşi, tovarăşi. Avem numai douăzeci de vile şi se mai construiesc doar şapte, iar noi sîntem trei mii de inşi în MASSOLIT.

— Trei mii o sută unsprezece, preciză cineva dintr-un colţ.

— Ei, vedeţi, urmă Navigatorul Georges, ce să-i faci? E firesc că vilele le-au primit cei mai talentaţi dintre noi . . .

— Generalii ! se bagă direct în acest schimb de cuvinte Gluharev — scenaristul.

Beskudnikov simulă un căscat şi ieşi din cameră.

—Stă singur în cinci camere, la Perelîghino, bîrfi în urma lui Gluharev.

— Lavrovici ocupă numai el şase odăi, ţipă Deniskin, şi are pereţii sufrageriei tapisaţi cu lemn de stejar.

— Ei acum, nu despre asta e vorba, vui Ababkov, vorba e că s-a făcut ora unsprezece şi jumătate.

Se stîrni gălăgie, se pregătea un fel de răscoală, se apucară să telefoneze la odioasa Perelîghino, nimeriră la o altă vilă, la Lavrovici şi aflară că Lavrovici plecase la rîu, ceea ce-i întristă din cale afară. Chemară la întîmplare comisia de literatură beletristică, la interior nr. 920, şi, bineînţeles, nu găsiră pe nimeni.

— Ar fi putut să telefoneze ! ţipară Deniskin, Gluharev şi Kvant.

Of, degeaba ţipau ei : Mihail Alexandrovici nu putea să telefoneze nicăieri. Departe, departe de Griboedov, într-o sală enormă, luminată de becuri de mii de waţi, pe trei mese zincate zăcea ceea ce cu puţin înainte fusese Mihail Alexandrovici.

Pe prima masă trupul gol, plin de sînge închegat, cu braţul fracturat şi cuşca toracică turtită, pe o altă masă capul, fără dinţii din faţă, cu ochii deschişi, tulburi, care nu se mai temeau de lumina orbitoare ce inunda sala, iar pe o a treia masă — un morman de cîrpe scorojite.

Lîngă cel decapitat stăteau în picioare un profesor medic-legist, un specialist în anatomie patologică şi ajutorul acestuia, reprezentanţii organelor de anchetă şi literatul Jeldîbin, adjunctul lui Mihail Alexandrovici Berlioz la MASSOLIT, chemat prin telefon de acasă, unde veghease la căpătîiul nevestei bolnave.

Maşina venise să-l ia pe Jeldîbin, şi, în primul rînd, împreună cu organele de anchete, s-au dus pe la douăsprezece noaptea la locuinţa victimei, unde s-a procedat la sigilarea tuturor hîrtiilor sale, iar de acolo, cu toţii la morgă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Acum, stînd lîngă rămășițele defunctului se consfătuiau cum e mai bine să facă: să coasă capul retezat de gît sau să expună corpul în sala lui Griboedov, acoperindu-l pur și simplu, pe cel dispărut, cu un șal negru pînă la bărbie?

Da, Mihail Alexandrovici nu putea telefona nicăieri, și cu totul degeaba se indignau și vociferau Deniskin, Gluharev și Kant cu Beskudnikov. Fix la miezul nopții, toți cei doisprezece literați părăsiră etajul de sus, coborînd la restaurant. Aici, în sinea lor, din nou îl pomeniră de rău pe Mihail Alexandrovici: pe terasă toate mesele erau, natural, ocupate, și au fost siliți să cineze în sălile frumoase, dar sufocante.

La orele douăzeci și patru fix în prima sală se auzi un bubuit, un zdrăngănit, începură să salte, să curgă niște sunete. După aceea un glas subțire de bărbat, strigă disperat în acompaniamentul unei muzici: « Aleluia ! ! » Zvîcnise celebrul jazz al lui Griboedov. Fețele asudate ale clienților se înseninară parcă, aveai impresia că pe plafon caii pictați prind viață, lustrelor parcă li se mai adăugă lumină, și deodată, ca scăpate din lanț, începură a dănțui ambele săli, iar apoi și terasa.

Porni la dans Gluharev cu poeta Tamara Polumeseaț, și Kvant și Jukopov-romancierul cu o actriță de cinema în rochie galbenă. Dansau Dragunski, Cerdacci, micul Deniskin cu giganta Navigatorul Georges, dansa frumoasa arhitectă Semeikina-Gall, pe care o ținea strîns în brațe un necunoscut în pantaloni albi de pînză groasă. Dansau cei de-ai casei și invitații, oaspeți din Moscova și din altă parte, un oarecare Vitea Kuftik din Rostov, regizor, pare-se, cu o pecingine mare liliachie pe obraz, dănțuiau cei mai proeminenți dintre reprezentanții subsecției de poezie a MASSOLIT-ului, adică Pavianov, Bogohulski, Sladki, Spicikin și Adelfina Bazdeak, dansau tineri de profesie necunoscută, tunși « box », cu umeri de vată, dansa un ins foarte trecut, cu barbă în care se încurcase o foaie de ceapă verde, iar în brațele lui se zgîlțîia o jună prăpădită mîncată de anemie, într-o rochiță de mătase portocalie.

Scăldați în sudoare, ospătarii purtau deasupra capetelor halbele de bere aburite, urlînd răgușit, cu ură: « Dați-mi voie, cetățene ! » Undeva, un glas comanda în difuzor: « Grătar caucazian o dată ! Două zubrovci ! Mîncare de măruntaie ! ! » În același timp vocea aceea subțire de bărbat urla: « Aleluia ! » Bubuitul tipsiilor aurii ale jazz-ului era estompat în răstimpuri de zăngănitul farfuriilor cărora femeile de la oficiu, după ce le spălau, le dădeau drumul pe o pantă înclinată, drept în bucătărie. Într-un cuvînt iad, nu alta.

La miezul nopții chiar apăru o vedenie de iad. Pe terasă ieși un bărbat de o rară frumusețe, cu o barbă ascuțită, îmbrăcat în frac și-și aruncă o privire majestuoasă în jur, ca și cînd ar fi privit domeniile sale. Se spunea, o spuneau misticii, că au fost timpuri cînd frumosul bărbat nu purta frac, ci se încingea cu un brîu lat de piele de sub care ieșeau mînerele pistoalelor, iar peste părul negru ca pana corbului purta un batic de mătase roșie. Prin Marea Caraibelor cică sub comanda sa, navigase un bric cu pavilion negru-funerar cu cap de mort.

Dar nu-i adevărat, nu ! Sînt minciuni de-ale unor mistici ce tind să te ademenească ! Nu exista pe lume nici-o mare a Caraibelor, nu navigaseră pe ea corsari îndrăzneți, nu-i urmărise nici o corvetă și nu se așternuse peste valuri fumul bătăliei. Nimic din toate astea n-a existat, nimic ! Uite, teiul prăpădit există, există grilajul din fier forjat, iar dincolo de grilaj — bulevardul . . . Și se topește gheața în cupă, și de la masa vecină se uită niște ochi injectați de taur, și te apucă o frică . . . o zeii mei, dați-mi otravă, vreau otravă ! . . .

Deodată însă de la o masă zbură cuvîntul: « Berlioz ! ! » Jazzul se destrămă și se stinse, ca și cînd cineva l-ar fi pocnit cu pumnul. « Ce-i, ce s-a întîmplat, ce este? ! ! « Berlioz ! ! ! » și începură toți să sară de la locurile lor, să exclame, să țipe . . .

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Da, vestea cumplită a morţii lui Mihail Alexandrovici stîrni un val de durere. Cineva se agită, ţipînd că trebuie scrisă numaidecît, pe loc, o tele-colectivă şi expediată neîntîrziat.

Dar ce telegramă, ne întrebăm noi, şi unde? Şi pentru ce s-o trimiţi? Chiar aşa, pentru ce? N-are nevoie de nici un fel de telegramă cel a cărui ceafă zdrobită e strînsă acum de mîinile de cauciuc, cel al cărui grumaz e împuns în clipa de faţă. cu acele strîmbe ale profesorului ! A pierit şi nu are nevoie de nici o telegramă. Totul s-a sfîrşit, să nu mai încărcăm degeaba telegraful.

Da, a pierit, e mort . . . Bine, dar noi sîntem vii !

Valul de durere se stîrni, ţinu cît ţinu şi începu să scadă, să se liniştească. Cîte unii se întoarseră chiar la mesele lor şi, la început mai pe ascuns, iar apoi deschis băură vodcă şi luară o gustărică. Nu, zău aşa, doar n-are rost să se strice sau să rămînă în farfurie chifteluţele *de volaille !* Cu ce-l putem ajuta pe Mihail Alexandrovici? Îi facem vreun bine dacă rămînem flămînzi? Că doar noi n-am murit !

Bineînţeles, pianul a fost încuiat cu cheie, jazzul se împrăştie, cîţiva dintre ziarişti plecară la redacţiile unde lucrau ca să scrie necrologul. Se răspîndi vestea că de la morgă sosise Jeldîbin. Se instală sus în cabinetul răposatului, şi imediat porni zvonul că el îl va înlocui pe Berlioz. Jeldîbin îi chemă rapid din restaurant pe toţi doisprezece membrii ai consiliului de conducere, şi, într-o şedinţă deschisă de urgenţă în cabinetul lui Berlioz se apucară să discute probleme ce nu sufereau amînare: pavoazarea sălii cu coloane din casa lui Griboedov, transportul corpului de la morgă în această sală, accesul publicului în sală, precum şi alte probleme legate de tristul eveniment.

Iar restaurantul îşi ducea mai departe viaţa nocturnă obişnuită şi ar fi dus-o aşa pînă la închidere, adică pînă la orele patru dimineaţa dacă nu s-ar fi petrecut ceva cu totul şi cu totul ieşit din comun, ceva care i-a zguduit pe oaspeţii restaurantului mult mai mult decît vestea morţii năprasnice a lui Berlioz.

Cei dintîi prinseră a se agita birjarii care pîndeau clienţii la poarta lui Gribaedov. S-a auzit, cum unul din ei, ridicîndu-se uşor pe capră, strigă:

— Ptiu ! Ia uitaţi-vă numai !

După aceea, ca din pămînt, lîngă grilajul de fier clipi o luminiţă, apoi, începu să se apropie de terasă. Cei de la mese se ridicau ca să se lămurească ce se întîmplă — şi văzură că o dată cu luminiţa, spre restaurant se îndrepta o stafie albă. Cînd se apropie de treptele terasei toţi înmărmuriră la mesele lor cu bucăţi de cegă înfipte în furculiţă şi cu ochii holbaţi. Portraul care ieşise tocmai în clipa aceea de la garderoba restaurantului în curte, să fumeze o ţigară, o aruncă jos, o stinse sub călcîi şi dădu să iasă în întîmpinarea stafiei, în scop vădit de a-i bara accesul în restaurant, dar, nu se ştie din ce motiv, n-o făcu, ci se opri locului, cu un zîmbet cam nătîng.

Atunci stafia, urcînd treptele, păşi fără nici o piedică pe terasă şi toţi constatară că nu-i nici o stafie, ci Ivan Nicolaevici Ponîrev, celebrul poet Pribeagul.

Era desculţ, cu o bluză rusească albă ruptă pe el şi izmene dungate. Pe bluză, la piept, era prinsă cu un ac de siguranţă o iconiţă de hîrtie reprezentînd un sfînt necunoscut. În mîini, Ivan Nikolaevici ducea o lumînare de cununie aprinsă. Obrazul drept îl avea proaspăt julit.

Este greu de măsurat cît de adîncă a fost tăcerea ce se înstăpîni pe terasă. În mîinile unui ospătar, halba pe care o ducea se aplecase pe o parte şi berea se prelingea pe podea.

Poetul ridică lumînarea deasupra capului, grăind cu voce tare:

— Noroc, prieteni ! după care băgă capul sub masa cea mai apropiată, şi exclamă abătut: Nu, aici nu-i !

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Se auziră două glasuri. Un bas rosti necruțător:

— Gata. *Delirium tremens*.

Iar al doilea, un glas de femeie, speriat, se întrebă:

— Cum de l-a lăsat miliția în halul ăsta pe stradă?

Auzind-o, Ivan Nikolaevici o lămuri:

— De două ori au vrut să mă rețină, pe Skatertnîi și aici pe Bronnaia, dar am tulit-o sărind gardul și, vedeți, mi-am julit obrazul. Ivan Nikolaevici ridică mîna cu lumînarea și vociferă: — Fraților întru literatură! (Glasul lui răgușit prinse puteri și suna acuma mai înflăcărat). Ascultați cu toții ce am să vă zic! A apărut! Prindeți-l, puneți mîna pe el, numaidecît, altfel o să facă prăpăd! Nenorociri de nedescris!

— Ce? Cum? Ce zice? Cine a apărut? se ridicară glasuri din toate părțile.

— Consultantul, răspunse Ivan, și consultantul ăsta l-a ucis adineaori pe Mișa Berlioz la Lacurile Patriarhale.

Din sălile restaurantului lumea dădu năvală și în jurul lumînării aprinse a lui Ivan toți se strînseră buluc . . .

— Dați-mi voie, dați-mi voie, vorbiți mai limpede, se auzi lîngă urechea lui Ivan Nikolaevici un glas încet și politicos, spuneți, cum adică l-a ucis? Cine l-a ucis?

— Un consultant străin, profesor și spion, răspunse prompt Ivan, privind în jurul său.

— Și cum îl cheamă? îl întrebă încetișor la ureche același glas.

— Asta e! Cum îl cheamă? ! strigă profund mîhnit Ivan. Dacă i-aș ști numele! N-am văzut bine ce scria pe cartea de vizită. Țin minte doar prima literă « W », începe cu « W » numele lui. Ce nume poate începe, oare, cu « W »? se întrebă el, își puse palma pe frunte și deodată începu să mormăie: We, we, we, wi, wa . . . Wachner? Wagner? Weiner? Wegner? Winter?

De încordare, simți cum i se mișcă părul pe cap.

— Wulf? îl întrebă milos o femeie.

Ivan se înfurie.

— Toanto! țipă el căutînd-o pe femeie cu privirea. Ce-are a face aici Wulf? N-are Wulf nici o vină. Wo, Wa . . . Nu, așa n-am să-mi aduc aminte. Uitați ce e, cetățeni . . . telefonați chiar acuș la Miliție să se trimeată cinci motociclete cu mitraliere pentru prinderea profesorului. Și nu uitați să spuneți că nu e singur, mai sînt doi cu el: unul lung cadrilat, cu *pince-nez*-ul crăpat și un motan negru, gras, Iar eu, pînă una-alta, am să fac percheziție la Griboedov, simt că e aici.

Ivan începu să se agite, îi îmbrînci pe cei din jur, agită lumînarea mînjindu-se tot de ceară, se uita pe sub mese. Atunci cineva strigă: « Un medic! » și o față blîndă, cărnoasă, rasă și îmbuibată, cu ochelari în ramă de baga, răsări lîngă Ivan.

— Tovarășe Pribeagu, începu fața cu glas solemn de jubileu, liniștește-te. Ești distrus de moartea lui Mihail Alexandrovici pe care l-am iubit cu toții, adică a lui Mișa Berlioz. O înțelegem prea bine. Ai nevoie de liniște. Îndată vei fi condus, tovarășii au grijă să te ducă pînă la patul dumitale și o să te liniștești, o să ațipești.

— Ascultă tu, îl întrerupse rînjind Ivan, nu înțelegi că profesorul trebuie prins? Și tu mă bați la cap cu prostiile tale! Cretinule!

— Tovarășe Pribeagu, da se poate să-mi vorbești așa? ! ripostă fața înroșindu-se, dîndu-se înapoi de-andăratelea și căindu-se că s-a băgat pe fir.

— Uite, cu tine se poate, i-o întoarse cu o ură mocnită Ivan Nikolaevici.

Chipul i se schimonosi de convulsie, mută repede lumînarea din dreapta în stînga, își făcu vînt și pocni fața săritoare drept peste ureche.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Atunci le dădu prin minte celor din jur să se repeadă la Ivan (şi se repeziră). Lumînarea se stinse, iar ochelarii ce săriră de pe nasul feţei fură călcaţi cît ai clipi în picioare. Ivan scoase un răcnet războinic, cumplit, care fu auzit chiar şi pe bulevard, stîrnindu-i pe trecători să vadă ce se întîmplă, şi porni să se apere. Căzînd de pe mese vesela zăngănea, femeile ţipau.

În timp ce ospătarii îl legau pe poet cu şervetele, la garderobă avu loc următoarea convorbire între fostul comandant de bric şi portarul:

— N-ai văzut că e în izmene? întreba rece piratul.

— Bine, Archibald Archibaldovici, ripostă portarul care o băgase pe mînecă-cum puteam să nu dau drumul dumnealui, dacă dumnealui este membru al MASSOLIT-ului?

— N-ai văzut că e în izmene? repetă piratul.

— Iertaţi-mă Archibald Archibaldovici, se scuza portarul, stacojiu la faţă, ce pot face? Înţeleg şi eu atîta lucru, pe terasă şedeau doamnele . . .

— Doamnele n-au aici nici un amestec, doamnelor le este indiferent, nu se lăsă piratul sfredelindu-l literamente cu privirea, dar miliţiei nu-i este indiferent! Un om în izmene poate circula pe străzile Moscovei numai într-un singur caz, dacă merge însoţit de reprezentanţii miliţiei, şi numai cu o singură destinaţie — secţia de miliţie! Iar tu, dacă eşti portar, eşti dator să ştii, că, văzînd un om în halul ăsta, eşti obligat în aceeaşi clipă, să începi să fluieri. Auzi? Tu auzi ce se petrece pe terasă?

Portraul înnebunit auzi venind din terasă un bubuit, zăngănit de farfurii şi pahare sparte, ţipete de femei.

— Ei, ce să fac cu tine pentru una ca asta? se interesă piratul.

Tenul portarului căpătă nuanţe de bolnav de tifos, iar ochii priveau fix plini de groază. I se păru că părul negru al piratului, acum pieptănat cu cărare, e acoperit cu o mătase roşie ca focul. Dispăruseră plastronul şi fracul, şi de după brîul de piele se iţi mînerul unui pistolet. Portarul se şi închipui spînzurat de vergeaua sabiei mici. Îşi văzu cu ochii propria lui limbă scoasă afară, şi capul fără viaţă căzut pe umăr, ba auzi chiar plescăitul valurilor dincolo de bord. Portarului i se muiară genunchii şi atunci piratului i se făcu milă de el şi îşi stinse privirea sfredelitoare.

— Vezi, Nikolai, să fie pentru ultima dată! N-avem nevoie de astfel de portari la restaurant, nici gratis! Intră mai bine paznic la biserică. Spunînd aceasta, fostul pirat dădu comanda, precis, clar, rapid. Să vină Pantelei din oficiu. Un miliţian. Proces-Verbal. O maşină. La spitalul de nebuni. Şi adăogă: Fluieră!

Peste un sfert de ceas, publicul uluit la culme (nu numai cel din restaurant, ci şi cel de pe bulevard, şi din casele cu ferestre dînd în grădina restaurantului) văzu cum pe poarta lui Griboedov, Pantelei, portarul, un miliţian, un ospătar şi poetul Riuhin scoteau pe un tînăr înfăşat ca o păpuşă, care, plîngînd amar, scuipa, străduindu-se să-l nimerească anume pe Riuhin şi ţipa ca în gură de şarpe.

— Lepădătură! . . . Lepădătură ce eşti!

Şoferul unui camion auto, cu o expresie de furie pe faţă, dădea drumul la motor. Alături, un birjar îşi înfierbînta calul şi, lovindu-l cu frîul liliachiu peste crupă, striga:

— Uite că merge şi cu un cal de curse! Am mai dus eu clienţi la spitalul de nebuni!

Mulţimea din jur vuia, discutînd evenimentul nemaivăzut. Într-un cuvînt, un scandal oribil, scîrbos, ademenitor pentru unii, o porcărie nu alta, un scandal care s-a lichidat numai atunci cînd camionul se urni din poarta lui Griboedov, ducîndu-i pe nefericitul Ivan Nikolaevici, pe miliţian, pe Pantelei şi pe Riuhin.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

CAPITOLUL 7

Dacă a doua zi dimineaţa, cineva i-ar fi zis lui Steopa Lihodeev: « Steopa, vei fi împuşcat, dacă nu te scoli chiar în clipa asta ! » Steopa ar fi răspuns cu un glas languros, abia auzit: « Împuşcaţi-mă, faceţi cu mine ce vreţi, tot nu mă scol ».

Nu numai că nu putea să se ridice, dar i se părea că nu poate deschide ochii şi că, dacă îi va deschide, va trăsni fulgerul şi capul i se va face ţăndări. În acest cap al lui vuia ca un fel de clopot greu, între globul ochiului şi pleoapele închise pluteau nişte pete cafenii cu chenar roşu ca focul şi reflexe verzui şi, colac peste pupăză, îi era greaţă, dar o greaţă care făcea impresia că este în legătură cu sunetele unui patefon sîcîitor. Steopa se străduia să-şi amintească ceva, dar nu-i revenea în minte decît un singur lucru: parcă, în ajun, şi nu se ştie unde, stătea el cu un şervet de masă în mînă şi încerca să sărute o doamnă, promiţîndu-i, de altfel, să-i facă o vizită a doua zi la orele douăsprezece fix. Doamna îl refuza, repetînd: « Nu, nu, n-am să fiu acasă ! » în timp ce Steopa insista: « Şi totuşi, ai să vezi că am să vin ! »

Dar cine era doamna, ce dată era, şi în ce lună, Steopa habar n-avea, şi ce era mai rău, nu se putea dumiri unde se găseşte? Se căzni să lămurească măcar acest ultim amănunt, şi dezlipi pleoapele ochiului stîng. În penumbră se zărea un reflex mat şi Steopa recunoscu, în sfîrşit, oglinda mare de perete şi îşi dădu seama că stă culcat pe spate în patul lui, mai bine zis în fostul pat al văduvei bijutierului, în dormitorul lui propriu. În clipa următoare capul îi zvîcni năprasnic şi gemînd cumplit, Steopa închise ochiul stîng la loc.

Să lămurim lucrurile: Steopa Lihodeev, directorul Teatrului de Varietăţi, se trezi dimineaţa, în apartamentul pe care îl împărţea cu răposatul Berlioz ! Apartamentul era situat într-un imobil cu cinci etaje, cu faţada în trei laturi dînd în Sadovaia.

Trebuie spus că apartamentul acesta, nr. 50, avea de multă vreme o reputaţie, dacă nu proastă, cel puţin ciudată. Cu doi ani în urmă, aparţinea încă văduvei bijutierului de Fougeraie. Anna Franţevna de Fougeraie, o doamnă respectabilă şi foarte practică, de vreo cincizeci de ani, închiriase trei din cele cinci camere ale ei: unui individ pe care îl chema pare-se Belomut şi unui altul care-şi făcuse uitat numele.

Şi iată, că de doi ani, în apartamentul cu pricina începură să aibă loc nişte evenimente inexplicabile: locatarii lui prinseră să dispară fără urmă.

Multă vreme, în casă, circulară nişte legende despre cei dispăruţi şi apartamentul afurisit, apoi, la 50 se instală răposatul Berlioz cu nevasta şi acest Steopa cu consoarta lui. Este cu totul natural că îndată ce nimeriră cei doi în acest blestemat de apartament, şi lor începu să li se întîmple dracu ştie ce! În decurs de o lună dispărură amîndouă consoartele. Dar acestea nu fără urmă. Despre consoarta lui Berlioz se povestea că ar fi fost văzută la Harkov cu un maestru de balet, iar a lui Steopa cică ar fi fost descoperită pe strada Bojedomka, unde, după cum se trăncănea, directorul Teatrului de Varietăţi, uzînd de nesfîrşitele sale cunoştinţe, ar fi reuşit să-i obţină o cameră dar cu o condiţie; să n-o mai prindă vreodată pe Sadovaia . . .

Aşadar Steopa gemu. A vrut s-o strige pe femeia de serviciu, pe Grunia, şi să-i ceară un piramidon, dar îşi dădu seama totuşi, că astea-s prostii, că desigur, Grunia nu are nici un piramidon. Încercă să-l cheme în ajutor pe Berlioz, în două rînduri gemu: « Mişa . . . Mişa »., dar, după cum vă daţi seama şi dumneavoastră, nu a primit răspuns. În locuinţă domnea o linişte de mormînt.

Mişcîndu-şi degetele picioarelor, Steopa realiză că e în ciorapi, îşi trecu o mînă tremurîndă peste şold, ca să stabilească dacă e cu pantalonii sau nu, şi nu reuşi

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

să stabilească. În cele din urmă, văzînd că este singur și părăsit, că n-are cine să-i vină în ajutor, se hotărî să se ridice, oricîte eforturi supraumane l-ar costa acest gest.

Își deslipi pleoapele strînse și văzu că se reflectă în oglindă un chip de om cu părul vîlvoi, cu o figură buhăită, năpădită de peri negri, cu ochii umflați, îmbrăcat cu o cămașă murdară cu guler și cravată, în izmene și ciorapi.

Așa se văzu în oglinda mare din perete, iar lîngă oglindă, descoperi un bărbat necunoscut, îmbrăcat tot în negru, cu beretă pe cap.

Steopa se așeză în capul oaselor și cască niște ochi mari fixîndu-i asupra necunoscutului. Tăcerea o întrerupse acesta din urmă rostind cu un glas greoi, cu accent străin, următoarele cuvinte:

— Bună ziua, prea simpaticule Stepan Bogdanovici.

Urmă o pauză, după care, cu un efort formidabil de voință, Steopa reuși să articuleze:

— Ce doriți dumneavoastră? și rămase uluit, nerecunoscîndu-și vocea. Cuvîntul « ce » îl pronunțase cu glas pițigăiat, « doriți » cu o voce de bas, iar « dumneavoastră » nu se auzi de loc.

Necunoscutul zîmbi prietenos, scoase la iveală un ceas mare de aur cu un triunghi de briliante pe capac, îl făcu să sune de unsprezece ori și zise:

— E unsprezece. Și exact un ceas de cînd aștept să vă treziți, întrucît mi-ați fixat să fiu la dumneavoastră la orele zece. Iată-mă!

Steopa bîjbîi cu mîna pe scaunul de lîngă pat, dădu de pantaloni, și șopti:

— Ieratați-mă! apoi, după ce îi îmbrăcă, urmă întrebător, cu glas răgușit: Spuneți-mi, vă rog, numele dumneavoastră.

Îi venea greu să vorbească. La fiecare cuvînt, avea senzația că cineva îi înfige un ac în creier, provocîndu-i o durere infernală.

— Cum? Și numele meu l-ați uitat? se miră necunoscutul, zîmbind.

— Iertați-mă . . . hîrîi Steopa, simțind că mahmurela îi oferă cu dărnicie un nou simptom: i se păru că podeaua din preajma patului a pierit nu se știe unde și că îndată va zbura cu capul în jos, la mama dracului, în iad.

— Dragă Steopa Bogdanovici, i se adresă din nou vizitatorul, zîmbind perspicace. Nu vă ajută nici un piramidon. Urmați principiul vechi și înțelept: cui pe cui se scoate. Singurul remediu care vă va readuce la viață constă în două păhărele de vodcă cu o gustare caldă și picantă.

Steopa era un șiret și, oricît de bolnav se simțea, realiză că din moment ce a fost găsit în halul ăsta, trebuie să facă mărturisiri complete.

— Să spun sincer, începu el, abia mișcîndu-si limba în gură, ieri, un pic am . . .

— Nici un cuvînt mai mult! îl opri vizitatorul și-și dădu drumul, cu fotoliu cu tot, într-un alt colț al odăii . . .

Holbînd ochii, Steopa zări pe o măsuță mică o tavă pe care erau servite: pîine albă tăiată felii, icre negre, ciuperci marinate într-o farfurioară, mai era ceva și într-o cratiță și, în sfîrșit vodca în clondirul voluminos al văduvei bijutierului. În mod deosebit, pe Steopa îl ului clondirul rece și aburit. Deși, era explicabil, stătea într-un recipient plin cu bucăți de gheață. Într-un cuvînt, totul fusese pregătit curat, de o mînă iscusită.

Necunoscutul nu dădu răgaz uimirii lui Steopa să ia proporții exagerate și-i turnă cu îndemînare o jumătate de stacană de vodcă.

— Și dumneavoastră? piui Steopa.

— Cu plăcere!

Cu o mînă tremurătoare Steopa duse paharul la gură, în timp ce necunoscutul înghiți dintr-o suflare conținutul paharului său. Mestecînd icrele, Steopa stoarse cu chiu cu vai cîteva cuvinte:

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Da dumneavoastră, de ce . . . nu gustaţi nimic?

— Vă mulţumesc, nu iau niciodată gustări, îi răspunse necunoscutul şi turnă a doua stacană, la amîndoi. Ridicară capacul cratiţiei — conţinea crenvurşti în sos de tomate.

Şi iată că petele acelea verzi se topiră în faţa ochilor lui Steopa, cuvintele îi reveniră pe buze şi, mai ales, îşi aminti cîte ceva. Anume, că acţiunea a avut loc în ajun, la staţiunea Shodnea, în vila lui Hustov — autorul de scheciuri, unde acest Hustov, îl dusese pe Steopa cu un taxi. Îşi aminti chiar cum au tocmit ei acest taxi, în faţa hotelului « Metropol », şi cu ei mai era şi un actor, sau poate că nu era actor . . . unul cu patefonul într-o valijoară. Da, da, da, la vilă s-a petrecut totul ! Şi-aducea aminte că de cîte ori puneau patefonul să cînte — urlau cîinii. Un singur lucru, doamna pe care Steopa a vrut s-o sărute, a rămas un punct nelămurit . . . naiba o ştia cine era . . . pare-se că lucrează la radio, sau poate că nu . . .

În felul acesta, treptat, ziua precedentă se contura mai limpede, dar pe Steopa îl interesa acum mult mai mult ziua prezentă şi, în special, apariţia necunoscutului în dormitorul său, şi unde mai pui — cu gustări şi cu vodcă. Iată dar ce-ar fi fost bine să lămurească !

— Şi, acuma, sper, v-aţi amintit numele meu?

Drept răspuns, Steopa îşi desfăcu mîinile a neputinţă, zîmbind ruşinat.

— Bine, dar asta întrece orice măsură ! Simt că după vodcă aţi băut porto ! Scuzaţi-mă, dar aşa ceva nu se face !

— Vreau să vă rog, ca asta să rămînă între noi, se rugă linguşitor Steopa.

— O, desigur, desigur ! Însă pentru Hustov, bineînţeles, eu nu pot garanta.

— Cum, îl cunoaşteţi pe Hustov?

— Ieri în cabinetul dumneavoastră, l-am zărit în treacăt pe acest individ, dar este deajuns să-i priveşti o dată, fugitiv, fizionomia, ca să-ţi dai seama că este o lepădătură, un intrigant, oportunist şi lingău.

« Are perfectă dreptate ! » gîndi în sinea lui Steopa, uluit de definiţia atît de precisă a persoanei lui Hustov, exprimată în numai cîteva cuvinte.

Ziua de ieri se refăcea bucăţică cu bucăţică şi, totuşi, neliniştea nu-l părăsea pe directorul Teatrului de Varietăţi. Adevărul era că în această zi de ieri se căsca un gol, un gol uriaş, întunecat. Vreţi nu vreţi, dar pe acest necunoscut cu beretă Steopa nu-l văzuse cu o zi înainte în cabinetul său.

— Woland, profesor de magie neagră, se prezentă autoritar vizitatorul, văzînd eforturile zadarnice ale gazdei de a şi-l aminti, şi-i povesti totul cum a fost.

În ajun, sosise la Moscova venind din străinătate şi se prezentase numaidecît la Steopa, propunîndu-i să dea spectacolul său la Teatrul de Varietăţi. Steopa dăduse un telefon la Comisia regională de vizionare a spectacolelor, unde a reuşit să rezolve problema (auzind acestea, Steopa păli, clipind des din ochi), după care a încheiat cu profesorul Woland un contract pentru şapte spectacole (Steopa căscă gura mare), căzînd de acord amîndoi ca profesorul Woland să vină la el acasă a doua zi dimineaţa, la orele zece, în vederea precizării detaliilor. Şi Woland a venit. Sosind la domiciliul lui Steopa, fu întîmpinat de Grunia, femeia de serviciu, care i-a explicat că şi ea venise tocmai atunci, că lucrează cu ziua, că Berlioz nu este acasă, iar în cazul cînd oaspetele doreşte să-l vadă pe Stepan Bogdanovici, n-are decît să treacă direct în dormitorul dumnealui. Stepan Bogdanovici are somnul atît de adînc, încît ea, Grunia, nu-şi ia asupra sa această sarcină. Văzînd halul în care se afla Stepan Bogdanovici, artistul a trimis-o pe Grunia la cel mai apropiat magazin alimentar să ia vodcă şi gustări, apoi după gheaţă şi . . .

— Permiteţi-mi să vă restitui banii cheltuiţi, scheună Steopa distrus, căutîndu-şi portofelul.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— O, nu merită, sînt nişte fleacuri ! exclamă artistul şi nici nu voi să audă mai departe.

Aşadar, se lămurise de unde proveneau vodca şi gustarea, şi totuşi ţi-era mai mare mila să te uiţi la Steopa: nu ţinea minte de loc povestea cu contractul şi, să-l tai, să-l omori, dar nu-l văzuse în ajun pe acest Woland. Da, Hustov a fost pe la el, dar Woland nu.

— Permiteţi-mi să mă uit un pic la contract, se rugă Steopa încetişor.

— Poftiţi, poftiţi, uitaţi-vă.

Steopa văzu hîrtia şi îngheţă. Toate erau la locurile lor, cum scrie la carte: în primul rînd, propria lui semnătură dată dracului . . . apoi, pieziş, apostiful directorului contabilităţii Rimski cu aprobarea acestuia de a i se elibera zece mii de ruble artistului Woland, în contul sumei de 35.000 ruble ce i se cuvine pentru şapte spectacole. Mai mult decît atît, tot acolo, Woland confirma primirea banilor şi semna pentru aceste zece mii !

« Ce-i asta? se gîndi nefericitul Steopa, simţind că ameţeşte. Nişte lapsusuri sinistre în memoria sa ! Se înţelege de la sine că după ce i se prezentase contractul orice manifestări de mirare ar fi fost de-a dreptul necuviincioase. Îi ceru musafirului permisiunea să se retragă o clipă şi, cum era, în ciorapi, alergă în vestiar, la telefon. Pe drum, strigă, cu ochii spre uşa bucătăriei :

— Grunia !

Nu primi nici un răspuns. Se uită la uşa ce ducea din vestiar în cabinetul lui Berlioz şi, cum se zice, încremeni ca o stană de piatră. Pe clanţa uşii atîrna, prins de o sfoară, un sigiliu uriaş.

« *Bonjour* » răcni cineva în capul lui Steopa. Numai asta mai lipsea. De-aici, gîndurile lui Steopa porniră pe o dublă cale, dar, după cum se întîmplă întotdeauna în momentul unei catastrofe, toate în aceeaşi direcţie, şi în general, dracu ştie unde. E greu de redat, talmeş-balmeşul, harababura din capul lui Steopa ! Nu era destul drăcovenia cu bereta neagră, vodca la gheaţă şi neverosimilul contract. Poftim, colac peste pupăză, sigiliu pe uşă ! Cu alte cuvinte, oricui aţi spune că Berlioz a făcut o boacănă — n-o să creadă, zău-zău n-o să creadă ! Bine, dar sigiliul — iată-l ! M-da . . .

Şi atunci începură să se foiască, să mişune în capul lui Steopa nişte gînduri din cele mai neplăcute, despre un articol pe care el, ca un făcut, îl băgase pe gît lui Mihail Alexandrovici, ca să i-l publice într-o revistă. Şi articolul, între noi fie spus, era aiurit ! Nu merita atenţie, şi nici cine ştie ce parale n-a luat pe el . . .

Imediat după amintirile legate de articol îi veni în minte o convorbire dubioasă, care a avut loc, după cîte îşi aminteşte, la douăzeci şi patru aprilie, seara, tot în locuinţa lor, în sufragerie, în timp ce Steopa lua masa cu Mihail Alexandrovici. Desigur acestei discuţii nu i se poate spune dubioasă, chiar în adevăratul sens al cuvîntului, n-ar fi marşat Steopa la o asemenea discuţie, dar era o discuţie pe o temă inutilă. Se putea foarte bine, dragi cetăţeni, nici să n-o fi deschis. Înainte de sigilarea uşii, fără nici o îndoială, discuţia n-ar fi fost decît un fapt neînsemnat, dar o dată ce s-a pus acest sigiliu . . .

« Ah, Berlioz, Berlioz ! clocoteau gîndurile în mintea lui Steopa. Nu-mi intră în cap ! »

Dar n-avea timp să se dedice durerii şi formă numărul de telefon al biroului directorului contabil Rimski de la Teatrul de Varietăţi. Situaţia lui Steopa era din cale afară de delicată: în primul rînd, străinul putea să se ofenseze văzînd că-l verifică, după ce omul îi arătase contractul, şi apoi, îi venea extrem de greu să vorbească cu directorul contabilităţii. Într-adevăr, doar nu era să-l întrebe : « Spune-mi, te rog, am încheiat eu ieri un contract, în suma de treizeci şi cinci de mii de ruble cu un profesor de magie neagră? » Nu mergea !

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

— Da ! se auzi la receptor glasul tăios, neplăcut al lui Rimski.

— Bună ziua, Grigori Danilovici, vorbi încetişor Steopa, Lihodeev la telefon. Uite despre ce este vorba . . . hm . . . hm . . . e la mine ăsta . . . a . . . artistul Woland în acest sens . . . am vrut să te întreb, cum rămîne pentru astă seară? . . .

— Da, magul negru? făcu Rimski în receptor. Îndată vom avea afişele.

— Aha, zise cu glas stins Steopa, bine, la revedere, deocamdată . . .

— Veniţi repede? se interesă Rimski.

— Peste o jumătate de ceas, făgădui Steopa şi, punînd la loc receptorul, îşi prinse capul înfierbîntat în mîini. Era de rău ! Ce se întîmplase cu memoria lui, dragi cetăţeni? Ce ziceţi?

Nu mai putea întîrzia în vestiar, şi îşi făcu pe dată un plan: prin toate mijloacele să mascheze faptul că a devenit atît de uituc, şi, în primul rînd, să-l tragă de limbă pe străin, fără ca acesta să-şi dea seama, ce intenţionează, de fapt, să reprezinte pe scena Teatrului de Varietăţi încredinţat lui Steopa.

La acest gînd, Steopa se întoarse, dar în oglinda din vestiar, care de mult nu fusese ştearsă de leneşa Grunia, văzu desluşit un individ ciudat,lung cît o prăjină şi cu *pince-nez* pe nas. (O, dacă ar fi fost acolo Ivan Nikolaevici ! L-ar fi recunoscut imediat pe acest tip). Necunoscutul însă, după ce se reflectă în oglindă — pieri. Neliniştit la culme, Steopa privi mai în adîncul vestiarului şi fu zguduit din nou, pentru că în oglindă văzu, trecînd şi dispărînd apoi, un motan negru mătăhălos.

Steopa simţi cum inima dă să i se rupă în piept. Se clătină gata să cadă.

« Ce-i asta? gîndi. Nu cumva sînt pe cale să înnebunesc? De unde aceste vedenii? !» Aruncă ochii în vestiar şi strigă speriat:

— Grunia ! Ce-i cu motanul ăsta care circulă la noi prin casă? De unde-i? Şi mai e şi altcineva? !

— Nu vă neliniştiţi, Stepan Bogdanovici, răsună un glas, dar nu al Gruniei ci al musafirului din dormitor. Motanul e al meu. Nu vă enervaţi. Iar Grunia nu-i aici, am expediat-o la Voronej. Se plîngea că aţi tras-o pe sfoară cu concediul, nu i l-aţi dat.

Cuvintele acestea sunară atît de neaşteptat şi de stupid, încît Steopa îşi spuse că n-a auzit bine. Zăpăcit la culme, se întoarse în dormitor şi încremeni în prag. I se ridică părul măciucă şi pe frunte îi apărură broboane mici de sudoare.

Musafirul nu mai era singur în dormitor, ci cu o societate întreagă: în celălalt fotoliu şedea tipul care i se năzărise lui Steopa în oglinda din vestiar. Acum îl vedea limpede de tot: o mustăcioară pufoasă, un geam al *pince-nez-ului* sclipind viu, iar celălalt lipsă. Dar se constatară în dormitor lucruri mai albastre: pe un puf tapisat al văduvei bijutierului sta tolănit într-o poză neobrăzată un al treilea, şi anume un motan negru de dimensiuni înspăimîntătoare, cu un pahar de vodcă într-o labă şi cu furculiţa, pe care apucase s-o înfigă într-o ciupercă marinată, în cealaltă.

Lumina, slabă şi aşa în dormitor, începu să se stingă de-a binelea în ochii lui Steopa. « Iată cum, deci, înnebunesc oamenii . . . » îi trecu prin minte şi ca să nu cadă se prinse cu mîinile de usciorul uşii.

— Văd că sînteţi oarecum mirat, scumpe Stepan Bogdanovici? îl întrebă Woland pe Steopa căruia îi clănţăneau dinţii de spaimă. Dar de fapt, n-aveţi de ce să vă miraţi — este suita mea.

Tocmai în clipa aceea motanul dădu pe gît vodca şi mîna lui Steopa lunecă pe uscior în jos.

— Şi suita asta cere un loc în spaţiu, urmă Woland, aşa încît unul din noi este de prisos în acest apartament. Şi mi se pare mie că acest cineva de prisos sînteţi tocmai dumneavoastră.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Dumnealor, dumnealor ! cîntă cu glas de ţap prăjina cadrilată, vorbind despre Steopa la plural. În general, în ultima vreme, dumealor numai de porcării se ţin. Se beţivesc, se încurcă cu femei, făcînd uz de situaţia pe care o au, toată ziua nu fac nimic şi nici nu pot face, pentu că habar n-au, nu se pricep de fel la treaba ce le-a fost încredinţată. Şi duc cu preşul pe cei mari !

— Foloseşte degeaba, unde vrei şi unde nu vrei, maşina statului, sări cu pîra motanul, mestecînd ciuperca.

Şi atunci cînd Steopa lunecă pe podea şi cu o mînă neputincioasă zgîrîia usciorul, avu loc a patra apariţie.

Direct din oglinda fixată în perete ieşi un ins mic, dar neobişnuit de lat în umeri, cu gambetă pe cap şi cu un colţ ieşindu-i-se din gură, care-i sluţea mutra şi aşa neînchipuit de hidoasă şi scîrboasă. Pe deasupra, avea părul roşu ca focul.

— În general, se băgă pe fir tipul nou apărut, nu pricep cum de-a ajuns director — roşcatul vorbea tot mai fonfăit — e director cum sînt eu arhiereu.

— Nu ai mutră de arhiereu, Azazello, observă motanul, punîndu-şi în farfurie crenvurşti.

— Asta şi spun, fonfăi roşcatul şi, întorcîndu-se spre Woland, adăugă respectuos: Îmi îngăduiţi, *messire*, să-l arunc afară din Moscova la toţi dracii?

— Zît ! ! răcni deodată motanul şi blana i se zbîrli.

Dormitorul porni să se învîrtească în jurul lui Steopa, care se lovi cu capul de uscior şi, pierzîndu-şi cunoştinţa, îşi zise: « Mor . . . »

. . . Dar nu muri. Întredeschizînd ochii, se văzu stînd pe ceva de piatră. În jurul lui auzi un vuiet. Cînd deschise ochii în toată legea, îşi dădu seama că vuieşte marea şi, chiar mai mult decît atît, valurile se legăna la picioarele lui, că, într-un cuvînt şade chiar la capătul unui dig, deasupra lui se înalţă un cer albastru sclipitor, iar în spatele lui se aşterne un oraş alb, aşezat pe crestele unor munţi.

Neştiind cum se procedează în asemenea cazuri, Steopa se ridică pe picioarele ce i se zgîlţiau de frică şi porni, spre ţărm.

Pe dig, stătea un om care fuma şi scuipa în mare. Se uită la Steopa buimac şi încetă să mai scuipe.

Atunci Steopa făcu următoarea figură: lăsîndu-se în genunchi în faţa fumătorului necunoscut, îl întrebă:

— Vă implor, spuneţi-mi, ce oraş este ăsta?

— Ei, asta-i, ştii că ai haz ! dădu replica fumătorul fără suflet.

— Nu sînt beat, îl încredinţă cu glas răguşit Steopa, mi s-a întîmplat ceva, sînt bolnav . . . Unde mă aflu? Ce oraş e aici?

— Ei, Ialta . . .

Steopa oftă încetişor, şi căzu pe-o parte, lovindu-se cu capul de piatra caldă a digului. Îşi pierduse cunoştinţa.

CAPITOLUL 10

VEŞTI DIN IALTA

În timp ce a avut loc nenorocirea cu Nikanor Ivanovici, nu departe de imobilul nr. 302 bis, tot pe strada Sadovaia, în cabinetul lui Rimski, directorul contabilităţii al Teatrului de Varietăţi, stăteau de vorbă doi bărbaţi: Rimski şi cu Varionuha, administratorul Teatrului.

Biroul spaţios, situat la etaj, avea două ferestre spre Sadovaia, iar a treia — aflată în spatele lui Rimski care şedea la masa lui de lucru — dădea spre Grădina de vară a Teatrului de Varietăţi, unde erau instalate chioşcuri cu răcoritoare, tirul şi o estradă

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

sub cerul liber. În afară de masa de scris, cabinetul avea drept mobilier o măsuță cu o carafă de apă pe ea, patru fotolii și, într-un colț, o consolă cu macheta unui spectacol de revistă, antedeluviană și prăfuită ca vai de ea. Pe un perete atîrnau afișe vechi. Se înțelege de la sine că mai era acolo și o casă de bani, nu prea mare, ponosită și coșcovită, care se înălța în stînga lui Rimski, lîngă masa de scris.

De dimineață, directorul contabilității era prost dispus, în timp ce Varionuha dimpotrivă — plin de însuflețire, era activ și deosebit de agitat. Nu găsea însă o canalizare energiei sale.

Acum se ascunsese în biroul directorului contabilității de cei care îl asaltau cerîndu-i invitații gratuite și care-i otrăveau viața, mai cu seamă în zilele ce urmau după schimbarea programului. Și era tocmai o zi din acelea. Îndată ce zbîrnîia telefonul, Varionuha lua receptorul și mințea:

— Cu cine? Cu Varionuha? Nu-i aici. A ieșit.

— Mai telefonează-i te rog, încă o dată lui Lihodeev, îl rugă iritat Rimski.

— Dar nu-i acasă. L-am trimis pe Karpov pînă la el, nu e nimeni în tot apartamentul.

— Ptiu, drace ! șuieră printre dinți Rimski, țăcănind la mașina de calculat.

Ușa se deschise și un plasator al teatrului tîrî înăuntru un maldăr gros de afișe suplimentare proaspăt tipărite: pe o foaie de hîrtie verde cu litere roșii de o șchioapă, scria:

Astăzi și în fiecare zi la Teatrul de Varietăți, peste program

PROFESORUL WOLAND

Ședințe de magie neagră cu dezvăluiri totale.

Depărtîndu-se cu cîțiva pași de afișul pe care-l aruncase peste macheta din colț, Varionuha îl admiră cît îl admiră și porunci plasatorului să fie lipite numaidecît toate exemplarele.

— E bun. . . frapant ! își dădu cu părerea Varionuha, după plecarea plasatorului.

— În ce mă privește, îmi displace profund năzbîtia asta, mîrîia Rimski, aruncînd priviri furioase, prin ochelarii cu ramă de baga, spre afișul cu pricina; și, în general, mă mir, cum de i s-a permis să prezinte așa ceva.

— Nu, Grigori Danilovici, n-ai dreptate ! Este un pas foarte subtil. Tot hazul va fi dezvăluirea.

— Nu știu, nu știu, găsesc că nu are nici un haz. . . și întotdeauna *el* trebuie să noscocească ceva în genul ăsta !. . . Măcar să ni-l fi arătat pe magul ăsta ! Tu l-ai văzut? De unde l-o fi pescuit, naiba știe.

Se constată că nici Varionuha nu-l văzuse pe mag. În ajun Steopa năvălise « ca un nebun », după expresia lui Rimski, în biroul directorului contabilității cu ciorna, contractului gata scrisă, dăduse dispoziția ca textul să fie transcris numaidecît pe curat, iar lui Woland să i se elibereze banii. Iar magul a șters-o și nimeni, în afară de Steopa, nu l-a văzut la față.

Rimski se uită la ceas — erau orele două și cinci : și se înverșună de-a binelea. Cum să nu te înverșunezi? Lihodeev telefonase pe la unsprezece, spunînd că va veni peste o jumătate de ceas, și nu numai că nu a venit la teatru, dar a dispărut de acasă.

— La mine treaba stă pe loc, aia e ! mîrîia furios Rimski, arătînd cu degetul un munte de hîrtii nesemnate.

— Să nu fi nimerit ca Berlioz, sub tramvai! zise Varionuha ținînd la ureche receptorul în care răsunau niște semnale joase, prelungite și fără speranță.

— Bine ar fi fost. . . strecură încet, printre dinți, directorul contabilității.

În aceeași clipă, în cabinet intră o femeie cu jachetă de uniformă, fustă neagră, cu șapcă pe cap și papuci de gimnastică în picioare. Din ranița pe care o purta la brîu, femeia scoase un pătrățel alb și un caiet, și întrebă:

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Unde este Varietăţi? Aveţi un suprafulger. Semnaţi de primire.
Varionuha puse o înfloritură indescifrabilă în caietul femeii şi, îndată ce uşa se închise după ea, desfăcu pătrăţelul. Citi conţinutul, clipi des din ochi şi întinse telegrama lui Rimski.
Avea următorul conţinut: « Ialta, Moscova Varietăţi. Astăzi unsprezece treizeci miliţia judiciară prezentat şaten cămaşă noapte pantaloni desculţ alienat recomandat Lihodeev director Varietăţi. Telegrafiaţi fulger Miliţia judiciară Ialta unde director Lihodeev ».
— Naţi-o bună! exclamă Rimski şi adăogă: Încă o surpriză.
— Falsul Dimitrie! făcu haz de necaz Varionuha şi spuse în receptor: « Telagraful? Cont Teatrul de Varietăţi. Primiţi o telegramă supra fulger. Allo! « Ialta Miliţia Judiciciară. . . Director Lihodeev aici Directorul contabilităţii Rimski ». . .
Fără să facă vreo legătură cu înştiinţarea privitoare la impostorul din Ialta, Varionuha se apucă din nou să-l caute pe Lihodeev la telefon pretutindeni şi, bineînţeles, nu-l găsi.
Tocmai în momentul cînd Varionuha, ţinînd în mînă receptorul, chibzuia unde să mai sune, îşi făcu apariţia femeia care adusese prima telegramă, şi-i înmînă administratorului un nou plic. Despăturindu-l grăbit, Varionuha citi conţinutul şi scoase un fluierat.
— Ce mai e? întrebă Rimski tresărind nervos.
Celălalt îi întinse în tăcere telegrama şi directorul contabilităţii citi: « Implor daţi crezare aruncat Ialta hipnoză Woland telegrafiaţi fulger miliţia judiciară confirmarea identităţii Lihodeev ».
Stînd cap lîngă cap, cei doi recitiră telegrama, după care rămaseră tăcuţi, uitîndu-se unul la celălalt.
— Tovarăşi! se supără femeia. Iscăliţi de primire, şi după aceea tăceţi cît vreţi! Nu vedeţi că distribui telegrame fulger?
Cu ochii pironiţi pe telegramă, administratorul semnă strîmb în caietul femeii şi aceasta dispăru după uşă.
— N-ai vorbit cu el la telefon pe la unsprezece şi ceva? începu administratorul în culmea uimirii.
— E caraghios ce spui! ţipă cu glas ascuţit Rimski. Am vorbit sau n-am vorbit, ce importanţă are! Cert este că nu poate fi el la ora asta la Ialta! E caraghios!
— E beat! zise Varionuha.
— Cine-i beat? sări Rimski şi, din nou tăcură, uitîndu-se unul la celălalt. Nu exista nici un dubiu că cel care telegrafiase din Ialta era un impostor sau un nebun. Altceva era ciudat: de unde mistificatorul din Ialta îl cunoştea pe Woland, abia sosit în ajun la Moscova? De unde ştie el că Lihodeev ar avea vreo legătură cu Woland?
— « Hipnoză ». . . repetă Varionuha cuvîntul din telegramă. De unde ştie el de existenţa lui Woland? Clipi din ochi şi deodată ţipă pe un ton hotărît: Nu! E o aiureală!. . . O aiureală!
— Unde o fi tras el, acest Wolland, dracu să-l ia? se interesă Rimski.
Varionuha ceru biroul « Inturist » şi, spre profunda mirare a lui Rimski, îl înştiinţă că Woland a tras la locuinţa lui Lihodeev. Varionuha rămase îndelung să asculte semnalele joase din receptor. Printre aceste semnale, de undeva de departe, răsună un glas apăsat şi sumbru care cînta: « Refugiul meu sînt stîncile golaşe. . . » şi Varionuha îşi zise că în reţeaua telefonică făcuse cumva irupţie un glas de la radiodifuziune.
— Acasă la el nu răspunde nimeni, zise Varionuha, punînd receptorul în furcă, sau să mai încerc. . .
Nu termină fraza. În uşă se ivi aceeaşi telegrafistă şi amîndoi atît Rimski cît şi Varionuha, se ridicară în întîmpinarea ei. Femeia scoase din raniţă o fiţuică de data aceasta nu albă, ci închisă la culoare.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

— Devine interesant, strecură printre dinţi Varionuha, petrecînd cu privirea pe telegrafista care se îndepărtase grăbită. Rimski puse cel dintîi stăpînire pe misivă.

Pe fondul întunecat al hîrtiei fotografice se reliefau limpede rîndurile scrise de mînă: « Dovadă scrisul meu semnătura mea confirmaţi telegrafic fulger, puneţi Woland observaţie secretă Lihodeev ».

În decurs de douăzeci de ani de activitate în sectorul teatral, Varionuha văzuse de toate, dar aici simţi că mintea i se înceţoşează şi nu izbuti să articuleze nimic, în afară de fraza banală şi stupidă pe deasupra:

— Nu se poate!

Rimski reacţionă altfel. Se ridică, deschise uşa şi răcni adresîndu-se curierei care şedea pe un taburel.

— Nu dai drumul la nimeni decît poştaşilor! după care încuie uşa cu cheia.

Scoase apoi din sertarul mesei un maldăr de hîrtii şi începu să confrunte literele groase, înclinate spre stînga, ale fotogramei cu cele din rezoluţiile lui Steopa şi iscăliturile sale cu înflorituri în spirală. Varionuha stătea aproape culcat peste masă, şi Rimski îi simţea răsuflarea dogorîtoare lîngă obrazul său.

— Este scrisul lui, declară, în cele din urmă, convins directorul contabilităţii, iar Varionuha repetă, ca un ecou:

— Al lui.

Uitîndu-se cu atenţie la Rimski, administratorul fu izbit de cît se schimbase la faţă. Directorul contabilităţii, slab şi aşa, se uscase parcă şi mai mult şi chiar îmbătrînise, iar ochii săi, încadraţi în rama de baga, îşi pierduseră obişnuita expresie răutăcioasă, reflectînd acum nu numai neliniştea, ci şi tristeţea.

Varionuha procedă întocmai cum procedează omul în clipele de profundă uimire. Dădu o goană prin cabinet, de vreo două ori îşi avîntă braţele spre tavan, ca răstignit, bău un pahar cu apă — cam gălbuie — din carafă, exclamînd, într-una:

— Nu pricep! Nu pricep! Nu pri-cep!

Rimski se uita pe fereastră şi se gîndea la ceva cu încordare. Situaţia directorului contabilităţii era foarte complicată. Se cerea ca, pe loc, fără să se urnească din acest cabinet, să găsească explicaţii obişnuite, fireşti, pentru nişte fenomene neobişnuite.

Cu ochii mijiţi, directorul şi-l închipui pe Steopa în cămaşă de noapte, desculţ, suindu-se astăzi pe la orele unsprezece jumătate, într-un avion ultrarapid, şi apoi, tot pe el, şi tot pe la unsprezece şi jumătate, stînd, numai în ciorapi pe aeroportul din Ialta... a dracului poveste!

Poate că astăzi, altcineva şi nu Steopa, vorbise cu el la telefon, din apartamentul acestuia? Ba era Steopa! El să nu recunoască glasul lui Steopa! Şi chiar dacă astăzi n-ar fi fost Steopa la telefon, ieri, pe înserat venise din cabinetul său, chiar în acest birou, cu contractul acela idiot, enervîndu-l pe Rimski prin felul lui uşaratic de a fi. Cum a putut să plece cu trenul sau cu avionul, fără să sufle o vorbă la teatru? Chiar de-ar fi plecat în ajun — n-ar fi fost la Ialta astăzi la amiză. Sau poate totuşi ar fi ajuns?

— Cîţi kilometri sînt pînă la Ialta? întrebă Rimski.

Varionuha se opri din alergat şi zbieră:

— M-am gîndit! M-am gîndit şi eu! Pînă la Sevastopol, cu trenul faci vreo mie cincisute de kilometri, mai pune şi vreo optezeci de kilometri pînă la Ialta! Pe calea aerului, desigur, e mai scurt drumul.

Hm... Da... Nu se pune problema unei călătorii de nici un fel! Atunci ce poate fi? Un avion de vînătoare? Dar cine îl lasă pe Stiopa desculţ într-un avion de vînătoare, şi de unde avionul?... Şi pentru ce? S-o fi descălţat, poate, după ce a ajuns la Ialta? Dar şi asta: pentru ce? Şi apoi, nici încălţat nu l-ar lăsa nimeni să se suie într-un avion de vînătoare! De altfel, ce are a face aici avionul de vînătoare?! Doar e scris

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

negru pe alb că s-a prezentat la miliţia judiciară la orele unsprezece şi jumătate, şi vorbise la telefon din Moscova. . . o clipă Rimski revăzu cu ochii minţii cadranul ceasului său.

Căuta să-şi amintească unde erau acele. . . Cumplit ! Telefonase la unsprezece şi douăzeci.

Cum vine asta? Dacă am presupune că imediat după convorbirea lor, Steopa s-a repezit la aeroport, a ajuns acolo în cinci minute, să zicem (ceea ce, în treacăt fie spus, de asemeni este imposibil), reiese că avionul, decolînd în aceeaşi secundă, a parcurs în cinci minute peste o mie de kilometri? Prin urmare într-o oră el parcurge peste douăsprezece mii de kilometri. . . Este imposibil şi deci Steopa nu e la Ialta !

Ce rămîne? Hipnoza? Nu există nici-un fel de hipnoză pe lume, care să arunce omul la vreo mie de kilometri de locul unde se află. Vrasăzică, i se năzare lui că e la Ialta? Lui, poate, i se năzare, dar atunci şi miliţiei judiciare din Ialta, de asemeni i se năzare? Nu, scuzaţi, vă rog, aşa ceva nu există ! Bine, dar ei telegrafiază de acolo, din Ialta.

Chipul directorului contabilităţii era de-a dreptul înspăimîntător. De afară, cineva trăgea de clanţă, o răsucea şi se auzea glasul curierei strigînd disperată :

— Nu e voie ! Nu dau drumul ! Nici moartă ! E şedinţă !

Rimski făcu o sforţare să se stăpînească, luă receptorul şi ceru :

— O convorbire urgentă cu Ialta, vă rog.

« Inteligent ! » îl lăudă în gînd administratorul. Convorbirea cu Ialta nu avu însă loc. Rimski puse receptorul în furcă :

— Ca un făcut, e întreruptă linia !

Se vedea că defectarea liniei îl mîhnise profund, punîndu-l chiar pe gînduri. După un timp, puse din nou mîna pe telefon, notînd cu cealaltă ceea ce spunea în receptor :

— Primiţi o telegramă suprafulger. Varietăţi. Da. Ialta. Miliţia judiciară. Da. Dictez : « Astăzi jurul orei unsprezece jumătate Lihodeev vorbit subsemnatul Moscova stop. După asta nu s-a prezentat serviciu nu putem da de el la telefon Stop Confirm scrisul Stop Iau măsuri punere observaţie artistul indicat Stop Director contabilitate Rimski ».

« Foarte inteligent ! » gîndi Varionuha, dar nu apucă să-şi încheie gîndul, cînd prin cap îi trecu altceva : « E o prostie ! Nu poate fi el la Ialta ! »

Între timp Rimski, după ce împături cu grijă şi strînse laolaltă toate telegramele primite, precum şi copia telegramei lui, puse teancul într-un plic, îl lipi, scrise pe plic cîteva cuvinte, şi-l înmînă administratorului.

— Ivan Savelici, neîntîrziat, du-l tu personal. Lasă să cerceteze cei *de acolo*.

« Da, asta, într-adevăr, e un pas inteligent ! » gîndi Varionuha, vîrînd plicul în servietă. Apoi, pentru orice eventualitate, mai formă o dată numărul lui Steopa de acasă, ascultă şi deodată începu să facă cu ochiul şi să se scălîmbăie încîntat. Privindu-l, Rimski îşi lungi gâtul.

— Aş putea vorbi cu artistul Woland? întrebă mieros Varionuha.

— Dumnealor sînt ocupaţi, răspunse un glas tremurător, dar cine întreabă?

— Varionuha, administratorul Teatrului de varietăţi.

— Ivan Savelievici? strigă omul încîntat. Mă bucur grozav să vă aud glasul ! Cum vă simţiţi? Ce mai faceţi?

— *Merci*, îi mulţumi uluit administratorul, dar cu cine vorbesc, vă rog?

— Ajutorul, sînt ajutorul dumnealui şi translatorul, Koroviev e numele meu ! trăncănea omul. Sînt la dispoziţia dumneavoastră, scumpul meu Ivan Savelievici ! Dispuneţi de mine, cum veţi găsi de cuvinţă. Aşadar, cu ce vă pot fi util?

— Scuzaţi, vă rog. . . aş vrea să ştiu, Stepan Bogdanovici Lihodeev este acasă?

— Nu e ! Regret ! Nu-i acasă ! urla receptorul. A plecat !

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Unde a plecat?
— Prim împrejurimile oraşului, să se plimbe cu maşina.
— Cu. . . um? Să se plim. . . be. . . cu ma. . .şina?. . . Şi cînd se întoarce?
— A zis, iau puţin aer şi mă întorc. . .
— Aşa. . . făcu Varionuha fîstîcit, mersi. . . Fiţi bun, transmiteţi-i domnului Woland că reprezentaţia domniei sale are loc în astăseară, în partea a treia a programului.
— Da, vă rog. Cum să nu. Îi transmit neapărat. Urgent. Negreşit. Sigur că da, se auzi sacadat în receptor.
— Toate cele bune, zise mirat în continuare Varionuha.
— Vă rog să primiţi, auzi el în receptor, cele mai bune, cele mai calde salutări şi urări ! Succese ! Reuşită ! Fericire deplină ! Numai bine !
— Sigur că da ! Ţi-am zis eu ! vocifera agitat administratorul. Ce Ialta, s-a dus în împrejurimile oraşului !
— Ei, dacă-i aşa, zise pălind de mînie directorul contabilităţii, e într-adevăr o porcărie fără seamăn !
Deodată administratorul sări în sus şi ţipă atît de tare încît îl făcu pe Rimski să tresară :
— Mi-am adus aminte, mi-am adus aminte ! La Puşkino s-a deschis o zahana « Ialta ». Totul e limpede ! S-a dus acolo, s-a pilit şi acum telegrafiază de la « Ialta ».
— Ei, asta întrece orice măsură, replică Rimski. Obrazul îi zvîcni, iar în ochi îi ardea o ură grea, autentică. Ei, o să-l coste scump plimbarea asta !. . Se poticni deodată şi, adăugă cam şovăielnic: Bine, dar cum de miliţia judiciară a. . .
— Aiurea ! Îs trucuri de-ale lui, îl întrerupse administratorul expansiv şi-l întrebă : plicul să-l duc?
— Neapărat, răspunse Rimski.
Din nou se deschise uşa şi iată aceeaşi telegrafistă. . . « Ea e ! » gîndi abătut Rimski Şi amîndoi se ridicară s-o întîmpine.
De data aceasta telegrama suna aşa :
« Mulţumesc confirmare, urgent cinci sute Miliţia Judiciară pentru subsemnatul. Mîine plec avion Moscova Lihodeev. »
— A înnebunit, zise Varionuha.
În timpul acesta Rimski făcu să zăngăne cheia, scoase din sertarul safeului nişte bani, numără cinci sute de ruble, sună, înmînă banii curierului şi-l trimise la telegraf.
— Iartă-mă, Grigori Danielovici, zise Varionuha — nu-i venea să creadă ceea ce vedea — dar am impresia că degeaba trimiţi banii ăştia.
— Or să se întoarcă înapoi, replică încet celălalt, iar el o să dea socoteală pentru picnicul ăsta. Şi adăugă, arătînd lui Varionuha servieta : Du-te, Ivan Savelievici, nu tărăgăna. . .
Şi Varionuha ieşi urgent din cabinet. Coborî la parter, zări o coadă nesfîrşită la casă, află de la casieriţă că se aşteaptă ca peste un ceas toate biletele să fie vîndute întrucît, de cînd s-a pus afişul anunţînd programul suplimentar, publicul năvălise în neştire, îi dădu dispoziţia să mai pitească din bilete, să pună de o parte 30 de bucăţi, locurile cele mai bune în loji şi parter, o zbughi din ghişeul casei, din mers reuşi să scape de amatorii sîcîietori de invitaţii gratuite şi se strecură în biroul lui mititel, să-şi ia şapca. Tocmai în clipa aceea ţîrîi telefonul.
— Da ! strigă Varionuha.
— Ivan Savelievici? se informă în receptor o voce fonfăită.
— Nu-i la teatru ! strigă Varionuha, dar individul din receptor nu se dădu bătut.
— Nu face pe nebunul, Ivan Savelievici, mai bine ascultă. Nu duce telegramele nicăieri şi nu le arăta la nimeni.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Cine-i la telefon? vociferă Varionuha. Încetează, cetățene, cu glumele astea! Vei fi îndată descoperit. De la ce număr vorbești?

— Varionuha, urmă același glas scîrbos. Îți vorbesc rusește, nu înțelegi? Nu duce nicăieri telegramele!

— A, nu vrei să te astîmperi? urlă administratorul turbînd de furie. Ia vezi! Ai să plătești pentru asta! Mai strigă ceva în receptor amenințînndu-l pe individ, dar amuți, simțind că nu mai e nimeni pe fir.

Birouașul lui începu să se cufunde cam prea devreme în întuneric. Varionuha ieși în goană mare, trînti ușa și, printr-o ieșire laterală, se îndreptă spre grădina de vară.

Administratorul era excitat și plin de energie. În urma telefonului neobrăzat, nu se îndoia de faptul că o bandă de huligani pusese la cale toate glumele acestea de prost gust și că aceste glume au o legătură cu dispariția lui Lihodeev. Dorința de a-i demasca pe mișei îl sufoca, și oricît de ciudat s-ar părea, începu să presimtă ceva plăcut, savurînd dinainte plăcerea aceea neștiută. Așa se întîmplă atunci cînd omul tinde să devină centrul atenției, să facă undeva niște comunicări senzaționale.

În grădină vîntul sufla drept în fața administratorului, îi arunca nisip în ochi, barîndu-i parcă drumul, prevenindu-l. La etaj se trînti o fereastră cu atîta putere, încît era să sară geamurile. Vîrfurile arțarilor și ale teilor foșniră cuprinse parcă de alarmă. Afară se întunecase și se răcorise. Administratorul se frecă la ochi și văzu tîrîndu-se deasupra Moscovei, jos de tot, un nor de ploaie burduhănos, galben pe o parte. Departe, în zare cerul mîrîi surd și gros.

Oricît de mult se grăbea Varionuha, o dorință de nestăvilit îl trase pentru o clipă în W.C.-ul de vară, să controleze din mers dacă electricianul montase plasa peste lampă. Trecînd prin dreptul tirului, Varionuha nimeri într-un desiș de liliac, unde se lăfăia clădirea albastră a W.C.-ului. Electricianul se dovedise a fi un om grijuliu, lampa de sub acoperișul WC-bărbați era prinsă într-o plasă metalică, însă pe administrator îl întristă faptul că pînă și în întunericul acela prevestitor de furtună se putea vedea că pereții au și fost mîzgăliți cu creion și cărbune.

— Ei, ce înseamnă a. . . începu administratorul, cînd deodată, auzi în spatele său un glas, ca de motan, torcînd:

— Dumneavoastră sînteți, Ivan Savelievici?

Varionuha tresări, întoarse, capul și văzu în fața sa un grăsan scund, după cum i se păru, cu o mutră de motan.

— Ei, da, eu sînt, răspunse ostil Varionuha.

— Îmi pare foarte, foarte bine, zise grăsanul motaniform cu un glas pițigăiat și deodată, făcîndu-și vînt, îl pocni pe Varionuha peste ureche cu atîta putere, încît șapca zbură de pe capul administratorului și dispăru fără urmă în orificiul scaunului de la W.C.

Lovitura dată de grăsan făcu să se reverse pentru o clipă în încăperea W.C.-ului o lumină tremurătoare, iar cerul răspunse cu un tunet puternic. Apoi lumina aceea mai scînteie o dată, și în fața administratorului apăru un al doilea individ mărunțel, dar cu umeri de atlet, cu părul roșu ca focul, cu albeață la un ochi și un singur colț în gură. . . Acesta, fiind, se vede, stîngaci, îl pocni pe administrator peste cealaltă ureche. Din nou bubui cerul drept răspuns, și peste acoperișul de lemn al W.C.-ului începu să toarne ploaia.

— Ce doriți, tov. . . șopti administratorul înnebunit, dar dîndu-și la urmă seama că acest cuvînt « tovarăși » nu li se potrivește de fel bandiților care atacă un om într-un W.C. public, horcăi: cetă. . . , se gîndi că nici acest cuvînt nu-i de ei, și primi o a treia lovitură, nu știu nici el de la care din doi, dar atît de cumplită încît sîngele îi țîșni din nas peste cămașe.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Ce ai în servietă, parazitule? strigă strident cel care semăna cu un motan. Telegramele? N-ai fost tu avertizat la telefon să nu le duci nicăieri? Ai fost, te întreb?

— Am fost averti. . . zat. . . zat. . . gîfîi administratorul.

— Şi tu te-ai grăbit să te duci? Dă-ncoace servieta, netrebnicule ! îl luă în primire al doilea, cu glasul fonfăit de la telefon, smulgînd din mîinile tremurînde ale lui Varionuha servieta cu telegramele.

Cei doi îl prinseră pe Varionuha de braţe, şi-l tîrîră din grădină, pornind cu el în galop pe Sadovaia. Furtuna se dezlănţuise năprasnică, şuvoaiele de apă se prăvăleau urlînd şi vuind în scurgerile de canal, peste tot locul se umflau şi se ridicau adevărate valuri; de pe acoperişuri ploaia turna direct, ocolind burlanele şi streşinile, de sub porţile boltite ale curţilor alergau torente înspumate. Nici un suflet viu nu rămăsese pe Sadovaia şi n-avea cine să-i sară în ajutor lui Ivan Savelievici, să-l scape. Sărind peste rîurile tulburi, luminaţi în răstimpuri de fulgere, bandiţii îl tîrîră într-o secundă pe administratorul pe jumătate mort, pînă la casa nr. 302 bis, se năpustiră cu el pe poartă, unde, lîngă zid, se ghemuiau două femei desculţe, care-şi ţineau ciorapii şi pantofii în mîini. Apoi ticăloşii se repeziră pe scara a 6-a şi Varionuha, gata să-şi iasă definitiv din minţi, fu înălţat pînă la etajul patru şi aruncat pe podea în vestiarul cam întunecos, pe care-l cunoştea perfect din apartamentul lui Stepan Lihodeev.

Apoi cei doi tîlhari pieriră, iar în locul lor răsări în vestiar o jună goală puşcă, roşcată, cu nişte ochi scînteietori fosforescenţi.

Varionuha îşi dădu seama că ăsta este lucrul cel mai cumplit din toate cîte i se întîmplaseră pînă atunci şi, gemînd, se dădu înapoi, spre perete. Juna se apropie, se lipi de administrator şi-şi aşeză palmele pe umerii săi. Lui Varionuha părul i se ridică măciucă, deoarece chiar şi prin pînza rece şi udă a cămăşii simţi cum palmele acestea sînt şi mai reci, de o răceală de gheaţă.

— Lasă-mă să te sărut, îi zise juna duios şi lîngă ochii lui văzu ochii ei scînteietori. Dar Varionuha leşină şi nu mai simţi gustul sărutării.

CAPITOLUL 12

MAGIA NEAGRĂ ŞI DEZVĂLUIRILE EI

Pe scena Teatrului de Varietăţi îşi făcu intrarea, călare pe o bicicletă obişnuită, cu două roţi, un omuleţ cu nasul stacojiu în formă de pară şi o gambetă galbenă găurită pe cap. În sunetele unui foxtrot descrise un cerc, apoi scoase un strigăt victorios, după care bicicleta cabră. Dîndu-i drumul înainte numai pe roata dinapoi, omuleţul se aşeză cu picioarele în sus şi cu capul în jos, reuşi să înşurubeze din mers roata din faţă şi să-i dea drumul în culise şi-şi continuă apoi drumul pe o roată, pedalînd cu mîinile.

Pe un catarg metalic înalt, cu o şa în vîrf şi cu o singură roată apăru o blondă grăsulie în tricou şi fustiţă presărată cu stele argintii care porni de asemeni să descrie cercul. Ori de cîte ori se întîlnea cu ea pe ring, omuleţul scotea nişte strigăte de salut şi-şi sălta reverenţios gambeta cu piciorul.

În cele din urmă, sosi în goană un pici de vreo opt ani, cu feţişoară bătrînicioasă şi începu să se vîre printre cei mari pe o bicicletă mică-mică, de care era fixat un uriaş claxon de automobil.

După ce descrise cîteva bucle, toată gaşca, acompaniată de sunetele alarmante ale tobei, se rostogoli spre marginea scenei şi spectatorii din rîndurile din faţă scoaseră nişte ţipete de uimire, întrucît publicul avu impresia că toată « treimea » cu maşinile ei se va prăbuşi peste orchestră.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Dar bicicletele se opriră tocmai în clipa cînd roţile din faţă ameninţau să alunece în prăpastie, peste capetele muzicanţilor. Strigînd cu glas tare « Hap », cicliştii săriră de pe aparatele lor înclinîndu-se în faţa publicului, blondina făcînd bezele, iar piciul claxonînd la iuţeală un semnal caraghios.

Clădirea răsuna de aplauze furtunoase, cortina albastră veni din două părţi şi-i acoperi pe ciclişti, luminile verzi de lîngă uşi cu inscripţia « Ieşire » se stinseră şi în pînza de păianjen a trapezelor de sub cupolă, se aprinseră, asemenea unui soare, nişte globuri albe. Începuse antractul premergător ultimei părţi din program. Singurul om pe care nu-l interesau nici de frică minunile tehnicei ciclismului demonstrate de familia Giulli era Grigori Danilovici Rimski. Şedea singur-singurel în cabinetul său, muşcîndu-şi buzele subţiri; din cînd în cînd, obrazul îi zvîcnea nervos. La dispariţia miraculoasă a lui Lihodeev se adăoga dispariţia cu totul neprevăzută a lui Varionuha.

Rimski ştia prea bine unde plecase, dar plecase. . . şi nu venise înapoi ! Directorul contabilităţii dădea din umeri şi-şi şoptea:

— Dar pentru ce?

Şi lucru curios: pentru un om atît de serios ca directorul contabilităţii cel mai simplu ar fi fost, desigur, să telefoneze acolo unde se dusese Varionuha şi să afle ce s-a întîmplat cu acesta, dar pînă la orele zece seara Rimski nu se putu hotărî s-o facă.

La zece, printr-un efort suprem de voinţă, îşi impuse să ridice receptorul şi atunci constată că telefonul lui este mort. Omul de serviciu îi raportă că şi celelalte telefoane cîte sînt în clădire — nu funcţionează. Această ştire era neplăcută desigur, dar în acelaşi timp îi aducea şi o bucurie: căzuse de la sine necesitatea de a telefona.

În momentul cînd, deasupra capului lui Rimski se aprinse şi porni să clipească un bec roşu ce anunţa antractul, intră omul de serviciu şi-i vesti sosirea artistului străin. Directorul contabilităţii tresări, nu se ştie de ce, şi, negru la faţă ca noaptea, se duse în culise să-l primească pe artistul aflat în turneu, întrucît acum n-avea cine să-l întîmpine în afară de el.

Din coridorul unde începuseră să ţîrîie tot soiul de semnale şi sonerii, în cabina spaţioasă a artiştilor curioşii îşi băgau nasul sub diverse pretexte. Vedeai scamatori în halate şi turbane ţipătoare, un patinor în sviter alb croşetat, un povestitor solid, din cauza stratului prea gros de pudră şi pe grimer.

Celebritatea nou venită îi uimi pe toţi prin fracul său de croială superbă, de o lungime nemaivăzută şi prin faptul că o mască neagră îi acoperea partea de sus a feţii. Dar amănuntul cel mai uimitor îl constituiau cei doi însoţitori ai magului: individul deşirat în haine cadrilate cu un *pince-nez* crăpat şi un motan negru, gras, care, intrînd în cabina artiştilor pe labele dinapoi, se aşeză foarte dezinvolt pe canapea, făcînd ochii mici din cauza lampioanelor orbitoare, făcă nici un abajur, special instalate pentru grimă.

Rimski se strădui să schiţeze un zîmbet, ceea ce dădu feţei sale o expresie acră şi răutăcioasă şi urmă un schimb de saluturi între el şi magul taciturn, care şedea pe canapea alături de motan. Nici o strîngere de mînă. În schimb, cadrilatul, obraznic din cale-afară, se recomandă singur directorului contabilităţii, spunînd că este « ajutorul dumnealor ». Această împrejurare îl surprinse pe director, şi anume îl surprinse neplăcut: în contract nu se pomenea absolut de loc de existenţa unui ajutor.

Pe un ton forţat şi rece Grigori Danilovici se interesă la cadrilatul căzut din senin pe capul lui unde e aparatura domnului artist.

— Nestematul nostru celest, nepreţuite domnule director, răspunse cu glas hodorogit ajutorul magului, aparatura noastră este întotdeauna cu noi, iat-o ! Ein, zwei, drei ! şi răsucindu-şi degetele noduroase sub nasul lui Rimski, scoase deodată, de după urechea motanului ceasul de aur cu lanţ al directorului contabilităţii, care pînă atunci

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

sălăşluise în buzunarul vestei pe care o purta acesta, sub haina butonată şi cu lănţucul trecut printr-o butonieră.

Fără să vrea, Rimski se apucă cu mîinile de burtă, asistenţa scoase un « ah », iar grimerul care băga mereu nasul pe uşă, icni aprobator.

— E cesuleţul dumneavoastră? Vă rog să-l luaţi în primire, zise cadrilatul, zîmbind familiar, şi pe palma lui murdară îi întinse lui Rimski buimăcit obiectul care-i aparţinea.

— Cu unul ca ăsta să nu te urci în tramvai, şopti vesel povestitorul la ureche, grimerului.

Iar motanul făcu o figură mai ceva decît numărul cu ceasul şterpelit. Ridicîndu-se deodată de pe canapea, se apropie, pe labele dinapoi, de măsuţa din faţa unei oglinzi, întinse o labă dinainte, scoase dopul din carafă, îşi turnă apă în pahar, puse dopul la loc şi-şi şterse mustăţile cu o cîrpă folosită la grimă.

Nu se mai auzi nici un « ah », toţi rămaseră cu gura căscată şi numai grimerul şopti extaziat:

— Înaltă clasă !. . .

În timpul acesta, pentru a treia oară, ţîrîiră soneriile, şi toţi excitaţi la culme, presimţind şi savurînd dinainte programul intersant, părăsiră în grabă cabina artiştilor.

De îndată în sala de spectacol se stinseră luminile globurilor, se aprinseră cele ale rampei aruncînd reflexe roşietice pe partea de jos a cortinei şi în crăpătura luminată a cortinei se ivi în faţa publicului un bărbat cu faţa rasă, rotofei, vesel ca un copil, îmbrăcat cu un frac boţit şi cămaşă nu tocmai curată. Era George Bengalski, comperul pe care toată Moscova îl cunoştea bine.

— Aşadar, cetăţeni, începu Bengalski, cu un zîmbet de prunc pe buze, îndată va apare în faţa dumneavoastră. . . Aici, Bengalski îşi întrerupse discursul, urmînd cu alte intonaţii în glas: Văd că numărul spectatorilor a mai crescut după ultimul antract. Astăzi avem la noi jumătate din Moscova ! Zilele acestea, mă întîlnesc cu un prieten şi-i zic: « De ce nu vii pe la noi? Ieri la noi a fost jumătate din Moscova ». Şi el îmi răspunse: « Eu stau în cealaltă jumătate ! »

Bengalski făcu o pauză, aşteptîndu-se la o explozie de rîs, dar cum nimeni nu rîdea, continuă:. . . Aşadar îl veţi vedea pe celebrul artist străin, *monsieur* Woland, într-o şedinţă de magie neagră. Dumneavoastră şi cu mine ne dăm seama — aici Bengalski avu un zîmbet superior, că magia neagră nu există şi că ea nu este altceva decît o superstiţie. Pur şi simplu, maestrul Woland posedă tehnica scamatoriei la cel mai înalt nivel, ceea ce se va şi vedea din partea cea mai interesantă a programului domniei sale, adică, aceea a dezvăluirii acestei tehnici, şi deoarece noi toţi ca unul — sîntem pentru tehnică şi pentru dezvăluirile ei, îl invităm pe domnul Woland !. . .

După ce trăncăni toate aceste nerozii, Bengalski îşi împreună palmele şi-şi avîntă braţele în chip de salut în direcţia cortinei, care, la această invitaţie, se ridică cu un foşnet.

Apariţia magului cu ajutorul său deşirat şi cu motanul păşind pe labele dinapoi, plăcu grozav publicului spectator.

— Fotoliul meu, porunci încet Woland şi, în aceeaşi clipă, nu se ştie de unde şi în ce fel, pe scenă apăru un fotoliu, în care magul se aşeză. — Dragă Fagot, arată-ne, pentru început, ceva simplu.

Prin sală trecu un freamăt. Fagot cu motanul porniră în direcţia opusă, de-a lungul rampei. Fagot îşi pocni degetele, strigă semeţ: « Trei, patru !» prinse din zbor un pachet de cărţi de joc, le amestecă şi le aruncă motanului, în chip de panglică şerpuitoare. Motanul prinse panglica şi-i dădu drumul înapoi. Şarpele de atlaz fornăi, Fagot deschise gura ca un pui de pasăre şi înghiţi întreaga panglică, carte după carte. După care, motanul se înclină în faţa publicului şi, lovindu-şi călcîiul labei drepte dinapoi de călcîiul stîng, stîrni aplauze frenetice.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Înaltă clasă ! Înaltă clasă ! strigau glasuri extaziate după culise.

Fagot, între timp, arătă cu degetul spre parter şi declară:

— Pachetul ăsta de cărţi, stimaţi cetăţeni, se află acuşi în rîndul patru, la cetăţeanul Parcevski, taman între hîrtia de trei ruble şi somaţia de la tribunal în chestiunea pensiei alimentare pe care dumnealui trebuie s-o plătească cetăţenei Zetkova.

Parterul începu să freamăte, cîte unii se sculară în picioare, şi, în cele din urmă, un cetăţean pe care îl chema într-adevăr Parcevski, roşu la faţă, uimit, scoase din portofel pachetul de cărţi de joc, vînturîndu-l în aer şi neştiind ce să facă cu el.

— Lăsaţi, să vă rămînă ca amintire ! strigă Fagot. — Nu degeaba spuneaţi aseară, la cină, că fără pocher, viaţa dumneavoastră la Moscova ar fi fost de nesuportat.

— E veche figura ! se auzi din galerie. Asta de la parter face parte din gaşcă.

— Credeţi ? strigă Fagot, îndreptîndu-şi ochii îngustaţi spre galerie. În acest caz şi dumneata faci parte din gaşca noastră, pentrucă pachetul se află în buzunarul dumitale.

La galerie se auzi o foială şi apoi un glas fericit:

— Aşa-i ! La el e ! Aici, aici ! Stai ! Apăi, ăştia-s bani !

Cei de la parter întoarseră ochii spre galerie. Acolo, un cetăţean era buimăcit la culme: descoperise în buzunarul său un teanc cu banderola băncii, purtînd inscripţia: « Una mie ruble». Vecinii se îmbulzeau în jurul lui, în timp ce omul, uluit, zgîndărea cu unghia banderola, vrînd să se convingă dacă sînt bancnote autentice, sau poate vrăjite.

— Zău că-s adevărate ! Sînt bani ! urlau nişte glasuri încîntate de la galerie.

— Încercaţi şi cu mine cu un pachet de cărţi din ăsta, se rugă vesel un grăsan din rîndurile de mijloc ale parterului.

— *Avec plaisir* ! dădu replica Fagot. Dar de ce numai cu dumneavoastră? Toată lumea o să participe activ ! Şi, spunînd acestea, dădu comanda: « Vă rog să priviţi în sus !. . . Unu ! » În mîna lui apăru un pistol. « Doi !» strigă el. Pistolul se avîntă cu ţeava în sus: « Trei !» strigă Fagot. Urmă o străfulgerare, un bubuit şi îndată de sub cupolă, plutind printre trapeze, începură să cadă în sală nişte hîrtii albe.

Se învîrteau, erau purtate în toate părţile, tîrîte pînă la galerie, aruncate peste capetele muzicanţilor şi pe scenă. În cîteva clipe, ploaia de bani, tot mai deasă, atinse fotoliile şi spectatorii începură să prindă bancnotele.

Sute de mîini se întindeau în sus, spectatorii se uitau prin bancnote spre scena viu luminată şi constatau filigranele cele mai autentice. Nici mirosul bancnotelor nu mai lăsa nici un fel de îndoială: era mirosul, incomparabil prin farmecul său, al banilor proaspăt tipăriţi. Întîi sala fu cuprinsă de veselie, căreia îi urmă o mirare profundă. Peste tot vuia cuvîntul « bancnote», se auzeau exclamaţii de uimire: « Ah ! Ah !» şi rîsete.

Pe feţele celor de la miliţie se întipări, încetul cu încetul, o expresie de nedumerire iar artiştii începură, fără jenă, să-şi scoată nasul din culise.

Excitarea generală creştea şi nu se ştie cu ce s-ar fi soldat totul, dacă Fagot n-ar fi întrerupt ploaia de bani, suflînd pe neaşteptate în aer.

Schimbînd o privire semnificativă şi veselă, doi tineri o luară din loc, îndreptîndu-se fără nici un ocol spre bufet.

Teatrul vuia, ochii spectatorilor străluceau plini de agitaţie. Da, da, nu se ştie cu ce s-ar fi soldat totul, dacă Bengalski nu şi-ar fi adunat puterile şi nu s-ar fi mişcat căutînd să se stăpînească, după care îşi frecă palmele din obişnuinţă şi cu un glas mai sonor decît de obicei, începu aşa:

« Iată, cetăţeni, adineaori, noi am văzut un caz de aşa zisă hipnoză în masă. O experienţă pur ştiinţifică, care dovedeşte cum nu se poate mai bine că, în magie nu există nici un fel de minuni. Să-l rugăm pe *maestro* Woland să ne dezvăluie această experienţă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

îndată, cetăţeni, veţi vedea, cum aceste, aşa zise, bancnote vor dispărea tot atît de neaşteptat cum au apărut.

Începu să aplaude, dar de unul singur, pe faţă îi juca un zîmbet încrezut, în timp ce ochii lui, departe de a avea acea expresie încrezută, mai degrabă implorau.

Publicului spectator nu-i plăcu discursul lui Bengalski. Se lăsă o tăcere adîncă, pe care o curmă cadrilatul Fagot:

— Iar acesta este un caz de aşa zise gogoşi, declară el, cu glasu-i de tenor, tremurător ca de capră. Bancnotele, stimaţi cetăţeni, erau autentice.

— Bravo ! răcni un bas undeva în înălţimi.

— Trebuie să vă spun printre altele, că ăsta, — Fagot arătă spre Bengalski, — mă plictiseşte. Se bagă mereu unde nu-i fierbe oala, strică reprezentaţia cu observaţiile lui mincinoase ! Ce să facem cu el?

— Să-i smulgem capul, propuse un glas aspru de la galerie.

— Ce-aţi spus? Poftim? sări imediat Fagot, la această propunere neruşinată. — Să-i smulgem capul? E o idee ! Ei, Hipopotam ! strigă el motanului. « *Executarea* ! *Ein, zwei, drei* ! !»

Se petrecu un lucru nemaivăzut. Motanul îşi zbîrli blana neagră şi scoase un mieunat sfîşietor. Apoi, se făcu ghem şi, ca o panteră, sări drept în pieptul lui Bengalski, de unde se mută pe capul acestuia. Mîrîind, motanul îşi înfipse labele grase în părul rar al comperului, şi, cu un urlet sălbatic, după ce îl răsuci de două ori smulse capul din gîtul grăsan.

Cei două mii cinci sute de spectatori din sală strigară toţi ca un singur om. Din arterele rupte de la gît, sîngele ţîşni în sus, asemenea unor fîntîni arteziene, inundînd plastronul şi fracul. Trupul decapitat îşi mai tîrşi cam aiurit picioarele şi se lăsă la pămînt. În sală se ridicară nişte ţipete isterice de femei. Motanul îi pasă capul lui Fagot,- acesta îl apucă de păr şi, ridicîndu-l ,îl arătă publicului, în timp ce capul striga deznădăjduit, de se auzi în toată sala:

— Un medic ! !

— Ai să mai trăncăneşti şi pe viitor verzi şi uscate? întrebă ameninţător Fagot adresîndu-se capului care plîngea:

— Nu ! horcăi capul.

— Pentru Dumnezeu, nu-l mai chinuiţi ! răsună, acoperind larma generală, un glas de femeie dintr-o lojă, şi magul îşi întoarse privirea în partea aceea.

— Ce facem, cetăţeni, îl iertăm sau nu? întrebă Fagot adresîndu-se sălii.

— Să-l iertăm, să-l iertăm ! răsunară la început glasuri răzleţe şi în majoritate de femei, care apoi formară un cor cu glasurile de bărbaţi.

— Cum porunciţi, *messire*? întrebă Fagot pe cel cu mască.

— Ce să-i faci, răspunse meditativ magul, ei sînt oameni ca toţi oamenii. . . Uşuratici. . . ce să-i faci. . . uneori şi mila bate la poarta inimii lor. . . oameni obişnuiţi. . . şi porunci cu glas tare: « Puneţi-i capul la loc !»

Ochind cu cît mai multă precizie, motanul arboră capul pe umeri şi acesta îşi reluă locul ca şi cînd nu s-ar fi desprins nici o clipă de trup. Nu rămase nici măcar o cicatrice pe grumaz ! Motanul şterse cu labele fracul şi plastronul lui Bengalski, şi urmele de aînge pieriră. Fagot îl ridică pe comper de pe podea, îl puse în picioare, îi băgă în buzunarul fracului un teanc de bancnote şi-l expedie de pe scenă, spunîndu-i:

— Ia-ţi valea, fără dumneata e mai vesel !

Privind buimac în jur şi clătinîndu-se, comperul ajunse doar pînă la postul de pompieri, unde i se făcu rău. Strigă jalnic:

— Capul, capul meu !

Printre cei care-i săriră în ajutor, se afla şi Rimski. Comperul plîngea, se silea să prindă ceva cu mîinile, mormăind:

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Daţi-mi înapoi capul meu, capul. . . Luaţi casa, luaţi tablourile, numai daţi-mi capul înapoi !

Un curier alergă să aducă un medic. Încercară să-l culce pe Bangalski pe divanul din cabina artiştilor, dar nefericitul se zbătu, devenind violent. A trebuit chemată salvarea. Cînd maşina cu nefericitul comper plecă, Rimski o luă grăbit înapoi spre scenă şi văzu noi minuni. În treacăt fie zis, chiar atunci sau poate ceva mai înainte, magul, împreună cu fotoliul său decolorat, dispăruse de pe scenă şi trebuie spus, că publicul nu prinse de veste, vrăjit de acele figuri extraordinare pe care le dezplănţuise pe scenă Fagot.

Făcîndu-i vînt nefericitului comper, Fagot anunţă publicul:

— Acuş, după ce ne-am descotorosit de pisălogul ăsta, haideţi să deschidem un magazin pentru doamne !

Şi îndată pe podeaua scenei se aşternură covoare persane, se înălţară nişte oglinzi uriaşe luminate lateral de nişte tuburi verzui, iar în intervalele dintre oglinzi se instalară vitrine, în care spectatorii uluiţi şi încîntaţi văzură modelele cele mai variate de toalete pariziene în toate culorile. În alte vitrine văzură sute de pălării de dame cu pene şi fără pene, cu catarame şi fără, sute de perechi de pantofi — albi, negri, maro, din piele, antilopă, atlaz, cu cureluşe şi pietricele. Printre pantofi apărură sticle de parfum, mormane de poşete din antilopă şi atlaz, iar printre ele grămezi de batoane aurii lunguieţe şi grele cu ruj de buze.

O jună roşcată, răsărită naiba ştie de unde, într-o toaletă de seară, o jună care ar fi fost desăvîrşită dacă n-ar fi dezavantajat-o cicatricea ciudată de la gît, se postase lîngă vitrine, arborînd pe buze un zîmbet de gazdă primitoare.

Hlizindu-se dulceag, Fagot anunţă că firma primeşte rochii şi pantofi purtaţi dînd în schimb toalete pariziene şi pantofi de la Paris. Toate astea gratuit. Acelaşi schimb era valabil în ce priveşte genţile şi alte mărunţişuri.

Motanul începu să-şi pocnească din nou călcîiele unul de celălalt, făcînd în acelaşi timp, cu laba dinainte, nişte gesturi aidoma cu cele pe care le fac portarii cînd deschid o uşă.

Cu glasul uşor voalat, dar dulce şi cîntător, juna începu să debiteze, graseind, ceva greu de înţeles, dar tare ademenitor, judecînd după figurile doamnelor de la parter.

— *Guerlain*, *Chanel*, *Mitzouko*, *Narcisse noir*, *Chanel numero cinq*, rochii de seară, rochii *cocteil*. . .

Fagot se răsucea ca un şarpe, motanul se înclina, juna deschidea vitrinele de cristal.

— Poftiţi ! zbiera Fagot. Fără fasoane şi fără nici o jenă !

Publicul se agita, însă pentru moment nimeni nu se încumeta să se aventureze pînă la scenă. În cele din urmă, de la parter, cam din rîndul zece, se ridică o brunetă şi, arborîndu-şi un zîmbet care vroia să spună că nu-i pasă de nimic, trecu pe unul din intervalele laterale spre scenă.

— Bravo ! strigă Fagot. Salut pe cea dintîi vizitatoare. Hipopotam, fotoliul ! Începem cu pantofii, *madame* !

Bruneta se instală în fotoliul oferit, şi Fagot etală în faţa ei, pe covor, o grămadă de pantofi. Bruneta îşi scoase pantoful drept, încercă unul mov, tropăi pe covor, examină şi tocul.

— Dar n-o să mă strîngă ? îl întrebă ea îngîndurată.

La care Fagot exclamă ofensat:

— Vai, se poate ! Iar motanul jignit şi el, mieună scurt.

— Iau perechea asta, *monsieur*, zise demnă bruneta, încălţînd şi celălalt pantof. Pantofii vechi fură aruncaţi după o perdea, unde dispăru şi bruneta însoţită de roşcată şi de Fagot, care ducea cîteva rochii pe umeraşe. Motanul se agita, ajuta şi el, şi, ca să-şi dea mai multă importanţă, îşi atîrnă de gît un centimetru.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Peste cîteva clipe, bruneta reapăru de după perdea, dar într-o toaletă atît de superbă, încît tot parterul oftă ca un singur om. Curajosa femeie, care în mod uimitor devenise mult mai drăguță, se opri în fața oglinzii, își îndreptă umerii dezgoliți, își pipăi părul de la ceafă și se răsuci, străduindu-se să vadă ce se petrece în spatele ei.

— Firma vă roagă să primiți asta ca amintire, zise Fagot, oferindu-i brunetei o cutie deschisă cu un flacon înăuntru.

— *Merci*, zise arogant bruneta și făcu cale-întoarsă spre parter, în vreme ce spectatorii săreau de pe locurile lor ca să pună mîna pe cutia cu flaconul și s-o vadă.

De aici încolo se dezlănțuiră patimile și din toate părțile femeile o porniră spre scenă.

Prin larma agitată a glasurilor, printre rîsete și suspine se auzi un glas de bărbat: « Nu-ți dau voie !» și un glas de femeie: «Ești un despot și un mic-burghez ! Nu-mi răsuci mîna !» Femeile dispăreau după perdea, își lepădau acolo rochiile, și apăreau în altele noi. Pe taburetele cu picioare aurite ședeau un șir de cucoane, care țopăiau energic pe covor, încălțate cu pantofi noi. Fagot se lăsa în genunchi, manevra limba metalică de pantofi, motanul, copleșit sub povara mormanelor de poșete și pantofi, făcea neobosit naveta între vitrină și taburete, juna cu gîtul mutilat ba apărea, ba dispărea, pînă la urmă începu să trăncănească numai în franceză și, ceea ce era uimitor, cum deschidea gura, o înțelegeau toate femeile, chiar și acelea care nu știau o boabă franțuzește.

Pe toți îi uimi un bărbat, rătăcit și el pe scenă, care declară că nevastă-sa are gripă și că de aceea el roagă să i se transmită darul prin el. Drept dovadă că este într-adevăr însurat, cetățeanul era gata să-și prezinte actul de identitate. Cererea soțului grijuliu fu întîmpinată cu hohote de rîs. Fagot țipă că-l crede și fără act de identitate, cum se crede pe sine însuși, și-i înmînă cetățeanului două perechi de ciorapi de mătase, iar motanul adăugă, de la el, un baton de ruj.

Femeile întîrziate dădeau năvală, de pe scenă se scurgeau fericitele în rochii de bal, în pijamale cu dragoni, în taioare sobre pentru vizită, cu pălăriuțe trase pe-o sprînceană.

Apoi, Fagot înștiință publicul că orele fiind înaintate, magazinul se închide pînă a doua zi.

După un minut răsună un foc de pistolet, oglinzile dispărură, vitrinele și taburetele se prăvăliră nu se știe unde, covorul se topi în văzduh, tot așa ca și perdeaua. La urmă de tot dispăru și mormanul de haine și ghete purtate, și scena redeveni severă, pustie și goală.

Atunci intră pe fir un personaj nou. Din loja numărul 2 răsună o voce de bariton plăcută, sonoră și foarte insistentă.

— Ar fi de dorit totuși, cetățene artist, să dezvăluiți neîntîrziat în fața spectatorilor tehnica scamatoriilor dumneavoastră, în deosebi aceea cu bancnotele. De dorit este, de asemeni, și întoarcerea comperului pe scenă. Soarta lui îi neliniștește pe spectatori.

Glasul de bariton aparținea lui Arkadi Apollonovici Sempliarov, președintele Comisiei Acustice a teatrelor din Moscova, oaspetele de onoare al acelei seri.

Arkadi Apollonovici stătea în lojă cu două doamne: una în vîrstă, gătită după ultima modă, numai cu lucruri scumpe pe ea, și cealaltă — tinerică și frumușică, îmbrăcată mai modest. Prima, după cum se constată în curînd, la întocmirea procesului-verbal, era consoarta lui Arkadi Apollonovici, iar a doua — o rudă îndepărtată de-a lui, actriță începătoare care promitea, venită de la Saratov și găzduită în casa lui Arkadi Apollonovici.

— Pardon ! sări Fagot. Iertați-mă, aici nu ai ce dezvălui, totul e limpede.

— Ba să-mi fie cu iertare ! Dezvăluirea este absolut necesară. Fără aceasta numerele strălucite prezentate de dumneavoastră vor lăsa o impresie apăsătoare. Marea masă a spectatorilor cere o explicație.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Marea masă a spectatorilor, îi taie vorba lui Sempliarov măscăriciul neobrăzat, nu şi-a exprimat, după cîte ştiu, nici-un fel de pretenţii. Luînd însă în consideraţie prea stimata dumneavoastră dorinţă, Arkadi Apollonovici, treacă de la mine — voi proceda la dezvăluire. Dar pentru aceasta îmi permiteţi încă un număr mititel?

— De ce nu. . . răspunse proteguitor Arkadi Apollonovici, dar negreşit cu dezvăluire.

— Am înţeles. Voi proceda întocmai. Aşadar, permiteţi-mi să vă întreb, Arkadi Apollonovici, unde aţi fost aseară?

Auzind această întrebare deplasată şi chiar, am spune, bădărănească, Arkadi Apollonovici se schimbă la faţă destul de vizibil.

— Aseară, Arkadi Apollonovici a fost la o şedinţă a Comisiei Acustice, declară arogant din cale-afară consoarta lui Sempliarov, dar nu înţeleg, ce legătură are asta cu magia?

— Da *madame*! confirmă Fagot. E firesc că nu înţelegeţi. În ce priveşte şedinţa, sînteţi indusă în eroare. Plecînd de acasă la şedinţa amintită, care, fiindcă veni vorba, nici nu era fixată pentru ieri, Arkadi Apollonovici îi dădu drumul şoferului său la Cîstîie Prudî, în dreptul clădirii Comisiei Acustice (aici toată sala amuţi) şi, luînd autobuzul, s-a dus în vizită, pe strada Elohovskaia, la Miliţa Andreevna Pokobatko, artistă de la teatrul raional de turneuri, unde a rămas aproape patru ore.

— Vai! răsună în liniştea ce se lăsase o exclamaţie îndurerată.

Iar tînăra rudă a lui Arkadi Apollonovici izbucni deodată în nişte hohote de rîs joase şi înspăimîntătoare.

— Totul este limpede! strigă ea. De mult bănuiam eu! Acum înţeleg de ce incapabilei ăşteia i s-a dat rolul Luizei!. . .

Şi făcîndu-şi vînt, îl pocni pe Arkadi Apollonovici în cap cu o umbrelă liliachie scurtă şi groasă.

Ticălosul de Fagot, alias Koroviev, strigă:

— Iată, stimaţi cetăţeni, unul din cazurile de dezvăluire, cerută cu atîta pisălogeală de Arkadi Apollonovici!

— Cum ai îndrăznit, ticăloaso, să te atingi de Arkadi Apollonovici? întrebă ameninţătoare consoarta acestuia, ridicîndu-se în picioare, cît era ea de gigantică.

Un al doilea scurt acces de rîs satanic puse stăpînire pe tînăra rudă.

— Alţii ca alţii, răspunse ea printre hohote, dar, în ce mă priveşte pe mine, îndrăznesc să-l ating. Şi se auzi al doilea troznet sec al umbrelei ricoşînd de pe capul lui Arkadi Apollonovici.

— Miliţia! Ridicaţi-o! zbieră cu un glas atît de cumplit consoarta lui Sempliarov, încît multora le îngheţă inima în piept.

Colac peste pupăză, motanul veni pînă la rampă, răcnind, pe neaşteptate, cu glas omenenesc:

— Şedinţa a luat sfîrşit! Maestre! Trînteşte un marş!

Dirijorul înnebunit, fără să-şi dea seama ce face, îşi ridică bagheta şi orchestra nu cîntă, şi nu intonă, şi nici nu zise ci, întocmai expresiei oribile a motanului, trînti un marş cu totul aiuristic, inadmisibil prin tonul său dezmăţat.

O clipă, unora li se păru că auziseră cîndva, sub cerul înstelat al sudului, într-un *café-chantant*, cuvintele confuze, greu de descifrat, în schimb, îndrăzneţe ale acestui marş:

Excelenţei Sale
Îi plăceau orătăniile. . .
Şi ţinea sub aripă
Pe fetele drăguţe.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Dar poate că nici nu au fost aceste cuvinte, ci altele, pe aceeaşi melodie, îndecente la culme. Dar nu asta importa, ci faptul că după toate cele descrise aici, la « Varietăţi » începu o babilonie curată. Spre loja lui Semplianov alerga miliţia, curioşii dădeau buzna spre rampă, răsunau explozii infernale de rîs, strigăte turbate, estompate de clinchetul tipsiilor de alamă ale orchestrei.

Se văzu cum, deodată, pe scenă nu mai rămase nimeni, potlogarul de Fagot, ca şi neobrăzatul cotoi, Hipopotam, se topiră parcă în văzduh, pierind cum pierise mai înainte magul în fotoliul său cu tapiserie decolorată.

CAPITOLUL 14

SLAVĂ COCOŞULUI!

Nervii dădură chix, cum se zice, şi Rimski fugi în cabinetul său, fără să mai aştepte sfîrşitul încheierii procesul-verbal. Şedea la masa lui de lucru şi cu ochii injectaţi se uita la bancnotele magice din faţa sa. Directorul contabilităţii era complet năuc. De afară răzbătea un vuiet uniform. Publicul se revărsa şuvoaie din clădirea teatrului în stradă. Deodată, auzul încordat la culme al lui Rimski înregistră un tril limpede de miliţian ,care şi aşa, ca atare, nu prevesteşte niciodată nimic bun. Dar cînd se repetă şi în ajutorul lui veni încă unul ,mai autoritar şi mai prelung, la care se adăugară un hohotit şi parcă nişte huiduieli, directorul contabiltăţii îşi dădu seama că în stradă s-a mai petrecut ceva scandalos şi murdar, şi că acest ceva, oricît ai vrea să nu ţii seama de el şi să-l dai la o parte, este strîns legat de reprezentaţia desgustătoare dată de magul cu ajutoarele sale.

Sensibilul director nu se înşelase de loc. De îndată ce privi pe fereastra ce da în Sadovaia, faţa i se schimonosi şi buzele şoptiră, şuierară mai degrabă:

— Eram sigur!

La lumina vie a felinarelor puternice de pe stradă, văzu jos pe trotuar o doamnă numai în cămaşă şi chiloţi liliachii. Pe cap, ce-i drept, avea o pălăriuţă, şi în mîini ţinea o umbrelă. În jurul doamnei cuprinsă de panică, care, ba se lăsa la pămînt, ba dădea să fugă cine ştie unde, mulţimea fremăta cu hohote de rîs şi, auzindu-le, directorul simţea fiori de gheaţă pe şira spinării. Lîngă doamna cu pricina se agita un cetăţean care îşi smulgea de pe el pardesiul de vară şi de emoţie nu reuşea de loc să-i vină de hac mînecii în care i se împotmolise braţul. Strigăte şi hohote de rîs turbate se auziră şi din altă parte, anume de lîngă intrarea din stînga şi, întorcîndu-şi ochii într-acolo, Grigori Danilovici zări o altă doamnă în dessous-uri roz. Aceasta sărise din mijlocul străzii pe trotuar, voind să se ascundă într-un gang, dar publicul ce se scurgea îi bara drumul şi, sărmana victimă a uşurinţei şi a pasiunii sale pentru toalete, înşelată de firma blestematului Fagot, visa un singur lucru — să intre în pămînt. Un miliţian venea spre nenorocită, sfredelind văzduhul cu fluieratul său, iar în urma miliţianului se îmbulzeau nişte tineri foarte veseli, cu şepci pe cap. Ei erau autorii hohotelor de rîs şi huiduielilor.

Un birjar slab, mustăcios, semeţ, trase în dreptul primei despuiate şi, din mers, îşi opri mîrţoaga costelivă şi rablagită. Faţa mustăciosului se hlizea încîntată.

Rimski îşi dădu un pumn în cap, scuipă şi sări înapoi de la fereastră. Stătu cîtăva vreme la biroul său, trăgînd cu urechea la zgomotele ce veneau din stradă. Fluierăturile venind din diferite puncte atinseră punctul culminant, apoi începură să scadă. Spre mirarea lui Rimski, scandalul se lichidă neaşteptat de repede.

Venea momentul cînd trebuia să acţioneze, trebuia să bea din cupa amară a răspunderii. În timpul ultimei părţi a programului, aparatele telefonice fuseseră reparate,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

trebuia să telefoneze, să comunice cele întîmplate, să ceară ajutor, să toarne la minciuni, să dea toată vina pe Lihodeev, să se apere ca să iasă basma curată, şi aşa mai departe. Ptiu, drace !

De două ori mihnitul director pusese mîna pe receptor şi de două ori renunţase să mai sune. Deodată, în liniştea de mormînt a cabinetului, răsună strident soneria telefonului drept în faţa directorului care tresări şi îngheţă de spaimă. « Da rău mi s-au mai zdruncinat nervii !» îşi zise el ridicînd receptorul. De îndată se dădu înapoi, alb ca varul. Un glas încet, insinuant şi dezmăţat de femeie şopti la telefon :

— Nu suna nicăieri, Rimski, altfel o să fie rău de tine. . .

În clipa următoare nu mai era nimeni pe fir. Simţind cum îl furnică pe şira spinării, directorul contabilităţii puse receporul în furcă şi, privi, fără să ştie nici el de ce, pe fereastra din spatele său. Printre crengile rare şi încă slab înverzite ale arţarului, văzu luna fugind într-un nor străveziu. Ţintuindu-şi nu se ştie de ce privirea pe aceste crengi, Rimski se tot uita la ele, şi cu cît se uita mai mult, cu atît mai cumplit îl cuprindea frica.

Făcînd un efort de voinţă, directorul se întoarse cu spatele spre fereastră pe care se revărsa lumina lunii şi se ridică în picioare. Nu mai putea fi vorba de nici un telefon, şi acum nu mai avea decît un singur gînd — cum să plece mai repede din teatru.

Trase cu urechea : clădirea era cufundată în tăcere. Îşi dădu seama că este de mult singur la etaj, şi o teamă copilărească, de neînvins, îl cuprinse numai la ideea asta. Nu se putea gîndi fără să se cutremure la drumul ce avea de parcurs singur prin coridoarele pustii şi pe scări în jos. Apucă febril de pe masă bancnotele hipnotizorului, le ascunse în servietă şi tuşi ca să-şi dea un pic de curaj. Glasul sună răguşit, slab.

Atunci i se păru că pe sub uşa cabinetului său vine deodată o adiere de umezeală şi putreziciune. Îl trecură fiorii. Colac peste pupăză, ceasul porni să bată miezul nopţii. Pînă şi bătăile orniculului îl făcură să tremure pe directorul contabilităţii. Dar inima i se făcu cît un purice atunci cînd auzi întorcîndu-se încetişor în uşa lui cheia yale.

Înfigîndu-şi mîinile asudate şi reci în servietă, directorul simţi că dacă mai continuă acest scîrţîit în broască, el nu va rezista şi va scoate un ţipăt strident.

În cele din urmă, cedînd eforturilor cuiva, uşa se deschise şi în cabinet intră neauzit Varionuha. Cum stătea în picioare, Rimski se lăsă în fotoliu, pentru că picioarele i se îndoiră. Trăgînd aer în piept, zîmbi linguşitor, rostind abia auzit :

— Doamne, cum m-ai speriat. . . Da, această apariţie neaşteptată putea să sperie pe oricine, dar în acelaşi timp, era o mare bucurie : în acest nod încîlcit, se ivise măcar un capăt cît de mic al firului. . .

— Ei, vorbeşte, hai, mai repede ! Ei, haide ! zise răguşit Rimski, agăţîndu- se de acest capăt. Ce înseamnă toate astea ?

— Iartă-mă te rog, îi răspunse cu glas surd celălalt, închizînd uşa. Credeam că ai plecat.

Şi Varionuha, aşa cum era, cu şapca pe cap, se îndreptă spre un fotoliu şi se instală de cealaltă parte a mesei de lucru.

Trebuie arătat că răspunsul lui Varionuha suna un pic straniu, ceea ce îl izbi din capul locului pe Rimski, care, în ce priveşte sensibilitatea, putea concura cu seismograful oricăreia dintre cele mai bune staţiuni de cercetări din lume. Cum adică ? De ce Varionuha a venit în cabinetul directorului contabilităţii, din moment ce-a presupus că nu-l găseşte acolo ? Are doar cabinetul său, una la mînă. Şi două la mînă, indiferent pe ce uşă a intrat în clădire, inevitabil trebuia să-l fi întîlnit pe unul din paznicii de noapte, iar aceştia au fost cu toţii avertizaţi că Grigori Danilovici va mai rămîne un timp în biroul său. Directorul contabilităţii nu stătu însă multă vreme să mediteze la această ciudăţenie — nu-i ardea de asta.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— De ce n-ai telefonat? Ce înseamnă toată aiureala asta cu Ialta?

— Ceea ce și spuneam, răspunse administratorul, plescăind din gură, ca și cînd l-ar fi supărat o măsea. L-am găsit într-o bodegă la Pușkino.

— Cum la Pușkino? ! Lîngă Moscova? Și telegramele din Ialta? !

— Ce Ialta, fir-ar al dracului ! L-a îmbătat pe telegrafistul de la Pușkino și s-au apucat amîndoi să facă scandal, printre altele să trimeată telegrame cu mențiunea « Ialta».

— Aha. . . Aha. . . Bine, bun. . . rosti cu glas cîntător Rimski și în priviri i se aprinse o lumină gălbuie. Cu ochii minții vedea de pe acum tabloul sărbătoresc al scoaterii rușinoase a lui Steopa din post. Eliberarea ! Eliberarea mult așteptată de directorul contabilității, eliberarea de această calamitate numită Lihodeev ! Stepan Bogdanovici s-ar putea să se învîrtească chiar și de ceva mai rău decît pierderea postului. . . — Vreau amănunte ! țipă Rimski lovind cu tamponul în masă. . .

Și Varionuha începu să-i relateze amănuntele. Îndată ce s-a prezentat acolo unde îl îtrimisese directorul contabilității, a fost primit numaidecît și ascultat cît se poate de atent. Acolo, nimeni, nici măcar nu admitea ideea că Stoepa ar putea fi la Ialta. Toți au fost imediat de acord cu presupunerea lui Varionuha că Lihodeev se află desigur, la « Ialta» din Pușkino.

— Și unde-i în prezent? îl întrerupse tulburat directorul contabilității pe administrator.

— Unde să fie? zîmbi strîmb acesta. La miliție, la camera specială pentru trezirea din beție.

— Aha ! Vai, ce bine !

Varionuha își urma relatarea și, pe măsură ce povestea, în mintea directorului contabilității se desfășura tot mai viu lanțul nesfîrșit al fapetelor desgustătoare, nerușinate, și ale bădăraniilor lui Lihodeev și fiecare verigă din acest lanț era mai rea decît cea precedentă. Numai dansul acela de bețivi, de gît cu telegrafistul, pe poiana din fața telegrafului de la Pușkino, în sunetele pe care le scotea din caternică un flașnetar vagabond, numai asta cîte parale făcea ! Apoi s-a luat după niște cetățence care, de groază, au urlat, ca din gură de șarpe. După aceea Lihodeev a încercat să se ia la bătaie cu bufetierul de la « Ialta», după care a aruncat cu generozitate pe podeaua « Ialtei» ceapă verde. Apoi a spart opt sticle de vin alb sec « Ai-Danil». A spart aparatul de taxat la un taxi, pentru că șoferul n-a vrut să se pună cu mașina sa la dispoziția lui Steopa. I-a amenințat apoi cu arestarea pe cetățenii care au încercat să frîneze porcăriile lui. . . Într-un cuvînt, o grozăvie. Steopa era bine cunoscut în cecurile teatrale din Moscova, și toți știau că omul acesta este o bucățică bună. Dar prea era de tot, chiar și pentru Steopa, ceea ce povestea administratorul despre el. Da, prea de tot, chiar prea, prea de tot. Ochii ironici, răi ai lui Rimski sfredelau, peste masă, figura administratorului și, pe măsură ce Varionuha își depăna povestirea, ochii aceștia priveau tot mai sumbru. Cu cît mai colorate, mai vii deveneau acele detalii murdare cu care își utila povestirea administratorul, cu atît mai puțin îi dădea crezare directorul contabilității. Iar atunci cînd Varionuha îi zise că Steopa se deslănțuise în așa măsură, încît încercase să opună rezistență celor care veniseră să-l ia și să-l readucă la Moscova, directorul contabilității știu cu precizie că tot ce-i povestise administratorul întors la miezul nopții la teatru — este o minciună ! O minciună de la început pînă la sfîrșit.

Varionuha nu se dusese la Pușkino și nici Steopa nu fusese pe acolo. Și povestea cu telegrafistul beat, și geamul spart din locantă, și scena legării lui Steopa cu frînghii — toate erau scorneli. Îndată ce se convinse că administratorul îl minte, directorul contabilității fu cuprins de o teamă care i se tîra de-a lungul trupului de la picioare în sus și de vreo două ori i se păru don nou că dinspre podea adie o umezeală putredă, purtătoare de malarie. Fără să-l slăbească o clipă din ochi pe administratorul, care se zvîrcolea

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

într-un fel ciudat în fotoliul său, străduindu-se tot timpul să rămînă în umbra lămpii de birou și acoperindu-și foarte straniu fața cu un ziar, ca să se ferească, chipurile, de lumina supărătoare a becului, directorul contabilității nu se gîndea decît la un singur lucru — ce înseamnă totuși tot ce se întîmplă? De ce îl minte oare atît de neobrăzat în clădirea tăcută și pustie administratorul întors prea tîrziu? Și Rimski își simți sufletul chinuit de senzația unei primejdii, a unei primejdii neștiute, dar cumplite, amenințătoare. Prefăcîndu-se că nu observă șiretlicurile lui Varionuha și figurile lui cu ziarul, directorul contabilității îi examina atent figura, fără să mai asculte aproape de loc cele ce-i îndruga Varionuha. Mai era ceva ce părea și mai inexplicabil decît povestirea clevetitoare despre aventurile din Pușkino, născocită nu se știe în ce scop, și acest ceva era o schimbare petrecută atît în aspectul exterior, cît și în manierele administratorului.

Cu toate străduiile lui Varionuha de a-și trage cozorocul șepcii pe ochi, pentru ca fața lui să rămînă în umbră, oricît încerca el s-o ascundă după ziar — directorul reuși să desluşească o vînătaie uriașă pe obrazul drept, atingîndu-i aproape nasul. Și unde mai pui că adminstratorul, rumen de obicei era acum de o paloare nesănătoasă, iar la gît, nu se știe de ce, pe această noapte sufocantă, purta un fular vechi, în dungi. Dacă la aceasta mai adăugăm maniera dezgustătoare de a plescăi din buze, apărută la administrator în perioada în care lipsise de la teatru, schimbarea izbitoare ce se putea observa în intonațiile glasului său, devenit surd și grosolan, expresia lașă și hoțească a ochilor, putem spune fără ezitare că Ivan Savelievici Varionuha devenise de nerecunoscut.

Mai era ceva ce-l neliniștea la culme pe directorul contabilității, dar ce anume, nu putea înțelege, oricît își încorda creerul înfierbîntat și-l fixa pe Varionuha cu privirea. Un lucru putea să afirme: în această îmbinare a administratorului cu fotoliul binecunoscut, era ceva nemaivăzut, nefiresc.

— Apoi i-au venit de hac, în cele din urmă l-au îmbarcat în mașină, bubuia Varionuha, privind de după ziar și acoperindu-și cu palma vînătaia.

Deodată Rimski întinse mîna parcă mașinal și bătînd în același timp darabaua cu degetele pe masă, apăsă soneria electrică și înmărmuri. În clădirea pustie ar fi trebuit să se audă un sunet ascuțit. Dar sunetula cesta nu urmă și butonul se lăsă mort în tăblia mesei. Butonul era mort, soneria defectă.

Șiretlicul la care recursese directorul contabilității nu-i scăpă lui Varionuha care, cutremurîndu-se, îl întrebă cu sclipiri răutăcioase în ochi:

— De ce suni?

— Mașinal, răspunse surd Rimski, trăgîndu-și mîna înapoi, și, la rîndul său, întrebă cu glas șovăitor: — Ce ai pățit la obraz?

— În mașină m-am lovit de clanța portierei, îi răspunse Varionuha, ocolindu-i privirea.

«Minte!» exclamă în gînd directorul contabilității și, în aceeași clipă, rămase cu ochii rotunjiți de spaimă, niște ochi de nebun, pironiți asupra spetezei fotoliului.

În spatele fotoliului, pe podea, se încrucișau două umbre, una mai deasă și mai întunecată, cealaltă slabă, cenușie. Se profila limpede pe podea speteaza umbrită a fotoliului și picioarele lui ascuțite, dar deasupra spetezei, pe podea, lipsea umbra capului lui Varionuha, așa cum sub picioarele fotoliului nu se vedeau picioarele administratorului. «Nu aruncă umbră!» strigă disperat în gînd Rimski și începu să tremure înfiorat.

Varionuha se uită hoțește în jur, urmărind privirea de nebun a lui Rimski în spatele fotoliului, și își dădu seama că este descoperit. Se ridică din fotoliu (ceea ce făcu și directorul contabilității) și se dădu înapoi cu un pas, strîngînd în mîini servieta.

— Ai priceput, afurisitule! Întotdeauna ai fost isteț, rosti Varionuha, hlizindu-se cu furie drept în fața directorului contabilității, apoi deodată sări de la fotoliu spre

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

uşă şi trase în jos ţumburuşul de la yale. Directorul privi în jurul său disperat, retrăgîndu-se spre fereastra ce dădea în grădină, şi, în această fereastră scăldată în lumina lunii, văzu, lipit de geam, chipul unei tinere goale şi braţul ei gol, pe care-l strecurase prin oberliht, străduindu-se să deschidă zăvorul de jos. Pe cel de sus îl deschisese.

Lui Rimski i se păru că lampa de pe masa lui de lucru se stinge şi că masa se apleacă. Simţi ca un val îngheţat scăldîndu-l tot, dar, din fericire, cu o sforţare a voinţei, rămase în picioare. Nu mai avu puterea să strige, dar izbuti să şoptească:

— Ajutor...

Păzind uşa, Varionuha sărea în sus, rămînînd îndelung în văzduh şi legănîndu-se acolo. Îşi agita degetele încîrligate ale mîinilor în dreptul ochilor lui Rimski, plescăia din buze, şuiera şi făcea cu ochiul tipei de la fereastră.

Tipa începu să se grăbească, băgă capul roşcovan prin oberlint, îşi întinse cît putu mîna zgîrîind cu unghiile încuietoarea şi zgîlţîind rama ferestrei. Mîna i se tot lungea, ca şi cînd ar fi fost de cauciuc, colorîndu-se într-un verde cadaveric. În cele din urmă, degetele verzi ale moartei, apucară capul încuietoarei, îl întoarseră, şi rama începu să se deschidă. Rimski scoase un ţipăt slab şi se sprijini de perete, ţinînd înaintea sa servieta, în chip de scut. Îşi dădea seama că-i sunase ceasul.

Fereastra se deschise larg, dar în loc să intre răcoarea nopţii şi parfumul teilor înfloriţi, în casă năvăli o duhoare de pivniţă. Moarta păşi pe prichiciul ferestrei şi Rimski zări desluşit pe pieptul ei semnele de putrefacţie.

În momentul acesta, dinspre grădină, din clădirea joasă aflată în spatele tirului, unde erau ţinute păsările care participau la program, veni neaşteptat un cîntec radios de cocoş. Cocoşul dresat, gălăgios, trîmbiţa vestea că dinspre soare-răsare zorile se apropie grăbite de Moscova.

Cipul roşcovanei se schimonosi de furie turbată, o înjurătură gîtuită îi izbucni din gîtlej, iar Varionuha ţipă strident şi se prăvăli din văzduh, pe podea, lîngă uşă.

Urmă un al doilea «cucurigu», juna clănţăni din dinţi şi părul roşcat i se ridică măciucă. La al treilea cîntat, făcu strînga împrejur şi-şi luă zborul. Săltîndu-se în sus, întins orizontal în aer, aidoma unui cupidon în zbor, Varionuha trecu pe deasupra mesei şi, plutind alene, ieşi în urma moartei pe fereastră.

Un bătrîn cu părul alb ca neaua, care nici nu aducea cu Rimski de mai adineaori, se apropie în fugă de uşă, ridică ţumburuşul de la yale şi o luă la goană pe coridorul întunecat. Ajuns în dreptul scării, gemînd de groază, găsi pe dibuite comutatorul şi îşi lumină drumul. Pe scară, bătrînul care se clătina şi tremura tot, se poticni pentru că i se păruse că i-a căzut în cap Varionuha.

Ajungînd la parter, Rimski îl văzu pe portarul de serviciu adormit pe un scaun, lîngă casă, în vestibul. Se strecură pe lîngă el în vîrful degetelor şi se furişă pînă la intrarea principală.

Afară în stradă se simţi oarecum mai uşurat. Îşi reveni într-atît încît apucîndu-se cu mîinile de cap, realiză că pălăria i-a rămas în cabinet.

Se înţelege de la sine că nu s-a mai întors s-o ia, ci, gîfîind, trecu repede strada largă pînă la celălalt colţ unde se afla un cinematograf, în dreptul căruia clipea o luminiţă palidă, roşiateică. În cîteva clipe, Rimsli era lîngă cinematograf şi reuşi să pună mîna pe taxi.

— La rapidul de Leningrad. Ai un bacşiş gras, spuse el gîfîind şi ţinîndu-se cu mîna de piept.

— Mă retrag la garaj, răspunse cu ură şoferul şi-i întoarse spatele.

Atunci Rimski deschise servieta, scoase din ea cincizeci de ruble şi prin geamul deschis le întinse şoferului.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Peste cîteva clipe, zdrăngănind, mașina zbura ca vîntul pe Sadovoe Kolțo. Pasagerul se zgîlțîia în fundul mașinii și, în ciobul de oglindă ce atîrna în dreptul scaunului șoferului, Rimski vedea ba ochii radioși ai acestuia, ba ai săi, de nebun.

În fața clădirii gării, Rimski sări jos din taxi și strigă celui dintîi om cu șorț alb și număr de hamal, care-i ieșise în cale:

— Unul pentru clasa întîi, îți dau treizeci, spuse el, scoțînd și mototolind bancnotele din servietă; nu găsești a-ntîia — iei a doua, dacă nu — a treia!

Aruncînd o privire pe cadranul luminos al ceasului gării, hamalul smulgea banii din mîna lui Rimski.

Peste cinci minute, rapidul zvîcni de sub cupola de sticlă a gării și pieri în bezna nopții.

Odată cu el dispăru și Rimski.

În românește de NATALIA RADOVICI

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

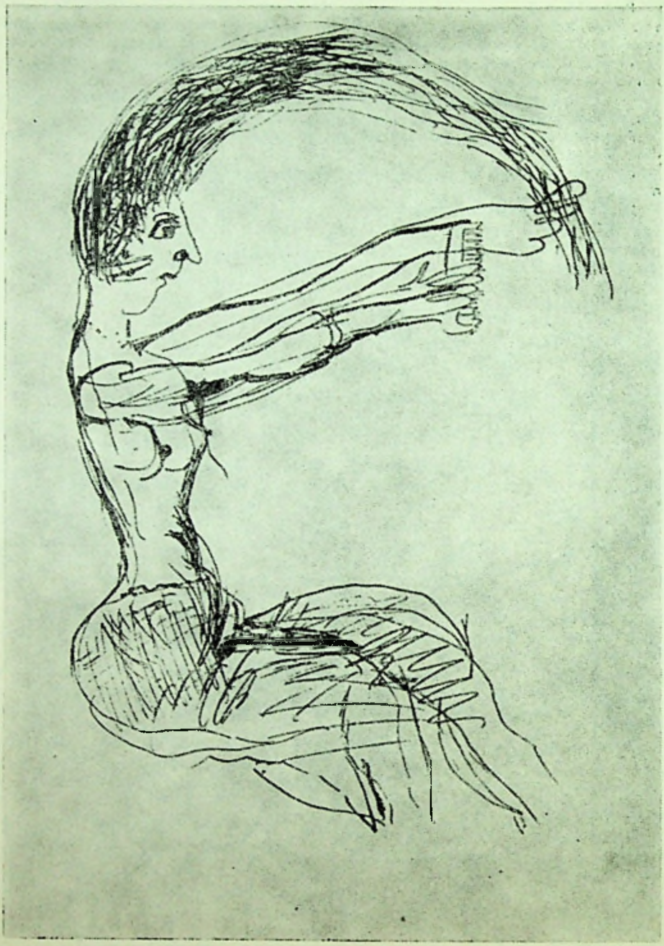

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

VIRGIL NEMOIANU

SWIFT PRINTRE STILURI

Swift seamănă cu o cetate asediată. În jurul zidurilor dau năvală hoarde de monştri. Cocoşaţi, păroşi, uriaşi sau pitici, strîmbi şi hidoşi, nestăpîniţi sau întortochiaţi ei mişună pretutindeni, caută cea mai mică spărtură pentru a se infiltra, pentru a sfărîma sau deforma totul, pentru a trece prin ascuţişul săbiei sau al limbii rînduielile drepte, simple şi adevărate. Dar cetatea aceasta e primejduită şi dinlăuntru: zavera şi haosul stau la pîndă, îşi arată colţii la tot pasul, o singură clipă de moleşeală, şi totul poate cădea pradă neorînduielii dintru început. Dar această clipă nu se iveşte: chinuit precum Sfîntul Antoniu de cele mai improbabile făpturi pe care le poate zămisli iadul în străfundurile sale mîloase, el le opune luciditatea febrilă dar fermă a Sfîntului Antoniu. Nici o clipă de compromis, nici o clipă de trădare: dărîmăturile zidurilor vor îngropa un neînfrînt.

Metafora bătăliei o foloseşte Swift însuşi în prima sa lucrare importantă: *A Full and True Account of the Battle Fought last Friday between the Ancient and the Modern Books in St. James's Library* (Istorisirea completă şi fidelă a bătăliei ce s-a dat vinerea trecută între cărţile antice şi moderne în biblioteca St. James) scrisă în 1697. Acolo hoardele dezordonate conduse de Tasso, Milton, Gassendi, Hobbes, Paracelsus, Descartes năvălesc zadarnic asupra « armatei Anticilor, mult mai puţin numeroasă; Homer conducea cavaleria, iar Pindar cavaleria uşoară; Euclid era comandantul pionierilor; Platon şi Aristotel conduceau arcaşii; Herodot şi Tit-Liviu pedestraşii; Hipocrat dragonii ». Ciocnire după ciocnire se încheie cu deruta desăvîrşită a modernilor (« cîine ! » grăi Pindar, « prietenilor tăi să le rămînă răscumpărarea; dar stîrvul va fi lăsat pradă zburătoarelor cerului şi dihăniilor cîmpului ». Zicînd acestea el înalţă spada şi cu o lovitură puternică îl spintecă pe mizerabilul Modern în două . . . şi una din jumătăţi se zgîrcea în ţărînă, călcată de copitele cailor, cealaltă a fost tîrîtă prin tot cîmpul de bătaie de armăsarul înfricoşat »). Sub acest semn a stat toată activitatea lui Swift de mai tîrziu.

Cu toate că ea se desfăşoară mai toată în politicosul secol XVIII, realitatea este că rădăcinile îi sînt adînc înfipte în cel precedent, că mentalitatea şi comportamentul lui Swift sînt determinate de problematica şi stilul celui precedent. Perplexităţile, îndîrjirile, dar şi reacţiile şi soluţiile lui Swift se explică prin raportare la o realitate *barocă*. Secolul XVII este cel mai zbuciumat şi sfîşiat pe care l-a cunoscut istoria modernă a Angliei; este secolul revoluţiei lui Cromwell, secolul înlăturării monarhiei

◀ CHAGALL : Fata cu părul lung

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

absolute, secolul luptei între hedonismul cavalerilor și puritanismul burghezilor, secolul pirateriei și comploturilor, al trădărilor și regicidului, al egalitarismului și exilului. Este un secol baroc nu numai prin lirica metafizică, epopeea lui Milton, dramaturgia sîngeroasă a lui Tourneur și Webster, cea rafinată a lui Massinger și Middleton, sau cea rotundă și totală a ultimei faze shakespeariene, nu numai prin gesticulația marilor prozatori religioși, nu numai prin sensibilitatea și ideile sale, cît mai cu seamă prin sfîșierea și veleitățile sale, prin nestăpînirea și fantasticul său. În Anglia secolului XVII barocul se manifestă nu în primul rînd în literatură, ci în politică și moravuri. Compromisul de la 1688 care avea să pună bazele Angliei moderne, este, desigur, întîi de toate un compromis social-politic între clase și pături sociale, între grupuri politice antagoniste ; el reflectă noile realități economic-sociale ale societății engleze. Dar starea de echilibru social atinsă după un secol de cumplite frămîntări declanșase la rîndul ei un proces complicat de adecvare ; moravurile, uzanțele, moda, gustul, preocupările, artele și scrisul tind toate către un nou echilibru care să depășească atît cinismul rafinat și elegant al unei aristocrații hedoniste cît și puritanismul verace și necioplit al unei burghezii austere. Astfel va lua naștere treptat idealul gentilomului solemn, potolit și sigur de sine, elegant și pios, moral și cizelat: prototipul său va fi Spectatorul lui Joseph Addison. Un ideal uman și un nou sistem de valori se constituie la începutul secolului XVIII ; ele vor fi atît de durabile încît abia vuietul industrial al Manchesterului va izbuti să le clatine supremația. Aceste valori și acest ideal se pretind descinse nemijlocit din Roma stoică, și fără îndoială antichitatea rămîne tiparul etern al oricărei tentative clasiciste. Cu toate acestea clasicismul englez din jurul lui 1700 este, nu « augustan » așa cum îi place să se numească, ci forma condensată, restrînsă a barocului. Dacă admitem că fiecare epocă stilistică europeană are un clasicism al ei, dacă admitem (așa cum o fac cercetările lui Auerbach, Spitzer, Hatzfeld, Reynold) că barocul francez se clasicizează de la Corneille la Racine, ne va fi ușor să înțelegem în Dryden, Pope, Swift pe clasicizatorii barocului englez. Orice importanță a lor decurge din poziția de *filtru* pe care o dețin : apele tulburi și învolburate ale secolului trecut vor curge mai departe cu grație și docilitate. Dar atare menire istorică cere decizie feroce și voință implacabilă: Pope și Swift făuresc subteran arme și comori precum piticii torturați ai legendelor nordice.

Ei știu acest lucru și viața lor este o lungă și chinuitoare luptă împotriva diformităților din afară. Orice rînd de satiră scris vreodată de Swift este o raportare a realului la idealul clasic. Swift nu intenționează niciodată să caricaturizeze sau să deformeze, el nu face decît o operație aritmetică simplă : măsoară cu etalonul logicii clasice simple faptul real și retează tot ce depășește într-o direcție sau alta etalonul său. Apoi oferă aceste « felii de realitate » retezate și ambalate în scurgerea impecabilă și pură a frazei sale (Obiectul satirei lui Swift plutește ca un gunoi pe un fluviu de argint). Astfel ia naștere inteligența meschină, malicioasă, crudă a Lilliputanilor, grosolănia și nesimțirea greoaie a Brobdingnagienilor, fripturile geometrice din Laputa, Academia din Lagado, spectrele din Glubbdudrib, bătrînețea eternă a struldbrugilor, lingerea podelelor la curtea din Luggnagg, poftele porcești ale yahooilor. Nici o clipă nu folosește Swift, așa cum s-a pretins, instrumente ciudate, ca microscopul sau ocheanul pentru a descoperi viciile ascunse ale omului ; dimpotrivă, este convins că astfel de instrumente nu ar face decît să ascundă și mai mult ceea ce altminteri ar bate la ochi : deformarea cumplită prin social a naturii umane originare. Nici o clipă nu socotește că ar opera cu o exigență ucigătoare, nici o clipă nu suspectează că etalonul său ar putea fi ceva construit artificial. Pentru el idealul clasic reprezintă bunul simț, comportarea naturală, perfect dezinvoltă și firească, legile simple și eterne ale rațiunii sădite de la naștere în sufletul fiecărui muritor. Lumea e condusă de Dumnezeu și rațiunea

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de monarhi precum familia de tată, deci în chip binevoitor, generos şi înţelept. Religia revelată este în fond o confirmare a regulilor de bun simţ, bunătate, dreptate și adevăr pe care nu putem să nu le recunoaștem fiecare din noi dacă sîntem normali. Subtilitățile dogmatice sînt ridicole, dar cele ştiinţifice tot aşa, căci adevărul e simplu şi evident, la îndemîna oricui, numai pretenţia, prefăcătoria și minciuna sînt complicate, fiindcă sînt artificiale. Simţurile şi raţiunea ne oferă oglinda fidelă a universului. Statul este o repartizare naturală de funcţii, precum între organele corpului: luptele între oameni şi state nu sînt decît dovezi de boală a întregului organism. Dacă oamenii nu înţeleg acest lucru ei cad mai prejos decît animalele, nu sînt vrednici să vadă lumina soarelui.

S-a afirmat de nenumărate ori că Swift a fost un mizantrop, ba chiar că efectul dominant în viaţa ca și în scrisul său ar fi *ura*, o ură sălbatică, necontrolată, nestăpînită care s-ar fi îndreptat coroziv și nediferenţiat împotriva a tot ce se afla împrejur. Numai binecunoscuta incapacitate de înţelegere a omului cu care ne-au obişnuit psihiatrii putea duce la reluarea grosolanelor acuzaţii antiswiftiene de acum 100 de ani, aşa cum o fac unele « cercetări » recente. (Greenacre, Karpman, Ferenczi, Brown, dar şi Huxley, Murry, Lawrence). Pentru cadrul cel mai general al vederilor sale există un text fundamental într-o scrisoare a lui Swift care rezolvă o dată pentru totdeauna problema: « Am urît din totdeauna toate neamurile, profesiile şi comunitățile, și întreaga mea dragoste se îndreaptă spre indivizi: de exemplu, urăsc tribul juriştilor, dar îl iubesc pe consilierul cutare şi judecătorul cutare: la fel cu doctorii — de meseria mea să nu mai vorbesc — militarii, englezii, scoţienii, francezii şi ceilalţi. Dar mai cu seamă urăsc şi detest animalul acela numit om, deşi iubesc din inimă pe John, Peter, Thomas şi aşa mai departe. Acesta e sistemul după care m-am condus de ani de zile şi tot aşa am să fac pînă la capătul zilelor mele. Mi-am adunat material pentru un tratat dovedind netemeinicia acelei definiţii *animal rationale*, şi vreau să arăt că ar fi numai *rationis capax*. Pe această mare temelie de mizantropie, deși nu în maniera lui Timon, se înalţă întreaga clădire a *Călătoriilor* mele; şi n-am să fiu cu sufletul împăcat pînă n-o să fie de părerea mea toţi oamenii cinstiţi ». (Faimoasa scrisoare către Pope din 29 septembrie 1725). El este confirmat de fiecare rînd scris vreodată de Swift, de fiecare gest făcut vreodată de el. Vederile sale conservatoare şi organice nu puteau să nu se întemeieze pe un elogiu al *diferenţialului*, al valorii mîntuitoare a *persoanei*, pe opoziția neîmpăcată faţă de incalculabila sporire a absurdului şi deformării pe care o constituie uniformizarea. Căci, departe de a fi un clasicist mecanic, Swift înţelegea că numitorul comun în marile grupuri umane îl constituie nu etalonul, ci abaterea de la etalon, îl constituie deformarea care e obiectul satirei sale.

Dacă există totuşi un afect care îl domină, nu faţă de fiecare om în parte, ci faţă de consecvenţele abaterii de la adevărul firii de care se ciocneşte la tot pasul, acela este nu ura, ci *scîrba*. Scîrba, această milă a urii, este cea care domneşte pînă şi în cea mai crudă imagine a sa: în creaturile Yahoo, întruchipare sintetică a tuturor păcatelor, viciilor şi hidoşeniilor. Scîrba este cea care se citeşte din epistolele sale. Scîrba este cea care descrie pielea domnişoarelor de onoare prietene cu Glumdaclitch, şi uruitul asurzitor cu care se prăbuşeşte scăfîrlia brobdingnagianului decapitat, aparatele de ameliorat gîndirea şi reconstituirea alimentaţiei din fecale, la Marea Academie din Lagado, intrigile pigmeice de la curtea din Mildendo şi motivele războaielor europene. Cu scîrbă şi precizie se propune utilizarea surplusului de nou-născuţi ai Irlandei drept un aliment hrănitor şi ieftin, se calculează eficienţa economică, sporirea venitului naţional brut şi pe cap de locuitor, ameliorarea nivelului alimentaţiei publice care ar decurge dintr-o astfel de reorganizare ştiinţifică a rezervelor interne nefolosite, ca să nu mai vorbim de stimularea natalităţii (*A Modest Proposal for Preventing the Children*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

of Poor People in Irland from Being a Burden to their Parents or Country, and for Making Them Beneficial to the Public, 1728). Tot scîrba este tema centrală a celor mai importante poezii ale sale. (Şi înţelegem din ce în ce mai bine meritele neglijate ale lui Jonathan Swift, poetul). O analiză atentă a rimelor din poemele sale centrale, cele scrise în distihul iambic octosilabic (mai ales *Casinus and Peter*, *Progress of Marriage*, *A Beatiful Young Nymphe etc.)* trădează o sistematică opoziţie între aparenţa strălucitoare şi esenţa scabroasă a mondenităţii, iubirii, elanului poetic. Niciodată ura, ci numai sila, greaţa sînt senzaţiile pe care i le provoacă orgoliul şi pretenţiile. De altfel, un preot dominat de ură nu va folosi niciodată ironia: el are la dispoziţie arme mai violente, predici, diatriba, pamfletul, anatema.

Swift foloseşte ironia cea mai rafinată, şi complexă. Ca şi stilul său, care are limpezimea unui înger viril, instrumentul artei sale este o permanentă antiteză tacită la adresa obiectului ei. Rareori auzim vocea lui Swift însuşi ; tehnica sa este cea a măştilor (vezi R. Quintana, *The Mind and Art of J. Swift*, 1953 ca şi cercetările unor Ross, Ewald, Stone). Prima măsură a lui Swift este totdeauna inventarea unui personaj, destul de bine conturat, de la obişnuinţele de vorbire pînă la ideologia sa. Acesta este cel care ar lua cuvîntul, care ţine lungi monologuri satirice ; nu o dată se întîmplă de altfel ca ironia lui Swift să se îndrepte contra vorbitorului însuşi. Astfel mizantropia dezlănţuită din ultima călătorie îi aparţine căpitanului Gulliver însuşi : care este partea lui Swift? Iar în *Tale of A Tub* vocile sînt nenumărate: cea a lui Swift însuşi, cea a « librarului » care se dedică volumului, un autor modern, energic şi entuziast care prezintă textele, un istoric care e în fond *alter ego* al celui precedent, apoi Satiricul însuşi. S-a arătat cum fiecare din aceştia are un rol precis în complicarea acţiunii satirice, în centrul căreia se află aberaţiile teologiei şi erudiţiei. Tipică este situaţia din micuţul studiu *Mechanical Operation of the Spirit* (Funcţionarea mecanică a spiritului) unde naratorul (« masca »), un mecanicist plat, descrie un sistem complicat de foale şi scripeţi, de impulsuri fizice şi nervoase care declanşează entuziasmul religios, elocvenţa, elanul poetic etc. Satira e dirijată cu perfectă justiţie împotriva stupidităţii vorbitorului şi exceselor patosului.

Mai are un înţeles această continuă schimbare de măşti : ne dezvăluie o pronunţată înclinaţie spre *ludic* la Swift. Lupta lui este condusă nu de ură, ci de dezgust fiindcă el nu se simte în faţa unui adversar stimabil de puteri egale, ci în faţa unei mase flasce pe care vrea s-o exorcizeze, care trebuie să primească formă. Satira poate deveni un adevărat exerciţiu. Swift îşi poate alege prada cu nonşalanţa unui vînător încercat. În 1708 îl distruge pe reputatul prezicător John Portridge (al cărui almanah anual *Merlinus Liberatus* se bucura de un public variat) creînd figura unui astronom rival, Bickerstaff, care îi prezice felul, ziua şi ora morţii. Aşteptarea nervoasă a acestuia este hrănită cu două pamflete care descriu triumful şi minuţios împlinirea prezicerii. Zadarnic va protesta sărmanul Partridge: « Bickerstaff » va aduce dovezi, mai mult, va deduce din înseşi protestele lui că a încetat din viaţă. De aceea creează un sistem propriu, pe care îl modifică mereu, într-o veşnică joacă marţială. Swift, dominat nu de vocaţia dragostei, ci de cea a prieteniei, îşi trădează adevărata natură în raporturile cu un grup restrîns de tovarăşi de idei, poate cele mai remarcabile spirite ale vremii : Alexander Pope, John Gay, dr. Arbuthnot, Bolingbroke, Harley. Creînd împreună clubul *Scriblerus* (după numele unui imaginar pedant, întruchipare a prostiei şi mediocrităţii), au instituţionalizat propria lor alianţă ca o fortăreaţă defensivă, dar şi ca o sfidare orgolioasă la adresa întregii lumi. În mijlocul lor abia îşi dezvăluie Swift întreaga fire, nobilă şi jucăuşă, generoasă şi sprintenă, limpede şi sigură de sine. Ţara Houghnhnmilor nu e o invenţie : Swift a cunoscut la Londra, între 1707—1714 şi mai ales între 1726—1727 nemijlocit fericirea vieţii într-o lume ideală, în care oamenii aveau virtuţile pe care le pretindea el.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Ochilor din afară le-au rămas necunoscute oazele, şi, desigur, au fost foarte izolate şi efemere chiar pentru Swift însuşi ; — cei care ar fi putut să-l înțeleagă cel mai bine, cei cărora se adresa el, cu violența şi subtilitatea, duritatea şi patetismul lor dispăruseră ; lumea barocului se stingea şi el însuși contribuia la tranziție. Secolul XVIII deci, al cărui părinte stilistic era, îl respectă și îl antipatizează, se teme de el și îl detestă. Pe măsură ce trece timpul neînțelegerea sporește și pentru secolul XIX romantic şi victorian, realist şi prozaic, Swift devine o făptură nefastă, un cîrtitor împotriva firii, a cărui principală ocupație este să ponegrească neamul omenesc, o făptură în fond periculoasă care trebuie închisă între gratii și lovită fără milă. Simultan însă Swift hrăneşte secolul XIX ; înțelegerea față de opera lui scade în așa măsură încît ea rămîne un simplu joc, o ladă în care se află aruncate păpuşi bizare, lipsite de semnificaţie dar tocmai prin aceasta pline de fascinație. Romanticii tîrzii și excentrici receptează numai aparatura exterioară a lui Swift cu formele ei fantastice și, aparent, gratuite. Este un monstru inofensiv care poate inspira, este un plăsmuitor de viziuni incoerente, atrăgătoare precum un pergament vechi, o inscripţie runică sau un fragment ossianic. Este nebun ca și Blake.

Secolul XX este cel care îl reabilitează cu desăvîrşire. Val după val de mici inovatori îl proclamă precursor al suprarealismului, precursor al absurdului. Nu merită să ne oprim asupra celor care descoperă în el suprarealismul, căci ei nu fac decît să îl dezvolte pe « Swift plăsmuitor de viziuni incoerente » al secolului trecut. Dragostea lor provine din ignoranță. Dacă Swift este însă un precursor al literaturii absurdului, atunci dintr-o singură cauză: adversitatea lui îndîrjită față de absurd. Clasicismul său intratabil îl face într-adevăr deosebit de sensibil la tot ce e absurd, dar numai pentru a-l combate, pentru a-l depista în cele mai ascunse cotloane și a-l nimici. Fără prejudecăţi, constatăm că i se întîmplă nu o dată să absurdizeze realul tocmai în dorința de a menține norme constante și controlate. Confruntarea continuă cu absurdul îl înrudește cu mulți scriitori de seamă ai secolului nostru. Se deosebește de ei atunci cînd, în *Gulliver* de pildă, controlează acest absurd, îl fixează într-un sistem sigur, în raportări de un rafinat alegorism şi în disjuncţiile ordonate ale valorilor din masa realului. Dar se apropie considerabil de moderni cînd suprapunerea între real şi absurd devine inestricabilă (*Directions to Servants*, unde acumularea de sfaturi contrare bunului simț suie încet de la humor blajin la maliție deliberată și începe să constituie un univers al distrugerii ; invadată din interior de mici furtişaguri şi neglijenţe, ordinea societății se năruieşte sub loviturile a ceea ce e în fond o conspirație universală), feroce (*Modesta Propunere* unde stupiditatea și bestialitatea societății pare atît de mare încît nu pot fi combătute decît cu propriile lor arme) sau difuză (a publicat în 1738 *O colecţie completă de conversaţie generală și ingenioasă, în conformitate cu cea mai politicoasă modă şi metodă folosită în prezent la curte și în cea mai bună societate engleză*, un diabolic curs de clişee verbale şi expresii care acoperă neantul în dialoguri pe care Ionescu nici nu le-a depășit, nici nu le-a egalat ; de altfel aceste 3 dialoguri au şi fost jucate la vremea sa). Cunoașterea absurdului devine însă atît de intensă încît îşi asimilează subiectul cunoscător. Lupta devine atît de apropiată încît ajunge să-i înfrăţească pe protagonişti. Atacul contra absurdului devine atît de eficace și de total încît îl anulează și pe atacator. Nu mai există învingători şi învinşi în acest război total. În exemplele amintite absurdul nu mai poate fi stăpînit, nu-şi mai găseşte contraponderile, Swift e copleşit de monştri şi se scufundă încet, precum un bastiment amiral cu pavilionul încă ridicat. Abia în august 1742, după nespuse suferinţe fizice, inteligența sa sombrează.

Dar luptînd cu negurile, răspunzînd barocului, el devine unul din părinții secolului XVIII, un izvor firav dar viu al secolului XIX şi un precursor notabil al literaturii secolului XX.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

JACQUES LASSAIGNE

CHAGALL
sau
lirismul scenei

Legătura lui Chagall cu scena este o poveste lungă care nu se poate scrie decît în mai multe capitole. Universul teatrului, al baletului, al operei l-au fascinat dintotdeauna oferindu-i-se ca o tentație. Șovăia să i se dăruie. S-a aventurat uneori cu o intensitate aproape înfricoșătoare, ca și cum această înclinație trebuia să ia și să absoarbă totul. Dar, oricît de spontan, oricît de pasionat ar fi fost, a avut întotdeauna tăria de a se regăsi pentru a nu se îndepărta de pe calea picturii, pe care o alesese, chiar dacă era prins cu totul într-o altă aventură. Mai mult, acestui drum al picturii, descoperit acum șaizeci de ani și pe care fiecare zi îl determina mai mult, Chagall îi supune toate experiențele îndrăznețe pe care le încearcă în toate domeniile, pentru a-l lărgi și a-l îmbogăți cu noi date.

Cu toate că în tinerețea lui a lucrat în atelierul lui Bakst, Chagall nu și-a amestecat niciodată itinerariul cu acela al baletelor ruse. Divergențe fundamentale îl opuneau profesorului său și grupului din care acesta făcea parte, Mir Iskoustvo (lumea artei), cu Benois, Rerich, Golovin, Bilibin. Intr-un stil influențat de München, acești artiști erau atrași de reconstituiri istorice sau de povești hrănite de căutări și documentări luate din trecut. Chagall avea alte neliniști și curiozități. Pasionat de ceea ce descoperise la Moscova din opera lui Gauguin sau Cézanne, el alese Parisul și nu Münchenul cînd protectorul său Vinaver îi propuse să plece în străinătate. Și apoi, nu avea nici un fel de comuniune umană cu Bakst, mult prea estet după gustul lui. Această legătură directă, Chagall o găsea, dimpotrivă, cu tînărul Nijinski, care, la Petersburg, încerca să picteze și pe care-l revăzu la Paris. Prin el, se apropie de adevăratul mister al dansului. Bakst îi propuse doar să participe la Paris la executarea colectivă a decorurilor. Chagall nu răspunse acestui avans ceea ce este foarte explicabil. Nu era în fond nimic comun între concepția ilustrativă, hrănită cu folclor rus și cu modern-styl

CHAGALL: Decor la «Aleko» de Ceaikovski ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

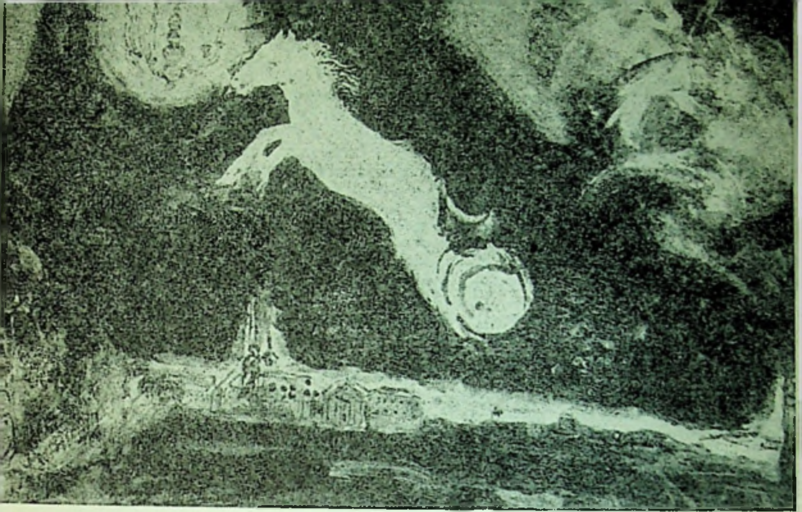

a primelor balete ruse şi revoluţia veritabilă a imaginei şi a culorii făcută de Chagall la Paris, începînd din anul 1910. De altfel, dacă gîndirea esenţial decorativă a lui Bakst putea să flateze ochiul publicului rafinat din acea epocă, încercarea lui Chagall cu gustul său pentru fantastic era atunci prea neliniştitoare şi profundă pentru a putea fi acceptată de cineva, în afara cîtorva spirite iluminate ca Apollinaire, Delaunay, Canudo, Cendrars.

Totuşi, desminţirea structurilor tradiţionale, suprapunerea mişcărilor succesive şi ale virtualităţilor fiinţei caracteristice primelor mari compoziţii ale lui Chagall constituie un răspuns la adevăratele necesităţi ale punerii in scenă care implică condensarea sentimentelor, organizarea desfăşurării, determinarea spaţiului. În fapt, toate aceste descoperiri aveau să capete o valoare decisivă cînd Chagall fu chemat, din 1919 în 1921, să ia parte la renovarea teatrului evreesc. Încă din 1917, el se alătură experienţelor antitradiţionale ale lui Evreinov şi Meyerhold care caută să trezească imaginaţia spectatorului şi să-l uimească. Ciudatele desene ale acelei epoci arată personaje dezarticulate, prinse într-un soi de dans extatic care se desfăşoară în ritmul unei muzici absente. Aceasta însemna pentru el o viziune scenică şi cînd este însărcinat să aducă pe scenă opera marelui scriitor evreu Shalom Alehem, are posibilitatea să dezvolte pe scară mare şi să împingă pînă la ultimele consecinţe viziunea deja elaborată.

În această tentativă are un contact deosebit de strîns cu actorul Michaelos care-l face să beneficieze de experienţa lui personală şi pentru care crează interpretările cele mai surprinzătoare. Michaelos fu poate cel dintîi să înţeleagă într-adevăr ceea ce concepuse Chagall. Începînd din acel moment, el îşi modifică singur jocul de scenă, luă atitudini şi gesturi din care camarazii lui se inspiră la rîndul lor, în vreme ce directorul spectacolului, Gramovski, rămase surprins şi reticent.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Chagall impune personajelor o structură nouă care introduce în înfăţişarea lor, în afara trăsăturilor caracteristice, o adevărată prefigurare a acţiunii ce-i va duce cu ea. Concepţia sa este cu atît mai acaparatoare, cu cît se întinde chiar în sală, care este în întregime marcată de penelul artistului. Decorul şi costumele se regăsesc pictate pe mari panouri murale care sînt puse pe plafon şi pe ziduri şi înconjoară pe spectatorul asaltat din toate părţile.

Chagall respectă opera scriitorului, sau mai tîrziu aceea a muzicianului şi nu pretinde să le fie superior. Dar se fereşte de a ilustra sau chiar de a înfrumuseţa descrierea elementelor simbolice sau exotice după moda scenografilor. Pentru el, aspectul desăvîrşit al unei spectacol este un ansamblu în care intră decorul, costumele şi lumina ca şi dezvoltarea ideii (ori a muzicii ori a dansului). Cu alte cuvinte, el nu se mulţumeşte să servească opera, el vrea să-i asimileze toate elementele pentru a le topi într-o singură exprimare plastică perfect omogenă care înfăşoară opera şi o exprimă de aci înainte, răspunzînd cu exactitate spiritului său.

O intervenţie atît de exigentă nu este de conceput fără o dragoste profundă pentru cpera aleasă. Trebuie să se creeze o adevărată comuniune de gîndire. Regizorii şi scriitorii teatrului evreesc se supuseră uşor acestei exigenţe care-i făcea să se descopere, şi fără îndoială şi pentru că solidaritatea între Chagall şi ei era evidentă. Dimpotrivă, divergenţa cu Diaghilev dură. Acest animator extraordinar înţelese după război că primele sale căutări erau depăşite. El apelă atunci la cei mai mari artişti occidentali: Picasso, Matisse, Gris, Derain, cînd întreprinse o nouă călătorie în Europa şi în America. Este ciudat că nu a ştiut, de rîndul acesta, să obţină colaborarea lui Chagall. Veni să-l viziteze la Paris, întovărăşit de Tristan Tzara, dar nu-l convinse. Fără îndoială, puternica sa personalitate nu se putea acomoda cu ambiţia de infinit a lui Chagall.

Chagall înţelege şi stimează profesioniştii lîngă care lucrează. Îndrăgostit de tehnică, este şi un ţesător grijuliu al meşteşugului, al operei realizate cu grijă şi dragoste. El nu conteneşte cu laudele despre coreografii care au lucrat cu el, marele regizor Léonide Massine, Balanchine, G. Skriabin; el socoteşte că a realizat cu ei o operă care nu se poate diviza.

Îngrădirile nu-l sperie pe Chagall. Astfel, lui îi place să lucreze pe baze preexistente. Ţine cont de ele şi poate chiar să le folosească pentru a-şi lua un nou elan. Vitraliile sale fac să trăiască o catedrală gotică chiar în vecinătatea altor secole. De aceea e dezolat că, în cadrul spitalului din Ierusalim unde a trebuit să-şi plaseze marile sale geamlîcuri, arhitectura nu există: vitraliile sale îi par adăugite şi nu aparţinînd unui ansamblu. Dimpotrivă, executînd plafonul Operei a ştiut să ţină seama de figurile baroce, marcate de stilul epocii, care ornamentează plafonul. El izbuteşte să le integreze în compoziţia sa, să le neutralizeze şi să le dea o anume graţie.

Chagall visează un spectacol total, în care să nu fie nici o separaţie între cadru şi acţiune, între decorurile fixe şi costumele mobile, între elementele plastice şi elementele muzicale. Astfel pentru el un costum de scenă nu este o haină ci posibilitatea pentru personajul reprezentat fizic şi moral de a participa la o viaţă de ansamblu. Culoarea se prelungeşte pe pielea actorului, liniile îi califică structura. El îşi poartă caracterul, casa, atributele. Această imagine împinsă la paroxism se înscrie într-un univers complex. La rîndul său, personajul este iluminat, influenţat de decor, ia parte la lumina sa. Costumele sînt ca frunzişul unei păduri, culori în libertate care se rotesc şi se armonizează după înlănţuirea minuţios scandată a mişcărilor melodiei şi pătrund muzica însăşi.

Chagall mi-a spus: « Am vrut să pătrund în *Pasărea de foc* şi în *Aleko* fără să le ilustrez, fără a copia ceva. Nu încerc să reprezint ceva. Vreau ca culoarea să joace

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

şi să vorbească singură. Nu este nici o echivalenţă între lumea în care trăieşti şi lumea în care intri în acest fel ». A voi să pătrundă, să împărtăşească creaţia altuia, a refuza ilustrarea ca o copie, a încredinţa rolul esenţial şi fără limite culorii, acestea sînt principiile fundamentale ale participării lui Chagall la scenă. El construieşte o lume în care imaginaţia domneşte singură. El ignoră raporturile care rezultă din logica zilnică, le încurcă, le rupe şi născoceşte din nou altele pentru a ne înstrăina mai tare. Pentru că vrea, înainte de orice, să ne elibereze de toate concepţiile noastre anterioare. Pentru el, libertatea actuală se cîştigă şi ea este condiţia esenţială a frumosului.

PASĂREA DE FOC

Acest balet fusese reprezentat pentru prima oară în 1910 de compania de balete ruse cu o coregrafie de Fokin. La reluare, s-a cerut coregrafia unui vechi dansator a lui Djaghilev care dansase într-unele din aceste balete şi care era stabilit atunci în California, Alphonse Bolm. Acesta nu voi să ia nici un contact cu Chagall şi compuse coregrafia din amintirile pe care le avea. Doar cu cîteva săptămîni înaintea reprezentaţiei văzu decorurile, şi-şi exprimă un dezacord total. Totuşi reprezentaţia a avut loc. Coregrafia fu primită cu mari rezerve de către critici care, dimpotrivă, fură de acord în a sublinia frumuseţea decorurilor şi a costumelor lui Chagall. « Decorul domină baletul », se scrise peste tot. Ceea ce era foarte nedrept pentru modul în care pictura voise să servească muzica.

Cînd Ballet Theater deveni New York City Ballet sub direcţia lui Balanchine, acesta refăcu coregrafia după specificul său şi, în această formă, opera fu reprezentată la Londra la Covent Garden la 20 iulie 1950 cu Marjorie Tallchief, Francisco Moncion şi Helen Kramer, pe urmă la New York, la 24 octombrie al aceluiaşi an, la City Center, unde Igor Stravinski dirija el însuşi orchestra.

Această lucrare fu prima pe care o întreprinse Chagall în 1945, după sumbra perioadă de inactivitate care urmă morţii soţiei sale, Bella. Tema împrumutată de la o veche legendă rusă atingea lumea fantastică care îi era deja familiară, dar o preia cu o violenţă care-l duce dincolo de el însuşi. Trebuie să facă un efort imens pentru a relua cursul vieţii şi al operei sale şi nu izbuteşte decît într-o tresărire de pasiune. Găsim aici ecoul puternicelor impresii avute în Mexic.

Legenda care arată iubirea triumfînd asupra forţelor de distrugere şi demascînd blestemele, este o poveste fericită, dar Chagall este într-o stare de spirit în care accentuează contrastele între episoadele dramatice şi acelea în care viaţa triumfă. Catifelata muzică pe care Stravinski o scrisese către 1910, încă sub impresia lui Debussy şi a lui Ravel, se termină în momentul în care muzicianul se întoarce către ritmurile barbare şi structurile primitive care formează introducerea la *Încununarea primăverii*. Refuzînd ilustraţia strălucitoare, pitorescul interpretării tradiţionale a baletelor ruse, dezvoltînd aspectele dramatice şi misterioase, Chagall regăseşte, fără îndoială, spiritul adevărat al operei. Şi Balanchine, în interpretarea ulterioară a versiunii lui Chagall, accentuează la rîndul său aceste aspecte situînd cea mai mare parte a acţiunii într-o atmosferă sumbră, de magie şi farmec.

Pentru uvertura care deschide baletul, Chagall a conceput un fundal care conduce la acele spaţii mari despre care am vorbit mai sus şi care la un caracter sacru. O lume se deşteaptă, iese din pămînt şi se desfăşoară pe un cer nesigur. Pasărea de foc apare din noaptea catifelată, pasărea de foc din legendă care nu este alta decît un tînăr bărbat fermecat de vrăjitor, îşi desfăşoară larg aripile, susţinînd o femeie cu capul dat pe spate, pur obraz oval în care se recunosc trăsăturile Bellei. Ea ţine în mînă un buchet de trandafiri roşii şi trupul său imaterial este şi el o aripă îndoită care

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

se termină cu o egretă. Acest grup strălucitor închis într-o elipsă mare, domină norii și fumul care-i înlănţuie pe monştri, o lună neagră și fulgerări luminoase. Un mic cavaler trece prin cîmpie. Un înger zboară deasupra cupolelor şi acoperişurilor iluminate. Chagall pare a spune că pe pămînt totul este neliniște, frică, tristeţe şi că doar cerul este un refugiu fericit.

Pentru a evoca pădurea fermecată, Chagall, în primul fundal de un verde dominant, a găsit un mod foarte ciudat. Arborii se ridică în faţa noastră şi poteci ascunse pe care trec animale fantastice ne invită să pătrundem în pădure, dar în partea superioară, reflexul pădurii răsturnate, o prelungeşte. Ridicînd astfel perspectiva şi întrebuințînd imaginea răsfrîntă de cer ca pe suprafaţa unei ape liniștite, Chagall ne face să pierdem orice noţiune despre sus şi despre jos, despre dos şi faţă. Este ca şi cînd, transportaţi în inima pădurii, am fi culcaţi sub un cer care o reflectă. Pasărea întoarsă este ca un ochi căruia nu-i scapă nimic. Această vegetaţie abundentă este animată de vieţi furişate ; o pată colorată prinsă în hăţişul ramurilor îşi pierde identitatea : este o baltă sau un nor ; totul devine cu putinţă : fericire sau nenorocire.

Al doilea fundal se joacă în mod delicat cu galbenul auriu, rozul şi albastrul deschis. Compoziţia sa este foarte suplă, lină şi pură, şi pentru oricine altcineva în afară de Chagall ar fi nesigură. Dar unduirea culorii, irizarea luminii acordă aceste forme nehotărîte ce se organizează pe nişte perspective care încercuiesc fundalul susţinut de axa scării fermecate care duce la castelul vrăjit.

Al treilea fundal se organizează pe acordul între roşu şi alb. Deasupra aceleiaşi reprezentări concave a lumii din care nu se mai vede decît o parcelă, cercuri de diferite mărimi năvălesc în spaţiu. Lansări de baloane, bule irizate la suprafaţa cărora se înscriu tot felul de mici personaje în filigran, aceşti aştri se rotesc în sferele unui sistem stelar. Amorul triumfînd, roşul se uneşte cu albul, lumina. Tînăra fată eliberată şi prinţul se avîntă în cer, primiţi de îngeri care sună vesel din trompete. Chagall îşi leagă creaturile pe orbita lor împrejurul soarelui.

Este aci una din compoziţiile cosmice cele mai caracteristice ale lui Chagall. Aceste forme circulare pe care le întrebuinţează adeseori pentru a închide o lume într-o alta (personaje sau animale care îşi poartă copilul), regăsesc aici rolul lor de organizare a spaţiului pe care-l joacă în compoziţiile majore din 1911—1912, *(Omagiu lui Apollinaire, Eu şi Satul, Golgota)*. Vom avea un alt exemplu memorabil în *Acoperişurile roşii* din 1953, în care pictorul se apleacă asupra evocării satului său.

Dar, în dimensiunea decorului, formele nu mai sînt izolate, ele aparţin în întregime spaţiului colorat, ele sînt deci mai fluide şi se răspîndesc pe toată suprafaţa pe care o nuanţează la infinit. Chagall va avea tendinţa de a sugera mai mult, de a-şi abstractiza formele pentru ca ele să se armonizeze culorii generatoare de spaţiu.

Aceste decoruri sînt deci o etapă însemnată în opera lui Chagall şi traduc concepţii care sînt mai generale şi mai absolute. Nu mai sînt punctele de plecare, raporturile de proporţii, importanţa maselor suficiente pentru a crea un spaţiu deosebit, este culoarea care e principalul, şi ei singure Chagall îi dă de aci înainte toate puterile în modulaţiile sale infinite.

Chagall desenase mai mult de patruzeci de costume care sînt de o bogăţie de invenţie cu totul deosebită, mai ales în descrierea monştrilor cu cap de animal. Erau mult mai bogaţi şi mai încărcaţi decît în precedentul balet şi realizarea lor ceru aplicarea unor materiale de diferite ţesături şi de broderii pe care trebuia să joace penelu artistului. Problema păstrării costumelor originale ale baletului, care nu rezistă la multiple reprezentaţii, se pune întotdeauna. Din cauza aceasta, schiţele şi desenele care au precedat realizarea lor ne sînt foarte preţioase, chiar dacă nu ne dau decît o idee foarte relativă a ceea ce pictorul concepuse şi executase pînă în ultimele sale improvizaţii.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

FLAUTUL FERMECAT

În decorurile şi costumele lui Chagall, opera « Flautul fermecat », reprezentată la 19 februarie 1967 la Metropilitan Opera din New Yor, a obţinut un triumf.

Ideea acestei realizări a luat naştere în 1964 la o întîlnire la Paris între directorul operei, Rudolf Bing, regizorul münchenez Gunther Rennert și artist. Chagall a spus el singur revistei *News Week*: « Il ador pe Mozart — N-am putut refuza. Este un dumnezeu. Şi *Flautul fermecat* este divin, cea mai mare dintre toate operele. Nu, nu aş putea spune de ce. Nu pot spune pentru ce un dumnezeu este divin sau opera unui dumnezeu. . . M-am apropiat de Mozart atît cît am putut, de Mozart atît de dantelat, atît de spiritual, atît de divin. »

Chagall pare să fi realizat aci exemplul cel mai desăvîrşit al acelui spectacol total la care nu a încetat niciodată să se gîndească. Participările sale la diverse experiențe par să marcheze etape succesive pentru a atinge acest țel complex și dificil. Pentru *Flautul fermecat*, Chagall compuse 13 cortine mari de 17 metri pe 10 metri, 26 de pînze de dimensiuni mai mici, şi 121 de costume sau măşti. După machetele sale îndelung pregătite, coapte, acordate cu punerea în scenă proiectată, atelierele operei metropolitane executară un ansamblu de decoruri și de costume bogat brodate. Dar, venit la New York o lună înainte de reprezentație, Chagall reia toate aceste elemente pe care nu mai vrea atunci să le considere decît ca un punct de plecare. El pictează direct un imens omagiu lui Mozart, ca ridicare de cortină (prolog), remodelează formele cu costumele personajelor, amestecînd şi întreamestecînd culorile sale directe cu materialele întrebuințate. El realizează astfel un soi de țesătură liberă compusă din materii felurite foșnind de invenții explozive. În această ultimă muncă, el împinge la extrem posibilitățile expresiei. Întărește liniile de forță ale pînzelor, întrebuinţează suprapunerile şi transparenţele pentru a însufleți de prezenţe susţinute diferitele momente ale acţiunii. Personajele se află îmbăiate într-o atmosferă magică, ireală. O profuziune de coloraţii, de irizări care nu încetează să se modifice, le metamorfozează succesiv aparenţa.

Toate modificările se fac totuși aproape pe nesimțite, fără a altera aspectul general al suprafeţii care este doar din ce în ce mai densă sau care se aerează. Aceasta pentru că nu mai este vorba de un balet, ci de o operă. Cu alte cuvinte, ceea ce Chagall exprima prin mişcare, prin cercuri concentrice şi ritmuri pe care le regăseai în decorul și costumele lui și în coregrafie este transpus de data aceasta pe un plan static şi mai interior. Pentru Chagall, baletul este un joc de forţe de mişcare, o mare strălucitoare agitată de un flux şi un reflux constant căruia i se abandonează dansatorii. În operă, dimpotrivă, prezenţa cîntecelor crează echivalenţa unei a treia dimensiuni în care viaţa, mişcarea, se exprimă printr-o adîncire, un plonjon interior, puterea vocii. Itinerariul se spiritualizează şi pentru a-l traduce plastic, Chagall multiplică în decorul său elementele de bază care se încrucişează, rafinîndu-i aşezarea şi durata.

Devoţiunea sa pentru muzica lui Mozart este atît de puternică, cunoaşterea acestei muzici atît de intimă, încît izbuteşte să facă să izbucnească o coloraţie generală specifică care, la rîndul ei, însufleţeşte şi domină toată execuţia simfonică şi melodică. În curînd, una şi cealaltă nu mai pot fi despărţite, fuziunea artelor este totală.

Chagall este în mod cert unul dintre artiştii care a exprimat cel mai bine această corespondenţă atît de des căutată între sunete şi culori. Dar, între altele, ştie să ne convingă şi să dea o reală măreţie, o perfectă armonie marilor idealuri de dragoste şi de fraternitate pe care vrea să le reprezinte şi pe care înţelege să le servească, pentru că ele constituie însuşi izvorul inspiraţiei sale.

În româneşte de LIDA IGIROŞIANU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Acad. G. OPRESCU

DOMNIȘOARA ELENA VĂCĂRESCU

Purtătoare a unui nume ilustru în literatura românească, domnișoara Văcărescu și-a cîștigat ea însăși o celebritate de autoare în tot Apusul Europei, și bineînțeles și la noi, ca poet de limbă franceză și conferențiară în chestiuni culturale, mai ales cele privind literatura. Desigur, importanța sa de scriitor nu atinge înălțimea celei pe care a cunoscut-o o altă româncă, cam în același timp, contesa Anna de Noailles, născută Brâncoveanu. Dar nici renumele de care s-a bucurat Elena Văcărescu nu este dintre cele care se pot uita.

Deoarece, de la început, m-am simțit obligat, vorbind de această reprezentantă strălucită a poporului nostru, să mă gîndesc și la o alta, trebuie totuși să fac o mare deosebire între ele, adică între contesa de Noailles și Elena Văcărescu. În timp ce sentimentul și întreaga activitate culturală și de propagandă a Elenei Văcărescu sînt cele ale unei adevărate românce, care, din pricina unor împrejurări particulare, fusese nevoită să părăsească țara, contesa de Noailles se consideră și-i place să fie considerată, ca un exponent al Franței și al culturii franceze. În adevăr, Elena Văcărescu, oriunde s-ar afla, cu deosebire în Franța, păstrează o dragoste și o amintire atît de duioasă și de puternică țării și neamului său, încît activitatea ei, care se petrece mai ales în străinătate și îndeosebi la Paris, este în mare parte consacrată dragostei și pătrunsă de nostalgia patriei, pe care a părăsit-o numai silită fiind. Ori de cîte ori are ocazie și în toate împrejurările serioase ale vieții ei, ea își declară cu emfază sentimentele de româncă.

Cursul vieții mele a făcut să cunosc foarte bine pe domnișoara Văcărescu. Aceasta s-a întîmplat în timpul activității mele și a prezenței domniei sale la Liga Națiunilor, adică timp de aproape 20 de ani: a mea, ca secretar al Comisiei de cooperație intelectuală, apoi ca membru al acestei Comisii, a sa, mai întîi ca membru într-una din comisiile Ligii, reprezentînd participarea noastră la acțiunile acestei instituții, cea privind chestiunile culturale și diversele probleme sociale, care se discutau la Ligă, apoi, ca membră într-una din subcomisiile, formate și depinzînd de Comisia Generală de Cooperație intelectuală, cea de literatură și de arte.

Prima Adunare a Ligii Națiunilor, ieșită din Tratatul încheiat după primul război mondial, a avut loc în 1920, și la ea a participat, ca reprezentant al României, după ce reprezentase țara și la Conferința pentru pace de la Paris, tot în 1920, Nicolae Titulescu. Relațiile dintre reprezentantul nostru politic, care va deveni în curînd și pentru multă vreme unul din factorii esențiali ai activității Ligii, și domnișoara Văcărescu, începuseră simțitor înainte de sfîrșitul războiului și de încheierea Tratatului de pace (în 1918), ca o urmare a activității oamenilor noștri politici, care

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

se găseau în capitala Franței, tocmai în vederea viitorului tratat de pace. Titulescu, împreună cu Take Ionescu și cu alți oameni importanți politici români, izbutiseră să se strecoare în Franța, ca să activeze în vederea cîștigării unei simpatii eficiente a francezilor, pentru cînd se va fi terminat războiul, în care se vor pune bazele viitoarei Europe. Acest grup ajunsese la Paris într-un timp nu tocmai oportun, greu și pentru francezi, și era în mare parte lipsit de relații temeinice printre oamenii politici sau cei care contau în opinia publică franceză, scriitori, literați ori jurnaliști de renume, care ar fi putut să ne fie utili. Acesta e momentul în care domnișoara Văcărescu le-a fost românilor de cel mai mare ajutor.

Stabilită la Paris, domnia sa ajunsese să pătrundă în mediul cultural cel mai înalt al orașului, înconjurată și favorizată și de legenda ce se stabilise în jurul ei, din cauza plecării silite din România. Avea, cînd plecase, 25 de ani. Și calitățile sale individuale, și mai ales tot ce se spunea despre plecarea ei din România, inspiră pretutindeni o mare simpatie, cum era natural pentru o victimă a unei nedreptăți regale. Pe cît se pare, pe atunci era și deosebit de grațioasă și de atrăgătoare, așa că, prin curajul cu care, însoțită de mama sa, o persoană și ea interesantă și simpatică, luptase ca să se distingă în imensul mediu cultural parizian, își făcuse prieteni printre toți literații de seamă ai epocii, îi frecventa asiduu și avea cu ei discuții și schimb de păreri, nu numai în ce privește literatura, dar și în ce privea situația în care se găsea Europa, și mai ales Franța, în ajunul primului război mondial. Prin ajutorul acestor prieteni, ea venise în contact și cu importanți oameni politici adică tocmai cei de care avea nevoie grupul venit din România. Relațiile politice ale domnișoarei Văcărescu puteau astfel deveni ajutoare și mai utile decît acelea literare, în vederea scopului ce urmăreau românii, de a atrage asupra lor interesul francezilor.

Plecase din țară ca urmare a hotărîrii brutale a regelui Carol I de a rupe brusc legăturile sentimentale dintre domnișoara Văcărescu și Ferdinand, moștenitorul tronului, legături despre care regele fusese informat de un general ce auzise din întîmplare pe domnișoara Văcărescu spunîndu-i lui Ferdinand, în intimitate, *darling* (expresie familiară între cei ce se iubesc). O asemenea legătură, care tindea desigur la căsătorie, nu era dorită de rege și nici posibilă de suportat: ea trebuia zdrobită. La ea însă considerase că trebuie să contribuie și s-o favorizeze regina Elisabeta. Regina era mînată la această atitudine, pe de o parte de faptul că era vorba de una dintre cele mai iubite și mai inteligente ale ei domnișoare de onoare, și de viitorul acesteia, pe de altă parte, din pricina temperamentului și educației ei, crescută fiind în idei romantice și iubind senzaționalul, cum ar fi fost desigur căsătoria dintre prințul moștenitor și domnișoara Văcărescu. În fond, totul fusese rezultatul atmosferei pe care regina o crease și o întreținea în palat și la curte, atmosferă bazată pe închipuirile sale de «poet» și pe amintiri de la vechi curți germane, unde nu lipseau respectul pentru sentimentele nobile, printre care în primul rînd amorul, și ca urmare poezia, și nici cîntăreți, poeți, mici orchestre și executanți de diferite instrumente. Regina deci, se simte obligată să vină în ajutorul celeilalte poete. Face opoziție regelui, iar rezultatul fu, că atît domnișoara Văcărescu cît și Carmen Sylva, sînt silite să părăsească țara. Exilul lor trebuia să se petreacă la Veneția, unde fură vizitate, din simpatie și ca o demonstrație, de Pierre Loti, romancierul celebru, și de alți intelectuali de renume.

Ne închipuim zgomotul făcut în Europa de toate aceste împrejurări și cît adăugase el la interesul deșteptat, oriunde apărea, de domnișoara Văcărescu. După o bucată de vreme, totuși, regina se întoarce în țară, ceea ce fu însă interzis domnișoarei sale de onoare. De atunci deci, din 1891, datează stabilirea definitivă a domnișoarei Văcărescu la Paris.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Mijloacele sale de existență erau relativ modeste. Ele constau din veniturile ce-i proveneau de la moșia Văcăreștilor, ceea ce o obliga la o viață activă cu, pe lîngă volumele de versuri originale, traduceri din limbi străine și conferințe. Totul se petrecea însă în împrejurări care conveneau temperamentului activ și voluntar al tinerei femei, încîntată să lupte cu greutățile în care-și petrecea viața și dornic de a cunoaște cît mai temeinic pe literații francezi și străini, pe care-i simpatiza. Aceștia, la rîndul lor, erau atrași de darurile tinerei femei, printre care o cultură literară vastă, o posibilitate de exprimare prin vorbă și prin scris, excepțională. La aceste daruri naturale se adăugau știrile ce veneau din viața sa particulară, cunoscută de toți cei cu care venea în contact și care măreau simpatia de care se bucura. Atunci, odată cu debarcarea trenului Take Ionescu la Paris, cum s-a numit trenul care primise, ne închipuim cu cîte dificultăți, autorizația de a pleca din România încă neocupată de germani, în străinătate, au început legăturile oamenilor politici români cu domnișoara Văcărescu. Era singura persoană ce le putea procura posibilitatea de a veni în contact cu oamenii, de care românii aveau atunci atîta nevoie, și care mulți făceau parte din cercul de cunoștințe al poetesei. Și Take Ionescu, dar mai ales Titulescu, au fost recunoscători acestei împrejurări atît de bine venite și i-au purtat domnișoarei Văcărescu o simpatie care, la Titulescu, s-a transformat în adevărată amiciție și prețuire.

De aceea, în momentul în care-și începe activitatea la Liga Națiunilor, ca trimis al țării noastre, în 1921, printre cei care constituiau delegația română condusă de Titulescu, se găsea și domnișoara Văcărescu.

Situația aceasta excepțională pentru o femeie sporea reputația intelectuală a domnișoarei Văcărescu, devenită un agent important, ocupîndu-se, cu simțul răspunderii, de chestiunile culturale și sociale, discutate la Liga Națiunilor, care constituiau atunci o activitate nouă și importantă în Europa. Domnișoara Văcărescu, însă, nu s-a ocupat niciodată, nici atunci, nici mai tîrziu, oficial, de chestiunile noastre politice. Comisia din care făcea parte avea în vedere problemele social-umanitare și culturale, și nu chestiunile politice propriu-zise, cum greșit s-a spus la noi într-un articol de revistă, de către cineva neinformat, căci aceste probleme erau dezbătute exclusiv de alte comisiuni ale Adunării Generale, în care nu figura și n-ar fi putut figura domnișoara Văcărescu, și în care Titulescu și colaboratorii săi erau singuri indicați să participe, din partea României. Acela a rămas tot timpul rolul domnișoarei Văcărescu în Liga Națiunilor, paralel celui al lui Titulescu, dar pe un alt teren, la un alt plan, și supus hotărîrilor lui Titulescu, căci el conducea tot ce privea afacerile românești în Ligă. Domnișoara Văcărescu rămînea însă, în subcomisia din care făcea parte ca membră, sau ca invitată în anume consfătuiri, cum vom vedea, pînă ce Liga, din pricina împrejurărilor care au provocat cel de-al doilea război mondial, s-a destrămat, adică aproximativ după rveo 15 ani de activitate.

Acești 15 ani reprezintă și colaborarea mea directă cu Liga, deci, în mare parte și cu domnișoara Văcărescu. Colaborarea domniei sale cu Titulescu este, cum am văzut, anterioară creării Ligii, dar, accentuez, n-a luat niciodată o înfățișare politică. Domnișoara Văcărescu i-a fost o bună prietenă, cu care îi plăcea să se întîlnească și să converseze, căci conversația ei era deosebit de plăcută, era o bună prietenă a doamnei Titulescu, prețuită de amîndoi și de prietenii lor, pentru imaginația ei vie, expresiile pitorești, mai ales cînd vorbea românește, pentru umorul pe care-l poseda, precum și deosebita sa cultură literară, adică tocmai ceea ce lipsea uneori lui Titulescu.

Am întîlnit-o pentru prima dată în sesiunea Ligii din 1924, deci nu la Comisia de cooperație intelectuală, care avusese o sesiune la sfîrșitul anului 1923, cea la care participasem pentru prima oară ca secretar. Venise tot ca membră a delegației române.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Comisia de Cooperaţie intelectuală, împreună cu membrii guvernamentali desemnaţi pentru studierea chestiunilor social umanitare, în tot timpul cît ţinea Adunarea, studiau chestiunile la ordinea zilei împreună şi înaintau apoi spre aprobare un raport Consiliului şi Adunării, ca toate celelalte secţiuni ale Ligii. Mă găseam deci pentru prima dată într-o comisie împreună cu domnişoara Văcărescu. Celebritatea domniei sale, în legătură cu evenimentele care se petrecuseră înainte de plecarea din ţară, acea pasiune fără noroc, brusc întreruptă de rege, dar petrecută între persoane de un înalt rang social, cum şi numele de care se bucura pe terenul cultural internaţional, mă interesaseră şi-mi măriseră dorinţa de a o cunoaşte de aproape. Deşi, în genere, în şedinţele comisiei din care făcea parte era deosebit de rezervată, şi cu atît mai mult în primul ei contact cu personalităţi pe care le cunoştea poate din nume, dar nu personal, ca român, am îndrăznit să forţez puţin nota şi să intru direct în conversaţie cu domnia sa, în orele neoficiale. În vremea aceea, desigur, aparenţa ei fizică era alta decît cea pe care o avusese atunci cînd numele şi portretul său figurau în articolele din reviste şi jurnale. Acest prim contact mai direct a fost totuşi destul de banal. Lucrul s-a schimbat cînd am auzit-o vorbind. Vocabularul bogat, claritatea expunerii, uşurinţa cu care debita ideile m-au impresionat. Cum am constatat mai tîrziu, atunci cînd, după înfiinţarea subcomitetului de literatură şi arte, activitatea sa în lucrările Comisiei de cooperaţie intelectuală a luat mai multă importanţă şi amploare, ceea ce o caracteriza era forma personală în care îşi expunea comunicările, într-o limbă pe care i-ar fi invidiat-o orice francez, seriozitatea cu care privea orice chestiune ce trata, simţul răspunderii intelectuale, îndărătul a tot ce exprima, însuşiri care nu erau atît de frecvente cum s-ar crede nici pentru unii din membrii din comisia de literatură şi arte din care făcea parte.

De fiecare dată ordinea de zi în privinţa dezbaterilor din comisiuni cuprindea mai multe chestiuni. O listă a lor fusese trimisă de mine ca secretar, fiecărui membru, cu mult înainte de termenul fixat pentru o sesiune, pentru ca, eventual, membrul respectiv să-şi aleagă subiectul la a cărui discuţie dorea să participe. Pe domnişoara Văcărescu o interesau în primul rînd cele legate de literatură şi de rolul social al acesteia în lumea noastră modernă. În cele 20 pînă la 25 de minute, cît ţinea o comunicare, domnia sa expunea totul într-o ordine perfectă, fără să se uite la vreo bucată de hîrtie cu note sau la un text, bătut la maşină, şi trimis anterior Comisiunii. Această memorie cu totul excepţională mă uimise şi, vorbind cu membrii delegaţiei române din jurul lui Titulescu, am hotărît să facem o încercare. Am rugat pe domnişoara Văcărescu să ne expună oral, fără să consulte ceea ce scrisese, o chestiune oarecare pe care o tratase. N-au fost decît numai două cuvinte în tot textul de 15 pînă la 20 de pagini, asupra cărora se înşelase.

De altfel, dorinţa domnişoarei Văcărescu de a se prezenta întotdeauna în condiţii cu totul superioare atunci cînd făcea o intervenţie, mergea atît de departe, încît în timpul unei sesiuni a Adunării, nu a Comisiei noastre, un membru al secretariatului intrînd pe neaşteptate dimineaţa, în sala destinată şedinţei de după masă, ca să inspecteze dacă totul era în regulă, spre surprinderea lui, o găsi pe domnişoara Văcărescu pe estradă, repetînd cu gesturile necesare, comunicarea ce trebuia ţinută mai tîrziu.

În orice adunare numeroasă, cu contacte care se repetă zilnic, se nasc între participanţi simpatii şi antipatii. Însuşirile izbitoare ale domnişoarei Văcărescu, culminînd prin acea formă impecabilă şi cursivă în care îşi expunea ideile, fără ajutorul notelor şi fără întreruperi, fără acele ezitări, în care unii oratori îşi caută cuvîntul cel mai potrivit, minunau mai ales pe cei la care elocinţa joacă un rol important, adică în primul rînd pe reprezentanţii naţiunilor latine. Ea era profund admirată de americanii latini şi de europenii amatori de o vorbire cursivă şi frumoasă şi, din contră,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

privită cu puţină simpatie şi cu un fel de neîncredere, de către anglo-saxoni, în realitate de englezi, fiindcă America nu făcea parte din Liga Naţiunilor. Această apre-hensiune a anglo-americanilor pentru cei care se exprimă cu prea multă uşurinţă s-a întins la început chiar şi asupra lui Titulescu. El însă, prin contactul personal cu membri importanţi ai cabinetului britanic, cu funcţionarii înalţi din Foreign Office şi mai ales din Banca Angliei, a ajuns să-i convingă de însuşirile lui superioare, în aşa chip, încît de multe ori, după ce situaţia lui în Ligă devenise atît de eminentă, să fie consultat chiar în probleme privind exclusiv Anglia. Cu domnişoara Văcărescu evoluţia de la neîncredere la simpatie a fost mai dificilă. Pentru a înţelege neîncrederea deşteptată în englezi de darul ei superior oratoric, voi povesti o scenă la care am asistat. În cursul unei şedinţe, domnişoara Văcărescu, cu talentul şi îndrăzneala în vorbă care-i erau proprii, a expus ceva, nu-mi aduc aminte precis ce, în numele «femeii». Aceasta se petrecea nu la Comisia de cooperaţie intelectuală ci în una din comisiile care lucrau în timpul sesiunii Adunării. În faţa sa se găsea o englezoaică, care ar fi putut întruchipa perfect tipul clasic al sufragetei: masivă, cu o alură bărbătească, accentuată încă prin costumul ce purta, cu o privire tăioasă, şi care, după ce domnişoara Văcărescu îşi terminase cuvîntarea, ceru să-i răspundă. Replica agresivă tindea să demonstreze că domnişoara Văcărescu n-avea dreptul să vorbească în numele «femeii», fiindcă femeile sînt absolut egale bărbaţilor, şi nu e cazul să luăm atitudini contrazise de starea societăţii în care trăim şi de evenimente. Cuvintele acestea, spuse tăios, o făcură pe domnişoara Văcărescu să se ridice să-i răspundă. « Eu nu sînt nici femeie-bărbat, nici bărbat-femeie, nici al treilea sex: eu sînt femeie, şi ca femeie vorbesc». Această replică a amuzat enorm asistenţa.

Dintre membrii subcomitetului de literatură şi de arte, cu care ne-am fi aşteptat ca domnişoara Văcărescu să aibă legături mai intime, ar fi fost mai întîi marele poet Paul Valéry. Se cunoşteau, evident şi, în genere, Valéry era foarte prevenitor şi totdeauna extrem de politicos în aprecieri şi răspunsuri, cînd vorbea domnişoara Văcărescu. Dar nu-i prea aprecia poezia. De altfel, evident cu altă nuanţă, nici pe cea a ilustrei poetese, contesa de Noailles. Pentru el, poezia avea un caracter mult mai adînc şi mai intelectual decît impulsul sentimental, oricît de adînc, şi reprezenta un efort în găsirea formei celei mai potrivite, şi nu o expresie spontană, oricît de frumoasă. Poezia pentru el era mai ales cea cuprinsă în opera lui Mallarmé şi, bineînţeles, a sa proprie, conformîndu-se regulilor poetice ale lui Mallarmé. Dar această atitudine a lui Valéry, care nu se simţea decît rareori, n-a schimbat întru nimic relaţiile domnişoarei Văcărescu cu Paul Valéry.

Domnia sa întîlnise multe în viaţă şi privea dificultăţile cu mult curaj. Pentru ca s-o înţelegem mai bine, voi menţiona o întîmplare pe care mi-a povestit-o ea însăşi. Regele şi regina României au făcut în toamna lui 1924 o vizită oficială la secretariatul Ligii Naţiunii, după care, sau înainte de care, nu ştiu bine, au vizitat Parisul. Regina Maria, cu firea ei originală, l-a convins pe regele Ferdinand să facă la Paris o vizită domnişoarei Văcărescu. Era foarte curioasă să vadă reacţiunile celor doi eroi ai întîmplării terminate cu exilul domnişoarei Văcărescu din România. Regele luase tocmai atunci hotărîtea de a exila pe prinţul Carol, moştenitorul tronului, pentru evenimente reprobabile din viaţa lui particulară şi pentru atitudinea lui politică. Venind vorba de acest eveniment important, discutat între cele trei persoane, regele spuse cu energie că hotărîrea sa este definitivă şi asupra ei nu va reveni « niciodată ». Domnişoara Văcărescu mi-a povestit acest episod, adăugînd că acel « niciodată », spus cu aceeaşi energie, a fost cuvîntul pe care l-a exprimat Ferdinand ca prinţ moştenitor, cînd Carol I i-a ordonat să se despartă de dînsa. Şi într-un caz, şi în

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

altul, puţin după ce o expresie atît de gravă fusese exprimată, Ferdinand sfîrşise prin a ceda.

După cîţiva ani de activitate, comisia de Cooperaţie intelectuală îşi dăduse seama că dezbaterile şi recomandările ei n-aveau destulă priză asupra opiniei publice. Se tratau prea multe probleme, prea diferite între ele şi nu toate importante. Pentru a mişca opinia publică, era nevoie de ceva mai interesant şi mai concret. Şi astfel s-a ajuns la acele publicaţii ale Comisiei şi ale Institutului ei din Paris, printre care consider mai importante aşa-numitele « Entretiens». S-au publicat opt asemenea « Entretiens». La trei din ele a participat şi domnişoara Văcărescu. Restul celor care participau la ele era compus din unii membri ai Comisiei Generale, între care se găseau unii din cei mai celebri intelectuali ai epocii, din membrii Subcomisiunii de literatură şi arte, şi din unii invitaţi, care se remarcaseră prin lucrări ce puteau aduce un supliment de lămurire în discuţia problemei alese. Pe de altă parte, cum aceste « Entretiens» nu se ţineau în acelaşi oraş, ci cînd într-o capitală cînd într-alta, era de aşteptat să aibă răsunet în primul rînd în ţara respectivă, apoi printre toţi intelectualii curioşi să cunoască rezultatele în problema discutată.

Prima ocazie ce s-a oferit pentru un asemenea « Entretien» a fost în mai 1932 şi a avut loc la Frankfurt pe Main. S-au comemorat atunci 100 de ani de la moartea lui Goethe. Printre participanţi, în convorbirea prezidată de Jules d'Estrée, fost ministru de instrucţie în Belgia, reprezentînd Comisia principală, se găseau: Thomas Mann, Paul Valéry, Salvador de Madariaga, Ugo Ojetti, Gilbert Murray, atunci preşedintele Comisiei internaţionale, Focillon, Strzygowski, Roberto Paribeni şi alţi cîţiva, împreună cu domnişoara Văcărescu şi cu mine.

Dezbaterile erau împărţite pe subiecte: *Goethe, european*, care constituia materia primului « Entretien»; *arta lui Goethe*, cel de al doilea; *călătoriile*, cel de al treilea. Domnişoara Văcărescu, nu numai că a luat cuvîntul cu mult succes în primul « Entretien», vorbind despre Goethe şi lirismul european, dar a intervenit şi în celelalte două.

Cel de-al doilea « Entretien» s-a ţinut la Madrid, în mai 1933, sub preşedinţia doamnei Curie, membră a Comisiei principale şi a discutat despre « Viitorul culturii». Printre invitaţi erau marele matematician Paul Langevin, din nou Madariaga, istoricul german Pinder, Strzygowski, Unamuno, celebrul eseist şi filozof spaniol, domnişoara Văcărescu. Şi de data aceasta subiectul era împărţit în mai multe părţi, tratate fiecare în cîte o zi. Prima parte era consacrată « Punctelor de vedere» ale fiecărui participant; cea de a doua, discuţiilor generale, asupra a ceea ce se exprimase în prima zi; a treia purta numele de « Esenţa culturii». Cel din urmă « Entretien», din cele opt care s-au ţinut, la care a participat domnişoara Văcărescu, a avut loc în Paris, în iulie 1937. El a fost prezidat de Paul Valéry. Au participat toţi membrii subcomisiei de literatură şi de arte, printre care Focillon, Madariaga, poetesa din America de Sud Gabriela Mistral, Ojetti, Paul Hymans, domnişoara Văcărescu, Gilbert Murray, preşedintele Comisiei internaţionale, cîţiva membri ai acestei comisii, printre care olandezul Huyzinga, iar ca invitaţi, printre alţii, Georges Duhamel, Paul Hazard, membru al Institutului Franţei. Şi de astă dată subiectul, « Destinul apropiat al literelor», era împărţit în capitole: Limbajul şi mediul, Scriitori (situaţia lor materială şi morală în lumea modernă), Cititorul (nevoi şi gusturi noi ale publicului), şi discuţia finală, împreună cu hotărîrile. De data aceasta au fost şi cîteva discursuri oficiale, cu care s-a terminat convorbirea, între care unul al domnişoarei Văcărescu.

Aceste remarcabile publicaţii, probabil însă din lipsa de experienţă a celor care aveau însărcinarea să uşureze răspîndirea lor, sînt foarte puţin cunoscute, şi este un mare păcat. Ca unul care a asistat şi la aceste « Entretiens», şi la toate lucrările obişnuite ale Comisiei de cooperaţie intelectuală, mărturisesc că, dată fiind impor-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

tanța personalităților care au participat la « Entretiens» și la alte publicații, constînd din corespondența dintre doi sau mai mulți membri ai Comisiunii, cum a fost una între Einstein și Freud, ar merita să nu lipsească din nici o bibliotecă, care se ocupă cu răspîndirea ideilor. De aceea aș propune ca cel puțin seria de « Entretiens» să fie traduse și în românește.

Ultimul « Entretiens» semnalat a fost una dintre ultimele manifestări ale Cooperației intelectuale. După acesta n-am mai întîlnit-o pe domnișoara Văcărescu. A trăit la Paris pînă în 1947 și a cunoscut ororile ocupației. Cu caracterul său integru și seriozitatea cu care privea viața, cu interesul ce purta culturii, îmi închipui cu cîtă durere și-a trăit ultimii ani ai vieții. Pentru mine, care am cunoscut-o de aproape, ea reprezintă unul din cele mai remarcabile tipuri de româncă, și așa îi voi păstra amintirea.

Corectura: LIDA IGIROȘIANU

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică « Arta Grafică »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PREZENTAREA TEHNICĂ:
S. CIUBOTARU

Secolul 20

REDACȚIA: CALEA VICTORIEI, 115. TEL. 16.79.22
ADMINISTRAȚIA: ȘOSEAUA KISELEFF, 10 – TEL. 18.33.99
BUCUREȘTI

Lei 10

43 804

@Asociația Ziariștilor Independenți din România